

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION PHILOLOGY

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

Vol. 4. 2013

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

www.seanewdim.com

Science and Education a New Dimension

Philology

Vol. 4

2013

Editor-in-chief

dr. Xénia Vámos

Honorary senior editor:

dr. Jenő Barkáts, dr. Nina Tarasenkova

Editorial board:

Ayvazyan, Edvard, CSc in Pedagogy, National Institute of Education, Armenia

Barkáts, Jenő, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, Vice-Rector, Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Ukraine

Boldyrev, Nikolai, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Garow, Kosta, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Gasparyan, Seda, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Karasik, Vladimir., Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Kharitonchik, Zinaida, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Kótis, László, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary

Lizogub, Volodimir, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Malova, Irina, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Melnikov, Oleg, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Milloushev, Vassil, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Morozov, Anatolij, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nagy, Melinda, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Orlova, Valentina, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Poór, Zoltán, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Pyrzyk, Ireneusz, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Shevchenko, Irina S., Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Tarasenkova, Nina, Doctor of Science in Pedagogy, Vice-Rector in Science, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Turgunbayev, Riskeldy, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Uteeva, Roza, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Vámos, Xénia, Dr. Med., Central Military Hospital - Budapest

Wloshinski, Marian, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Zhabotynska, Svitlana A., Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2013

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors.

Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

CONTENT

<i>Козлова Т.О.</i> Роль прямой фонологической иконичности в формировании историко-этимологических гнезд от этимонов в индоевропейском языке.....	7
<i>Пасынок В.Г.</i> Оценка как компонент высказывания	11
<i>Польщикова О.М.</i> Системність телекомунікаційної термінології	14
<i>Ісмаїлова Е.А.</i> Структурно-семантичні характеристики англомовних алюзивних антропонімів	18
<i>Тукха U.</i> Intertextual collage in postmodern texts: linguostylistic perspective	22
<i>Присяжнюк О.Я.</i> Темп как один из критериев регионального варьирования.....	24
<i>Єфимчук Г.О.</i> Структура лінгвокультурного концепту ARROGANCE в англійській мові	28
<i>Приходько А.И.</i> Иллокутивная типология оценочных высказываний	32
<i>Baidak I.S.</i> Ironical periphrasis in the political discourse of American media.....	37
<i>Ivasyuta O.B.</i> Verbal Representation of Chinese Symbols in the Trilogy “The House of Earth” by Pearl Buck	41
<i>Kuzyk O.</i> Stages of linguistic analysis underlying the study of aggressive communicative-pragmatic intentions in the English-language political discourse of mass-media.....	45
<i>Yarema O.B.</i> Allusion through cognitive linguistics dimension	51
<i>Демидяк І.Р.</i> До питання інтертекстуальності та інтердискурсивності (на матеріалі мультфільму ‘Shrek’)	53
<i>Negrych N.</i> Semantic modulations of phraseological units	57
<i>Huretska M.</i> Lexico-Semantic Field “Annoyance”	60
<i>Велика І.О.</i> Категорії «логічність» і «емотивність» як семантичні компоненти німецькомовного рекламного тексту	64
<i>Мисяк Н.В.</i> Комический контекст: языковые средства его создания и способы их организации	68
<i>Неклесова В.Ю.</i> Прототипическое дублирование в ономастическом ассоциативном эксперименте ...	73
<i>Шанина О.С.</i> Языковые клише как вид этикетного поведения в медицинском дискурсе.....	75
<i>Ковальова Г.М.</i> Роль прагмем-актуалізаторів у розкритті емоційної сфери мовлення літературних персонажів Є. Гуцала та О. Ільченка	80
<i>Решетняк О.О.</i> Бібліоніми як один із засобів створення архетипної символіки апокаліптичної біблійної образності.....	84
<i>Лакомська І.В.</i> Репрезентативна специфіка фразеологізмів у заголовках українських газет.....	88
<i>Барабанова О.А., Грибовська Д.А.</i> Вияв мовних концепцій українських філософів у романтичних екзистенціях Анатолія Федя	92
<i>Кульбабська О.В.</i> Однорідні члени речення як засіб інтерпретації художнього світу	98
<i>Волошинова М.О.</i> Загальні назви їжі в українських східнослов'янських говірках	103
<i>Шевченко М.Ю.</i> Наукові підходи до жанрової класифікації дискурсу преси	109
<i>Леснова В.В.</i> Засоби вираження оцінки в українському діалектному мовленні	112
<i>Швидка А.В.</i> Інфінітив у контексті інших некатегорійних виразників атрибутивних відношень	117
<i>Вінникова Т.С.</i> Термінологічний апарат на позначення явища транспозиції частин мови	122
<i>Нера Н.Я.</i> Стратегія хеджування у гендерному аспекті невластивого мовлення	125
<i>Тытюк А.К.</i> Романы Сью Графтон и Сары Парецки как пример женского «крутого» детектива	129

<i>Михасів Т.С.</i> Індивідуальна картина світу Уолта Уїтмена в проекції філософії американського трансценденталізму.....	132
<i>Мешкова В.Е.</i> Штетл как «место памяти» поколения Y (на материале романа Дж. С. Фоера «Everything is illuminated»).....	135
<i>Боренко В.</i> Жанровая матрица романа-эпопеи и «собор парижской богоматери» В. Гюго: точки соприкосновения	140
<i>Соломахіна Ю.Ф.</i> Модифікація слов'янських богів у поезії О. Лятуринської.....	145
<i>Тищенко О.О.</i> Стилiстично-естетична функція порiвнянь у мовотворчості Емми Андiєвської.....	149
<i>Фетісова О.С.</i> Своєрідність поєднання реального та інфернального простору в романі М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..».....	154
<i>Романюк Л.М.</i> Хроніка трагічної дискусії (літературна дискусія в Україні 1925-1928 років).....	158
<i>Філатова О.С.</i> Українська романістика 1920-х рр.: тематичний діапазон і жанрово-стильові модифікації.....	164

Козлова Т.О.¹

Роль прямой фонологической иконичности в формировании историко-этимологических гнезд от этимонов в индоевропейском праязыке

¹ Козлова Татьяна Олеговна, кандидат филологических наук, доцент, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Аннотация. В статье представлен анализ звукоподражаний в лексике индоевропейского праязыка. Выявляются особенности формально-семантического варьирования и.е. этимонов, историческая устойчивость ономотопеи и влияние иконичности базовых и.е. корней на степень формально-семантического расподобления рефлексов в дочерних языках. Установлено, что в формировании историко-этимологических гнезд от и.е. этимонов звукоимитативного происхождения прослеживаются общие закономерности, которые обусловлены высокой степенью иконичности деривационных основ в индоевропейском праязыке.

Ключевые слова: историко-этимологическое гнездо, лексические универсалии, праиндоевропейский язык-основа, прямая фонетическая иконичность, этимон.

Ономатопея относится к абсолютным (неограниченным) универсалиям. В плане синхронии звукоподражания функционируют в языках различной типологии и на различных этапах их исторического развития, хотя количество таких языковых единиц в словаре относительно невелико.

Универсальность звукоимитаций распространяется и на область диахронии. В плане изучения закономерностей языковых изменений ономотопея интересна тем, что она представляет собой явление доступное для анализа и наблюдаемое при различных языковых изменениях. С одной стороны, звукоподражания характеризуются значительной степенью устойчивости к языковым изменениям. С другой стороны, они относятся к постоянно обновляющемуся разряду слов и формируются в различные периоды истории языка. При этом фонетически мотивированные единицы более раннего происхождения, неза тронутые фонетическими изменениями, могут сосуществовать с их более поздними вариантами, отражающими действие фонетических законов.

Следует добавить, что ономотопея имеет вероятностный характер. Одновременно со схожестью форм, которые самоочевидны, например, в обозначениях крика петуха или кукушки в типологически различных и неродственных языках, вариативность звукоподражаний безгранична в силу действия различных культурных и психологических факторов, определяющих состав и продуктивность звукоимитативных единиц, а также особенностей языковой структуры, влияющих на форму звукоподражаний.

Звукоизображение играло особую роль при возникновении языка и на ранних этапах его развития (А.М. Газов-Гинзберг, В.В. Левицкий, М.М. Маковский, J. Aitchison, R. Allot, T. Deacon, S. Pinker, P. Sadowski и мн. др.). Не-

безынтересным было бы обратиться к изучению архаичной звукоподражательной подсистемы с целью выяснения закономерностей ее развития.

Цель статьи: анализ звукоподражаний в лексике индоевропейского праязыка, особенностей формально-семантического варьирования и.е. этимонов, исторической устойчивости ономотопеи и влияния иконичности базовых и.е. корней на степень формально-семантического расподобления рефлексов в дочерних языках.

Исследовательская гипотеза: в формировании историко-этимологических гнезд от и.е. этимонов звукоимитативного происхождения прослеживаются общие закономерности, которые обусловлены высокой степенью иконичности деривационных основ в индоевропейском праязыке.

Процедура анализа предполагает: выделение этимонов из корпуса реконструированных базовых корней индоевропейского языка-основы; анализ структурно-семантических особенностей и.е. звукоподражаний; определение направления семантического развития рефлексов в пределах историко-этимологических гнезд; выяснение преобладающих типов мотивации между начальными и производными значениями; анализ формально-семантического расподобления и.е. этимонов в диахронии, выявление общих закономерностей и изменений в формировании историко-этимологических гнезд.

Материал для анализа был отобран из электронных баз данных, этимологических, исторических, толковых и двуязычных словарей [2 – 4 и др.].

Из зафиксированных базовых корней были выделены единицы, значение которых включает сему 'звук'. Данный семантический класс лексики и.е. праязыка является многочисленным и характеризуется высоким показателем частоты ($F = 115$, по данным статистической обработки и.е.

корней В.В. Левицкого [1, с. 21]), который определяется количеством употреблений лексических единиц в толкованиях значений и.е. реконструированных корней. По данным нашей выборки, количество и.е. корней звукоподражательного происхождения составляет приблизительно 8% (160 единиц) от общего числа проанализированных реконструкций и значительно превышает число обозначений таких номинативно плотных понятий, как ‘крутить, вертеть’, ‘гнать’, ‘пхунуть’, ‘толкать’, ‘резать’, ‘воспринимать’, ‘покрывать’, ‘свет, блеск’, ‘цвет’.

Фонетическая структура и.е. звукоподражательных корней разнообразна с преобладанием элементарных сочетаний с первичным расширением и без него (CV, CVC), что можно объяснить распространенностью простых структур в лексике и.е. праязыка, легкостью их воспроизведения и восприятия, релевантностью для имитации звучания.

Среди и.е. звукоподражаний преобладают обозначения громких, гортанных звуков, которые маркированы глухими и звонкими смычными (*gal-² “кричать, издавать громкий звук”, *kel-⁶ “тж.”), а также взрывных звуков, хлопков, стука, маркированных глухими спирантами (и.е. *pster- “чихать”). Низкие, протяжные, раскатистые звуки передаются вибрантами (*rē-⁶, *reibh- “трещать, взрываться”), шипение и свист – фрикативными (и.е. *(s)treig-³/*streid(h)- “шипеть”).

Таким образом, ведущая роль в формировании звукоимитаций в и.е. праязыке принадлежит инициальным согласным. Тип звучания кодируется консонантным началом и.е. корня, различные оттенки звучания передаются за счет расширителей и/или внутрикорневых чередований. Поэтому особенностью и.е. звукоподражаний является усиление варьирования их формы от начала к исходу корня, что обуславливает модификацию их значений и особенности формально-семантического расподобления в историко-этимологических гнездах. Например, и.е. *kāu-, kēu-, kū- “выть” имеет различные варианты, детерминирующие развитие семантики рефлексов в дочерних языках:

– с и.е. /k/ в анлауте > ‘громкий протяжный звук, крик, вой’ (д.инд. *kāuti* “кричит, воет”, с.в.н. *hiuweln*, *hiulen* “тж.”, д.гр. *κω-κῶ-ω* “крик, горестное стенание, завывание, причитание”, серб. *kūkatī* “тж.”, латышск. *kāukt* “вой собак или волков” пр.);

– с и.е. палатальным /k̥/ в анлауте > ‘резкий звук; серия двусложных прерывистых звуков, постепенно становящихся интенсивней; звук, напоминающий плач ребенка, шипение или звук мотоцикла’ (д.инд. *śūka-* “попугай”, арм. *sag*

“гусь”, ст. слав. *сова* “сова”, чеш. *šůs* “тж.”, рус. *сыч* “тж.” пр.);

– с и.е. /-b-, -b(h)o-/ > ‘резкий, громкий, повторяющийся на одних нотах’ (д.инд. *kūkkubha-* “дикий петух, петух, фазан”, д.гр. *κωκκοῦφας*, *κίκυβος* “сова” пр.);

– с и.е. /-r-/ > ‘раскатистый громкий звук; крик петуха; рев’ (д.инд. *cákōra-* “куропатка”, лат. *caurīre* “рев пантеры (в пору течки)”, ст. слав. *коурь* “петух” пр.);

– с и.е. /-ġ-/ > ‘хриплый размазанный звук; рев, рычание’ > (д.инд. *kūjati* “ревет, рычит, бурчит”, норв. *hauke* “выть, кричать, горланить”).

– с и.е. /-p-/ > ‘слабый неровный звук’ (герм. *hiub* “гнуться” > гот. *hiufan* “жаловаться”, д.сканд. *hjöfra* “жаловаться, причитать”, д.а. *hēofan* “тж.”, д.сакс. *hiovan* “тж.”, д.в.н. *hiofan*, *hioban* “тж.” пр.).

Форма рефлексов и.е. звукоимитативов относительно стабильна. Например, в германских языках сдвиг согласных (и.е. *b* > герм. *p*) не оказывает существенного влияния на продолжения и.е. этимона в силу непрерывного обновления имитативов (ср. и.е. **blat-* “болтать” > д.в.н. *blabbeon* > с.в.н. *blepzen* > н.в.н. *plappern* (XVI в.) “щебетать, болтать, трещать”). Обновление звукоподражаний и варьирование их формы обусловлено усилением экспрессивности и необходимостью отразить оттенки имитируемого звучания (громкость, долготу, тон, повторяемость, прерывистость звука пр.). С этой целью используются различные иконические способы кодирования знаний о звуках и производящих их объектах:

– чередование гласных (и.е. **gher*-¹ > н. *girren*, но также с.в.н. *garren*, *gurren* “ворковать”, санскр. *ghagh* “смеяться”, но также *ghur* “кричать”);

– альтернатива согласных (и.е. **gher*-¹ > словен. *gr̥kati* “кричать; ворковать” vs словен. *gr̥cati* “вороковать, ворчать, рычать”);

– консонантная геминативация (и.е. **gher*-¹ > алб. *gurrë* “источник воды”, *gurgullon* “журчание, бульканье (воды)”);

– вокалическая геминативация (и.е. **ger*-² “кричать, издавать громкий звук” > лат. *grūs*, *gruis* “журавль”);

– редупликация (и.е. **b(e)u*-² “набухать, пыхтеть” > лит. *bubsėti* “бахать”);

– повтор за счет гомоганных согласных (и.е. **ger*-² “кричать, издавать громкий звук” > лат. *gracillō*, *-āre* “гоготать; болтать; пищать (о цыплятах)).

За счет замены устаревших форм новыми, более утонченными, а также за счет вариативности форм рефлексов не только реализуется экспрессивная функция единиц, но и поддерживается

прозрачность соответствия между формальной и содержательной стороной звукоподражаний. При этом исторически устойчивым является принцип, в соответствии с которым согласные играют ведущую роль в имитации типа звучания, а гласные – в передаче степени высоты тона.

Семантическая рефлексация и.е. этимонов характеризуется умеренным расподоблением компонентов историко-этимологического гнезда и увеличением расстояния между производящими основами (и.е. корнями) и производными. Наиболее продуктивные модели семантического расподобления составляющих историко-этимологических гнезд основаны на специализации исходного значения, аналогии и метонимии. В основе этих моделей лежит принцип возникновения знаний о признаках одного объекта или явления на основании известного сходства и/или смежности с другими объектами или явлениями. Не менее продуктивной является и семантическая рефлексация на основе метафоры. Однако ассоциативные переносы на основе подобия используются на более поздних этапах формирования историко-этимологических гнезд и вовлекаются в процессы вторичной семантической производности уже существующих рефлексов. Развитие вторичных значений рефлексов и.е. этимонов в дочерних системах соотносится с переходами в различные домены (в иных терминах – когнитивные сферы, когнитивные области), относительно которых определяются значения языковых знаков. Направления дальнейшего семантического развития рефлексов на основе метафор разнообразны и непредсказуемы. В результате семантическое расстояние между и.е. этимоном и рефлексом резко возрастает. Рассмотрим отдельные примеры реализации продуктивных моделей.

МОДЕЛЬ 1 ЗВУК > ТИП ЗВУКОИЗВЛЕЧЕНИЯ основана на когнитивной операции перехода с более высокого уровня категоризации на более низкий и семантическом процессе специализации значения за счет субституции и/или добавления дополнительных компонентов. Например, в значениях рефлексов и.е. **bhlē-* “выть, реветь, сильно плакать” высвечиваются такие семантические компоненты, как:

– ‘печальный, монотонный’ (италийская изоглосса - лат. *flēō, flēre* (**bhlējō*) “плакать, рыдать, оплакивать, горестно воспевать, слезно просить”);

– ‘очень громкий, вибрирующий’ (балто-славянская, германская и албанская изоглоссы - латыш. *blēju, blēt* “блеять”, рус. *блеять* “тж.”, с.в.н. *blājen* “тж.”, д.а. *blātan* “тж.”, а. *bleat* “тж.”, гол. *blaren* “тж.”, алб. (**blāge-*) *blegërij*

“тж.”; д.а. *blagettan, blāgettān* “кричать”, с.в.н. *blēren, blerren* “блеять, кричать”, а. *blare* “мычать, вопеть, реветь” пр.).

МОДЕЛЬ 2 ЗВУК > ИСТОЧНИК ЗВУКОИЗВЛЕЧЕНИЯ / ПРОИЗВОДИТЕЛЬ ЗВУКА основана на метонимии: звук (и.е. **ker-¹/ kor-/ kr-* “хриплый крик, резкий звук”) >

– агент, например, птица (индо-иранская изоглосса - д.инд. *karāṭa-* “ворона”, *karāyikā* “разновидность журавля”, н.перс. *xurōs* “петух”);

– инструмент, например, артефакт (кельтская изоглосса – с.ирл. *crāin*, генитив *crāna* “пила”; германская изоглосса – д.сканд. *skraut* “ювелирные украшения (как нечто звенящее)”);

– каузатор, например, патология (германская изоглосса – исл. *hroði* “слюна”, норв. диал. *ryda, skryda* “мокрота в горле”, д.а. *hrog* “слизь в носу”; балтийская изоглосса - латышск. *kraukāt* “кашель, хрип, мокрота (о крупном рогатом скоте)”).

На метонимии также основана МОДЕЛЬ 3 ЗВУК > МЕСТО ЗВУКОИЗВЛЕЧЕНИЯ: звук (и.е. **ker-¹/ kor-/ kr-* “хриплый крик, резкий звук”) > место, например, орган (германская изоглосса – д.а. *hraca m., hracu f.* “горло”).

На аналогии основана МОДЕЛЬ 4 ЗВУК > ТИП ЗВУКОИЗВЛЕЧЕНИЯ, например, и.е. **ker-¹/ kor-/ kr-* “хриплый крик, резкий звук” > арм. *karkač* “шум, шелест” и *karkačem* “сильный хохот, рев”, лит. *krykščiù, krykšti* “гоготать, кудахтать, весело и радостно кричать” и *kriksėti* “покрикивать”.

Номинация по аналогии и смежности сдерживает выход за пределы когнитивной области, что сокращает семантическое расстояние между источником (звук, звучание) и целью переноса (акустический и/или артикуляционный денотат): ‘звук > речь’, ‘звук > источник звука’, ‘звук > эмоциональное пр. состояние, имеющее звуковое выражение’ (гнев, радость, боль пр.).

Однако следует отметить, что расстояние между рефлексам в различных языках все же увеличивается за счет того, какому из доменов отдает предпочтение та или иная дочерняя система (звук > источник звука: ОБЪЕКТ ПРИРОДЫ > живое (животное, птица, насекомое, человек) > неживое (вода, ветер пр.) > ОБЪЕКТ КУЛЬТУРЫ (орудие, музыкальный инструмент, украшение пр.).

При формировании вторичных (метафорических) значений рефлексов наиболее продуктивным является перенос ‘звучание > речь’.

Вышеизложенное позволяет заключить следующее. Звукоподражания представляют собой универсалии, знаки с внешнеязыковой иконичностью, обусловленной природной мотивацией и стремлением говорящих к установлению сход-

ства между объектом номинации и наименованием. В этом случае знаки естественного языка используются для имитации звуков, производимых живыми и неживыми объектами. При прямой фонологической иконичности референтом всегда выступает языковой или неязыковой акустический сигнал. Такая разновидность иконичности свойственна лишь единицам с абсолютной фонетической мотивированностью. Иными словами, при прямой иконичности между референтом и знаком устанавливается прозрачная связь.

Вследствие абсолютной фонологической мотивированности, модели ономотопеи в различных

языках схожи и легко узнаваемы. В процессе формирования историко-этимологических гнезд от и.е. звукоподражательных этимонов наблюдается прогнозируемое формально-семантическое расподобление рефлексов. Особенности формирования и.е. звукоимитаций и их развитие в дочерних системах отражают исторический опыт носителей индоевропейской культуры, свидетельствующий о значительном многообразии культурно-языкового варьирования и способов кодирования знаний о мире.

ЛИТЕРАТУРА

1. Левицкий В.В. Семантические и фонетические связи в лексике индоевропейского праязыка. Опыт квантитативного анализа этимологического словаря. – Черновцы: Рута, 2008. – 232 с.
2. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков; Т. I. – Винница: Нова кнѣга, 2010. – 616 с.
3. Indo-European Etymological Dictionary - A Proto-Indo-European language lexicon, and Etymological Dictionary of Early Indo-European languages. Scanned and recognized by G. Starostin. – Moscow. – 1104 p. – <http://dnghu.org/indoeuropean.html>.
4. Pokorny J. Indogermanische Etymologisches Wörterbuch: B. 1 – 3. – Bern: A. Francke AG Verlag, 1959.

Kozlova T. The role of direct phonemic iconicity in form and meaning diversification of Proto-Indo-European onomatopoeic etymons and their reflexes

Abstract: This paper aims to highlight the processes linking sound to meaning and investigate the presence of direct phonemic iconicity in Proto-Indo-European (PIE) roots and their reflexes. Onomatopoeic means owe their effectiveness to the way in which they mime external (sound) reality as they are based on the approximation between imitated and imitating sounds. The article's focus is on the phonetic structure/arrangement of the onomatopoeic roots in Proto-Indo-European and their reflexes in daughter branches. In PIE onomatopoeic structural patterns are simple (CV and CVC as most productive), whereas in daughter branches they are more complex. Both etymons and reflexes are fashioned to copy different properties and perception of sound. They incorporate (1) phonemes that agree with the quality of imitated sounds and fit into the phonemic type of daughter languages; (2) various iconic devices (consonantal and vocalic alternation, germination, homorganic consonants and reduplication) that produce expressiveness and mirror frequency, continuity, intensity, vibration etc. of sounds. Despite the fact that PIE is a hypothetical reconstruction, PIE onomatopoeic roots can be treated as the preceding invariants of the diversified reflexes in daughter languages. Reference to PIE reconstructions helps to trace lexical universals, to study the development of forms and meanings of sound imitations, to identify the semantic distance between etymons and their reflexes. With respect to research connected to iconicity, the development of PIE roots explains the major trends in language evolution, elucidates the role of onomatopoeia (direct phonemic iconicity) in language history and reveals the "acoustic image of the world" of the Indo-Europeans. This research helps to find out about the ways by which the structure of the basic forms and its modifications reflect sounds in the external world, how they motivate the semantic continuants of PIE etymons in different daughter branches and how the latter correlate with various cognitive domains.

Keywords: direct phonemic iconicity, etymological nest, etymon, lexical universals, Proto-Indo-European.

¹ Пасынок Валентина Григорьевна, доктор педагогических наук, профессор, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются понятия оценки и оценочной деятельности, которые принимают участие в организации языкового общения. Оценочная деятельность представлена в статье на примере педагогического дискурса. Выделены такие формы оценки: парциальное и эмоциональное отношение преподавателя к учащемуся; содержательная как оценка результатов работы студентов; оценка в форме отметки. Оценочные высказывания изучены с точки зрения субъекта, объекта и основания оценки. Абсолютные оценки базируются на сравнении. Структура оценочной шкалы отражает объективную и субъективную стороны оценки. Оценка дается по разным признакам, она может быть истинной или ложной. Выделено пять способов обоснования оценки. Оценочный концепт реализуется в языке. Рассмотрены три вида языковой оценки: нейтральная, положительная и отрицательная. Оценивание регулирует деятельность и поведение человека. Выделяются различные формы оценки в разных типах дискурса. Будучи одной из важнейших лингвистических категорий, оценка принимает участие в организации языкового общения и фокусирует разноуровневые средства своего проявления в речи – готовые лексемы и фразеологизмы, структурные схемы предложений, тексты и совокупность текстов. Оценочность является основным признаком предиката в структуре оценки, которая реализуется в двух значениях – хорошо/ плохо. Иллокутивной целью оценочных высказываний является эмоциональное воздействие на собеседника, а перлокутивные эффекты – изменение эмоционального состояния. Употребление оценочных факторов является одним из наиболее сильных средств языковой аргументации.

Ключевые слова: оценка, оценочная деятельность, языковое общение, оценочное высказывание, формы оценок, оценочная шкала.

Оценочная деятельность всегда отражает взаимодействие человека с действительностью, в ходе которой происходит реализация ценностного отношения индивида к этой деятельности. Оценочная деятельность может рассматриваться как процесс и результат “отражения отношений превосходства и предпочтения человека, который реализуется в ходе произвольного и непроизвольного сравнения предмета оценки и оценки основания” [10, с. 102]. Это означает, что высказываются такого рода суждения, которые основываются на фактах, признаваемых за истинные, и в которых содержится характеристика существенных связей, а не любых внешне наблюдаемых признаков. Результатом оценочной деятельности является оценка как количественное и качественное выражение оценочного отношения. В этом случае оценивание может рассматриваться как процесс составления представления, высказывания, суждения о чем-либо, а оценка является формой, “оболочкой” результата оценивания. Согласно структуре деятельности, оценочная деятельность порождается потребностью получить информацию о том, соответствует или нет процесс и результат деятельности нормам, требованиям социально или личностно заданным. В этом случае оценивание является регулятором деятельности и поведения человека. Например, проблема педагогического оценивания занимает немаловажное место в системе образования. В педагогическом дискурсе выделяются различные формы оценки. К этим формам можно отнести:

1) парциальные оценки преподавателя как эмоциональное отношение, выраженное в слове,

в жесте, в мимике педагога, которое означает согласие, одобрение похвалу, замечание, порицание, упрек; 2) содержательные оценки как высказывание оценочных суждений, посредством контроля, “результатов работы с точки зрения ее полноты и качества, полученные в результате процесса соотнесения хода или результата деятельности с намеченным эталоном” [2, с. 258]; 3) оценки, представленные в форме отметки, которые фиксируют в документах, отражая общий уровень достижений учащихся (знаний, умений, навыков), либо степень выраженности – проявления тех или иных действий, качеств, свойств учащихся. Педагогическая оценка является важнейшим компонентом педагогического дискурса. Одним из основных принципов является то, что педагогическая оценка должна обеспечивать возможность оценивания личностных и учебных достижений учащихся. Таким образом, педагогическая оценка носит социально-специфический характер, т.к. диктуется потребностями общества в определенном типе личности и выражается в форме педагогических суждений или отметок в соответствии с социально заданными эталонами. Характер педагогических оценочных высказываний определяет такие личностные характеристики педагога, как высокий уровень самодостаточности, независимости, самостоятельности при принятии решений, отсутствие повышенной тревожности и напряженности.

Вопросы ценности и ценностных ориентаций исследовались в логике, где под оценкой обычно понимают суждение о ценностях [6; 7]. Логика

оценок является новой ветвью формальной логики. Оценки принято считать высказываниями о ценностях. Под ценностью при этом понимается всякий предмет любого интереса, желания, стремления и т.п. [4].

В философии оценка рассматривается как одобрение или осуждение различных явлений в зависимости от их значения. Она устанавливает соответствие или несоответствие чего-то некоторым требованиям и основывается на определенных критериях [16, с. 234]. Оценка – процесс и результат отражения отношений превосходства и предпочтения, который реализуется в ходе произвольного сравнения объекта оценки и оценочного основания.

С точки зрения психологии, оценку можно рассматривать как “отношение к социальным явлениям человеческой деятельности, поведению, установление их значимости, соответствия определенным нормам и принципам морали (одобрение и осуждение, согласие или критика и т.п.)” [1, с. 39]. Оценка определяется социальной позицией, мировоззрением, уровнем культуры, интеллектуального и нравственного развития человека.

Оценка является одной из самых важных лингвистических категорий, которая принимает непосредственное участие в организации языкового общения. С одной стороны, оценка обращена к мышлению человека, его когнитивной деятельности, с другой – к его практической деятельности, социальной и культурной реальности. Изучение категории языковой оценки многоаспектно и отражено в работах многих современных исследователей [3; 5; 8; 9; 11; 12; 13; 15; 17].

Категория оценки, обнаруживаясь на всех уровнях языка, фокусирует разноуровневые средства своего проявления в речи. Являясь единицами речевого общения, способностью выражать оценочные смыслы обладают и некоторые структурно-семантические типы предложений/ высказываний [14]. Оценочные высказывания включают субъект, объект и основание оценки. Под субъектом оценочной структуры подразумевается лицо, часть социума или социум в целом, с точки зрения которого производится оценка. Под объектами оценок мы понимаем те объекты, которым приписывают ценности или объекты, ценности которых сопоставляются. Иными словами, объект оценки – это оцениваемый объект. Основанием оценки является тот признак или признаки, по которым выносятся оценки [4]. Оценочный концепт является дискретной единицей коллективного сознания, которая хранится в национальной памяти носителей языка в вербально обозначенном виде. Наряду с обычными концептами, можно гипотетически предположить, что

оценочный концепт репрезентируется в языке готовыми лексемами и фразосочетаниями из состава лексико-фразеологической системы языка, которые имеют подходящие к случаю семемы и отдельные семы различного ранга (архисемы, дифференциальные семы, периферийные (потенциальные, скрытые)); свободными словосочетаниями; структурными и позиционными схемами предложений, которые несут типовые позиции (синтаксические концепты); текстами и совокупностью текстов при необходимости экспликации и обсуждения содержания сложных, абстрактных или индивидуально-авторских концептов.

Оценка как ценностный аспект значения присутствует в самых разных языковых выражениях. Она может быть ограничена элементами меньшими, чем слово, а может характеризовать и группу слов, и целое высказывание. Имеются целые слои лексики, предназначенные для выражения оценки. Оценка содержится в наименованиях предметов и действий, в пропозициональных структурах глаголов, присутствует в модальных высказываниях, в пропозициональных структурах глаголов. Однако особенно важным является то, что говорить об оценке можно относительно к целым выражениям, где действие в зависимости от пропозиции может оцениваться как хорошее и как плохое [18].

Языковая оценка в зависимости от ее природы и характера может быть трех видов и трех типов. Выделяются три следующих вида оценки: нейтральная, положительная и отрицательная. Типы оценок могут быть интеллектуально-логическими, эмоциональными и эмоционально-интеллектуальными. Одним из элементов оценочной структуры, определяющим ее субъективный характер, является состав аксиологических (оценочных) предикатов. Оценочными являются не только высказывания, где встречаются собственно оценочные слова. Оценочный смысл имеют высказывания с глаголами, существительными и прилагательными, содержащими оценочную сему как один из элементов своего значения [19; 20; 21]. Оценка включается как один из компонентов в высказывания, имеющие различные коммуникативные цели. Иллокутивной целью оценочных высказываний является эмоциональное и рациональное воздействие на собеседника, их перлокутивный эффект – это изменение эмоционального состояния. Изучение языка за последние десятилетия убедительно доказывают, что от факторов говорящего и адресата зависит осуществление коммуникантами своих прагматических целей, способ языковой репрезентации оценочного смысла в лексико-грамматической структуре высказывания. Особое место в оценоч-

ных речевых актах занимают диалогические пары, где один из элементов (первая или вторая реплика) включает оценочное выражение. Инициальной репликой считается любое высказывание одного из участников процесса общения, открывающее диалогический текст, ограниченное одним речевым ходом партнера коммуникации, выражающее определенную коммуникативную интенцию и преследующее какую-либо иллокутивную цель. Под ответной репликой в диалогической речи понимается особый тип высказывания, форма которого частично определяется предшествующей репликой.

Абсолютные оценки как по количественным, так и по качественным признакам всегда предполагают сравнение. При сравнении и градуировании класс объектов, обладающих определенным признаком, выстраивается по шкале оценок. Шкала оценок неразрывно связана с природой объектов. Структура оценочной шкалы отражает две основные стороны оценки – объективную и субъективную. Сама по себе оценочная шкала представляет собой сложную структуру. На ней находится целый ряд признаков, которые могут двигаться по нарастающей / убывающей, причем часто независимо друг от друга. Кроме того, шка-

ла предполагает движение по аффективности, по интенсификации/ деинтенсификации признаков, как субъективных, так и дескриптивных. Оценка дается по различным признакам. Качественные оценки строятся таким же образом, как и количественные. Оценки могут быть истинными или ложными, что выясняется в ходе обоснования оценочного суждения. Обоснование является обязательным элементом аргументации. Обоснование – это такая процедура сознания, в ходе которой путем установления той или иной связи между двумя идеальными объектами – основанием и обосновываем – сообщают второму какие-либо характеристики первого. Считается, что употребление оценочных факторов является одним из наиболее сильных средств языковой аргументации. Обоснование оценочного суждения является инструментом верификации оценок.

В результате исследования выделено 5 способов обоснования оценки: указание не перцептивный модус; указание на универсализирующий стереотип; указание не стереотипные типы поведения; указание на естественную, причинно-следственную связь действий коммуникантов; указание на положительный или отрицательный личный опыт.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Айсмонтас Б.Б. Педагогическая психология: глоссарий, схемы и тесты / Б.Б. Айсмонтас. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 176 с.
2. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников / Ш.А. Амонашвили. – М.: Педагогика, 1984. – 430 с.
3. Арская М.А. Семантическая категория эстетической оценки (прекрасное/безобразное) и ее онтология в современном немецком языке: дис. канд. филол. наук/ М.А. Арская. Иркутск, 2002. – 185 с.
4. Василенко В.А. Ценность и оценка: автореф. дис. канд. филол. наук / В.А. Василенко. – Киев, 1964. – 20 с.
5. Гаврилова Е.Д. Оценочные категории “good” и “bad” в современном английском языке: дис. канд. филол. наук / Е.Д. Гаврилова. – Тамбов, 2005. – 172 с.
6. Зигварт Х. Логика / Х. Зигварт. – М., 1908. – 150 с.
7. Ивин А.А. Основания логики оценок / А.А. Ивин. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1970. – 230 с.
8. Жданова В.И. Семантическое поле этической оценки в его историческом развитии (На материале русского языка): дис. канд. филол. наук/ В.И. Жданова. Уфа, 2004. – 389 с.
9. Козлова Е.Е. Эмоционально-оценочные мегаязыковые высказывания по отношению к заимствованным словам в разл. типах дискурса // Вестник Томского гос. ун-та. – 2011. – 349 р.
10. Ломакина И.С. Методика измерения ценностей личности // Методы социально-психологических исследований. – М.: ТЦ СФЕРА, 2003. – 144 с.
11. Приходько А.И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и способы его выражения в современном английском языке: дис. д-ра филол. наук / А.И. Приходько, Запорожье, 2004. – 428 с.
12. Погорелова С.Д. Основное языковое средство выражения оценочного значения (на примере политических речей Отто фон Бисмарка) / С.Д. Погорелова, А.С. Яковлева // Филологические науки в России и за рубежом: материалы межд. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012.). – СПб: Реноли, 2012. – С. 162-165.
13. Селезнев Н.Я. Роль педагогической оценки // Советская педагогика. – 1986. – № 10. – С. 52-55.
14. Фомина Ю.А. Функциональный потенциал номинативных оценочных высказываний в современном русском языке: дис... канд. филол. наук/ Ю.А. Фомина. – Нижний Тагил, 2009. – 203 с.
15. Шумихина В.В. Адресат и его характеристика в эмоционально-оценочных высказываниях: лингвокультурологический аспект: дис. канд. филол. наук. – М., 2005. – 190 с.
16. Филосовский словарь / Под редакцией М.М. Розенталя. – М.: Полит. издат., 1975. – 496 с.
17. Царегородцева Е.А. Оценочные высказывания педагогов как условие обеспечения личностного роста ребенка-дошкольника: дис... канд. пед. наук/ Е.А. Царегородцева. – Екатеринбург, 2006. – 174 с.
18. Alexandrescu S. Sur les modalites croire et savoir/ Languages: Modalites logiques, linguistiques, semiotiques, 1976, vol. 43. – 157 p.
19. Ducrot O. Structuralisme, enunciation et semantique. – Poetique, 1978, № 33. – 196 p.
20. Milner J.C. De la syntaxe a l'interpretation: Quantites, insultes, exclamations. P., 1978. – 298 p.

21. Olsson K. La construction Verbe – Object – Complement predicatif en français. – Stockholm, 1977. – 194.

Pasynok V. Evaluation as a Component of an Utterance

Abstract: The notions of evaluation and evaluative activity which take part in organization of verbal communication are investigated in the article. The evaluative activity is represented in the article on the example of the pedagogical discourse. Such forms of evaluation are singled out: partial as emotional attitude of a teacher to a student; informal as evaluation of results of students' work. Evaluative utterances are studied from the point of view of the subject and object and are based on comparison. The structure of evaluative scale reflects objective and subjective sides of evaluation. The evaluation is given on different signs, it can be true or false. Five methods are singled out. The evaluative concept is realized in language. Three types of evaluation are singled out: neutral, positive and negative. Evaluation regulates activity and behavior of a person. Various forms of evaluation are signed out in different types of discourse. Being one of the most important linguistic categories evaluation takes part in organization of verbal communication and focuses versatile means of its actualization in speech – finished lexemes and phraseological units, structural schemes of sentences, texts and totality of texts. Evaluation is the basic characteristics of the predicativity in the structure of valuing which is realized in two meanings – good/bad. The illocutionary aim of evaluative utterances is emotional and rational influence on the interlocutor and the perlocutionary effect is change of emotional state. The use of evaluative factors is one of the most powerful means of language argumentation.

Keywords: evaluation, evaluative activity, verbal communication, evaluative utterance, forms of evaluation, scale of evaluation

Польщикова О.М.¹

Системність телекомунікаційної термінології

¹ *Польщикова Ольга Миколаївна, викладач кафедри українознавства та гуманітарної освіти Донбаської державної машинобудівної академії, м. Краматорськ, Україна*

Анотація. У статті досліджено системність телекомунікаційної термінології, окреслено її ознаки, внутрішні та зовнішні зв'язки. Структуру телекомунікаційної терміносистеми змодельовано за схемою «ядро – периферія». Схарактеризовано особливості термінів, що складають ядро й периферійні зони. Наведено приклади, що ілюструють конкретизацію значень термінів від периферії до ядра.

Ключові слова: термінологія, телекомунікаційна галузь, системні зв'язки, ядро, периферія.

Термінологія будь-якої галузі складається, насамперед, зі спеціальних назв відповідної науки або теорії, тобто системи знань. У роботі Я.А. Климовицького зазначено, що «термін – це слово (чи словосполучка), мовний знак якого співвіднесений з відповідним поняттям у системі понять певної галузі науки й техніки» [3, с. 35]. З огляду на це М.В. Юшманов вивів «формулу впорядкованого терміна», яка полягає в тому, що «знаючи термін, знаєш місце в системі» та, навпаки, «знаючи місце в системі, знаєш термін» [5, с. 47].

Системність термінології окреслена певними ознаками:

1) сукупність термінів чітко пов'язана із системою відповідних понять предметної галузі і «не може залишитися осторонь від змін, що відбуваються в системі понять» [1, с. 52];

2) терміни пов'язані між собою на поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному й граматичному рівнях;

3) термінології властиві не лише внутрішньо-системні, а й зовнішньосистемні зв'язки, які мо-

жна простежити в міжгалузевих, загальнонаукових (загальнотехнічних) термінах.

Термінологія певної галузі має ядро та периферію [4, с. 24]. Ядру, тобто «основному термінологічному фонду» [2, с. 107], притаманна велика концентрація специфічних, конкретизованих, уточнених назв, які часто мають структуру терміносполук. У межах ядра можна виокремити кілька ділянок чи «мікрополів, що мають відносну самостійність».

Периферії властиві більш абстрактні назви, що реєструють переважно загальнонаукові чи міжгалузеві поняття. У цій галузі системи частіше, ніж у ядрі, трапляються однокомпонентні терміни, значення яких зрозумілі багатьом людям, а не лише фахівцям галузі. При переході від ядра до периферії можна виокремити низку периферійних зон. Що віддаленішою від ядра є периферійна зона, то слабшою є ступінь уточнення відповідних понять.

Науковим підґрунтям галузі електрозв'язку є теорія телекомунікаційних систем і мереж, до складу якої можна віднести загальну теорію зв'язку, теорію телетрафіка, теорію управління

телекомунікаційними мережами, теорію передавання даних, теорію структурного та параметричного аналізу й синтезу телекомунікаційних систем та мереж. Усі без винятку терміни зазначеної галузі знань є телекомунікаційними та становлять ядро досліджуваної термінології (рис. 1).

У найближчій до ядра периферійній зоні розташовані терміни:

1) теорії інформації;

2) електроніки, що охоплює теорію електричних кіл та сигналів, схемотехніку електронних пристроїв і комп'ютерну схемотехніку;

3) інформатики, що складається з теорії алгоритмів і методів програмування.

Лексичний апарат цих наук і теорій становлять не лише телекомунікаційні терміни.

Віддаленішу від ядра периферійну зону утворюють частини термінологій математичної логіки й дискретної математики, теорії ймовірностей, а також електрики та магнетизму.

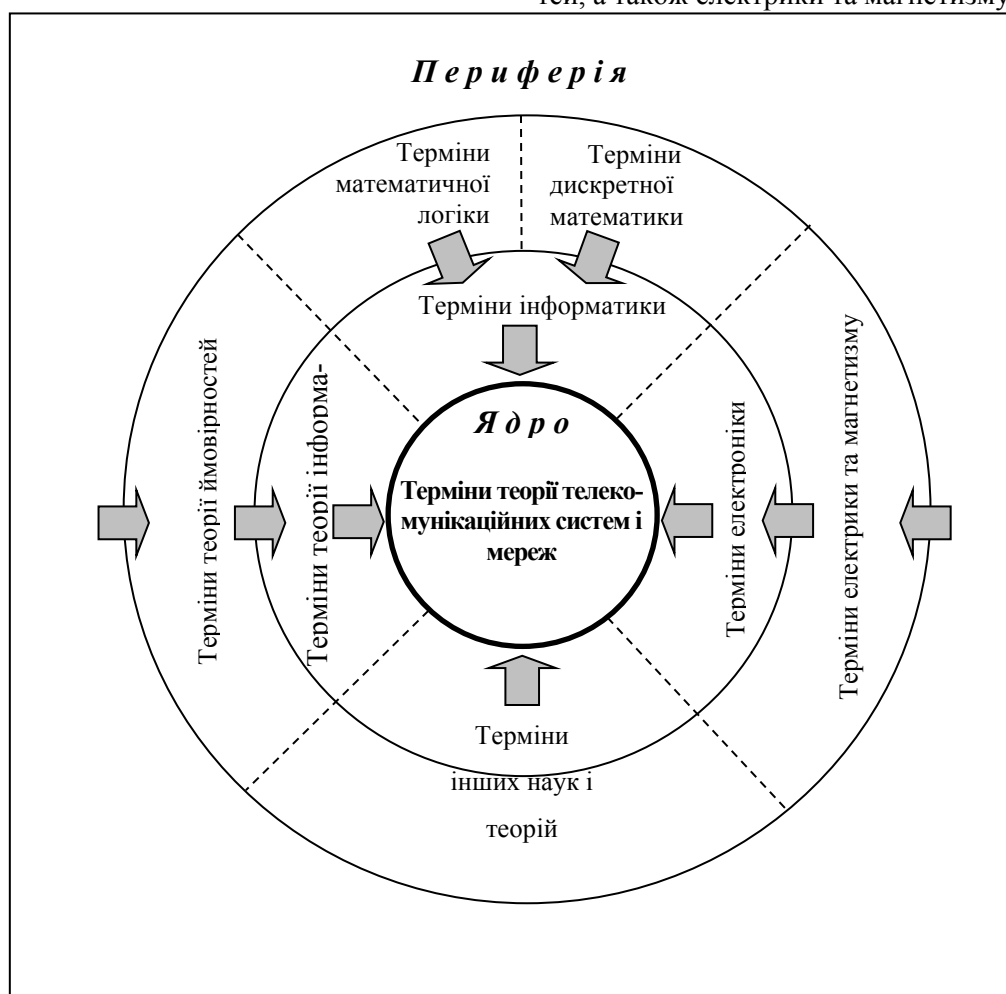

Рис. 1. Ядро та периферія телекомунікаційної термінології

У різних периферійних зонах розташовані терміни інших наук і теорій: системотехніки, теорії автоматичного управління, теорії прийняття рішення, теорії матриць та тензорного аналізу, теорії графів, штучного інтелекту, теорії масового обслуговування, надійності технічних систем, електротехніки, метрології та стандартизації, економічної теорії тощо.

Визначальним критерієм у розрізненні термінів ядра та периферії досліджуваної термінології є те, що перші використовують виключно для іменування понять теорії телекомунікаційних систем і мереж, а другі – ще хоч би в одній іншій терміносистемі. Наприклад, спеціальна назва *скремблер* належить до ядра досліджуваної тер-

мінології, бо цим терміном оперує лише теорія телекомунікаційних систем і мереж. Так само і словосполучення *коефіцієнт бітових помилок* є елементом ядра терміносистеми галузі електров'язку. Прикладом периферійного терміна телекомунікаційної термінології є лексема *біт*, яку використовують не лише в теорії телекомунікаційних систем і мереж, а й у теорії інформації, комп'ютерній схемотехніці та інформатиці.

Уточнення, конкретизація відповідних значень термінів спрямовані від периферії до ядра, що на рис. 1 показано стрілками. За цими стрілками можна простежити процес поступового утворення термінів ядра, що мають високий рівень спеціалізації, на основі міжгалузевих чи за-

гальнонаукових периферійних термінів. Наприклад, із терміна дискретної математики *дерево* в інформатиці утворено термінологічну сполуку *дерево пошуку*, яка так само через уточнення перетворюється на сполуку *дерево пошуку маршруту*, що є терміном теорії телекомунікаційних систем і мереж. Наявні інші приклади системних зв'язків у межах телекомунікаційної термінології (рис. 2).

Відносна кількість міжгалузевих термінів у периферійних зонах є значно вищою, ніж у ядрі. Згадані терміни можуть функціонувати в телекомунікаційній термінології без зміни значень, мати кілька значень чи бути різними за значеннями.

Значна кількість термінів, що позначають поняття суміжних із телекомунікаційною галузеві науки і техніки, зокрема теорії інформації, інформатики, електроніки, функціонує в досліджува-

ній термінології без зміни значень, наприклад: *аварійний індикатор*, *аналізатор спектра*, *байт*, *блок даних*, *відлагоджувальна програма*, *генератор псевдовипадкової послідовності*, *заводське випробування*, *запобіжник*, *ієрархічна архітектура*, *інсталяція*, *інтервал дискретизації*, *кодування*, *мегагерц*, *мікроампер*, *напряцювання на відмову*, *обчислювальний алгоритм*, *роз'єм*, *технічне обслуговування*, *утиліта*, *фаза*, *цифро-аналогове перетворення*, *частотний резонанс*.

Частина міжгалузевих термінів має кілька значень у різних термінологіях, одне з яких реалізується в телекомунікаційній термінології, наприклад: *волокно*, *вузол*, *джерело*, *диск*, *дисципліна*, *діафрагма*, *ділянка*, *ємність*, *зависання*, *заголовок*, *захист*, *ім'я*, *інтерфейс*, *камера*, *канал*, *карта*, *ланка*, *магістраль*, *мітка*, *модуль*, *модуляція*, *монітор*, *паспорт*, *послаблення*, *протокол*, *стек*, *термінал*, *фільтр*.

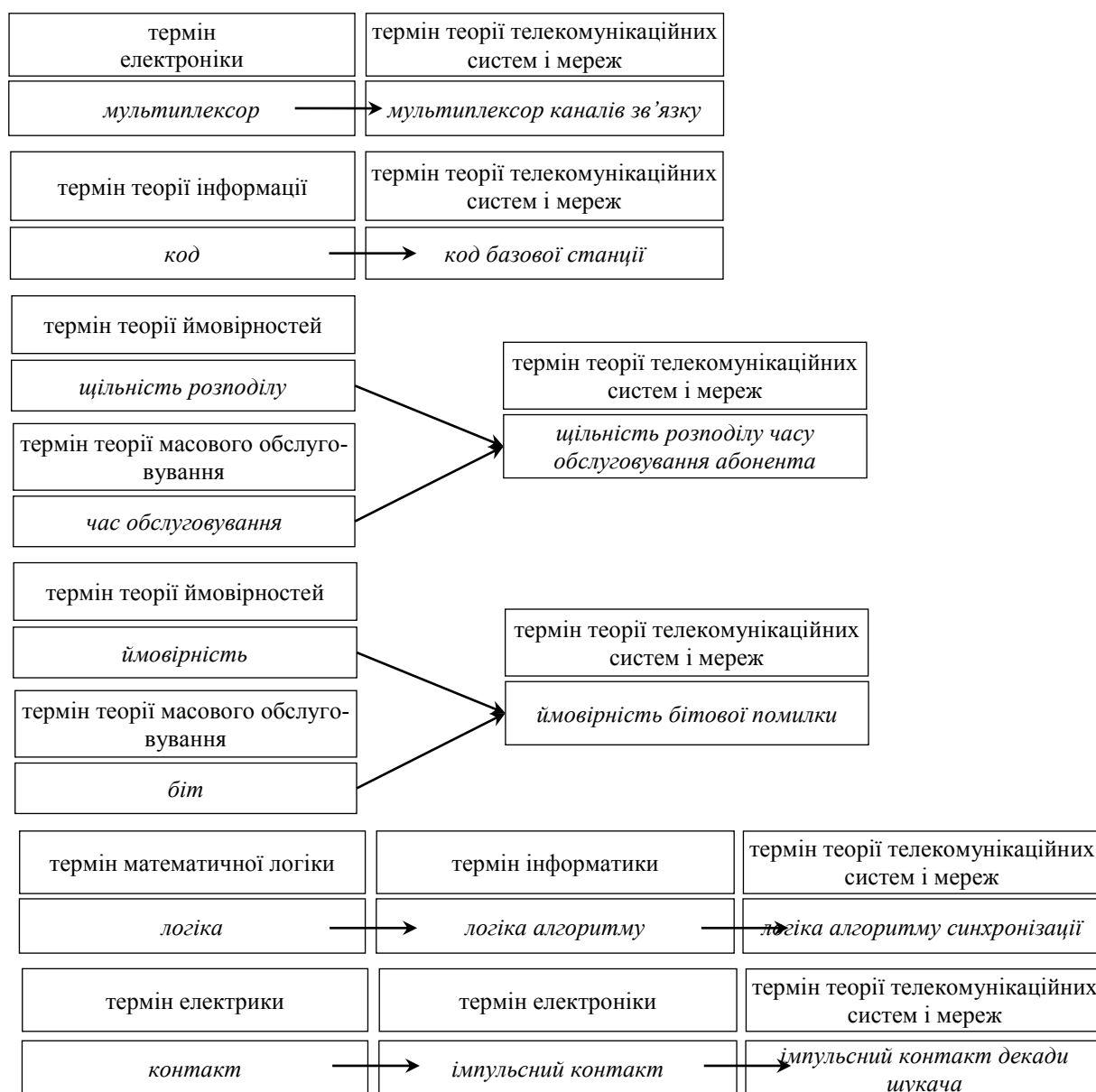

Рис. 2. Приклади утворення термінів ядра в межах телекомунікаційної термінології

Низка телекомунікаційних термінів має однакове звучання з термінами інших галузей, але різне значення, наприклад: *вага, гасіння, гніздо, директор, ключ, кожух, коліно, коло, колодязь, крок, міст, набір, пелюстка, порт, прапор, прозорість, скринька, смуга, тракт, фон, фронт, хвиля*.

Загальнонаукові та загальнотехнічні терміни використовують на позначення найбільш абстрактних понять. Ці назви розташовані здебільшого в найвіддаленіших периферійних зонах досліджуваної термінології. До таких термінів належать, наприклад: *аналіз, величина, залежність, коефіцієнт, концентрація, концепція, матриця, метод, модель, параметр, підсилення, прилад, пристрій, теорія*. Ці лексеми часто використовують як компоненти термінологічних сполук, що належать ядру термінології те-

лекомунікаційної галузі, наприклад: *величина навантаження мережі, коефіцієнт готовності комутатора, комутаційна матриця, концепція розширення транспортної мережі, метод адаптивної маршрутизації, модель взаємодії відкритих систем, теорія телетрафіка*.

Отже, структуру термінології галузі електров'язку можна подати як модель «ядро – периферія». У центрі досліджуваної системи виокремлюємо терміни ядра, науковим підґрунтям якого є теорія телекомунікаційних систем і мереж. Терміни периферії належать не лише до зазначеної теорії, а й до інших наукових дисциплін. У складі української телекомунікаційної термінології наявні міжгалузеві, загальнонаукові та загальнотехнічні терміни, що зумовлює її зв'язок з іншими терміносистемами в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко С.М. Формування та розвиток української термінології нафтогазової промисловості: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дорошенко Світлана Михайлівна. – К, 2004. – 186 с.
2. Дружбяк С.В. Фахова мова економіки в лексикосемантичній системі німецької мови / С.В. Дружбяк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Волинь: ВНУ імені Лесі Українки, 2009. – №17. – С. 107–111.
3. Климовицкий Я.А. Некоторые методологические вопросы работы над терминологией науки и техники / Я.А. Климовицкий // Современные проблемы терминологии в науке и технике – М.: Наука, 1969. – С. 32–61.
4. Рудяков О.М. Системный опис лексикосемантической группы (ядро, периферия, «средовище») / О.М. Рудяков // Мовознавство. – 1987. – №2. – С.23–27.
5. Юшманов Н.В. Элементы международной терминологии / Н.В. Юшманов. – М.: Наука, 1968. – 47 с.

Polshchykova O. Systematic of telecommunications terminology

Abstract: In article the systematic of telecommunications terminology is considered, its signs of internal and external communications are shown. The structure of the telecommunications terminology as a model of "core – periphery" is presented. The features of terms that make up the core and peripheral zones are characterized. Examples to illustrate the specification of the meaning of terms from the periphery to the core are given.

Keywords: terminology, telecommunications industry, system communication, core, periphery

Польщикова О. Н. Системность телекоммуникационной терминологии

Аннотация: В статье рассмотрена системность телекоммуникационной терминологии, показаны ее признаки, внутренние и внешние связи. Структура телекоммуникационной терминотерминологии представлена в качестве модели «ядро – периферия». Охарактеризованы особенности терминов, составляющих ядро и периферийные зоны. Приведены примеры, иллюстрирующие конкретизацию значений терминов от периферии к ядру.

Ключевые слова: терминология, телекоммуникационная отрасль, системные связи, ядро, периферия

Структурно-семантичні характеристики англомовних алюзивних антропонімів

¹ Ісмайлова Ельзара Аблязісівна, аспірантка, Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Анотація. У статті розглядаються особливості семантичної структури лексичних одиниць. В якості матеріалу був обраний корпус алюзивних антропонімів, що функціонує в англомовному публіцистичному дискурсі. Виявлено, що семантика алюзивних антропонімів складається з ядра (стать, національність) та периферії (додаткові конотації).

Ключові слова: алюзивний антропонім, семантична структура, ядро, периферія

Проблема визначення семантичної специфіки онімів є найбільш дискусійною та актуальною в загальній теорії власного імені. У науці досі тривають суперечки між прихильниками концепції асемантичності онімів (J. S. Mill, В.В. Богданов, С. Ульман, Н.Д. Арутюнова, Т.П. Ломтев, А.А. Реформатский), лінгвістами, які визнають мовленнєве значення за відсутністю мовного (М.В. Никитин, В.А. Кухаренко, А.В. Суперанская, М.Я. Блох, Т.Н. Семенова), дослідниками, що розвивають думку про наявність специфічного, відмінного від загальних назв, лексичного значення (Д.И. Ермолович, С.Д. Кацнельсон, О.И. Фоякова) та мовознавцями, які наділяють власні назви більш збагаченим значенням на відміну від загальних назв (О. Есперсен, Е. Курилович, Х. Джозеф).

Метою дослідження є встановлення особливостей семантичної структури англомовних алюзивних антропонімів. Згідно вказаної мети дослідження ми ставимо **завдання** виявити структурно-семантичні особливості алюзивних антропонімів, визначити функціональні особливості алюзивних онімних одиниць у публіцистичному дискурсі.

Об'єктом дослідження є англомовні алюзивні антропоніми, що функціонують у публіцистичному дискурсі, **предметом** дослідження – алюзивна актуалізація антропонімів у публіцистичному дискурсі.

Здатність антропонімів виступати в якості інтертекстуальних алюзій дає підставу стверджувати, що власні імена дійсно мають лексичне значення. Антропоніми доволі часто беруть на себе роль алюзій, що забезпечується наявністю у власних імен великої кількості ознак порівняно з загальними назвами [2, 70].

На думку Т.В. Бакастової, зміст власного імені, зокрема антропонімів, включає в себе всі знання комунікантів про даного носія імені, які відрізняються повнотою кількісної та якісної інформації. У зміст імені обов'язково включене суб'єктивне ставлення до референта, тобто його оцінка. По-друге, у власних іменах спостерігають різкі перепади в інформаційному обсязі та

інформаційно-оцінній спрямованості при позначенні певного референта, що вона пояснює різним обсягом тезаурусів комунікантів. По-третє, Т.В. Бакастова відмічає здатність власних імен активізувати різноманітні елементи лексичного значення під впливом різних контекстів [1, 6-7].

Таким чином, дискусійне питання про семантику власного імені цікаво розглядати на матеріалі алюзії, оскільки алюзивне використання антропонімів у різних контекстах не тільки знаходиться в залежності від їхніх семантичних структур, але й впливає на зміст цих структур.

Кожне слово має певну структуру на семантичному рівні. Так, антропоніми мають свої структурно-семантичні особливості. Так, М.В. Нікітін у структурі лексичного значення дослідник виділяє дві сутності: інтенціонал, який є змістовним ядром лексичного значення, та імплікаціонал – периферію семантичних ознак, які оточують це ядро [4, 24].

Схожа думка була висловлена ще О.О. Потебнею, який виділив “найближче” та “найвіддаленіше” значення слова. Найближче значення забезпечує взаєморозуміння того, хто говорить, і того, хто слухає, та є “народним”. Найвіддаленіше значення у кожного індивіда відрізняється за кількістю та якістю та є “особовим” [5, 19-20].

С.Д. Кацнельсон, розглядаючи дане питання, виділив формальне та змістовне поняття. Формальним поняттям, за С.Д. Кацнельсоном, є мінімум суттєвих ознак, що є необхідними і достатніми для розпізнавання предмета. Змістовне поняття охоплює всі нові сторони предмета, його властивості та зв'язки з іншими предметами [3, 18]. Дослідник відзначає, що значення слова у своєму концептуальному змісті відповідає формальному поняттю [3, 19], у той час як додаткові смислові відтінки (змістовне поняття) нашаровуються на концептуальне ядро лексичного значення [3, 14].

Отже, слова мають лексичне значення, в якому є ядро, тобто те, що присутнє у семантичній структурі кожного слова й актуалізує суттєві ознаки об'єкту номінації, та периферія, що міс-

тити семи, які вказують на окремі ознаки. Незважаючи на те, що М. В. Нікітін виділяє інтенціонал та імплікаціонал, О.О. Потебня розглядає “найближче” та “найвіддаленіше” значення слова, а С.Д. Кацнельсон виділяє формальне та змістовне поняття, сутність від цього не змінюється.

Семантичне поле антропонімів містить такі семи, як стать, національність. Ці семи є складовими, які входять до понятійного ядра кожного антропоніма. Таким чином, імена *Irene*, *Tracey*, *Sherryl* мають ядро, до якого входить стать – жіноча, та національність – англійці або американці, австралійці. У імен *Ronald*, *Oswald*, *Martin* стать чоловіча, національність – англійці.

Якщо особистість “переступає за рамки свого існування” у певному суспільстві, її ім’я перестає слугувати позначенням однієї конкретної особи, воно починає жити своїм незалежним життям, номінуючи тип (психологічний, емоційний, соціальний) людини. На понятійне ядро антропоніма починають нашаровуватися додаткові семи, які є характерними для даної особи. Коли ці характеристики стають стійкими, ім’я може бути використане в алюзивному значенні.

Так, семантичне поле антропоніма *Наполеон* складається з понятійного ядра (стать – чоловіча, етнічна належність – корсиканець) та периферії, до якої входять такі семи, як великий імператор, лідер, переможець, людина з амбіціями, людина невисокого зросту тощо. Наприклад:

Ryan Leaf is the Napoleon of Flops, Timothy. He's San Diego's Zola Budd. He's our own personal sports nightmare. Ryan Leaf is the greatest bust in the history of American sports, because greatness was expected of him (San Diego News, 2009, February 12). **The Napoleons are little, not big; and they work twenty hours in the twenty-four, and come up fresh, while the big soldiers with the little hearts faint around them with fatigue** (The Guardian, 2012, January 29).

У першому прикладі контекстуальне оточення допомагає визначити, що антропонім *Napoleon* актуалізує значення “лідер”, у другому – значення “людина невисокого зросту”. До семантичного поля оніма *Margaret Thatcher* входить ядро (стать – жіноча, національність – англійка) та периферія з такими семами, як британський прем’єр-міністр, один із визначних світових лідерів, “залізна леді”, реформатор тощо. Актуалізацію значень “британський прем’єр-міністр” можна простежити у першому випадку, у другому – “залізна леді”:

“... There are aspirational people here who if a new Margaret Thatcher or Tony Blair comes along they will back them,” says Douglas Carswell, Tory MP for Clacton (Financial Times, 2012, May 8).

That should ensure a lively debate. Some will insist that he is just a mushy wimp; others, that he is Margaret Thatcher in an Old Etonian tie (Financial Times, 2010, August 24).

Семантичне поле антропоніма *Robin Hood* складається з понятійного ядра (стать – чоловіча, національність – англієць) та периферії, до якої входять такі семи, як благородна, великодушна, доблесна людина, розбійник, людина, що забирає гроші у багатих та віддає бідним, наприклад:

Evidently, Mann is of the view that Dillinger was more Robin Hood than public enemy number one (The New Zealand Herald, 2009, July 23). *Italian police have arrested a man they described as a “modern Robin Hood”, who carried out a series of bank robberies to give money to the poor* (The New Zealand Herald, 2008, February 26).

У першому випадку контекст активізує значення “благородна, великодушна, доблесна людина”, другий приклад демонструє значення “розбійник”. Отже, наведені приклади підтверджують той факт, що власні імена *Napoleon*, *Margaret Thatcher*, *Robin Hood*, які за тривалий час набрали стійкі ознаки, почали існувати окремим життям, виходячи за межі країни, суспільства, виду та сфери діяльності, періоду часу, тобто стали алюзивними.

На перше місце виходить вторинна номінація, тоді як пряме значення імені втрачає свою значимість. Так, про розумну, навіть геніальну людину можна сказати, що він *Einstein*, про детектива, сищика – *Sherlock Holmes*, закоханих називають *Romeo and Juliet*, *Mary Poppins* асоціюється з нянею, що демонструють наступні приклади:

It would require an Einstein to explain the strange elasticity of political time (The Guardian, 2012, February 15). *Unfortunately, the famous detective Alphonse Bertillon – the real-life French Sherlock Holmes – who was on the Mona Lisa case, only catalogued the right fingerprints of suspects* (Financial Times, 2011, August 5). *Our wedding day still ranks up there among the best days of my life. We may not have been Romeo and Juliet, but there are compensations: nobody died young* (The Guardian, 2012, March 31). *The pay rises also masked the fact that an increasing number of parents were shunning help from a full-time Mary Poppins because of the expense involved, the survey found* (The BBC News, 2004, January 21).

Семи, які входять до понятійного ядра антропонімів (стать, національність), втрачають свою актуальність. Імена людей чоловічої статі можуть навіть використовуватися для позначення людей жіночої статі та навпаки, наприклад:

Zoë Wanamaker is devastating as Monroe's drama coach, Paula Strasberg, portraying her as a Rasputin in skirts (The Guardian, 2011, November

27). *Some of the yummy mummies I have been working for have (I understand) been boasting about having a male Marry Poppins* (FT Alphaville, 2009, March 13). *They had to draft Ryan Leaf. I mean, they knew the guy wasn't Mother Teresa, but his arm was better* (San Diego News, 2009, February 12).

Ім'я *Robin Hood* – герой англійських народних балад – використовують поза межами Англії, що доводять наступні приклади: *Among the wills available at the click of a button are Twm Sion Cati's, known as the Welsh Robin Hood, and hymn writer William Williams, Pantycelyn* (The BBC News, 2009, October 20). *As a painted face, or leading actor, Qiu has played such roles as a Chinese Robin Hood and a Song dynasty judge* (Los Angeles Times, 2007, December 17). *Opening with a sketch in which Mr Darby was a Kiwi Robin Hood doing an impersonation of Murray the manager, it moved, in quick succession, through, variously, live action sketches (one involving macho road workers kissing), Python-esque talking pictures, talking, animated wildlife and a dreadfully lame pastiche of Star Trek* (The New Zealand Herald, 2010, May 28).

Зазначимо, що алюзивний антропонім не є повним еквівалентом відповідного слова, замість якого він використовується, оскільки він має додаткові конотації, викликає широкий спектр асоціацій з контекстом, в якому слово було згадане вперше. Отже, алюзивне найменування є семантично багатшим та може асоціюватися з декількома характеристиками, крім основного значення.

We would still have Raskolnikovs but we wouldn't have Crime and Punishment (The Observer, 2000, April 30).

Mr. Scaglietti, the son of a carpenter, was regarded as the Italian automotive industry's modern-day Michelangelo – a sculptor whose medium was metal (The Washington Post, 2011, November 21).

Jo Frost, the modern-day Mary Poppins, regards food as fuel (The Guardian, 2007, March 25).

Таким чином, приклади ілюструють обмеженість асоціативного потенціалу алюзивних антропонімів у наведених контекстуальних оточеннях. Раскольников у даному випадку представлений як вбивця, хоча до асоціативного ряду цього оніма можна віднести також такі риси, як чесність, здатність до співчуття та співпереживання, талановита людина. Мікеланджело отримав відомість не тільки як скульптор, але й як живописець, архітектор, поет, мислитель. Мері Поппінс асоціюється зі своїм оригінальним способом пересування вітром, але головна характеристика її – ідеальна няня, з притаманною їй акуратністю, з бездоганними манерами.

Завдяки своїм вчинкам, роду діяльності, соціальному статусу, особистість набуває відомість у певному національно-культурному суспільстві у певний відрізок часу. Далі ім'я починає функціонувати незалежно від денотату у необмежений період часу у різних суспільствах і у необмеженому географічному просторі, підтвердженням чого можуть слугувати наступні приклади:

Earlier yesterday, defence lawyer Kevin Ryan, QC, described Paulo Suluape as a "Polynesian Rasputin," a thug and a bully (The New Zealand Herald, 2001, June 23). *Indian composer AR Rahman is known by some as the Mozart of Asia* (The Daily Beast, 2010, January 14). *Husain was often called the "Picasso of India" for his paintings; he also made two Bollywood films* (The Daily Beast, 2011, June 9).

Таким чином, до семантичного поля алюзивних антропонімів входять не тільки семи статі та національності, але й додаткові, які належать до периферії окремого імені. Причому останні представляють для алюзивних антропонімів важливіше значення, ніж ядерні семи. Перспективним видається подальше вивчення особливостей функціонування алюзивних антропонімів у публіцистичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакастова Т.В. Семантизация имени собственного в целом художественном тексте: автореф. дис... канд. филол. наук / Т.В. Бакастова. – Одесса, 198 – 16 с.
2. Камовникова Н.Е. Антропонимы как интертекстуальные аллюзии в поэтическом тексте: дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Е. Камовникова. – СПб, 2000. – 200 с.
3. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение / Под общ. ред. В. М. Жирмунского, М.М. Гухман, С.Д. Кацнельсона. Изд. 3-е. – М.: Едиториал УРСС, 2011. – 112 с.
4. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин. – М.: Высшая школа, 1983. – 127 с.
5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Т. I-II. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.

Ismayilova E. Structural and semantic characteristics of English allusive anthroponyms

Abstract: The article deals with the features of the semantic structure of English anthroponyms functioning in journalistic discourse. The phenomenon is analysed on the material of periodical English press: "The Guardian", "The Daily

Beast”, “Financial Times”, “The BBC News”, “The New Zealand Herald”, “Los Angeles Times”, “The Washington Post”. They are distinguished four approaches to the definition of personal name’s semantics: (1) the absence of meaning of the personal names, (2) personal names obtain their lexical meaning only in speech, (3) personal names have specific lexical meaning which is different from that of common names, (4) personal names possess semantics which is wider than that of common names. This research is devoted to the problem of personal names used in allusive context. Different use on the semantic structure of allusive anthroponyms are presented. Speaking about the semantic structure of such lexical units the researchers differentiate the core and periphery of the meaning; formal and substantive meaning; or the “nearest” and the “fathest” meanings. Semantic field of anthroponyms traditionally contains sex and nationality semes. These semes are parts of the conceptual centre of every anthroponym. Additional semes can form layers which are typical for certain personalities. On the condition of these characteristics’ stability the personal name can be used in the allusive meaning. The analysed examples of allusive anthroponyms, such as Napoleon, Margaret Thatcher, Robin Hood demonstrate the ability of personal names to lose the primary identifying meaning and manifest in allusive context the ability to be used in generalized meaning, actualizing certain characteristics of famous persons they named. It is stated that in secondary nominations the anthroponyms realize not core but periphery semes of their semantic structure. As a result the allusive personal names become expressive synonyms of common words. For example, clever and genius person they call Einstein; Sherlock Holmes can be used as substitutor of the name detective; people who are in love with can be called Romeo and Juliet, Marry Poppins is associated with a nurse. It is necessary to emphasize that allusive anthroponyms are not a full-fledged equivalents of common nouns as they obtain additional connotations. Additional, periphery semes of personal names are actualized when they are used as allusive anthroponyms.

Keywords: allusive anthroponym, semantic structure, core, periphery

Исмаилова Э.А. Структурно-семантические характеристики англоязычных аллюзивных антропонимов

Аннотация: Настоящая статья посвящена изучению особенностей семантической структуры англоязычных антропонимов, функционирующих в публицистическом дискурсе. Выделено четыре основных определения семантики имен собственных: асемантичность онимов; наличие речевого значения при отсутствии языкового; наличие специфической семантики, отличающей его от имен нарицательных; обладание именами собственными большим по объему значением, чем именами нарицательными. Данное исследование посвящено проблеме имен собственных, функционирующих в аллюзивном контексте. Представлены разные точки зрения относительно семантической структуры имен собственных. Исследователи выделяют в семантической структуре такие номинативные единицы: ядро, периферия; интенционал, импликационал; “приближенное” и “отдаленное” значение; формальное и содержательное значение. Семантическое поле антропонимов традиционно включает в себя такие семы, как пол и национальность. Данные семы входят в понятийное ядро каждого антропонима. На ядро могут “наслаиваться” дополнительные семы, которые являются характерными для определенной личности. При условии устойчивости данных характеристик, имя может быть использовано в аллюзивном значении. В статье приведены примеры, доказывающие, что такие имена, как Наполеон, Маргарет Тэтчер, Робин Гуд, за долгое время своего использования приобрели устойчивые признаки и начали существовать отдельной жизнью, выходя за рамки страны, общества, сферы деятельности, периода времени, то есть стали аллюзивными. В таком случае на первый план выходит вторичная номинация, прямое значение имени теряет свою значимость: умного, гениального человека называют Einstein, сыщика – Sherlock Holmes, влюбленных – Romeo and Juliet, Marry Poppins ассоциируется с няней. Семы, входящие в понятийное ядро, теряют свою актуальность. Отмечено, что аллюзивный антропоним не является полноценным эквивалентом соответствующего слова, так как он имеет дополнительные коннотации. Дополнительные, периферийные семы отдельного имени имеют для аллюзивного антропонима важнейшее значение, нежели ядерные семы.

Ключевые слова: аллюзивный антропоним, семантическая структура, ядро, периферия

Tykha U.¹

Intertextual collage in postmodern texts: linguostylistic perspective

¹ *Uliana Igorivna Tykha, Postgraduate student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Abstract: The article is devoted to intertextual collage strategy in postmodern writing. Its linguostylistic aspect, the notion of quotation, allusion and collage are analyzed.

Keywords: intertextuality, quotation, allusion, collage.

Modern linguistic science dwells on the text that is studied in terms of its internal development and the relationship with other texts. The concept of intertextuality changed the idea of text as a homogeneous structure and proposed instead the interpretation of the text as a heterogeneous essence. It was Julia Kristeva who coined the term "intertextuality", defining a text as "a mosaic of quotations where every text is the absorption and transformation of another text" [6, 383].

For J. Kristeva intertextuality inherently is "permutation of texts": it states that "in a space of a few test utterances, taken from other tests, mutually interact and neutralize one another". Text is combinatorics – permanent interchange between multiple fragments of modern writing [9, 9]. Intertextuality finds its specific implementation in various shapes and forms of textual interaction.

Despite the abundance of interpretations of intertextuality, the linguistic aspect of this category in postmodern texts still remains open for an in-depth research. Postmodern writing is one of the vital premises for intertextual studies as it employs intertextuality as a stylistic device which shapes reader's perception of a text. This process is termed "intertextuality as textual strategy". According to Gérard Genette, intertextuality as a stylistic device reflects the transtextual relations a text may have with others. This interrelation is realized by means of quotation and allusion [1, 434].

Intertextuality is a device that lets one text be rewritten in another text; intertext is a whole set of texts that appear in a work, regardless of whether it relates to a work in absentia (in the case of allusions) or include it in praesentia (in the case of quotations) [9, 9]. Nathalie Piegay-Gros calls quotation the emblematic form of intertextuality, as it best shows the process of incorporating one text with another one. Quotation as intertextual means is typical of the texts that are characterized by collision and fragmentation. Entering the text, quotation immediately catches the eye, but its identification and interpretation require reader's erudition. Indeed, the choice of the quoted text, its volume, implementation methods and the meaning that it acquires when incorporated into a new context are extremely important components of quotation decoding [9, 84].

Despite the explicit nature of quotation, it still goes far beyond its traditional functions – to be authoritative and ornamental. Entering a novel, quotation fully integrates into written structure and themes of the work [9, 86].

Speaking of reader's role in quotation and allusion recognition, Charles Nodier emphasizes that "quotation itself only indicates the average erudition; though successful allusion bears the stamp of a genius" (Nodier Ch. Questions de littérature légale. Paris: Crapele, 1828). Allusion differently influences the memory and intelligence of a reader, without violating the integrity of the text. Nodier emphasizes that allusion is "a clever means to relate the well-known views with its own language; it is different from quotation because does not require author's name which is well-known, and especially that successfully borrowed expression does not only refer to the authority, as quotation does, but is as successful appeal to reader's memory to place him in another order of things similar to that, which it is referred to".

N. Fateeva believes that resorting to quotation, author appeals to the reconstructive intertextuality, registering the unity of "own" and "alien" texts; in case of allusion constructive intertextuality is implemented, which organizes borrowed items in the single semantic and compositional structure of a new text [10, 129].

Postmodernist modes of rewriting add some new twists to older kinds of textual transformation: playful, hide-and-seek type of indirection, a tongue-in-cheek seriousness, an often respectful and even honorific irony, and an overall tendency toward oblique and even secret or quasi-secret textual reference [3, 243]. Due to the postmodernist prevalence of rewriting as a technique of composition, scholars of contemporary literature define parody as the main genre of rewriting and parodic mode as the most salient distinguishing feature of cutting-edge postmodern literature [3, 245].

Allusion can be an important, indeed cardinal, device in the structure of comic texts. Furthermore, wherever allusions occur some excursion into parody is possible; the parodic line often begins with the allusive point [5, 218]. In terms of imitation, parody imitates the style of a particular writer or genre with

deliberate exaggeration for comic effect. Parodic allusion is then, “a stylistic device in which one text incorporates a caricature of another, most often, popular cultural text...that seeks to amuse through juxtaposition” [1, 435-436]. A. Pasco states that allusion is not genre, but is rather a mode, a strategy, a device that occurs in all genres. “Allusion is a metaphorical relationship created when an alluding text evokes and uses another, independent text” [4, 12].

Perception of the text as a “mosaic of quotations” indicates collage existence in postmodern poetics of intertextuality. This purposeful reassembly of fragments to form a new whole is, undoubtedly, an active element in many postmodern texts [6, 387].

In his essay “The Object of Post-Criticism” Gregory Olmer states: “By most accounts collage is the single most revolutionary formal innovation in artistic representation to occur in our century” [11, 2]. It breaks narrative expectations, surprises the reader while requiring him/her to fill in the gaps, draw conclusions, and make connections from only the implication of relationship between often disparate elements.

Contemporary author Maureen Seaton says that “collage has historically played with narrative, and in some cases, has sought to disrupt, even destroy linear narrative entirely. There are great possibilities for reader engagement in the negative spaces of collage, in the silences of the leaps between images or chunks of text – I believe greater possibilities than in the traditional lyric or narrative” [11, 11].

In his book “The Frame and the Mirror: On Collage and the Postmodern” Thomas P. Brockelman states that “collage practices – the gathering of materials from different worlds into a single composition demanding a geometrically multiplying double reading of each element – call attention to the irreducible heterogeneity of the “postmodern condition” [2, 10-11]. Quotations and clichés are the main elements of literary collage that serves as the main compositional technique of postmodern text. Non-linearity, metalanguage, intertextuality are the characteristics of literary collage. Quotation as a basics of collage writing can be decomposed into two interconnected operations: repetition of a unit, derived from a specific context, which is also a semantic transformation by comparing it with the other elements of the context. Leaving parent contexts and integrating into the new system, elements of text collage become symbolically important because of actualization of semantic potential and evoking connotative process [8, 232].

Having touched upon the notion of intertextuality in terms of postmodern aesthetics, we singled out quotation and allusion as its linguostylistic manifestation. Appealing to reader’s perception, the post-structuralist concept of intertextuality significantly stands to decode postmodern writing. The expanding scope of quotation and allusion combined by a blending technique of collage emphasizes the intertextual structure as a distinguishing attribute of postmodern texts.

REFERENCES

1. Ott B., Walter C. Intertextuality: Interpretive Practice and Textual Strategy. Critical Studies in Media Communication Vol. 17, No 4, 2000. – P. 429- 446.
2. Brockelman T.P. The frame and the mirror: On collage and the postmodern. Evanston, IL: Northwestern University Press, 2001. – 236 p.
3. Bertens H., Douwe W. Fokkema. International Postmodernism: Theory and Literary Practice. – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997. – 581 p.
4. Pasco A. H. Allusion: A Literary Graft. – Charlottesville: Rookwood Press, 2002. – 247 p.
5. Simpson P. Stylistics: a resource book for students. – London, Routledge, 2004. – 247 p.
6. Rama Kundu. Intertext: A Study of the Dialogue Between Texts. – New Delhi: Sarup & Son, 2008. – 448 p.
7. Dentith S. Parody. – New York: Routledge, 2000. – 211 p.
8. Нич. Р. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство; [пер. О. Галета] – Л.: Літопис, 2007. – 316 с.
9. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
10. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. – М.: КомКнига, 2007. – 280 с.
11. Collage Elements in Dada Art and Postmodern Literature CrossRef [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ramsites.net/~whitemm2/pages/collage.pdf>.

Тихая У.И. Интертекстуальный коллаж в постмодернистских текстах: лингвостилистический аспект

Аннотация. Статья посвящается стратегии интертекстуального коллажа в постмодернистских текстах. Анализируется его лингвостилистический аспект, понятие цитации и аллюзии.

Ключевые слова: интертекстуальность, цитация, аллюзия, коллаж.

Присяжнюк О.Я.¹

Темп как один из критериев регионального варьирования

¹ Присяжнюк Оксана Ярославовна, кандидат филологических наук, доцент, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Аннотация: В работе рассматриваются темпоральные характеристики территориальных типов британского произношения. Целью данной статьи является исследование темпоральных характеристик речи молодых мужчин 20-35 лет, представляющих различные регионы Великобритании. Материалом исследования послужили студийные записи чтения идентичного текста «Cinderella», сделанные в Фонетической Лаборатории Оксфордского Университета. Как отмечает исследовательница, темпоральные характеристики региональной речи оказываются в большей степени, по сравнению с другими компонентами интонации, подвержены фактору индивидуального варьирования и с трудом поддаются обобщению. Электро-акустический анализ проводился в «Лаборатории Экспериментальной Фонетики» Одесского национального университета с помощью программы WinCECIL. Проведенное исследование подтвердило предположение о том, что по параметрам количества неэнергетических участков, количества озвученных и неозвученных значений, а также по отношению неозвученных значений к озвученным, можно судить о скорости и просодических особенностях речи, а также количества незаполненных пауз. В ходе исследования, автор устанавливает, что количество озвученных участков и средняя длина озвученного участка отображают особенности сегментирования речевой реализации. В сочетании с показателями мелодического контура данные темпорального компонента интонации дополняют картину акцентно-мелодической структуры высказывания. В целом, автор приходит к выводу, что отношение неозвученных участков к озвученным свидетельствует о: 1) произносительных особенностях говорящих (например, вокализации [ɪ], 2) манере произнесения гласных (растягивание/усечение), 3) особой интонационной наполненности озвученных фрагментов в случае, если неозвученных участков больше, чем озвученных, а показатели мелодического контура свидетельствуют о его высокой вариативности.

Ключевые слова: темп, энергетические участки, пауза, произносимая значение, озвученное значение, фонема.

Целью данной статьи является исследование темпоральных характеристик речи молодых мужчин 20-35 лет, представляющих различные регионы Великобритании, а именно: юга и севера Англии, Шотландии, Ирландии, Уэльса, Мидленда и Лондона, всего 30 чел.

Материалом исследования послужили студийные записи чтения идентичного текста «Cinderella», сделанные в Фонетической Лаборатории Оксфордского Университета и полученные нами через Интернет. Этот проект, специально разработанный Фрэнсисом Ноланом для фонетистов, изучающих различия между диалектами, называется «English Intonation in the British Isles» [10].

Темпоральные характеристики региональной речи оказываются в большей степени, по сравнению с другими компонентами интонации, подвержены фактору индивидуального варьирования и с трудом поддаются обобщению [9, 49]. Многие фонетисты, исследовавшие темп речи, придерживались различных подходов к изучению этой просодической характеристики [2; 6; 8; 12], например, измеряли количество слов и слогов в минуту, количество слогов в слове. В данном исследовании под темпом речи понимается средняя скорость речи на протяжении определенного отрезка речи [1, 107]. Для исследования темпоральных параметров территориальных типов произношения английского языка был применен современный метод комплексного анализа

основных акустических характеристик по компьютерной программе обработки речевого сигнала.

Электро-акустический анализ проводился в «Лаборатории Экспериментальной Фонетики» Одесского национального университета (ЛЭФ ОНУ) на персональной ЭВМ класса IBM 486, оснащенный речевой платой ввода-вывода Sound Blaster AW-32. Речевые образцы вводились в память компьютера в форме речевых файлов при помощи платы Sound Blaster AW-32. Полученные речевые файлы преобразовывались в формат PCM при помощи программных средств wav.2 bin.exe, которые в дальнейшем служили основанием для обработки интонограмм при помощи компьютерной программы WinCECIL-2.1. Данная программа предназначена для ввода, обработки и исследования звуковых сигналов. Компьютерные интонограммы дают возможность получить информацию об основных акустических характеристиках синтагм и фраз. В возможности программы WinCECIL (Computerized Extraction of Components of Intonation in Language) входит: 1) запись звука с микрофона или магнитофона на частоте 11,025 Гц и 22,050 Гц; 2) воспроизведение записи в замедленном темпе; 3) измерение показателей частоты основного тона; 4) измерение длительности звуков, слогов и синтагм; 5) графическое изображение анализируемых параметров на экране.

Объем компьютерной памяти составляет 3 сек. при частоте 22,050 Гц и 5 сек. при частоте 11,025 Гц (в настоящем исследовании записанный материал исследовался при ЧОТ равной 22,050 Гц). Программа дает возможность получить изображение осциллограммы и автоматически выделенных параметров частоты основного тона и интенсивности во временной развертке; экспериментатор может одновременно просматривать зарегистрированный речевой отрезок и прослушать его текст.

Темпоральный компонент интонации исследовался по следующим параметрам: 1) общее звучание фрагмента (в %); 2) количество неозвученных значений (в %); 3) количество озвученных значений (в %); 4) отношение неозвученных значений к озвученным (в %); 5) количество неэнергетических значений (в %); 6) количество озвученных участков; 7) средняя длина участка (в отн.ед.).

Необходимо отметить, что основной единицей анализа в настоящем исследовании была выбрана синтагма, под которой понимается фонетическое единство, характеризующее относительной смысловой завершенностью и функционирующее как самостоятельная структурная единица [1]. Членение на синтагмы строго обусловлено содержанием высказывания, что и определило выбор данной единицы в качестве основной единицы исследования. Учитывая небольшую длительность выбранного фрагмента (30 мин.) и маленький шаг измерений (3 сек.), мы считаем, что на темпоральные характеристики исследуемого материала может оказать влияние сегментный состав фразы.

В специальной литературе [3; 5] имеются данные о существовании достаточно универсального ряда гласных, располагающихся по своей собственной длительности в следующем порядке: от максимально широких гласных нижнего подъема, имеющих наибольшую собственную длительность, к максимально узким гласным верхнего подъема, имеющим наименьшую длительность. Собственная длительность согласных также определяется их артикуляци-

онной спецификой: наибольшая собственная длительность глухих щелевых согласных является «достаточно универсальным явлением» [3, 25]. Последующий согласный влияет на физическую длительность гласного в слоге. Так, для английского языка установлен следующий порядок влияния согласных на длительность предшествующего гласного: $t > k > p$, $j > s > f$, $d > g > b$, $\eta > n > m$ [3].

Во всех прочтениях в разной степени проявляются территориальные произносительные особенности (см. табл. 1). Из них выделены те, которые могут повлиять на длительность озвученных и неозвученных участков исследуемого речевого сегмента: 1) произнесение [r] в поствокальной позиции: [horɔr], [heɔr]; 2) аспирация глухих смычных [t] > [t'], [k] > [k']: [ʃuk'], [ræt's], [st'ud]; 3) удлинение смычки и оглушение или полное пропадение [z] в результате ассимиляции с [j]: [wɔ:lzʃuk] > [wɔ:l(z)ʃuk]; 4) произнесение [u] как гласного более высокого подъема: [u] > [ʊ]; 5) опущение [h] в начальной позиции: [heɔ] > [eɔ], [horɔ] > [orɔ]; 6) оглушение: [wið] > [wiθ] или [wit]. Эти особенности соответствуют характеристикам, описанным в книге П. Традгилла и А. Хьюза «English Accents and Dialects» [11].

Принимая во внимание указанную вариативность произношения, можно предположить, что усиленная аспирация и удлинение шумных смычек ведут к сокращению количества озвученных значений, в том числе длительности гласных, и к увеличению доли неозвученных значений; узкие гласные (особенно в прочтениях дикторов Шотландии) ведут к уменьшению собственной длительности гласных и, следовательно, к сокращению количества озвученных значений; произнесение плавного “r” в поствокальной позиции увеличивает длительность озвученных участков.

Для большей чистоты эксперимента мы анализировали только студийные записи. Следует отметить, что качество записи повлияло на параметр количества неэнергетических значений: их число повышается при повышении зашумленности записи.

Таблица 1. Произносительные особенности, отмеченные в реализациях территориальных групп (в %)

Группа	[r]	[st']	[(z)]	[ʊ]	[h>Ø]	[ð]>[θ] [ð]>[t]
Ирландия	100,00	100,00	100,00	80,00	–	60,00
Шотландия	92,00	54,00	61,50	85,00	–	23,00
Мидленд	–	33,00	67,00	83,00	33,00	–
Север	–	43,00	–	57,00	–	–

Поскольку в неэнергетических участках фрагмента полностью отсутствует озвученность, эти участки могут характеризовать наличие незаполненных пауз. Как видно из таблицы 2, во

всех региональных прочтениях длительность пауз выше, чем в группе Лондона (35%), особенно в группах С.Ирландии (52%), севера (55%) и Шотландии (69%). Следовательно, речь молодых

лондонцев отличает ускоренный темп произнесения с преобладанием времени фонации над паузацией. Напротив, темп речи в региональных группах Шотландии, С.Ирландии и севера более замедленный, а время паузации больше, чем время фонации. По указанным параметрам показатели речи дикторов территориальных групп юга и Мидленда наиболее близки данным группы Лондона, а данные группы Уэльса занимают промежуточное положение между самыми высокими и самыми низкими показателями.

Произносительные особенности групп Шотландии, С.Ирландии и севера выделяются особой длительностью озвученных участков и значительным преобладанием озвученных участков над неозвученными: 12,70%, 14,50%, 12,20% соответственно (см. табл. 2). Значительно отличаются от них прочтения более южных районов Англии: юга (55,00%), Лондона (50,80%), Мидленда (44,40%), Уэльса (42,90%), где количество неозвученных значений к количеству озвученных в большей мере сбалансировано.

Таблица 2. Количество неэнергетических значений, темп речи и отношение неозвученных значений к озвученным в группе мужчин 20-35 лет, студийные записи (в % и сек.)

Территориальные группы	Лондон	Мидленд	Юг Англии	Уэльс	Северная Ирландия	Север Англии	Шотландия
Количество неэнергетических значений (%) средние показатели	35	42	45	47	52	55	69
Темп речи (в сек)	3,9	4,6	5	5	5	5	5
Отношение неозвученных значений к озвученным (в %)	50,80	44,40	55,00	42,90	14,50	12,20	12,70

Значительная вокализация речи в прочтениях дикторов Шотландии, С. Ирландии и севера отражает, во-первых, увеличение гласных по длительности и, во-вторых, «эрное произношение» (раскатистое «г» во всех позициях). Поскольку второе относится к произносительным особенностям групп С. Ирландии и Шотландии, то наименьшее количество озвученных значений, отмеченное в группе севера, происходит только за счет удлинения по времени гласных сегментов, а это, в свою очередь, возможно при увеличении по длительности безударных слогов. В этих показателях находит новое подтверждение выровненный характер интонационного контура севера Англии. Это утверждение верно, хотя и в меньшей степени, для территориальных групп С. Ирландии и Шотландии. Тенденция к использованию слогосчитающего ритма, отмеченная Г.М. Скулановой [7] и особенности слогового строя [4] в исследовании речи жителей Шотландии, нашла свое отражение в параметрах количества озвученных участков и средней длины

озвученного участка. Дикторы Шотландии сегментируют фрагмент на множество (15-20) коротких (60-80 отн. ед.) озвученных участков, причем эта закономерность установлена и в студийных, и в не студийных записях. Других настолько же регулярных соответствий при исследовании темпорального компонента интонации территориальных групп нам установить не удалось.

Результатом исследования параметров темпорального компонента интонации стали следующие наблюдения: во-первых, отношение неозвученных участков к озвученным свидетельствует о произносительных особенностях говорящих (например, вокализации [г]), во-вторых, о манере произнесения гласных (растягивание/усечение), в-третьих, об особой интонационной наполненности озвученных фрагментов в случае, если неозвученных участков больше, чем озвученных, а показатели мелодического контура свидетельствуют о его высокой вариативности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антипова А.М. Система речевой интонации / А.М. Антипова. – М.: Высшая школа, 1979. – 131 с.
2. Батура С.Ф. О темпоральных и частотных характеристиках в речи спонтанной и в речи прочитанной / С.Ф. Батура // Романское и германское языкознание. – Вып. I. Вопросы экспериментальной фонетики и прикладной лингвистики, 1987. – С. 157-170.
3. Блохина Л.П., Потапова Р.К. Методика анализа просодических характеристик речи: Методические указания / Л.П. Блохина, Р.К. Потапова. – М.: МГПИИЯ, 1982. – 73 с.
4. Бродович О.И. Диалектная вариативность английского языка: аспекты теории / О.И. Бродович. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 194 с.
5. Кодзасов С.В., Кривнова О.Ф. Общая фонетика / С.В. Кодзасов, О.Ф. Кривнова. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 592 с.
6. Кулиш Л.Ю. Зависимость восприятия звучащего текста от темпоритмовых характеристик речи индивида / Л.Ю. Кулиш // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его

- восприятия. – Киев: Вища школа, 1979. – С. 76-105.
7. Скуланова Г.М. Региональная вариативность интонации (экспериментально-фонетическое исследование на материале англ. языка в Шотландии) / [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Г.М. Скуланова; Моск. гос. пед. ин-т. – М., 1987. – 22 с.
8. Торсуева И.Г. Современная проблематика интонационных исследований / И.Г. Торсуева // Вопросы языкознания, 1984. – № 1. – С. 116-126.
9. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения / Т.И. Шевченко. – М.: Высшая Школа, – 1990. – 144 с.
10. English Intonation in the British Isles. – [Access mode: <http://www.phon.ox.ac.uk/~esther/ivyweb/>]
11. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – [3d edn.]. – London: Arnold, 1996. – 142 p.
12. Roach P. Some Languages are Spoken More Quickly than Others // L. Bauer and P. Trudgill (eds.) Language Myths / P. Roach. – NY: Penguin Books, 1998. – P.150-159.

Prysyazhnyuk O.Y. Tempo as one of the regional variation criteria.

Abstract: The paper is concerned with the analysis of the temporal characteristics of English regional accents. The aim of the article is to study male temporal characteristics of speech. Informants are young men, from 20 of 35 years old who live in different regions of Great Britain. The material for the research is composed of the studio record of identical text «Cinderella», made at Phonetical Laboratory of Oxford University. As the researcher reveals, temporal characteristics of regional speech are more individually varied compared with other components of intonation; thus, it is more difficult to generalize them. Electro-acoustic analysis was carried out at Laboratory of Experimental Phonetics of Odessa National University with the help of a special program WinCECIL. According to the results of the electro-acoustic analysis, an attempt has been made that temporal component of intonation is one of the main indexes characterizing regional speech. The carried out research confirmed the suggestion that according to the parameters of quantity of non-energetic parts and sound as well as non-sound meanings, and the ratio of the non-sound meanings to the sound ones, the author forms an opinion about tempo, prosodic characteristics of speech, and quantity of non-complete pauses. The author reveals that the quantity of sound parts as well as the middle length of sound part reflect the particularities of the segmentation of speech realization. On the whole, the author draws a conclusion that knowing the ratio of the non-sound meanings to the sound ones, one can judge about: 1) informants' speaking peculiarities (e.g. vowelization [r]), 2) manner of pronouncing vowels (stretching / cutting) 3) special intonation fullness of sound meanings provided that non-sound meanings constitute a major part than sound ones; 4) parameters of melodic contour testify to its high variability.

Keywords: tempo, non-energetic parts, pause, non-sound meaning, sound meaning, phonation.

¹ Єфимчук Галина Олегівна, аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Анотація. У статті розглядається структура лінгвокультурного концепту ARROGANCE. Актуальність проблеми обґрунтовується необхідністю детального вивчення концепту в англійській концептосфері, що неможливо без врахування його складових компонентів. Оскільки на сьогоднішній день існують різні підходи до визначення структури концептів, у статті згадуються та порівнюються основні з них. Зокрема, розглядаються підходи до вивчення структури концептів, запропоновані лінгвістами І. А. Карасиком, І. А. Стерніним, Ю. С. Степановим, В. В. Колесовим, Г. Г. Слишкіним. Базуючись на положенні про те, що концепт як складова концептуальної системи виражається семантичними структурами різного рівня, усі підходи дозволяють виділити декілька шарів структури концепту. У структурі концепту ARROGANCE, таким чином, було виділено етимологічний, асоціативний, понятійний, образний компоненти. Кожен з них описується у статті більш детально, із зверненням до прикладів вербальної репрезентації концепту в англійській мовній спільноті. Прослідковується етимологічне походження ключового репрезентанту концепту. Пропонується підхід до вивчення асоціативного поля концепту, який вимагає більш детального дослідження. Визначається понятійний компонент, при чому наводиться словникове тлумачення основної лексеми, а також виділяється семантичне ядро та периферійні зони. Це допомагає встановити ознаки концепту, що є загальноприйнятими для представників різних мовних спільнот. Особлива увага звертається на образний компонент. Зокрема, наводяться приклади концептуальних метафор, які реалізують явище зверхності у дискурсі. Історичний рівень структури концепту ARROGANCE розглядається за допомогою прикладів фразеологічних одиниць, у яких відображений діяхронічний розвиток поняття зверхності. На основі проведеного аналізу всіх складових структури концепту робляться висновки щодо подальших перспектив дослідження.

Ключові слова: концепт, лінгвоконцепт, структура концепту, концептуальна метафора, концептосфера

Дослідження лінгвокультурних концептів виходять на перший план у сучасній когнітивній лінгвістиці. Це пояснюється підвищеним інтересом вчених до особливостей репрезентації національних концептосфер у мові. Оскільки концепти є багатовимірними утвореннями, то їх детальне дослідження неможливе без врахування усіх складових компонентів, тобто аналізу структури. Це зумовило існування на сьогоднішній день різних підходів до визначення структури концепту. Всі вони базуються на положенні про те, що концепт як складова концептуальної системи виражається семантичними структурами різного рівня складності та абстрактності, має вияви у лексичній системі мови. Проблемою структури концепту займалося багато лінгвістів, серед яких варто виділити праці І. А. Карасика, І. А. Стерніна, Ю. С. Степанова, В. В. Колесова, Г. Г. Слишкіна.

У статті ми розглянемо структуру лінгвокультурного концепту ARROGANCE. На сьогоднішній день цей концепт є актуальним, оскільки не виступав самостійним об'єктом дослідження. Для вивчення особливостей репрезентації концепту ARROGANCE в англійській концептосфері, існує потреба в аналізі основних компонентів, що входять в його структуру.

Спершу, звернімо увагу на деякі основні підходи до визначення структури концепту. Згідно з трактуванням Ю. С. Степанова концепт має багатшарову структуру, в якій можна виділити основну ознаку концепта, в якій він існує для

всіх носіїв даної мови, та додаткові, «пасивні» ознаки, які є неактуальними, історичними, актуалізуються при спілкуванні окремих соціальних груп. Також вчений виділяє третій шар – буквальный зміст або внуиришню форму концепта, яка відбивається у зовнішній словесній формі. Тобто, структура концепту розглядається в процесі діяхронічного розвитку. [1]

Г. Г. Слишкін запропонував асоціативну модель концепту. У структурі концепту виділено чотири зони, з яких основними є інтразона та екстразона. Інтразона включає основні характерні ознаки концепту, в той час як в екстразоні входять метафоричні, переносні значення [4].

Польова модель концепту була запропонована І. А. Стерніним. Згідно з нею, концепт має багаторівневу організацію, яку можна виявити в процесі аналізу мовних засобів його репрезентації. Таким чином, до ядра концепта відносять найбільш конкретні, перинні образи, тоді як периферію складають більш абстрактні ознаки [3]. Таке трактування структури є близьким до попередньо розглянутої асоціативної моделі, оскільки інтразоні Г. Г. Слишкіна можна співвіднести з ядром, а екстразоні – із периферією концепту. При цьому, вчені визнають, що численні концептуальні рівні не є обов'язковими для кожного концепту, проте базовий когнітивний шар завжди присутній.

В. І. Карасик, розглядаючи концепти як духовні цінності, виділяє в їх структурі образно-перцептивний, понятійний та ціннісний компо-

ненти. Образний компонент розуміється як чуттєвий образ, викликаний метафоричними значеннями концепту. Понятійна складова є сукупністю значущих ознак об'єкта чи явища. На оцінну складову впливають, відповідно, оцінки та поведінкові норми мовної спільноти. [2]

Подібною є структура концепту, запропонована С.Г. Воркачовим. Він також виділяє образну, ціннісну та понятійну складові лінгвоконцепту, і додає значущий компонент, який визначається місцем концепту, його номінації, в мовній системі. Значуща складова включає етимологічні та асоціативні характеристики імені концепту, які не враховує у своєму підході В. І. Карасик. Однак, слід зауважити, що зміст значущої складової концепту виводиться з асоціацій його мовної номінації. В той же час, з асоціативних відношень також виводиться понятійна складова концепту. В. І. Карасик вважав, що для концептів понятійний компонент є сукупністю значимих ознак. Сьогодні вчені пропонують включати в понятійну складову домінуючі асоціації, в які вступають лексичні реалізації імені концепту. Проте єдиного чіткого визначення складових понятійного компонента концепту на даний момент не існує [1].

Беручи до уваги вищезгадані підходи, ми пропонуємо розглянути структуру концепту ARROGANCE, а саме етимологічний, асоціативний, понятійний, образний компоненти.

Етимологічна складова концепту виявляється внутрішньою формою слова, що є ключовим репрезентантом концепту. Іменем концепту є в даному випадку лексема arrogance, що походить від латинського arrogantia зі значенням 'assuming, insolent', arrogantia у свою чергу є похідним від латинського слова arrogare – 'to claim'. Отже, зважаючи на етимологію, можна стверджувати, що первинно концепт arrogance пов'язували з бажанням заявляти про себе, претендувати на певні привілеї за рахунок перебільшення власних якостей. Уже в 14 ст. слово arrogance увійшло в англійський словник із значенням самовпевненості, пихатості, набувши більш негативної коннотації.

Асоціативна складова концепту ARROGANCE проявляється у найбільш частотних асоціативних зв'язках, які мають позаконтекстне відношення до концепту. Одним зі способів дослідження даного рівня структури концепту є проведення асоціативного експерименту серед носіїв мови. Асоціації допомагають виявити ознаки концепту еквівалентного рівня узагальнення [5]. Хоча домінуючі асоціації можуть входити у понятійний рівень структури концепту, проте методика виявлення асоціацій імен

концепту не може бути адекватною при встановленні його понятійної складової.

Понятійний компонент концепту базується на дистинктивних ознаках, а також домінуючих асоціативних зв'язках концепту. Понятійна складова зазвичай не носить національно-культурного забарвлення, оскільки співпадає у формулюванні представників різних культур [2]. Oxford Dictionary визначає arrogance як якість, що характеризується перебільшеним відчуттям власної вартості чи важливості – 'the quality of having an exaggerated sense of one's own importance or abilities'. Зарозумілість також розуміється як стан людини, яка надмірно гордовита і почуває себе важливішою, ніж інші – 'the state of being unpleasantly proud and behaving as if you are more important or know more than other people' [10]. Таким чином, понятійний компонент розкриває основні ознаки концепту, що роблять його відмінним від інших, близьких за змістом понять. До них належать: надмірність прояву характеристики, перебільшена самооцінка, вищість, перевага по відношенню до інших.

Згідно підходу І.А. Стерніна, можна також представити понятійний компонент концепту ARROGANCE у вигляді польової моделі, виділивши серед мовних номінацій ядро, ближню та дальню периферію. Домінуючим іменем концепту є іменник arrogance із значенням зарозумілість, зверхність – feeling of assumption of superiority over others, та похідні лексеми arrogant, arrogantly, arrogate. Іменники приадресної зони визначаються через ядерний іменник та його деривативи: hubris, haughtiness, vanity. Ближню периферію складають номінації концепту, що позначають перебільшену оцінку особистості та егоїзм. В даному семантичному мікропорі наголошується особистісна якість перебільшення власних можливостей: braggadoci, chutzpah, disdain, pomposity, pretention, conceit. Егоїзм, як складова понятійного компоненту ARROGANCE представлений лексемами ego, egotism, self-love, self-importance. Дальня периферія складається з групи іменників та їх деривативів об'єднаних ознакою самовпевненості, притаманної концепту ARROGANCE: assuredness, self-confidence, presumption, nerve.

Образна складова включає образно-чуттєве уявлення, перцептивні образи, а також комбінацію концептуальних метафор, які виникаються із вербалізації концепту носіями мови [2]. Наведено для прикладу деякі з них. Зверхність, як особиста якість людини з негативними проявами нерідко привірюється до хвороби – arrogance as a disease:

Arrogance, pedantry, and dogmatism; the occupational diseases of those who spend their lives directing the intellects of the young [7].

Arrogance is an unhealthy ego in need of repair [9].

Частотною є персоніфікація зарозумілості, надання їй в дискурсі ознак живої особи – *arrogance as a living being*:

Arrogance and snobbism live in adjoining rooms and use a common currency [8].

Arrogance frowns; pride smiles [8].

Цікавою є метафора, що позначає зарозумілість як маскування, своєрідний спосіб захисту від навколишнього світу – *arrogance as disguise*. При цьому, зарозумілість вже не набуває категорично негативного відтінку, а навпаки виправдується авторами, як необхідність індивіда, зумовлена зовнішніми обставинами:

Arrogance is an utterly appropriate weapon to use against a hostile world, a world in which arrogance is feared and respected, even if, like mine, it's only feigned [6].

Arrogance is not strength. Arrogance is just another mask for fear [9].

Usually arrogance is a mask for a lack of confidence [9].

Історична складова лінгвокультурного концепту ARROGANCE включає найбільш значимі ознаки асоціативних компонентів концепту, що увійшли в його структуру на більш ранніх етапах існування в концептосфері етносу. Історичний рівень найкраще виражений у фразеологізмах на позначення зарозумілості. Раніше причиною, що сприяла виникненню зверхнього ставлення вважався, перш за все, високий соціальний статус. Звідси асоціація з лексемою *high*, що часто зустрічається в ідіомах для вираження концепту ARROGANCE. Як приклад – вираз *get on high hourse* або інші його варіанти *mount on one's high*

hourse, ride a high horse, що передають значення зверхнього ставлення – *an attitude of arrogant superiority*. Фраза набула свого значення через середньовічну звичку осіб з високим положенням з'являтися на публіці на високих породах коней. У 18 столітті фразеологізм *on high hourse* почав застосовуватись до осіб, що хибно відосили себе привілейованих класів та поводитись зверхньо.

Лексема *high* зустрічається також у фразеологізмах *high hat* та *high and mighty*, що є синонімічними та передають значення зверхності, бундючності. Високі капелюхи, як відомо були ознакою належності до елітного прошарку суспільства. Ідіома *high and mighty*, яка виникла у 15 столітті, спочатку носила позитивне значення, приписуючи чесноти людям з владою і високим соціальним становищем. Проте згодом фраза увійшла до загального вжитку з негативною конотацією для позначення концепту ARROGANCE.

Таким чином, можна помітити, що зі збагаченням асоціативної складової концепту новими ознаками, деякі більш ранні значення переходять в історичну складову. При цьому, ціннісні ознаки концепту не елімуються повністю, а можуть актуалізуватись в особливих умовах дискурсу [5].

Отже, аналіз основних компонентів структури концепту ARROGANCE дало можливість виявити його основні дистинктивні ознаки, прослідкувати розвиток значень лексем та фразем, що репрезентують концепт, виділити ряд метафор, що формують образну складову концепту. Подальшу увагу у дослідженні концепту слід приділити асоціативній складовій, оскільки вона відображає особливості актуального функціонування концепту в мовній спільноті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачѳ С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Карасик В. И. Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: сборник научных трудов. – Волгоград: Перемена, 1999. – 195 с.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Интерпретационное поле национального концепта и методы его изучения. // Культура общения и её формирование. Вып. 8. – Воронеж, 2001. – С. 34-56
4. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: монография. – Волгоград: Перемена, 2004. – 340 с.
5. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. 3-е изд. – М.: Академ. проект, 2004. – 991 с.
6. Bernhard T. Extinction. – New York: Vintage International, 1995. – 320 p.
7. Dictionary.com Quotes // URL: <http://quotes.dictionary.com/>
8. Famous quotes [Електронний ресурс] //URL: <http://www.famousquotes.com/>
9. Notable Quotes [Електронний ресурс] //URL: <http://www.notable-quotes.com>
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 8th Edition. / Joanna Turnbull. – New York: Oxford University Press, 2011. –1952 p.

Yefymchuk H. O. The Structure of Linguocultural Concept ARROGANCE in English

Abstract: The article deals with the structure of linguocultural concept ARROGANCE. The problem is relevant as there is necessity to study the concept in English conceptual sphere, which is impossible without taking into consideration its constituents. As nowadays there are different approaches to studying the structure of concepts, the main of them

are analyzed and compared in the article. In particular, it discusses the approaches to the study of the concept structure suggested by linguists I.A. Karasyk, I.A. Sternin, Yu.S. Stepanov, V.V. Kolesov, G.G. Slyshkin. Based on the position that the concept as part of a conceptual system is expressed by semantic structures of different levels, all approaches provide multiple layered concept structure. Thus, such components as etymological, associative, notional and figurative were defined within the structure of the concept ARROGANCE. Each of these is described in more details in the article, with reference to the examples of verbal representation of the concept in the English language community. The etymological origin of the key representative of the concept has been traced. An approach to the study of associative field of concept structure have been suggested, as it requires more detailed research. The notional component has been determined, with the interpretation of the basic vocabulary definition. The semantic core and peripheral areas have been defined. This helps to reveal the peculiar characteristics of the concept that are common for the members of different language communities. Particular attention is drawn to the figurative component of concept structure. In particular, the examples of conceptual metaphors that implement the phenomenon of superiority in discourse have been suggested in the article. Historical level of the structure of concept ARROGANCE has been considered using examples of phraseology, which demonstrate the diachronic development of the notion of superiority. Based on the analysis of all elements of the concept the conclusions about the prospects for further research have been drawn.

Keywords: concept, linguocultural concept, structure of concept, conceptual metaphor, conceptual sphere

Ефимчук Г.О. Структура лингвокультурного концепта ARROGANCE в английском языке

Аннотация: В статье рассматривается структура лингвокультурного концепта ARROGANCE. Актуальность проблемы обосновывается необходимостью детального изучения концепта в английской концептуальной системе, что невозможно без учета его составляющих компонентов. Поскольку на сегодняшний день существуют различные подходы к определению структуры концептов, в статье упоминаются и сравниваются наиболее распространенные из них. В частности, рассматриваются подходы к изучению структуры концептов, предложенные лингвистами И.А. Карасиком, И.А. Стерниным, Ю.С. Степановым, В.В. Колесовым, Г.Г. Слышкиным. Основываясь на положении о том, что концепт как составляющая концептуальной системы выражается семантическими структурами различного уровня, все подходы позволяют выделить несколько слоев структуры концепта. В структуре концепта ARROGANCE, таким образом, было выделено этимологический, ассоциативный, понятийный, образный компоненты. Каждый из них описывается в статье более подробно, с обращением к примерам вербальной репрезентации концепта в английском языковом сообществе. Прослеживается этимологическое происхождение ключевого репрезентанта концепта. Предлагается подход к изучению ассоциативного поля концепта, который требует более детального исследования. Определяется понятийный компонент, причем приводится словарное толкование основной лексемы, а также выделяется семантическое ядро и периферийные зоны. Это помогает установить признаки концепта, которые являются общепринятыми для представителей разных языковых сообществ. Особое внимание обращается на образный компонент. В частности, приводятся примеры концептуальных метафор, которые реализуют явление превосходства в дискурсе. Исторический уровень структуры концепта ARROGANCE рассматривается с помощью примеров фразеологических единиц, в которых отражается диахроническое развитие понятия превосходства. На основе проведенного анализа всех составляющих структуры концепта ARROGANCE делаются выводы относительно дальнейших перспектив исследования.

Ключевые слова: концепт, лингвоконцепт, структура концепта, концептуальная метафора, концептосфера

¹ Приходько Анна Ильинична, доктор филологических наук, доцент, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Аннотация. Статья посвящена проблеме изучения иллокутивной силы оценки. Иллокутивный эффект в различных речевых актах зависит от интенции говорящих. Особое внимание уделяется образованию фреймов. Анализ показывает, что оценочные речевые акты входят в состав декларативно-экспрессивного фрейма.

Ключевые слова: иллокутивный, речевые акты, интенция, декларативно-экспрессивный фрейм.

Высказывание, в частности оценочное, очень часто подается говорящим посредством событийного иллокутивного акта. Поэтому само оценочное высказывание должно указывать на типовую характеристику иллокутивного потенциала фреймовой организации и на ступенчатую последовательность по реализации глобальной цели, поскольку "переход от наблюдаемой ситуации к формам субъективно-предикатной структуры суждения и высказывания в актуальной коммуникации поэтапен" [5, 28], а сам процесс коммуникации направлен на реализацию этой цели и достижение запланированного эффекта. Отсюда возникает необходимость в установлении приблизительного инвентаря типов иллокутивных оценочных высказываний.

В классификационных построениях прагматических типов речевых образований, где иллокутивность понимается как разновидность прагматического значения тех единиц, которые раскрывают отношения между носителем информации и его функцией, то есть отношение между использованием коммуникативной единицы и результатом такого употребления, лингвисты по-разному подходят к определению содержания иллокутивного (интенционального, коммуникативно-функционального) характера отдельного типа, в зависимости от критериев, положенных в основу конкретной типологии [6; 12].

В существующих классификациях их авторы опираются главным образом на общее понимание иллокутивности (в трактовке Дж. Остина) как определенной "семантической данности или значимости" [7, 51], представленной условно в акте общения. Поэтому значение коммуникативной единицы, связанное с денотацией объектов в локутивном акте, отличается от иллокутивного значения, которое коррелирует с другими функциями языкового выражения. Это означает, что язык в коммуникативном процессе не ограничивается лишь одной денотацией объектов или событий.

Тем не менее, если опираться на остиновское понимание иллокутивности и сопоставить ее с другими конституентами речевого действия, например локуцией и перлокуцией по их

дистинктивным признакам и значимости, то обнаруживается, что понятие иллокутивности лишается своих отличительных признаков: она теряет свою предметную автономию и растворяется или, как утверждает Дж. Росс, в локуции [13], или же, по мнению П. Стросона, в перлокуции [10, 62].

Как справедливо отмечают Н.А. Безменова и В.И. Герасимов [2, 155] вслед за А. Беррандоне [11], иллокутивность как категория речевых актов представляет собой не что иное, как объединение двух свойств, "никакое из которых не является его принадлежностью". Поэтому будет справедливым признать и принять в отношении иллокутивности допущение о том, что, во-первых, любому речевому образованию присуща главная семантическая функция, направленная на обеспечение реализации определенного действия, которое создает соответствующий тип отношений, прав и обязанностей между коммуникантами; во-вторых, первичность иллокутивного значения, его иерархически высшее положение над значением речевого образования не выводится лишь из референционального значения, а предопределяется его вхождением на правах части в это значение (то есть иллокутивно-тематическое значение).

Как часть общего прагматического значения, включающего информативный, контролирующий и эмотивный аспекты, иллокутивность охватывает интеракциональные и интерпретационные сферы этого значения и отражает в процессе коммуникации инструментальный характер воздействия и способ его передачи (каким образом один партнер влияет на другого, каков характер этого влияния или каузации).

С точки зрения процесса коммуникации, иллокутивность как коммуникативно-функциональная или прагматическая переменная относится к уровню социального общения партнеров и является по существу одной из сторон социальной деятельности, которая принадлежит реальному миру и находится на внешней стороне языкового выражения, то есть на позиции оценочного высказывания в общей организации коммуникативного фрейма.

Поэтому выбор инструментального способа влияния связан с процессом актуализации функционально-семантического представления типового акта взаимодействия, задавая определенную систему отношений между точкой зрения говорящего и пропозициональным содержанием как внутри оценочного высказывания, так и за его пределами.

Мы считаем, что отношения внутри оценочного высказывания основываются по установленному Г. Фон Вригтом [4, 70–84] обязательному наличию положительных или отрицательных моментов в тематическом содержании и коррелируют с направленностью целевого влияния высказывания на устранение или замену одних отношений другими.

Иллокутивность, представленная непосредственно потенциалом или же каким-то актом-событием как цепь последовательных действий, может характеризовать сам процесс воздействия в семантическом и функциональном аспектах, отображая отношения между коммуникантами. Последние охватывают разнообразные стороны бытия: указывают на ролевую позицию партнеров, социальный контекст и т.п. Указанные отношения формируются иллокутивной направленностью высказывания и ограничиваются рамками функционально-семантического представления иллокутивного фрейма.

Итак, иллокутивность как категория процесса коммуникации, отражающая характер способа влияния говорящего на слушающего, соотносится с планом стратегической реализации конкретной коммуникативной задачи, которая предусматривает непосредственное участие коммуникантов в процессе общения; степень уверенности одного из коммуникантов относительно согласованного взаимодействия; оценку реальности достижения ожидаемого результата; приоритетный характер актуализированных инициатором действий и связанных с ним прагматических смыслов.

В зависимости от направленности речевого влияния и факторов, которые обуславливают прагматическое значение речевого образования, выделяются наиболее распространенные типы такого воздействия, маркированные соответствующими иллокутивными или прагматическими функциями: конститутивные, репрезентативные, интерактивные, когнитивные [7, 53–54].

Конститутивная иллокутивная функция соотносима с таким типовым взаимодействием, в котором речевые действия используются для фиксации, констатации определенного состояния вещей, дел в мире.

Репрезентативная функция охватывает такие типы взаимодействий, в которых речевые дей-

ствия затрагивают интересы собеседников, их отношение к положению дел, процессу, которые представляются самим говорящим.

Интерактивная функция соотносима с таким типовым взаимодействием, в котором речевые действия участников раскрывают или фиксируют условия взаимодействия между партнерами относительно некоторого предстоящего или ожидаемого одним из собеседников действия или события.

Когнитивная функция – это такой тип взаимодействия, в котором собеседнику передается информация об отношении говорящего к определенному фиксированному им положению вещей, дел, состояний в мире.

Вполне очевидно, что содержание иллокутивных функций включает в себя не только направленность "соответствий от слов к миру или от мира к словам" [9, 102–103], но и характер воздействия и способ его передачи: каким образом и с помощью каких средств партнеры оказывают влияние друг на друга, каков характер данного воздействия.

Значимым оказывается и то, что говорящий, выбирая или предлагая тип взаимодействия и маркируя его соответствующим образом в виде тех или иных иллокутивных показателей (матричная, вариативная или опосредованная форма), устанавливает направленность (перспекцию) осуществляемого влияния с учетом его фреймового представления. Исходя из этого, А.А. Романов [8, 16–17] говорит, что каждая типовая иллокутивная функция активирует фреймовую организацию взаимодействия коммуникантов на уровне функционально-семантического представления иллокутивного фрейма.

Выделенные иллокутивные функции образуют соответствующие типы взаимодействия. Так, когнитивная иллокутивная функция образует информативно-дескриптивный фреймовый тип взаимодействия, репрезентативная – контактивно-регулятивный тип. Соответственно, конститутивная формирует декларативно-экспрессивный, а непосредственно интерактивная – директивный тип. Установленные фреймовые типы взаимодействия не составляют "монологичных" формирований, а включают в себя разнообразные подтипы, маркированные соответствующими иллокутивными показателями. Деление на подтипы и субтипы осуществляется с учетом их функциональных свойств относительно типового иллокутивного (фреймообразующего) потенциала.

По нашим наблюдениям, оценочные высказывания входят преимущественно в состав декларативно-экспрессивного фрейма, тем не ме-

нее это не исключает возможности их пребывания в составе других коммуникативно-прагматических фреймов. Заметим, что интенциональная база высказываний (в качестве оценочных), которые входят в коммуникативно-прагматические фреймы, может иметь место только в аксиологической плоскости, поскольку лишь тогда их мотивирование выражает оценку. Включая в себя концепты "плохо" или "хорошо" и передавая тем самым общие знания о добре и зле, такие высказывания строятся по схеме черно-белого описания мира, то есть указывают на положительную оценку собственной позиции и отрицательную чужой. С этой точки зрения они являются нормативно-оценочными утверждениями с целевыми установками. Причем, понятие нормы здесь не обязательно отвечает принятому в социуме стандарту, оно может быть индивидуальным стандартом говорящего, с которым следует сравнивать и оценивать действия адресата.

Мы полностью разделяем мнение Дж. Серля о том, что к разновидностям декларативно-экспрессивного фрейма следует отнести и экспрессивы, поскольку они выражают чувства и отношения. Их иллокутивное назначение состоит в том, "чтобы выразить психологическое состояние, задаваемое условием искренности относительно положения вещей, определенного в рамках пропозиционального состояния" [14, 15].

К экспрессивам относят лишь те высказывания, которые ориентированы на социальные ритуалы (извинения, благодарности, поздравления и т.п.). Объединение ритуальных высказываний в одну группу объясняется тем, что все они имеют общую перлокутивную цель – вызвать положительное отношение собеседника к говорящему.

Если считать, что направленность на перлокутивный эффект (эмоциональную реакцию собеседника) входит как обязательный компонент в состав оценочных речевых актов, то становится очевидным, что ритуальные высказывания представляют собой лишь частный случай высказываний, которые можно рассматривать как оценочные. Тем не менее, следует предположить, что квалификативных высказываний, рассчитанных на подобный перлокутивный эффект, значительно больше.

Обратимся к следующим примерам:

(1) *"English professor: 'A fool can ask more questions than a wise man can answer.' Student: 'No wonder so many of us flunk in our exams' (English Humour).*

(2) *"You look like Hamlet's father" (English for you).*

(3) *"They always attack the more unpleasant people of the party, usually the drunks or the ones of very low mentality or morals" (Durrell G.).*

Нет никаких сомнений, что перед нами именно оценочные высказывания, в которых действуют особые иллокутивные средства, направленные на выражение как эмоционального, так и рационального аспектов оценки. Перлокутивный эффект состоит в эмоциональном состоянии слушателя, который изменяется в результате речевого действия. При этом реакция не является непосредственной, она лишь следствие эмоционального или рационального влияния.

Другими словами, оценочные высказывания могут рассматриваться как особый вид иллокутивных актов, где действуют специфические иллокутивные силы, целью которых является вызов перлокутивного эффекта – соответствующей эмоциональной или рациональной реакции. Иллокутивные акты такого типа можно назвать собственно экспрессивами или экспрессивами в узком значении этого слова.

Необходимо отметить, что ритуальные речевые акты всегда рассчитаны на положительную реакцию, в то время как индивидуальные оценки предполагают как позитивный, так и негативный перлокутивный эффект.

Как справедливо отмечает Е.М. Вольф [3, 165–170], к экспрессивам можно отнести все виды высказываний, которые интерпретируются как оценочные (одобрение, осуждение) или включающие оценочный компонент в свою интерпретацию (оскорбление, похвала, комплимент).

Таким образом, класс экспрессивов включает такие квалификативные высказывания:

а) ритуальные оценочные высказывания;

б) оценочные высказывания, принадлежащие индивидуальным субъектам, иллокутивной целью которых является выражение эмоционального состояния говорящего или осуществление эмоционального влияния на слушателя для передачи одобрения или осуждения в широком смысле слова;

в) эмотивы;

г) экскламаты;

д) ассертивы;

е) аффективы.

Если **ритуальные оценочные высказывания** обусловлены социальными конвенциями, то остальные оценочные высказывания весьма слабо связаны с социальными нормами и стереотипами. Коммуниканты в оценочном высказывании выступают в качестве "персонажей иллокутивной игры", а потому являются носителями прежде всего эмоций, которые возникают в том случае, если оценка затрагивает их интересы.

Чем сильнее затронуты интересы, тем действеннее иллокутивные силы оценки и тем интенсивнее речевой акт влияет на эмоциональное состояние адресата.

Анализ фактического материала показывает, что собственно экспрессивы, в отличие от ритуальных высказываний, не всегда предусматривают осознанную иллокутивную цель, они могут быть отражателями прежде всего эмоций говорящего.

Рассмотрим следующие высказывания:

(4) *"There is a tendency to turn against those nearest and dearest to you". "Very distressing"* (Christie A.).

(5) *"Tyrone. "We are such stuff as dreams are made on, and our still life is rounded with a sleep." Edmund. "Fine! That's beautiful!"* (O'Neill.).

Перлокутивный эффект в них имеет различный характер: в (4) на первый план выступает рациональная сторона, которая опирается на социальные конвенции, а в (5) преобладает эмоциональный фактор. Тем не менее, оба высказывания, непосредственно или опосредованно, влияют на эмоциональное состояние адресата.

Индивидуальные оценки всегда оказываются экспрессивными по своей форме. Ср.:

(6) *"All these coloured people are very jealous of each other and very hysterical." "That's interesting. Miss Tomlinsen"* (Christie A.).

(7) *"Math. teacher: "Now we find that X is equal to Zero." Stud.: "Gea! All that work for nothing!"* (English Humour.).

Предложения подобного рода называются **экскламативами**. По мнению некоторых ученых, они имеют особую синтаксическую конструкцию, а потому их и выделяют в отдельный семантический и синтаксический тип [Арутюнова 1988: 81; Вольф 1985: 167 – 168]. Значение экскламативов предлагается описывать с помощью перформативного глагола, не имеющего реализации в поверхностной структуре, но обладающего семантическим содержанием, общим для таких предикатов, как "интересный", "ужасный", "никчемный", "поразительный".

К экспрессивам принадлежат и **аффективы** – такие оценочные высказывания, в которых оценка реализуется не при помощи отдельного слова, а только в структуре всего высказывания:

(8) *"The second Lady Lechdale was so determined not to play the typical wicked stepmother that she treated Constance very well, far too well"* (Aldington R.).

В данном случае наблюдается отклонение от обычного, нормального положения вещей. Разрушение стереотипа обычно расценивается отрицательно, потому здесь наречие *too* обозначает сдвиг в сторону плохого. Другими словами, но-

ситель положительной оценки (леди Лечдейл) теряет часть своего положительного потенциала, ее действия приобретают отрицательную окраску. Тем не менее, негативная оценка возникает не только вследствие употребления интенсификатора *too*, она вытекает из всей структуры высказывания.

К экспрессивам относятся и **эмотивы** – такие оценочные высказывания, которые указывают на отношение субъекта к объекту, но не к свойствам последнего:

(9) *"Why bring in father and remind me that I've lost him?" Constance was already half in a rage. "He never tried to thwart me in the namby-pamby way you always do..."* (Aldington R.).

Как видим, в (9) подчеркивается (с помощью интенсификатора *never*) доброжелательное отношение Констанс к отцу, никогда не мешавшего действовать так, как ей вздумается, и отрицательное – к мачехе, которая всегда ей противодействовала (интродуктором чего является адverb *always*). Однако, оценочная характеристика свойств объектов высказывания не приводится.

Следует иметь в виду, что не всегда иллокутивной целью оценочного высказывания является только эмоциональное воздействие на собеседника и не везде перлокутивный эффект состоит в изменении его эмоционального состояния. Оценочные высказывания, в которых доминирующим является рациональный аспект, где высказывается мысль об объекте, рассчитаны скорее не на эмоциональное отношение к последнему, а на то, чтобы адресат согласился с оценкой говорящего. Перлокутивный эффект таких высказываний состоит в достижении межличностного консенсуса. Подобные высказывания могут рассматриваться как **ассертивы**, высказывания-утверждения, однако, не о положении вещей в реальном мире, а о мнении субъекта оценки.

Необходимо указать, что в ассертивных высказываниях оценка, как правило, выводится из их содержания, объектом оценки в них всегда является третье лицо:

(10) *"He had destroyed his talent himself. Why should he blame this woman because she kept him well? He had destroyed his talent by not using it, by betrayals of himself and what he believed in, by drinking so much that he blunted the edge of his perceptions"* (Hemingway E.).

Существование особого вида высказываний – экспрессивов не означает, что оценка всегда предусматривает наличие в высказывании особых иллокутивных сил. Оценочные компоненты могут, включаются в определенном контексте и в другие разновидности прагматического типа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – I–XV. – 896 с.
2. Безменова Н.А., Герасимов В.И. Некоторые проблемы теории речевых актов // Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики: Сборник обзоров. – М.: ИНИОН АН СССР. – 1985. – С. 146-196.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
4. Вригт Г.Х. фон. Логико-философские исследования: Избр. труды. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 600 с.
5. Переверзев К.А. Высказывание и ситуация в онтологическом аспекте философии языка // Вопр. языкознания. – 1998. – № 5. – С. 24-52.
6. Протасова Е.Ю. Функциональная прагматика: вариант психолингвистики или общая теория языкознания // Вопр. языкознания. – 1999. – № 1. – С. 142-155.
7. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения. – М.: ИЯ АН СССР, 1988. – 183 с.
8. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения: Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.19 / МГУ. – М., 1990. – 38 с.
9. Серль Дж. Природа интенциональных состояний // Философия. Логика. Язык. – М.: Прогресс. – 1987. – С. 96-126.
10. Стросон П.Ф. О референции // НЗЛ. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13. – С. 55-86.
11. Berrendonner A. Elements de pragmatique Linguistique. – Paris: Minuit, 1981. – 247 p.
12. Haeyes P.J. The Logic of Frames // Frame Conception and Text Understanding. – Berlin: De Gruyter, 1980. – P. 46-61.
13. Ross J.R. On Declarative Sentences // Jacobs J. Reading Transformational Grammar. – Waltham: Ginn. – 1970. – P. 377-397.
14. Searle J.R. Expression and Meaning. – Oxford: Cambridge Univ. Press, 1979. – 185 p.

Prihodko A.I. Illocutive Typology of Evaluatory Utterances

Abstract: This article is dedicated to the problem of illocutive power of evaluation. The illocutive effect in different speech acts depends on the speakers' intention. Illocutive influence can be marked by the following pragmatic functions: constituent, representative, interactive and cognitive. Special type of evaluatory utterances expressive utterances are studied in the article. Special attention is paid to the formation of frames. The following kinds of frames can be distinguished: informative-descriptive, contact-regulative, declarative-expressive and directive. Analysis shows that evaluatory speech acts enter declarative-expressive frame.

Keywords: illocutive, speech acts, intention, declarative-expressive frame.

¹ *Baidak Ivan Stepanovych, postgraduate student, Ivan Franko National University of Lviv, The faculty of foreign languages, English department, Lviv, Ukraine*

Abstract. This article focuses on the research of periphrasis as a functional-semantic unit of speech that serves as a mean of figurative and descriptive characterization and contextual synonym of words (in the area of political discourse in particular). Combination of lexical items and functioning of periphrasis in the English language are investigated in the work. The main focus is laid upon the process of formation of ironical periphrasis based on an associative component in the semantic structure. The author also highlights interaction between politics and language in which periphrasis is used as a method of verbal aggression serving the invective function in order to manipulate the consciousness of masses.

Keywords: associative periphrasis, irony, political discourse, verbal aggression, invective function.

The importance of political communication is permanently growing in modern society. Political issues are openly discussed and their solutions depend on the adequacy of interpretation. Under such circumstances politicians, journalists and other members of social and political communication get more freedom in speech. The interaction between language and politics takes place within the socially constructed communication in which two main aspects of their relationship are revealed: 1) the language serves politics as its main tool. 2) Politics is not only influenced by the language, but can also make an impact on its further development [3].

In political discourse of American media any political phenomenon is often described in an ironic context using the associative periphrasis. In treating periphrasis I will adhere to Ievsieieva who considers it to be a functional-semantic unit of speech which has a form of collocation and identifies one or more characteristics of an object or phenomenon, serving as a mean of figurative and descriptive characterization and contextual synonym of words [2]. In associative periphrasis associations are the source of contextual synonymy. Analysis of these stylistic devices and their semantic usage is the aim of the article. The number of analysed units constitutes 500 samples. Though this theme was investigated by scholars such as Ilina I.Z, Klauze D., Komarov S., Novikov A.V. the topic is far from being comprehensively studied. In this article I'll follow Ukrainian scholars Midjana T.M and Kaundykova M.A.

The ironic vision of life has become one of the main characteristics of interpersonal communication today. The term "irony" comes from Greek and means "apparent indifference" or "feigned ignorance". According to C.Colebrook irony is:

- a) the use of words to express something different and especially the opposite to the literal meaning;
- b) a usually humorous or sardonic literary style or form characterized by irony;
- c) an ironic expression or utterance [1].

Merriam-Webster defines irony as incongruity between the actual result of a sequence of events and the normal or expected result [1].

Irony is considered to be one of the most important attributes of verbal behavior, the universal trope which is used in almost every culture. In the linguistic definition irony combines two features: on the one hand, it involves the function of "distortion value" on the other contains a mockery as an integral component of its structure [7].

In political discourse irony is often used as a mean of verbal aggression, which primarily serves the invective function. Irony itself does not contain a defamatory nature, but this tool is characterized by considerable stylistic expressiveness, since it has an emotional and estimated perlocutionary effect. In speech irony always has bright expressive meaning [4].

It is important to differentiate between irony and humor. Depending on the situation, irony can serve as a mean of satire, but, unlike the latter, it encourages to independent ideation and is deprived of moralizing. Another important factor in the effective use of irony in media is the ability to disguise the opinion which means that irony is used to induce some figurative associations, to activate strong emotions and trigger a desired response in order to provide the rapid categorization of the political world concept [9].

A journalist resorts to ironic images to express the relation to the subject of speech and to describe mainly a negative verbal portrait of opponents. These statements are characterized by hostile attitude of the sender to the recipient followed by increasing tautness in communication, anger and conflict [8].

In order to give the utterance of speech an ironical meaning opponents use the situational and associative irony. The situational irony is created by combinations of different stylistic devices. The lexical level contains linguistic units that belong to the colloquial register of the language (vulgarism and swear words), barbarisms, hyperbole. The syntactic level includes different types of repetitions, oxymo-

ron and other emphatic constructions. The lexical-semantic level involves epithet, metaphor, antithesis, etc [6]. In this paper we are more interested in associative irony that arises from the use of certain associations of the object expressed by periphrasis [9].

The primary place in the list of American media objects of irony holds the incumbent President Barack Obama. Some ironic periphrasis are in short jokes. For example, in the phrase

- *What does Barack Obama call illegal aliens?*
- *Undocumented democrats* [11].

The attitude of the president to the members of the rival political force (the Republican Party) is displayed in it. In this instance he compares non-registered representatives of Republicans with extraterrestrials.

The figure of the president also occurs in the following example, where comparison with the God is made:

- *What's the difference between Obama and God?*
- *God doesn't think he is Obama* [11].

Or the next comparison of the president with students, which informs that he is immediately on the same level with them - "the graduate with multiple tails".

"It was just announced that President Obama will speak at Ohio State's graduation in May. The president has a lot in common with those students. He's currently in his fifth year and swamped with debt" [11].

Another joke concerns the working methods of the president, who implies to solve the unemployment problem by expanding basketball (the most popular sport in America) league to 32 thousand teams:

- *Did you hear about Obama's plan to end unemployment?*
- *He's gonna expand the NBA to 32,000 teams!* [11].

Another important method of work is described in the following example, in which the emphasis is made on the fact that the only way to close the affiliate of Guantanamo prison is quite usual process of "killing" any institution: to proclaim it a small businesses and to eliminate by taxation.

President Obama held a press conference today. He said he still wants to close the Guantanamo Bay prison facility, but he doesn't know how to do it. He should do what he always does. Declare it a small business and tax it out of existence [11].

The example of positive irony should be also noted. It is used to distinguish the positions of two competing parties, where the anti-discriminatory stance of Democrats is demonstrated:

- *Republicans: "Obama would not have won without blacks, Hispanics, gays or Jews."*
- *Democrats: "Or as we like to call them: Americans"* [11].

In the following instance the stable position of the Republican Party according to which the opposition is not ready to compromise and make joint decisions is veiled. Kitchen condiments perform the role of periphrased objects in it.

"Last night President Obama hosted Republican senators for dinner at the White House. The president said he had to do without salt, pepper, and butter – because as you know, the Republicans refuse to pass anything" [11].

Basically the struggles between two parties in order to get the public support lead to the result of series of ironic periphrasis authored by the "ordered" journalists.

In the example of Conan O'Bryan:

"According to a new poll, most Americans think Santa Claus is a Democrat – which is really odd because when I think of a fat, old white man who hires unskilled labor, I think Republican [12] a typical appearance of the Republican is described. He compares him with Santa Clause – a fat old man who hires dabsters.

In the following example by Jay Leno the comparison concerns cinema. The film "Lincoln" which in this joke is associated with the former president has won the "Oscar" in 12 categories. The journalist noted that this was the first time when "Hollywood" voted for a representative of the Republican Party":

"Today was a big day in Hollywood. The Oscar nominations were announced. 'Lincoln' leads the list with 12 nominations. This is a first – not the most nominations, but the first time Hollywood has ever voted for a Republican president. That is amazing" [12].

Irony periphrasis is also dedicated to other political figures in the samples by Jon Stewart and Stephen Colbert. Journalists described the admissions of Mitt Romney quite ironically, admitting that even money did not help him to buy a ticket to the Parliament:

"In his first interview since losing the election, Mitt Romney says it kills him to not be in the White House. He said he'll always think of it as the one house he couldn't buy" [12].

In the next example the authors characterize the "charm" of the politician comparing him with an uncompromising steward prohibiting to use the included services.

"Mitt Romney spoke at CPAC for the first time since the election. He has not lost any of the warmth and charm that we have come to know. He still

sounds like the flight attendant that doesn't let you use the bathroom in first class" [12].

The recently held in the Bush library exhibition entitled the "Decision Points Theater" was paraphrased to the "Disaster piece Theater" in accordance with the consequences of such decisions.

"I guess that's better than its original title, Disaster piece Theater." (on the "Decision Points Theater" exhibit at the Bush Presidential Library) [12].

Quite ironical is the attitude of the media representatives to the liquidation process held after the system malfunction in the airline schedule. The comment of Jet Blue, who said that the system would work only with a delay of 90 minutes, was paraphrased as immutable "just on time".

"We are 24 hours away from massive across-the-board budget cuts. If the cuts go into effect, major airports could face delays up to 90 minutes – or as JetBlue calls it, an on-time departure" [12].

The following periphrasis generated by the proverb is also worth noting.

"After withdrawing from public life Anthony Weiner is ready to stick it back in. Sadly, we know he has them" [12]. The return to the elite life with the back door, which takes a lot of courage (Folks that take balls) is reflected here.

The next thematic block is dedicated to the working process of the American government representatives. Describing the 51 minutes long review of John Carry about the critical state of the Washington government Jay Leno admits that such long performances are the main reason for the mentioned crisis.

"In his farewell speech to the Senate this week, John Kerry spoke for 51 minutes about Washington being gridlocked. The cause of the gridlock? Senators giving 51-minute speeches" [13].

Craig Ferguson is very ironical about the price increases for the post services up to 46 cents. The journalist notes that emails have been used to spread this information.

"The price of a stamp goes up a penny today, to 46 cents. To make sure everyone received the news promptly, the U.S. Postal Service announced it by email" [13].

Jim Fellon compares the retired senators with the out-dated clocks presented to them at the last conference.

"Yesterday, the Senate floor was reserved for farewell speeches from retiring senators. Each senator received a fitting gift: a gold watch that stopped working years ago" [13].

Fellon also describes the Congress work, mainly its absence. In the following example he proposed the politicians to work at home using their PCs as far as their presence in the parliament made no result in any case.

"It was proposed this week that members of Congress use video conferencing and other remote technology to work from their home states instead of Washington. They figure they can get just as much 'not done' at home as they get 'not done' in Washington" [13].

The reluctance to keep to the obligations as the essence of the real work process in Congress is paraphrased in the following instance:

"Tomorrow President Obama gives his annual State of the Union address. If you're not familiar, the State of the Union is where the president faces Congress and asks them to work together and fix America's problems and Congress says, 'No'" [13].

Finally Jay Lennon infringes on the security center of United States comparing its headship with "snakes".

"Last night on 'The Tonight Show,' during the monologue Jay Leno called NBC executives 'snakes.' The response came quickly. 'Jay Leno has crossed the line and gone too far,' responded the snakes" [13].

A lot of attention is dedicated to the international affairs of the USA. The problems of migration are criticized by Jay Leno. The author admits that the government has made the scheme to legalize migration. The journalist provides the general name for such a plan – "tunnel". The river Rio Grande which serves the way to illegal migration is implied by this term.

"A bipartisan group of senators has unveiled a plan that would create a path to citizenship for illegal immigrants. Or as immigrants call that, 'a tunnel'" [11].

Quite ironically Craig Ferguson commented on the Russian plans to explore the moon. The journalist noted that the American flag was the only thing they could find there.

"Today Russia announced plans to send a probe to the moon by the year 2015. Russian scientists say they're excited to see what they could discover on the moon's surface. I'll tell you what they're going to discover – an American flag!" [11].

In his joke Jim Kimmel convinces that Santa Claus is the Chinese as far as the majority of plastic trinkets are made in China.

"The fact of the matter is Santa isn't a Democrat or a Republican. In fact, Santa isn't even an American. I have news for you. The real Santa is Chinese. You think elves are the ones making that plastic crap we give our kids? No. Chinese people are" [11].

The reaction of journalists to the upcoming presidential elections in Iran was also very ironical. It was mentioned that the rival would take place between Ahmadinejad and the "sham" candidate selected to create an imaginary competition.

"Iran is gearing up for a big presidential election in June. Yeah, this year it's gonna be a tight race between Ahmadinejad and the guy they picked to lose to Ahmadinejad" [11].

To conclude it is necessary to indicate that political interest is the source of ironic periphrasis, which can be defined as a linguistic mean used to influence the consciousness of social groups and individuals at understanding current political affairs. In other words, the goal of ironical periphrasis is not to describe but to blame and impose certain ideas and opinions in order to manipulate the masses.

Political irony is the device which is used within the political discourse in order to express criticism, denial or reproach. Ironic periphrasis is a stylistic figure used to complement the content of the object or subject which is periphrased. It is mostly veiled and used to describe negative attitudes or ridicule. The most commonly used stylistic figure in ironic periphrase is simile.

The sphere of political discourse is extremely broad and covers a plenty of other means of disseminating information, which leads to the relevance of further study of periphrasis in the political aspect.

REFERENCES

1. Colebrook C. Irony in the Work of Philosophy // Nebraska UP – 2002.
2. Evseeva G.P. Periphrasis in the language of modern newspapers (based on the material of Ukrainian newspapers of 80-90th of the XX century) // Dnipropetrovsk National University – 2002. – P. 227.
3. Kaundykova M.A. Periphrasis as the lexico-syntactic and textual device // Odessa – 1991.
4. Kuzmyn P.V. The discourse as the mean of political activity // V.I Vernadsky University Simferopol – 2006. – Vol. 19 (58). – N 2. – P. 223.
5. Midjana T.M. Die Periphrase // der Universität Tübingen – 2003. – P. 255.
6. Nepiyvoda N.F. Stylistic aspect of mass communication // Taras Shevchenko National University – 2004. – P. 133-140.
7. Olhovskaya U.K. The notion of irony // www.tvfi.narod.ru/ulyal.htm.
8. Pavlutsky V.A. Political Discourse: features and functions // Zhytomyr State University – 2008. – Issue 39. – P. 218 – 221.
9. Pokhodnya S.I. The kinds and means of realization of irony // K. – 1989. – P. 128.
10. Sinel'nikova L.M. To the question of periphrasis as the functional semantic unit // M. – 1972. – P. 304.
11. Yanovska G.V. The frame representation of irony in the press // Cherkasy – 2005 – P. 406.
12. "Late night political humor" <http://politicalhumor.about.com>
13. "New York Daily News" <http://www.nydailynews.com/>
14. "Washington post" <http://www.washingtonpost.com/politics/>

Байдак И.С. Иронический перифраз в политическом дискурсе американского медиа

Аннотация: Данная статья посвящена вопросу исследования перифраза, как функционально-семантической единицы речи, которая служит средством образно описательной характеристики и контекстуальным синонимом слов (в конкретном случае понятий политического дискурса). В работе проведен анализ лексемного комбинирования элементов и функционирования перифраз в языке. Основное внимание сосредоточено на процессе образования иронического перифраза на базе ассоциативного компонента семантической структуры. Автор отмечает взаимодействие политики и языка, где в политическом дискурсе иронический перифраз используется как метод вербальной агрессии, выполняет инвективную функцию и играет важную роль в процессе манипуляции массовым сознанием.

Для того чтобы придать фразе иронического смысла противники используют ситуационный и ассоциативный типы иронии. Ситуационная ирония создается комбинациями различных стилистических приемов. Лексический уровень содержит языковые единицы, которые принадлежат к разговорной области языка: вулгаризмы и бранные слова, гипербола. Синтаксический уровень включает в себя различные типы повторов, оксюморонов и других эмфатических конструкций. Лексико-семантический уровень состоит из эпитета, метафоры, антитезы, и т.д. [6]. В этой статье более сконцентрировано внимание на ассоциативной иронии, которая возникает на базе определенных ассоциаций с использованием перифраза.

Иронический перифраз служит политическим инструментом, который используется в политическом дискурсе, чтобы выразить критику, отрицание или упрек. Иронический перифраз является стилистической единицей, которая используется как дополнение к содержанию объекта или предмета. В основном он завуалирован и используется для описания негативного отношения или насмешки.

Ключевые слова: ассоциативные перифраз, ирония, политический дискурс, вербальная агрессия, инвективная функция.

Ivasyuta O.B.¹

Verbal Representation of Chinese Symbols in the Trilogy "The House of Earth" by Pearl Buck

¹ *Ivasyuta Olena Bogdanivna, assistant professor, Department of Foreign Languages for Humanities, Faculty of foreign languages, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine*

Abstract. This article dwells upon cultural peculiarities of Chinese symbols and their functioning in the trilogy "The House of Earth" by Pearl Buck. An attempt has been made to consider the reasons for specific cultural load of symbols. Cultural symbols have been divided into three main types: sense-forming, pervasive and limited situational symbols. Verbal representation of Chinese symbols has revealed wide network of all their types, they convey the main idea of the trilogy and constitute the most essential element of the trilogy's architectonics.

Keywords: symbol, cultural symbol, sense-forming, pervasive, Chinese, cross-cultural.

Findings in psycholinguistics, sociolinguistics, ethno-linguistics, philosophy of the language and cognitive linguistics all contribute to the research of symbols. This paper aims at highlighting the role of Chinese cultural symbols as elements of the text that render cross-cultural idea in the novels by Pearl Buck.

Pearl Buck, a bilingual and bicultural American author, was brought up to know and understand two languages and two cultures – Chinese and American. The Nobel Prize winner in literature in 1938, she was marked for the unique nature of her fiction, which familiarized Western English-speaking world with the distant and unknown culture [5]. Her novels are of cross-cultural nature as they communicate the vision of Chinese, their culture, life and way of thinking to Western civilization through the English text. The addressee of Pearl Buck's Chinese novels is the American reader.

Structurally the symbol is a multi-notional complex sign. The symbol is an important element of Pearl Buck's fiction with the help of which she communicates her culture as well as the individual perception of Chinese world. Her trilogy is saturated with symbols, it provokes reader's imagination and calls for special attention to symbolic image and the interpretation of its deep sense.

American scholars K. Burke and E. Cassirer claim that symbol-making is human natural activity and our condition, both describe a human being as an animal symbolicum defined by the ability to create and use symbols [4; 18]. The notion of symbol refers to the idea of putting things together in order to contrast them [6]. Another interpretation of a symbol runs that this is "something that represents something else by association, resemblance, or convention, especially a material object used to represent something invisible" [10].

The symbol consists of two "halves" which can be relatively divided into a symbolized and symbolizing. The symbolized is something concrete, which can be perceived. The symbolizing is an abstract idea, emotion, association, which is provoked by the

symbolized in the recipient's mind. The symbol exists when these two halves meet in the consciousness. According to W. Y. Tindall a symbol is "something which stands for or suggests something else by reason of relationship, association, convention or accident but not by intentional resemblance" [17, 5].

In fiction symbols can be cultural, contextual, or personal. In the literary sense, a symbol, according to C. H. Holman "is a trope which combines a literal and sensuous quality with an abstract or suggestive aspect." [9, 436]. The symbol is a word, place, character or object that means much more beyond its literal level [10].

Y. Lotman considers symbols to be culturally determined and the role of a symbol is that one of a so-called semiotic 'condenser' capable of keeping in a condensed form some extremely extensive and important texts [12, 249]. Symbols belong to nationally biased components of cultures that function in synchrony and diachrony, transmit condensed cultural experience of the nation through generations.

M. Eliade assigns "the mission of going beyond the limitations to the symbol and the role of integrating people into society, culture and the universe" [8, 21]. The symbol, according to D. Rasmussen, is somewhere in the center of any culture and "testifies to human imagination in its poetic, psychic, religious, social and political forms" [16, 1].

There are several classifications of symbols. C. Jung divides symbols into "natural" and "cultural" [11], whereas P. Newmark classifies them into universal, cultural and individual [14]. In both classifications symbols appear to be culturally determined notions. Culturally-based meaning of symbols becomes especially evident in cross-cultural communication when the addressee may face various problems with interpreting symbols of a different culture. Therefore, analysis of Chinese symbols as they appear in the novels written in English calls for ethnolinguistic approach to their nature.

W. Eberhard, an expert in the Chinese language and culture, states that mental processes and cognition of Chinese and people of Western civilization differ [7, 7]. Chinese words cannot be 'spelled'. All signs or characters of the Chinese language are essentially pictures, and 'appeal to the eye' whereas Westerners are 'people of the ear'. Until quite recently, Chinese had no separate word for a 'symbol', for which they used the word *xiang*, meaning 'picture' [7, 8]. According to C. Jung "a word or a picture is symbolic if it contains more than can be grasped at first glance" [11]. F. Lessing believes that the language of symbols is the second language of Chinese and it penetrates all spheres of communication. It possesses great potential in comparison with the ordinary language it is richer in nuances and shades of meaning [7].

Chinese are characterised in their speech and behaviour by extreme reticence which in Eberhard's view is explained by the way Chinese lived through centuries. European travellers and missionaries who visited China in the 16th-18th centuries described Chinese as 'old' people – tranquil and serene in their wisdom but 'lifeless' [7, 10]. What European travellers saw as 'lifelessness' was, in fact, extreme reticence as Chinese had always to bear in mind how others would react to any of their attitude, opinion or utterance. Therefore, Chinese formed the society which used symbolic forms and modes in communication to integrate the individual with public order and morality.

W. Eberhard has classified Chinese symbols into various thematic groups. The most important, central one in the whole taxonomy is the human being, the man in his bodily existence, social settings, with his artefacts, things that he makes. The human being is the cardinal being in this world for the Chinese. Animals, plants, even the heaven and the earth are subordinated to the man [7, 11].

In the realm of animate nature, animals are more important than plants. Domestic animals, however, do not figure so often as wild animals. Such natural phenomena as clouds, rain, dew, thunder are also in the symbolic system. Animals are seen in an ambivalent light, many of them threaten the man physically or have properties which he admires or envies.

Most of the symbols beloved of Chinese relate to things that can be observed with the eye, and these we may denote as 'formal symbols'. However, quite often, the Chinese word which stands for the concept it symbolizes is phonetically equivalent or, at least, close to the symbol itself (e.g. *fu* means good luck, and *fu* means the bat: so the bat symbolizes good fortune). In such cases we can speak of 'phonetic' or 'aural' symbols [13].

However, objects which are not symbols in themselves but which appear in symbolic metaphors should be taken into consideration while reading fiction, e.g. **the eye**. Chinese are fond of describing the eye in symbolic terms, and here are some examples from the novel "Sons" by Pearl Buck:

*"You and I, after all, are nearer to each other than to these others, for the **eyes of our hearts** are finer and more delicate"* [2, 156];

*"And the man did indeed look like a leopard, for his eyes were not black as are the **eyes of common mortals**, but they were pale and yellow **as amber**"* [2, 276];

*"She has a fox's face and **fox eyes** and women like this are only half human and the other half fox, and they have a very magic wickedness"* [2, 291];

*"... with his **inward eye** he saw his son's son"* [2, 291];

*"He could scarcely keep his eyes from Sheng's golden, oval face and from his **eyes, as apricot in shape as any maid's**, and soft and black and dreaming"* [1, 53].

Though there is no unified typology of symbols in linguistics, symbols in this paper are studied according to the following distinctions: 1) archetypal, 2) cultural stereotype and 3) author's individual symbols. Considering the role of symbols in the architectonics of prose texts we distinguish sense-forming symbols (the ones that bear condensed senses and tend to build up meanings and reveal the hidden senses of the text), pervasive symbols (used more than once and bearing vivid cultural loads) and limited situational symbols (illustrative cultural symbolic images appearing in the text only once).

In terms of representation we distinguish cultural symbols of such types: 1) symbols of nature; 2) symbols of the human being (parts of body, artefacts, food) and 3) color symbols. All these types of symbols may also be sense-forming, pervasive and limited situational ones. Verification of Chinese symbols was carried out by the following sources "Chinese Symbols and Superstitions" by H. Morgan and "A dictionary of Chinese Symbols" by W. Eberhard [7; 13].

The most significant sense-forming symbol in the novel "The Good Earth" as well as in the whole trilogy is the symbol **earth**. It is actualized through the title of the first novel, designated by the qualifier "good", thus preparing readers for the certain unfolding of the idea in the book. The symbol **earth** is verbalized also through **land, field** and **soil**. Symbols of the **earth** and the **heaven** are seen by Chinese as a generative pair, and those are two main symbols that convey the main idea throughout the trilogy.

"Each had his turn on this **earth**. They worked on, moving together – together – producing the fruit of this **earth**... When the sun had set he straightened his back slowly and looked at the woman. Her face was wet and streaked with the **earth**. She was as brown as the very **soil** itself. ... She smoothed the last furrow slowly. Then in her usual plain way she said? Straight out, "I am with child". ... His heart swelled and stopped. ... Well, it was their turn at this **earth**!" [3, 30].

For Chinese the female principle "yin" is associated with the earth, thus the above-mentioned example receives additional connotations in describing the pregnant wife of the protagonist.

In the second novel of the trilogy the symbolism of the **earth** weakens. The intensive cultural symbol **tiger** develops into the sense-forming element in "Sons". Tiger is the king of wild animals and a bearer of the male element. **Tiger** is also the symbol of courage and bravery [7, 290]. The protagonist Wang the Third is given the name **Tiger** by his followers, and this symbol activates and reveals the dominant traits of the protagonist's character, as well as his actions.

"I say he looks like a black-browed **tiger**, I say! And so Wang the **Tiger** did look ... When he lifted his brows up his eyes seemed to spring out from under them and his whole face opened suddenly as though a **tiger** sprang forth" [2, 177];

"Now Wang the **Tiger** had all a tiger's caution" [2, 178];

"They did not dare to fire upon Wang the **Tiger** lest it be nothing but twisting a tiger's whiskers and he come rushing back upon them, and destroy them all" [2, 178].

Another Chinese symbol of bravery, a **sword**, unfolds in the architectonics through the hypertext of the two novels in the trilogy "Sons" and "A House Divided". For Chinese a **sword** has magic properties of repelling demons, and it is often represented by the snake. Furthermore, in Pearl Buck's fiction it acquires the sense of independent life of the warrior.

"Now he came back a man, the tallest of the three brothers ... and he had a **sword** girdled to his leather belt" [2, 23];

"Wang the Tiger drew out his **sword** as swiftly as a flash of lightning plays across a cloud" [2, 185];

"... indeed Wang the Tiger took great care never to appear before his own men unless ... he had his sharp **sword** he had used in such a way that now he loved and hated it too" [2, 446];

"Thus they led him to where Wang the Tiger sat in the great hall waiting, his **sword** drawn

and shining like a narrow silver **serpent** stretched across his knees" [2, 591].

In the third novel Wang the Tiger is an old man and a **sword** is the symbol of his past victories and the reminder of his long-gone strength.

"The old man struggled to his feet ... and he fumbled for the narrow keen **sword** he kept always beside him" [1, 1];

"There the Tiger stood, clinging to the door post of his hall ... and his **sword** was not in his hand" [1, 253];

"The old Tiger sat nodding, his warm wine drunk ... Above him on a nail his **sword** hung in its scabbard. It was still beautiful, though sheathed" [1, 258].

The cultural symbol **rice** is a pervasive symbol, used mostly in "The Good Earth", and appearing as a limited situational symbol in the last two novels of the trilogy. Rice is staple food of Chinese people, its status as a useful plant goes back to the dawn of Chinese history. Moreover, rice saves from hunger.

"There was the good white **rice** bubbling and boiling, and clouds of fragrant steam rose up. Now when the people smelled this **fragrance of rice** it was the sweetest in the world to their nostrils" [3, 98].

In the context of this novel the symbol **rice** implies primarily happiness, wealth, but first and foremost, fertility. The fields for growing rice are the best and symbolize abundance:

"He owned a piece of land that for generations had made the House of Hwang great... and she said, "Let it be bought. After all, **rice land** is good" [3, 53].

Rice in the text of the novel often appears not in the meaning of food, but of the plant to be grown. In this sense it is frequently used in similes, e.g. "green as **jade**", which adds to the ethno-cultural perception of the symbol. **Jade**, which occurs in several shades ranging from white to dark green, has always been the favourite gemstone in China. It symbolizes purity.

"In his fields the young rice sprouted as green as **jade** and more beautiful" [3, 146].

In times of drought the protagonist of the novel Wang Lung cares of his rice fields as if they were his children.

"The young **rice beds** which Wang Lung sowed at first were squares of jade upon the brown earth. He carried water to them day after day after he had given up the wheat... O-lan said to him, "If the children must drink and the old man has his hot water the plants must go dry." Wang Lung answered with anger that broke into the sob, "Well, and they must all starve if the plants starve" [3, 68].

To sum up the study of verbal representation of Chinese symbols in Pearl Buck's trilogy "The House of Earth" has revealed their close connection to culture, history, and age-long traditions. Chinese symbols as they appear in the novels by Pearl Buck disclose the idea of the trilogy. They are part of the architectonics of the trilogy. Symbols are of three types in the trilogy – sense-forming (*earth*, *tiger*), pervasive (*rice*) and situational (*jade*). The most important sense-forming symbol in the whole trilogy is

the one of *earth* which is also verbalized through *land*, *field* and *soil*. Symbols in the trilogy are not frozen, they may acquire new colourings and connotations. In most situations they enter as components of stylistic tropes and devices (metaphor, simile).

Further analysis of Chinese symbols in terms of cross-cultural studies is necessary. The heritage of Pearl Buck calls for additional investigation of symbolism in her works as this cultural sphere is extremely important for deeper mutual understanding.

REFERENCES

1. Buck P.S. A House Divided // Wakefield, Rhode Island: Moyer Bell. – 1994. – 353 p.
2. Buck P.S. Sons // New York: Thorndike Press. – 2005. – 688 p.
3. Buck P.S. The Good Earth // New York, Washington: Washington Square Press Pocket Books. – 1994. – 379 p.
4. Cassirer E. An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture // New Haven: Yale University Press. – 1992. – 250 p.
5. Conn P., Pearl S. Buck: A Cultural Biography // Cambridge: Cambridge University Press. – 1996. – 468 p.
6. Deacon T.W. The Symbol Concept: The Oxford Handbook of Language Evolution // Oxford University Press. – 2011. – 763 p.
7. Eberhard W. A dictionary of Chinese symbols // London: Routledge&Kegan Paul Ltd. – 1986. – 332 p.
8. Eliade M. Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism (trans. Philip Mairet) // Princeton: Princeton University Press. – 1991.
9. Harmon W., Holman C.H. A Handbook to Literature (10th Ed.) // Upper Saddle River, N.J: Pearson/Prentice Hall. – 2006. – 672 p.
10. Hornby A.S., Turnbull J. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English // Oxford University Press, Incorporated. – 2010. – 1796 p.
11. Jung, C.G. Man and His Symbols // USA: Dell Mass Market. – 1968. – 432 p.
12. Lotman Yu. On the semiosphere (transl. Wilma Clark) // <http://www.ut.ee/SOSE/sss/Lotman331.pdf>
13. Morgan H. T. Chinese Symbols and Superstitions // California: South Pasadena. – 1942. – 192 p.
14. Newmark P. Paragraphs on Translation // Bristol: Multilingual Matters Ltd. – 1993. – 177 p.
15. Palmer G.B. Toward a Theory of Cultural Linguistics // Texas: Texas University Press. – 1996. – 348 p.
16. Rasmussen D. Symbol and Interpretation // The Hague: Marinus Nijhoff. – 1974. – 101 p.
17. Tindall W.Y. Literary symbol // New York: Columbia University Press. – 1955. – 278 p.
18. Walton Z. The Beast in Me: Ernst Cassirer and Kenneth Burke on the Continuities of Human and Animal Consciousness // NCA Submission Environmental Communication Division. – 2007. from http://citation.allacademic.com/meta/p189041_index.html

Ивасюта О. Вербальная репрезентация китайских символов в трилогии Перл Бак «Дом земли»

Аннотация: Статья посвящена изучению культурных особенностей китайских символов и их функционированию в трилогии "Дом Земли" американской писательницы, лауреата Нобелевской премии в области литературы Перл Бак. Символы являются важными языковыми источниками информации о духовной культуре, обладают большим культурно-историческим потенциалом. Таким образом, они представляют собой огромный интерес с позиций лингвокультурологического и антропологического подходов. В исследовании проанализировано влияние культурной символики на формирование смысла исследуемых романов и на создание кросс-культурных текстов. Выделенные символы анализировались по нескольким типологиям. В художественном тексте функционируют культурные, контекстуальные и персональные символы. По роли, которую культурные символы играют в тексте, выделено следующие типы: смыслогенерирующие, сквозные и ситуативные. В статье внимание фокусируется на таких основных смыслогенерирующих символических образах, как «земля», «тигр», «сабля», «рис». Наиболее важным смыслогенерирующим символом в трилогии является символ «земли». Актуализируясь в заглавии первого романа «Добрая земля», символ «earth» репрезентируется через сеть синонимических образов «land», «field», «soil» и постепенно разворачивает идею в тексте романа, утрачивая значимость в последующих частях трилогии. Во втором романе «Сыновья» символ «tiger» определяет характер и действия главного героя, его усиливает культурный символ «sword». Сквозной символ «rice» приобретает дополнительные коннотации, соединяясь с этнически-специфическим символом «jade». Интерпретация и верификация символов проведена при помощи словарей символов В. Эбергарда и Г. Моргана. Сделано попытку изучить символику в диахронии, раскрывая динамику наращивания смыслов символических элементов в мегатексте трилогии. Были рассмотрены причины специфической культурной нагрузки китайских символов при кросс-культурном переносе и возможные проблемы их прочтения носителями Западной цивилизации. Вербальная репрезентация китайской символики выявила широкую сеть всех типов выделенных символов в архитектонике

трилогии. Художественное наследие Перл Бак требует дальнейшего исследования репрезентации символов в плане лингвокультурологии и лингвистической антропологии.

Ключевые слова: культурный символ, смыслогенерирующий, сквозной, китайский, кросс-культурный.

Kuzyk O.¹

Stages of linguistic analysis underlying the study of aggressive communicative-pragmatic intentions in the English-language political discourse of mass-media

¹ Kuzyk Oksana, assistant professor at the department of English philology, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract: The article views the phenomenon of speech aggression from the rhetorical perspective and outlines its distinguishing features. The procedure for the study of instances of speech aggression in the English-language political discourse of mass-media is elaborated

Keywords: speech aggression, invective, invecteme, mediatized political discourse, predispositions, aggressiveness.

Within the context of larger concepts of communicative competence, communicative effectiveness, the influence of language and political communication the article seeks to expand the investigations conducted in the preceding researches on the effects of performance on certain language patterns to include aspects of aggression. While the study of aggression has a rich and productive history in psychology and other social science disciplines, the study of aggressive communication by a pleiad of eminent linguists has come a long way from the analysis of the inventory of swear words, insults, and discriminatory grammatical structures that various languages have developed as their arsenal to conduct verbal aggression (V. Zhelvis, I. Bublyk, O. Golod, Yu. Shcherbinina) to the study of aggression as a speech act that finds its way in all types of communication: interpersonal, public, mass (H. Zavrazhyna, T. Vorontsova, O. Sheigal, Ye. Sarasova, R. Bart).

The study of the concept “speech aggression” as conceived and defined by linguists, who dismissed the term verbal aggression on the basis of its redundancy [1, 48], reveals complex nature of the very notion that tends to encompass a multiplicity of communicative situations aimed to inflict harm. In this sense, the notion covers comments which are registered to differ in the level of intensity, character, direction, force, number of participants involved in the communicative situation. Irrespective of the type of communication, despite lack of unanimous approach towards phenomena attributable to the category of destructive verbal communication as well as, terminological versatility that hampers a comprehensive and unified conception of the phenomenon for the study of aggressive communication (*verbal aggression, linguistic aggression, language*

of aggression, communicative aggression, speech aggression, destructive communication, pathogenic communication, destructive speech behavior, disharmonized speech area, verbal attack, verbal abuse, destructive verbal communication, intimate violence, nonphysical abuse, maltreatment, psychological aggression, verbal aggression, emotional abuse, controlling behaviors, competitive behaviors and psychological torture), an aggressive speech behavior is commonly viewed as “the use of linguistic means to express unfriendliness, hostility; a manner of speaking that threatens one’s self-respect and wounds one’s self-esteem” [19, 340], “the tendency to attack the self-concepts of individuals instead of, or in addition to, their positions on topics of communication” [16, 21], “a communicative action determined by intent to induce negative emotional and psychological states (anger, frustration) in the individuals subjected to language influence” [5, 200]. Since negative attitude towards the referent of the utterance constitutes the frame of the speaker’s pragmatic intention, speech aggression as communicative behavior represents a manner of conflict management through escalation and deharmonization of communication that comes to light within certain communicative moves targeted at inflicting psychological pain to an object of speech aggression. Numerous studies of speech aggression bear witness to the versatility of these communicative moves as well as their dependence on the sphere of communication they apply to (H. Zavrazhyna, T. Vorontsova, O. Sheigal, Ye. Sarasova, R. Bart). Moreover, the interplay of contextual factors that give rise to verbal acts of violence in cases where linguistic system does not possess a prefabricated arsenal should be considered.

This creates the dire need and thus the **aim** of this research to elaborate the procedure for the study of instances of speech aggression in separate spheres of communication, i.e. in mediatized political discourse. Thus, criteria for detection of the transferred aggressive impulses onto the linguistic system within discursive boundaries define **the subject** of this research, while stages of linguistic analysis underlying the study of aggressive communicative-pragmatic intentions determine its **object**. Political media texts were selected as **source material** to meet the set objective. The **topicality** of this work lies in the fact that having determined contentious issues and central difficulties related to selection and analysis of instances of speech aggression we suggest certain stages of analysis and guidelines to overcome the setbacks.

Pragmatic studies of discourse with the integrated cognitive approach, as I. Shevchenko concludes, though diversified, centre around meaning as constructed by both an addresser and a recipient of the message and realized in a definite speech act. Bound by set conditions and presuppositions, the speech act, which is cognitively, informatively, psychologically and socially charged, constitutes a unity of form, meaning and a socially valid verbal action determined by the sphere of communication, values, social norms, social practice influenced by authority in a community and historic processes [8, 106]. Since we study speech aggression in political discourse of media-texts, our survey is conducted within the realms of cognitive linguistics, sociolinguistics and pragmatics, and an act of speech aggression is viewed as a complex lingual, cognitive and communicative activity that is strategically defined as: a means of mind manipulation, a means of shaping convictions in the context of mediatized political communication (cognitive aspect), a means of ideological indoctrination (socio-pragmatic aspect).

Strategic speech aggression differs from trait speech aggression in three very important ways [2, 6].

Strategic speech aggression involves the **conscious** and selective use of verbally aggressive messages to achieve specific goals and objectives of the source. Trait verbal aggression may or may not have desired outcomes, and may not be under conscious control.

An important component of strategic verbal aggression is the **intent** of the source. Strategic verbal aggression is rhetorical in nature and therefore it is always used in a goal-directed fashion. In some cases, strategic verbal aggression might be utilized for the purposes of making an irritating individual go away. In other cases, strategic verbal aggression could be used by a source for the purpose of moti-

vating someone to alter their behaviors, attitudes, or self-concepts. Strategic verbal aggression might even be used for the sole purpose of causing psychological pain. The possible intentions of the source of strategic verbal aggression are infinite, yet the possible outcomes are somewhat dichotomous: success or failure in achieving the goal.

Third, strategic verbal aggression assumes a **logical progression, the consideration of a variety of tactics** that could lead to the goal of the source, and the selection of a verbally aggressive message as the tactic most likely to be successful. In this sense, strategic verbal aggression can be considered as simply another tool in an individual's repertoire of compliance-gaining strategies. Like many other compliance-gaining strategies, the use of strategic verbal aggression and its effectiveness are likely to be dependent upon the perceived characteristics of the source, receiver, message, and the context in which the strategy is implemented.

Strategic verbal aggression assumes both the existence of a variety of available tactics, as well as the conscious selection of verbal aggression as the most viable tactic. In order for a verbally aggressive act to be considered strategic, one must select a tactic by eliminating alternatives that are thought to have a higher probability of failure. Furthermore, there is no single behavioral alteration technique that will lead to the desired outcome in every situation. Thus, when a source engages in strategic verbal aggression, s/he does so because speech aggression is believed to have the highest probability of success.

A key element in the conceptualization of speech aggression and strategic speech aggression is that the source must attack the self-concept of the receiver, a system of learned beliefs, attitudes, and opinions that each person holds to be true about his or her personal existence. Self-concept is differentiated from self-esteem in that the latter generally refers to how people feel about themselves, or how much they value themselves. Given the nature of the self-concept, any attack is likely to be perceived negatively.

Speech, in M. Bakhtin's view, is manifested primarily in the choice of a particular speech genre. This choice is determined by the specific nature of the given sphere of speech communication, semantic (thematic) considerations, the concrete situation of the speech communication, the personal composition of its participants, and so on. And when the speaker's speech plan with all its individuality and subjectivity is applied and adapted to a chosen genre, it is shaped and developed within a certain generic form. Such genres exist above all in the great and multifarious sphere of everyday oral communica-

tion, including the most familiar and the most intimate [11, 68]. We speak only in definite speech genres, that is, all our utterances have definite and relatively stable typical forms of construction of the whole.

The study of strategic speech aggression in Russian and Ukrainian scientific circle doesn't rely that heavily upon the content analysis but instead applies its merits for the in-between analysis which aims to examine the linguistic essence of the phenomenon on the basis of verbally aggressive message attacks a source conceives while displaying his attitude. Among such works mention should be made of E. Vlasova, T. Vorontsova, A. Yevstafieva, E. Bulyhina, T. Steksova, O. Sheigal who foster further analysis of speech aggression as a goal-seeking, conscious, strategic and controlled defamation and alienation of an object under certain cognitive scenario mindful of pragmatic presuppositions.

In recent years there has been an increased interest in studying the concept of verbal aggression from different perspectives what resulted in a wide spectrum of theories [4]. Our research has been undertaken to study the lingvo-rhetorical aspect of the phenomenon marked by the use of strategically chosen and organized language means of escalating conflict and expressing one's negative attitude towards the subject of speech.

According to O. Sheigal [9], V. Tretjakova [7] and H. Zavrazhyna [2] we find the aggressiveness of an utterance to be a variable dependent upon the inectiveness of linguistic means, the addressor who assigns a meaning to an utterance, the perlocutionary effect of an utterance, ethnocultural traditions of assessment criteria, multifaceted contextual parameters.

For the purpose of identifying aggressive speech acts it stands to reason to consider another intensively studied aspect of destructive behavior such as imposture of foregone assessment. Above-mentioned studies unanimously claim that evaluating utterances in service of speech aggression imply intrusion into the axiological mindset of the recipient. Such claims trigger the question of criteria that tend to allocate negative evaluating utterances into the category of utterances through which speech aggression manifests itself. In fact, an imposed assessment constitutes an essential feature that distinguishes negative assessment from speech aggression, influences recipients' axiological preferences and, above all, gives sufficient grounds for regarding speech aggression as a phenomenon of persuasive communication and linguistic manipulation, as the use of language to exert control over the recipient. When used efficiently, language is thus a powerful tool and probably the most powerful when used implicitly.

All in all, speech aggression sends out a signal of intolerance, whereas intolerance marks one of the constituents of binary opposition tolerance/intolerance and assumes tangible forms in dichotomies language of aggression/ language of tolerance, speech (or communicative) aggression/ speech (or communicative) tolerance. Still, speech aggression stands in contrast to speech tolerance when it comes to defining the nature of communicative behavior. A communicative strategy that finds its way in tolerant speech patterns seeks to resolve the conflict by suppressing the explicit expression of negative attitude and is treated by Yu. Yuzhakova, L. Yenina as a supplementary technique, a means of reaching a communicative goal [10, 20]. Furthermore, Yu. Yuzhakova made an observation that is of crucial importance for our research. She came to conclusion that "explicit expression of tolerance conceals implicit aggression on the deep level". Thus, speech tolerance should be identified as a manifold of language patterns that indicate the conciliatory, liberal attitude towards the "other", while speech aggression shows signs of belligerent and patronizing attitude.

To sum up speech aggression is defined as the use of words determined by the pragmatic function of producing pejorative expressive effect, attaching negative connotations by means of speech and rhetoric devices.

Here is an account of suggested procedure for the linguistic analysis of an aggressive communicative behavior in the mediatized political discourse:

1) an analysis of semantic potential of speech structures.

At this preliminary stage invectemes are being identified, detached from informemes [3, 120] and author's predispositions analyzed. Following the contentions made by professors D. Infante, R. Gass and A. Rancer, that studied psychological and cognitive aspects of interpersonal communication, assertiveness and argumentativeness attest addresser's constructive predispositions in favor of conflict resolutions.

Assertiveness is conceptualized as "a constructive communication trait (a personality-related trait that deals specifically with human symbolic behavior) because it involves using verbal and nonverbal symbols to exert control, to obtain justified rewards, and to avoid violation of one's rights. Assertive individuals stand up for their rights and express their thoughts, feelings, and beliefs in an appropriate ways which do not violate another person's rights. Other assertive behaviors include, but are not limited to, openness, refusal of unreasonable requests, absence of interpersonal anxiety, initiation of requests, spontaneous expression of one's feelings, re-

fusal to be intimidated, outgoingness, willingness to take initiative, and active versus passive disagreement” [15, 77].

Like assertiveness, argumentativeness is also considered a constructive communication trait. It involves the use of reasoning to defend personal positions on controversial issues while attacking the positions of adversaries. In their conceptualization of the trait, D. Infante and A. Rancer defined argumentativeness as “a generally stable trait which predisposes the individual in communication situations to advocate positions on controversial issues, and to attack verbally the positions which other people take on these issues” [17, 14].

Hostility and verbal aggressiveness are regarded as destructive predispositions.

Destructive symbolic aggression is classified as hostility. Hostility manifests itself in interpersonal communication when individuals use messages to express irritability, negativity, resentment, and suspicion and is accompanied by an aggressive speech behavior [12, 264], [13, 272].

Verbal aggressiveness is defined as “the tendency to attack the self-concepts of individuals instead of, or in addition to, their positions on topics of communication. When people direct their attack on the person’s self-concept, (*“You are such a liar!”*), they are engaging in verbal aggression. A study by Kinney suggests there are three broad domains of self-concept attack: group membership (e.g., *“Your family is a bunch of psychos!”*), personal failings (e.g., *“And how could we forget that business you ran into the ground five years ago!”*), and relational failings (e.g., *“Maybe your ex-husband wasn’t so weird after all.”*)” [16, 21].

When the attack is on the other person’s self-concept, it is considered a verbally aggressive attack.

We take the term invective as the basis and use it to study the expression and potential of speech aggression in certain type of discourse, which is the study of the invective use of linguistic units. Within this approach invective turns out to be interchangeable with the notion of **aggressive strategy** as goal-determined weighting of decision-affecting factors and conceptualizes “any verbal expression of aggression or stylistically coloured, emotive, also evaluative speech referred to the addressee, subject, situation, topic or process of social interaction” [6, 53]. It stands to reason that an invective aggressive strategy correlates with violation of an ethical norm brought about by the vocabulary the extreme examples of which are even taboo.

While incorporating information into the text as a structural construct with the hierarchally organized semantic structure of its components the defining

role in discretization of information continuum is set hardly on the succession of information units (informemes) arranged in micro- and macrostructures of a text and viewed in itself but rather on the functional component of information units. Thus, the analysis of textual invective implies finding key semantic components, that is, generators of potentially offensive information – invectemes [3, 120]. Noteworthy, the functional-semantic category of invectiveness provides for a varying degree of aggressiveness of destructive information. Drawing upon the study of A. Korjakovcev, we contend that invectiveness viewed as a category holds its own internally structured and organized functional unit. Having singled out invectemes in words, word combinations, sentences, mindful of their polysituational meanings within various contexts, we manage to identify “signs” of speech aggression [9] in a certain communicative-pragmatic situation.

Since communicative situation of speech aggression correlates with categorical means of invectiveness, the study of conflict potential of mediatized political discourse relies heavily upon the analysis of textual invectiveness. For this reason in the first stages of the study a thorough review of an internet media project inoSMI was made to pick out a range of topics that have generated wide coverage in foreign mass media. The service (*inosmi.ru*) monitors and translates into Russian articles, mainly analytical, published in foreign and Western media. On completion of this preliminary phase, these selected highlights were traced and their coverage analyzed in British and American press. Hence the study of conflict potential calls for a search for invectemes, as a rule key words, sources of destructive information marked out on the lexical level. Markers of speech aggression are identified in the process of singling out means generating invectiveness which are either structural components of the text or its semantic entity.

For this reason, to identify invectemes and differentiate them from other units the subsequent questions must be addressed:

- if there are any pseudo-arguments targeted at an object of an utterance;
- whether an utterance conveys any demeaning information about a person or a group.

*But with the racism shoe on the other foot, Team Obama and its media water-carriers are exhibiting the very **racial cowardice** <...>.*

*The common theme of the Cameron attack was that the Prime Minister was **incapable of “being straight with people”**.*

*Prime-time, liberal **comedians** have it made.*

2) text tonality is observed, means creating negative tonality singled out.

Considering the aggressiveness of invective is an example of gradable value [9, 171], that finds its way on all language levels [3, 68], while the linguistic concept of the notion “offence” is far broader than its juridical counterpart [3, 30], we find it reasonable to study a range of means carrying invective semantics in its relation with text tonality.

Close ties between tonality of an utterance and social-communicative situation made I. Tarasov place neutral tonality and communicative situation complying with norms on the sole neutral axis. Respectively, any movement on the axis swings the pendulum towards “exalted, pathetic, familiar or further vulgar tonality” [3, 69]. Noteworthy, S. Doronina concluded in her research, that the dependence between perlocutionary effect and the level of expressiveness is hardly absolute, since texts reflecting emotionally bland tonality are reckoned as offensive [3, 69]. Following this, the decision about invectiveness of an utterance is made after the following criteria are addressed:

- if there are any units in the utterance that impinge upon social and moral norms;
- functional and semantic load of lexical units in the word combination, sentence or text;
- functional and semantic load of an utterance;
- whether information is communicated in a vulgar form;
- if language units fall into at least one group of invective lexemes.

While the first fragment contains a nonce word “*Obamorons*” generated in the process of contamination of antroponym with the stylistically marked unit “*moron*”, the second example generates aggressive semantics by means of stylistically neutral unit.

So why did the article previewing the book so enrage the White House and the Obamorons?

On the international stage, one big-name loser could be John Bolton, the combative US ambassador to the United Nations who was put in place by Mr. Bush as a «recess appointment» after failing to secure ratification by the Senate.

3) components of communicative structure are analysed

At this stage cognitive structure of utterances realizing aggressive communicative-pragmatic intentions is considered. An analysis of propositional

structure of invective utterances involves marking out its components, studying peculiarities of their functioning and identifying types of invective situations. In other words, we observe components (arguments) of author’s self-identification, of object (a victim of speech aggression) reference, components identifying the secondary addresser of speech aggression and invecteme (the subject of aggression)

Having analysed 420 utterances in terms manifestations of aggressive communication in mass-media texts with account of their polyphonic structure, studied introductory syntagms pertaining to constructions with reported speech we conclude that outer addressers are less common among institutional (43,8% (184)) than non-institutional (56,1% (236)) social actors. Far less occurrent are generalized (27,8% (117)) as well as collective (31,1 % (131)) subjects of speech aggression.

4) communicative structure of utterances is looked into from the perspective of their segmentation and modeling (type of invecteme (assessment, fact, opinion), the way actants are introduced, shift of actants; language peculiarities of destructive, de-meaning and discrediting sentences are examined.

The findings of our research have revealed that superficial, non-motivated use of offensive nominations serves as reasonable grounds to debase an aggressor.

For good measure, he suggested that the Queen should ‘sell a couple of her properties’ and called for a different public holiday instead of ‘celebrating vermin’. There is, of course, a perfectly respectable debate to be had about the Crown. Calling the Queen ‘vermin’ has no place in it. <...>That is what we need to bear in mind next year when the likes of Mr. White are urging us to scrap the Crown. Don’t call him vermin. Call him wrong.

Thus, this way we set out to shed some light upon the ways aggressive speech utterances are coded in political discourse of the mass media. Having determined units of speech aggression viable for the research, we set our objectives upon studying the aspects of their realization, peculiarities of their cognitive essence revealing themselves in political discourse of mass-media in a form conceptual frames.

REFERENCES

1. Воронцова Т.А. Речевая агрессия (коммуникативно-дискурсивный подход): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. – Челябинск, 2006. – 296 с.
2. Завражина Г.В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації); автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 – російська мова. – Київ, 2008. – 22 с.
3. Коряковцев А.В. Инвективность как функционально-семантическая категория русского языка: дис. ... канд. филол. наук – Кемерово, 2009. – 179 с.
4. Саржина О.В. Русская инвективная лексика в свете межъязыковой эквивалентности (по данным словарей). // Речевое общение. Специализированный

- вестник. – Вып. 4 (12). – Красноярск: Изд-во КрГУ, 2002. – С. 35-40.
5. Седов К.Ф. Речевая агрессия в межличностном взаимодействии. // Прямая и непрямая коммуникация/ Под ред. В. В. Дементьева. – Саратов: Изд-во ГУНЦ «Колледж», 2003. – С. 196-212.
6. Соболева І.О. Динаміка вербальної агресії та порушення лінгвоекологічного балансу у сучасному медіаполітичному дискурсі. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 2 (189). – 2010. – С. 52-57
7. Третьякова В.С. Конфликт как феномен языка и речи [Электронный ресурс]; код доступа к ресурсу: <http://proceedings.usu.ru/>
8. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків: Константа, 2005. – С. 105-117; 22.
9. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
10. Южакова Ю.В. Толерантность массово-информационного дискурса идеологической направленности; автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук; 10.02.19. – Челябинск, 2007. – 23 с.
11. Bakhtin M.M. Speech Genres and Other Late Essays. – Т.: University of Texas Press, 1986 – 203р.
12. Berger C. Planning Strategic Interaction: Attaining Goals Through Communicative Action. – N.: Lawrence Erlbaum, 1997. – 162p.
13. Berkowitz L. Aggression: Its causes, consequences, and control. – NY.: McGraw-Hill. 1993 – p.485
14. Infante D.A. Argumentativeness and Verbal Aggression: A Review of Recent Theory and Research. // Communication Yearbook. – 1996. – №19. – P. 319-351
15. Infante D., Rancer A. S, Womack D.F. Building communication theory. – Il.: Waveland Press, 2003. – 416p.
16. Molek-Kozakowska K. Labeling and mislabeling in American political discourse. A survey based on insights of independent media monitors. // Perspectives in Politics and Discourse/ Ed. by U. Okulska, P. Cap-Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Co, 2010. – P. 83-99.
17. Rancer A.S. Argumentative and Aggressive Communication: Theory, Research, and Application. – L.: SAGE Publications, 2006. – 336p.
18. Spitzberg B., Cupach W. Handbook of Interpersonal Competence Research. – N.: Springer-Verlag, 1989. – 180 p.
19. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н. Кожинной. – М: Изд-во Флинта, 2003 – 696с.

Кузык О. А. Этапы лингвистического анализа реализации агрессивных коммуникативно-прагматических намерений в англоязычном политическом дискурсе масс-медиа

Аннотация: В статье рассматриваются аспекты феномена речевой агрессии как лингвориторического явления и изучаются его отличительные черты. Описаны этапы лингвистического изучения случаев речевой агрессии в англоязычном политическом дискурсе масс-медиа.

Ключевые слова: речевая агрессия, инвектива, инвектема, политический дискурс масс-медиа, predisposition, агрессивность.

Yarema O.B.¹

Allusion through cognitive linguistics dimension

¹ *Yarema Oksana Bohdanivna, advanced student, East European National University
named after Lesia Ukrayinka, Lutsk, Ukraine*

Abstract: The purpose of the article is the interpretation of allusions through the principles of cognitive linguistics. The theoretical basis is the concept of cognitive structures, mental spaces and frames. Accordingly, the value of allusions is revealed through the actualization of cognitive structures that activate precedent knowledge and understanding of the recipient. The process of decoding of the allusive context with regard to cognitive factors of stylistic unity research is described.

Keywords: allusion, mental space, frame, cognitive structure.

Precedent texts that are 'foreign words' in a broad sense are an integral part of the linguistic identity structure. To form the basis of our study we use the definition of precedent text proposed by Y. Karaulov. Under precedent text we understand the mental-language formation, which is a representation of culturally significant text. We proceed from the recognition of the mental definite nature of the phenomenon, which manifests itself in the fact that precedent texts representing a ready intellectual and emotional blocks and stereotypes, patterns, measurements for comparison, are used as a tool that facilitates and accelerates the shift from 'factual' into 'mental' context of thought, and possibly in reverse order, that is carried by a linguistic identity [3, 220].

In general, linguo-cultural community has a diverse cognitive framework, which includes units of various levels of significance (universal, national and socio-precedent) [5]. Thus, we restrict ourselves to research precedent texts belonging to national English-language traditions. The fact that every culture develops in close relationship with the other cannot be ignored. The borrowing of certain texts significantly expands its cognitive base. Selection of quotes from a range of sources as well as semantic content of each is largely due to different national stereotypes of behavior. They express the unique features of the mentality inherent to the carrier of the culture.

To determine the relationship of allusions and cognitive linguistics, we turn to the origins of this science and its field of research. Cognitive science is an interdisciplinary science, the field of research of which is focused on the mind and mental processes. N. Stillings [1] in his book writes that researchers in the field of cognitive science are trying to understand how the processes of information, thinking, remembering, language understanding, learning processes, and other mental phenomena occur. Except the study of cognitive function, cognitive science also explores competence (at a meta-level) of

our knowledge, beliefs, ambitions, etc., is aimed to find the explanation of these processes in general and basic provisions. This is applied to language as well. Cognitive linguistics attempts to explain the language in its relation to thinking and other cognitive functions.

Implementation of cognitive science in the study of linguistics affected also the stylistic aspect of a language, allowing to look at the large number of problem areas in a new style. Cognitive aspect of language learning appeals to the depths of linguistic phenomena. Cognitive approach presents a possibility to explore the hidden, inaccessible to direct observation characteristics of stylistic devices. The need for applying methods of cognitive science to already studied stylistic phenomena successfully proves K. Iriskhanova [2]. The researcher points out two conditions in determination of the stylistic device formulated by I. Galperin, who treats it as a fact of strengthening and proposed principle of simulation of stylistic device semantic content which acquire special value and depth in cognitive linguistics, are developing at a conceptual level and are based on theories of cognitive semantics [2, 16]. Thus, in the traditional structural-semantic approach, there is a need to bring conceptual apparatus to the study of the nature of stylistic techniques.

It is recognized that stylistic techniques play an important role in the understanding of the text and perform content-formation function [2, 16]. As the constructing of the content is the main task of the cognitive theory of language, the interest in the cognitive structure of stylistic devices increases.

Within the cognitive theory it seems possible to study the allusion through the ratio of linguistic form and mental activity. Allusive unit, in this context, acts as an element that indicates the existence of the underlying cognitive processes of the allusion sense construction.

Identification of allusions, determination of its relation with the source, interpretation of allusive unit were carried in the process of the reader's actu-

alization of extralinguistic knowledge, complemented by the context of the era, literary style and genre and the individual author's style. Full decode of allusions involve compulsory connection of the recipient to the world culture, his/her intertextual competence that allows him/her not only to recognize an allusive unit, but also to identify its semantic content. At the basis of intertextual competence lies prior knowledge: the totality of the evidence of cultural and historical, geographical and pragmatic character, which constitute background knowledge and the associated vertical context [9].

From the perspective of cognitive linguistics, at the basis of intertextual competence of the recipient lie cognitive structures that are indivisible and inseparable cognitive units, which represent knowledge in a twisted form [6, 136]. The structure of knowledge stored in our memory, provide adequate cognitive processing of standard situations. The process of understanding the allusion is thus reduced to the actualization of cognitive structures that activate precedent knowledge and understanding of the recipient.

Deep cognitive processes are described by diverse cognitive terms and concepts – from frames and scripts of M. Minsky and Ch. Fillmore to mental spaces of G. Fauconnier and M. Turner.

The idea of a frame appeared in the process of the development of machine vision [7]. The theory of frames is a provision stating that in the process of understanding the man tends to look the only principle which unites heterogeneous observations into a single one. Man selects from its memory a structure – frame and brings it into line with reality by changing its parts when required. Frame is defined as a data structure (image) to represent stereotyped situations and is a cognitive model that transfers knowledge and opinions about a certain situation that is often repeated [8, 7]. Frames thus expressing the most generalized representation of objects [4]. The sense of allusion presents itself a concept of organized complex conceptual structures (contextual indicator and source). The mechanism of figurative

renaming of allusion as a fundamental cognitive operation that ensures the transfer of imaginative schemes from one conceptual sphere into another is considered on the above mentioned principle.

Thus, even some separate investigations of allusions in cognitive aspects demonstrate the diversity of this area. Terminology of cognitive linguistics presents a great opportunity for a variety of research areas within science itself, thus providing a cognitive perspective in the study of various stylistic devices.

The recently developed theory of mental spaces and conceptual integration theory of G. Fauconnier and M. Turner offers a different way to build a constructive sense. Mental spaces are defined as dynamic, constantly modifying cognitive constructs that are structured by frames and relate to different areas of the real and devised worlds. The principal difference between mental spaces from previous cognitive concepts is that they are not set in the mind as finished structures, and each time restructured in the process of generation and perception of discourse.

Stylistic device, being included in the context of discourse with all its information, inevitably becomes a catalyst for new meanings. The true value of the meaning is combined with its associative connections with other elements of discourse with a wider socio-cultural world of views and values that leads to merger different mental spaces. Particularly important for our study is the fact that the theory of mental spaces allows us to pass on the construction of meaning of a single stylistic device to consider its role in shaping the meaning of all discourse [2].

We may conclude, that allusion that functions in cognitive space as a mechanism which being connected by association with a wide knowledge of the world, in the new context creates new meanings based on certain frames and intertextual competence of the reader. The basis of such competence are cognitive structures, which are indivisible and inseparable cognitive units, which represent knowledge in a twisted form.

REFERENCES

1. Stillings, Neil, A., Steven E. Weisler, Christopher H. Feinstein, Jay C. Garfield and Edwina L. Rissland. 1995. Cognitive Science: An Introduction. Massachusetts: The MIT Press.
2. Ирисханова К.М. Стилистические ресурсы и парадигмы их исследования // Сб. науч. тр. МГЛУ. Вып. 451. Стилистические аспекты языка. – М., 2000. – С.16-17
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 264с.
4. Киосе М.И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: На материале заголовков английских и русских журнальных статей : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / М. И. Киосе. – М., 2002. – 281 с.
5. Красных В.В., Гудков Д.Б., Захаренко И.В., Багаева Д.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 1997. – No3.
6. Красных В.В. Лингво-когнитивный подход к коммуникации // язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. – М.: Диалог-МГУ, 2000. – Вып.12. – 148с.

7. Минский М. Структура для представления знаний // Психология машинного зрения. – М., 1978. – С.249-338
8. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М., 1979. – 152с.
9. Потылицына И.Г. Дискурсивный аспект аллюзивной интертекстуальности английского эссе: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / И.Г. Потылицына. – М., 2005. – 213 с.

Ярема О. Аллюзия сквозь измерение когнитивной лингвистики

Аннотация: Цель статьи заключается в трактовке значения аллюзий через принципы когнитивной лингвистики. Теоретической основой служат понятия когнитивных структур, ментальных пространств и фреймов. Соответственно, значение аллюзий раскрывается через актуализацию когнитивных структур, которые активизируют прецедентные знания и представления реципиента. Рассматривается процесс декодирования контекста аллюзии с учетом когнитивных факторов исследования стилистической единицы.

Ключевые слова: аллюзия, ментальное пространство, фрейм, когнитивная структура.

Демидяк І.Р.¹

До питання інтертекстуальності та інтердискурсивності (на матеріалі мультфільму 'Shrek')

¹ Демидяк Іванна Романівна Аспірант, Львівський Національний Університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Анотація: В даній статті розглядається за допомогою яких чинників, саме взаємодії інтертекстуальних та інтердискурсивних маркерів, творці мультфільму створювали додатковий комічний ефект. Розкривається переплітання фундаментального для даного фільму казкового дискурсу із соціальним, лицарським, феміністичним та гангстерським дискурсом, яке підкреслює інтердискурсивну природу мультфільму. Висвітлено питання залучення образів акторів, які озвучували героїв, у створення персонажів мультфільму. Проведено аналіз рис персонажів за допомогою яких можна провести паралелі між героями мультфільму та сценічними образами акторів. Проаналізовано інтертекстуальні та інтердискурсивні маркери, які дозволяють адресату розпізнати «тексти», які введені в мультфільм.

Ключові слова: Інтертекстуальність, інтердискурсивність, дискурс, маркери, взаємодія.

Ще Волт Дісней, створюючи перший повнометражний анімаційний фільм «Білосніжка», із скрупульозністю підійшов до вибору голосу для озвучування Білосніжки. Він розумів, що це впливає на сприйняття образу. Для озвучення принцеси він спершу обрав Адрієнне Казілотті, проте мультиплікатор розумів, що вона не зовсім не підходила до образу Білосніжки. Тому після довготривалого кастингу він надав перевагу Меджері Белгер, тендітній, граційній сімнадцятирічній дівчині. «Художники-аніматори вимагали для своєї роботи «мімікс», мімічної демонстрації в натурі. Белгер відтворювала епізоди мультфільму, виявляла реакції на різні обставини, розробляла відповідні етюди. В цей час художники робили точні і ґрунтовні спостереження і замальовки. Таким був метод введений Волтом Діснеєм на своїй студії»[1, 84].

Саме використовуючи метод Волта Діснея, щодо озвучення та створення образу персонажів, автори мультфільму «Шрек» пішли далі у залученні образів акторів (які озвучували персонажів мультфільму) та їх ролі у популярних кінострічках. Робота над мультфільмом розпочиналася із створення зовнішнього образу персонажів. Спо-

чатку акторів знімали на камери, під час їхньої начитки тексту до мультфільму, а потім аніматори, використовуючи їхні жести, міміку і пози, малювали екранних героїв. Згодом актори стверджували, що їм було досить дивно бачити в маленьких мальованих героях свої риси, жести та манеру поведінки[3].

Звичайно, обираючи відомих Голлівудських акторів для озвучення персонажів, автори взяли до уваги, що глядач, який обізнаний з творчістю актора через різні фільми, зможе впізнати його жести чи міміку в екранному герої та завуальовані посилання на популярні фільми, в яких знімалися актори, що зумовить створення додаткового емоційного впливу на сприйняття мультфільму загалом.

Беручи до уваги зазначені вище факти, ми можемо розглядати мультфільм «Шрек» з точки зору інтертекстуальності, яку ми розуміємо як використання не лише текстових, а й екстралінгвістичних елементів. «І автор тексту і читач поділяють знання про спільні ментальні принципи, типологічні моделі текстотворення чи культурних кодів. Це їх спільний транссеміотичний універсум, їх інтертекст чи «текст в голові», згідно

з широкою концепцією інтертекстуальності.» Що на думку В.Е.Чернявської «точніше назвати інтердискурсом, оскільки мова йде про інтегрованих в цілісну систему людські знання, розсіяних в багатьох дискурсивних утвореннях»[4, 211].

Проаналізувавши твердження В.Е. Чернявської щодо інтертекстуальності та інтердискурсивності як взаємозалежних категорій, вважаємо, що даний матеріал варто розглядати не лише через призму теорії інтертекстуальності, а й інтердискурсивності.

Найяскравішим прикладом інтертекстуальних та інтердискурсивних зв'язків у мультфільмі «Шрек», на нашу думку, виступає персонаж Кіт у Чоботях, запозичений із відомої казки французького казкаря XVII століття Шарля Перро, в якій кіт ходив у чоботях та був наділений людськими рисами. Кмітливий, хитрий, веселий кіт завжди ставав у пригоді своєму господареві. В мультфільмі «Шрек» кіт мав притаманний йому вигляд, а саме чоботи та капелюх, але також був наділений додатковими ознаками. Популярний голлівудський актор Антоніо Бандерас, який добре відомий глядачам із фільму «Зорро» (“The Mask of Zorro” (1998) та “The Legend of Zorro”(2005), був обраний для озвучення персонажа кота. Саме тому аудиторія, якій відомі зазначені кінострічки, могла легко провести паралель між поведінкою кота та сценічним образом Антоніо Бандераса. Шреківський кіт вже не просто кіт у чоботях, а такий собі «іспанський мачо» з капелюхом (відомим як Cavelier hat) та шаблею як у героя Антоніо Бандераса Зорро. Саме шабля та капелюх стають тими інтертекстуальними маркерами, які без сумніву дозволяють адресату розпізнати «тексти», які введені в мультфільм. Тут варто зазначити думки В.Е.Чернявської щодо інтертексту «як навмисного маркування діалогу «свого» і «чужого», який є завжди експліцитним, однозначно маркованим, та інтердискурсу, який виступає як прихована, імпліцитна взаємодія різних ментальних світів»[4, 228].

В другому сіквелі король шукаючи того, хто допоможе йому позбутися Шрека приходить в бар “Poisoned Apple”, де йому рекомендують кота як найманого вбивцю (персонаж характерний не для мультфільму, а для гангстерського фільму). Врешті решт, коли кіт атакує Шрека він використовує свою шаблю, щоб викарбувати букву «Р» (в оригінальному варіанті кіт у чоботях Puss in Boots), як ініціальну літеру свого імені. Цей епізод є ще однією проведеною паралеллю із фільмом «Зорро». А в третьому сіквелі кіт перебуваючи в подібній віслюка натомість викарбовує літеру «D» (осел – Donkey). Алюзійні реалії, як

згорнутий прототекст, заміщують в свідомості реципієнта цілий текст і викликають в нього низку асоціацій.

Прототипом персонажа Кота в Чоботях був не лише Антоніо Бандерас – актор, а і як особистість. Тим самим автори транспонують в мультфільм не лише його акторську діяльність, а й біографічну канву його життя. Антоніо Бандерас – американський актор з іспанським корінням. Приїхавши в Америку актор не володів англійською, але його іспанська, а згодом і іспанський акцент, допоміг акторові стати відомим. Тому автори вирішили зберегти цю особливу деталь образу і перенести її на персонажа кота, який розмовляє в мультфільмі з іспанським акцентом. Якщо у кінострічках завдяки належному перевтіленню акторів ми бачимо не людину (біографію якої ми часто знаємо з телебачення чи газет) а саме цього героя чи героїню фільму уже з притаманними їй чи йому рисами характеру, звичками, то в мультфільмі «Шрек» через голос персонажа ми помічаємо відомого актора, особистість якого впливає на сприйняття героя, якого він озвучує. Іспанський акцент, як алюзійна реалія, допомагає глядачам провести паралелі між актором та персонажем, та правильно розпізнати інтердискурсивне посилання. Підсумовуючи зазначене вище, ми можемо стверджувати, що багатогранність образу Кота у Чоботях створено за допомогою взаємодії дискурсів (а саме основного казкового дискурсу та нанизаних дискурсів пригодницького та гангстерського фільмів), які часто проявляють себе через маркери інтертекстуальності.

Безперечним є той факт, що Антоніо Бандерас є відомим улюбленцем жінок, а озвучений ним персонаж також користується популярністю у жіночої статі. Усе це відображає багатовимірність шреківського кота на відміну від його прототипу.

Розглядаючи персонажа Кота в Чоботях крізь екстралінгвістичні фактори, ми не можемо залишити осторонь тембр голосу кота, який створює довершеність образу. Автори наполягли, щоб кіт розмовляв глибоким та низьким голосом, створюючи контраст між тим як він виглядає візуально і його власним само сприйняттям себе[3]. Здійснення впливу на глядача за допомогою вербальних та невербальних компонентів, а саме їх протиставлення, створює додатковий комічний ефект.

Хоча решта персонажів не наділені таким широким спектром рис акторів, які їх озвучили, вони також перегукуються із ролями акторів з фільмів, за якими вони відомі глядачам.

За казковим дискурсом в підсвідомості глядачів закріплені асоціації з образом принцеси. Вона традиційно красива, добра, романтична, тендітна. В мультфільмі «Шрек» усі принцеси, а саме Фіона, Попелюшка, Білосніжка, Спляча Красуня ведуть себе не як романтичні створіння, а як сучасні феміністичні жінки. У цьому простежуються зв'язок між казковим та феміністичним дискурсом, а саме між образом ідеальної казкової принцеси та сильною сучасною жінкою, яка може відстояти свою позицію. В мультфільмі використана сцена з бойовика «Ангели Чарлі» (2000), в якому знімалася акторка Камерон Діаз, яка озвучила героїню Фіону. Фіона як і решта принцес, володіючи східними єдиноборствами, відтворюють сцену із фільму, коли героїні, встаючи в коло, вступають у двобій із недругами. Використовуючи в даному уривку такі диференційні ознаки героїнь фільму «Ангели Чарлі», як володіння бойовими мистецтвами, автори наділяють персонажів мультфільму рисами характерними для особистостей фільму.

У третій частині мультфільму «Шрек» перед тим як принцеси прориваються в палац, принцеса Фіона подає сигнал Білосніжці. Вона робить такий рух рукою як Наталі (яку грає Камерон Діаз) в фільмі «Ангели Чарлі». Використання жесту, як екстралінгвістичного засобу, пов'язує мультфільм із популярною кінострічкою, тим самим встановлюючи зв'язок між казковим дискурсом та дискурсом пригодницького фільму.

Предметом нашої уваги є також перенесення соціальної дійсності акторки Камерон Діаз на її екранну героїню Фіону. В кімнаті принцеси Фіони в замку глядачі можуть помітити портрет, на якому зображений сучасний ідол молодіжної поп-культури Джастін Тімберлейк, який був бойфрендом Камерон Діаз в період створення мультфільму. Портрет Джастіна Тімберлейка підписаний як Сер Джастін (Sir Justin). Титул 'сер' характеризує його як лицаря. Оскільки Джастін Тімберлейк є персонажем запозиченим із реального життя, надання йому середньовічному титулу підтверджує внутрішню неоднорідність мультфільму як інтердискурсивного простору. Цей епізод вказує на взаємодію соціального дискурсу, який переплітається одночасно із лицарським дискурсом та казковим, який є фундаментальним для даного фільму, підкреслюючи міждискурсивну природу мультфільму. Адже портрет популярного співака є невід'ємною частиною сучасного життя молоді, яка обожає поп-ідолів. Використання алюзивного імені є одним із маркерів інтердискурсивності.

В мультфільмі «Шрек» ніщо не існує випадково, кожний елемент включається в загальну

систему, і тим самим створює новий сучасний мультфільм. Екстраполюючи міркування Н.В. Данилевської щодо наукового тексту на матеріал нашого дослідження, можна стверджувати, що мультфільм «Shrek» функціонує саме як інтердискурс, який вбирає в себе широкий фонд вже існуючих дискурсів [2, 124].

Глядачі англомовного варіанту можуть помітити, що Дженіфер Сондерс, яка озвучила Фею-Хресну, вживає британський сленг, який вказує на англійське походження акторки. 'He climbs the highest bloody room of the tallest bloody tower'[6], оскільки цей мультфільм є американським очікується використання американського сленгу, а фраза «bloody» в американській мові має пряме значення «заошений кров'ю», в даному випадку американці вживали б «damn». Вживання ненормативних слів порушує канони традиційної казки, в якій Фея-Хресна характеризується лише з доброї сторони. Використання лайливої лексики служить для урізноманітнення лінгвістичної структури казкового дискурсу та підкреслює інтердискурсивність мультфільму за допомогою введення елементу гангстерського кінодискурсу. З нашого погляду саме безмежний лібералізм у мові, мовна розкутість, порушення норм, лайливі елементи мови є зумовлені змішуванням дискурсів. Фраза взята з одного дискурсу та занурена в інший часто порушує підвалини основного дискурсу і примушує його звучати по новому, руйнуючи його «ідилію». Через наявність гангстерського дискурсу в мультфільмі зникає казкова наївність та з'являється гострота неприйнятності для мультиплікаційного дискурсу.

В мультфільмі зустрічається велика кількість посилок на відомі та популярні фільми. Проявом категорії інтертекстуальності є звернення до алюзивних сюжетів, в яких перегукуються ролі актора в тому чи іншому фільмі і персонажа, якого він озвучує. Алюзивні сюжети використовуються як текстова ремінісценція, яка становить іконічне відображення знайомої образної чи фразової структури з іншого твору. За допомогою таких текстових включень в твір вноситься інформація про різні прецедентні феномени і встановлюються парадигматичний зв'язок з прототекстом. Такі засоби інтертекстуальності можуть служити підґрунтям до інтердискурсивної взаємодії.

Зокрема, Н.А. Фатеева стверджує, що «страатегія інтертекстуальності стає особливо ефективною в місцях порушення лінійної логіки розповіді, коли дискурсивні аномалії можуть бути розширені лише за допомогою виходу в інший текст»[5:19]. Це можна проілюструвати на наступному матеріалі. Король, роль якого озвучу-

вав Джон Кліз, вибачаючись перед Фесю-Хресною, посилається на своє старе поранення. Цей епізод є алюзією на фільм «Фолті Тауерс»(1975), головну роль в якому грав актор Джон Кліз.

Як висновок, зазначимо, що інтертекстуальність та інтердискурсивність забезпечують динамічний розвиток дискурсу сучасного анімаційного фільму, який ми можемо трактувати як полілог автора, глядача, тексту та, що є особливо

важливо для даного дослідження - акторів, які озвучували персонажів.

З огляду на зазначене, наше дослідження підтверджує думку В.Е. Чернявської, що інтердискурсивність як зміна дискурсів, як гра з дискурсами стає видимою лише в текстовому полотні, а саме через різного роду інтертекстуальні сигнали [4, 221]. Наступним етапом у вивченні даної проблематики ми вважаємо дослідження взаємодії інтертекстуальності та інтердискурсивності у генерації нового змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольди Э.М. Жизни и сказки Уолта Диснея. – Искусство. Ленингское отделение. 1968. – с211
2. Данилевская Н.В. Роль оценки в механизме развития научного текста. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2005. – 360 с.
3. Дариго Чулая. Антонио Бандерас: «Кот в сапогах лишил меня женского внимания». [WWW document]. URL <http://www.kinopoisk.ru/interview/1720361>.
4. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие. – М.:Книжный дом «ЛИБРОКОМ»,2009. – 248 с.
5. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. — 280 с.
6. Steig W., Elliott T. SHREK [WWW document]. URL <http://www.imsdb.com/scripts/Shrek.html>[12/10/2006]

7.

Demydiak I. The question of intertextuality and interdiscursivity (on the base of the cartoon “Shrek”)

Abstract: The present study analyzes the factors, especially the interaction of intertextual and interdiscursive markers, which helped the authors of the cartoon to create additional comic effect. In recent years, researchers have become increasingly interested in studying of the influence of both intertextuality and interdiscursivity as means of creating new texts, the results described in the paper are rather important for further research of the problem. The diversity of the characters is achieved by combining different discourses with the main one – fairy tale discourse. The reflection of interlacement of the fundamental cartoon discourse and the social, knightly, feministic and gangster discourses underlines the interdiscursive nature of the cartoon itself. The present article deals with the attraction of the actors' appearance who added the soundtrack to the characters of the film, while creating the cartoon characters. For adding the soundtrack to the cartoon characters one of the most popular Hollywood actors were involved, thus the audience who know the actors and the films they took part in could easily recognize actors' gestures or mimics while looking at the characters. The attraction of the actors' reality and concealed references to popular films create extra influence on the cartoon perception in general. This paper focuses on analyzing of intertextual and interdiscursive markers, which help the audience to identify “texts” inserted into the cartoon. The cartoon “Shrek” is investigated within intertextuality as not only textual but also extralinguistical insertion. This paper shows the main statements of V. E. Cherniavska which she offers for the interaction of intertextuality and interdiscursivity. This article is one of the steps of learning interdiscursivity as the change of discourse and as play of discourses which becomes obvious only while investigating the text with its different sort of intertextual signals. However, the results described are fairly general this article reveals the future opportunity of investigation of interaction of intertextuality and interdiscursivity in producing of new plot.

Keywords: Intertextuality, interdiscursivity, discourse, markers, interaction.

Демидьяк И.

К вопросу интертекстуальности и интердискурсивности (на материале мультфильма «Шрек»)

Аннотация: Статья посвящена вопросам взаимодействия интертекстуальных и интердискурсивных маркеров, с помощью которых авторы мультфильма создавали дополнительный комический эффект. Автор, Демидьяк И., раскрывает переплетение фундаментального для данного фильма сказочного дискурса с социальным, рыцарским, феминистическим и гангстерским дискурсами, которое подчеркивает интердискурсивную природу мультфильма. Рассматривается вопрос вовлечение образов актёров, которые озвучивали героев, в создание персонажей мультфильма. Проведено анализ черт персонажей, которые разрешают провести параллели между героями мультфильма и сценическими образами актеров. Проанализировано интертекстуальные и интердискурсивные маркера, которые разрешает адресату распознать «тексты», которые введены в мультфильм.

Ключевые слова: Интертекстуальность, интердискурсивность, дискурс, маркеры, взаимодействие.

Negrych N.¹

Semantic modulations of phraseological units

¹ Negrych Natalia Dmytrivna, postgraduate student, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

Abstract: The article deals with semantic modulations of set phrases. Such notions as compositionality, idiomatic sense, semantic complexity, semantic motivation and semantic metalanguage are analyzed. The author also notes that an idiomatic sense is contextually specified.

Keywords: idiom, phraseme, set phrase, compositionality, motivation, idiomatic sense.

Linguists have been studying phraseological stock of a language for more than half a century (Ch. Bally, 1905, 1909; F. Sailer, 1922, L. P. Smith, 1925; M. Halliday, 1966; A. Makkai, 1972; P. Hohnich, 1980; Ch. Fillmore, 1988; D. Sinclair, 1991; R. Moon, 1998; P. Howarth, 1996, 2002, 2006; A. Wray, 1999, 2000, 2002, 2008, 2011; V.V. Vinogradov, 1946, 1947, 1953; M.M. Shanskii, 1963; N.M. Amosova, 1963; V.L. Arkhangel'kiy, 1964; A.B. Kunin, 1970; V.M. Telija, 1966, 1981, 1996, 2006; I. Mel'čuk, 1968, 1984, 1997, 2007; etc.). The issue of semantics of phraseological units arose in the late 1940s – early 1950s with the distinction of phraseology as a separate linguistic discipline. One of the most important points is the systematization of phraseological material due to the necessity to get to the bottom of semantic systematization of phraseological types. **The aim of the article** is to trace semantic modulations of phraseological units.

Idiomaticity is a pervasive feature of language. Igor Mel'čuk formulates it like this: "People do not speak in words; they speak in phrasemes" [9]. By that he means that many expressions in language are not free combinations of lexemes (words or other atomic forms) but are fixed, frozen phrases. Meanwhile, in linguistic literature, the term "idiom" is most often used for a subclass of fixed expressions with specific semantic properties. That is, "idioms" are fixed expressions that are semantically opaque, non-compositional and unanalyzable [7]. Most researchers would agree that these complex units are syntactic expressions that exhibit lexical co-occurrence restrictions that cannot be explained in terms of regular rule-governed syntactic or semantic restrictions.

The classical view on the semantics of idioms is that they do not have an internal semantic structure, they are semantically non-compositional. Moreover from the definition above we can see that non-compositionality is even taken as one of the defining criteria for idioms. F. Čermák supports this position when calling the idiom's non-compositionality "a condition *sine qua non* for its semantic substance" and claiming that "semantically, the idiom is a ho-

listic, Gestalt phenomenon, a feature often acknowledged, which excludes any possibility of an objective semantic analysis" [3]. This traditional view was challenged by T. Wasow et al., who claimed that there exists a class of idioms for which parts of the idiom "have identifiable meanings which combine to produce the meaning of the whole", a class of compositional idioms [10]. A more recent view recognizes a continuum between fixed idiomatic expressions on the one hand and freely combinable words on the other hand, with different degrees of both syntactic flexibility and semantic analyzability in between [1; 5]. Taking this into account, we decide for each idiom part separately whether we take it to have a meaning of its own, or not, i.e. we distinguish between meaningful and meaningless idiom parts. This leads to a third class of idioms, called partially compositional idioms, which consists of the idioms having both meaningful and meaningless components. We describe the meaning of an idiom by means of one or more literal, non-idiomatic paraphrases, one of which is selected as the main paraphrase. The main paraphrase is supposed to reflect the idiom's semantic type.

U. Weinreich's work "Problems in the analysis of idioms" (1969) contains an important and careful discussion of the semantics of idioms. He illustrates how an idiomatic sense of a complex expression may be the result of a suppression, addition or replacement of some component of meaning. U. Weinreich argues that many morphemes (words) appear in a dictionary with more than one sense. Each sense is contextually specified, and the contextual features may be of several kinds. They may be syntactic; the subsense may vary for transitive (*to walk the dog*) and intransitive use (*to walk*) of the verb. The contextual feature may be semantic; *blind* has at least two senses: "*unseeing*" and "*without exit at opposite end*". The latter is only available in *blind alley* [4]. Finally, the selection of the subsense might be dependent on the contextual presence of a specific morpheme: *blind date* and *blind appointment* [4; 11].

The following semantic aspects are often believed to be specific to phrasemes: complexity, vagueness, expressivity and pragmatic surplus value [2]. Phraseologisms are generally semantically more complex than words. In the terminology of the seme-analysis, this means that in addition to its semantic kernel, the phraseme possesses more “differentiating and concretizing semes” than a semantically comparable word. The phraseologism *to make a mountain out of a molehill* [4] and its lexical equivalent *to blow something up*, *to exaggerate* can illustrate that. As for vagueness, it is often said that many idioms are especially vague. What does actually *to kill two birds with one stone* [4] mean? It is not known exactly what the “two birds” are and which action is alluded to when the person in question “kill two birds with one stone”, and so on. The phrasemes offer empty formulas which would be filled by the context. There are many different characteristics under the title “expressivity” of the phraseological units. However they would better be called “connotative surplus value”. Phraseologisms have a surplus of connotative characteristics compared, respectively, to the corresponding simple words or to equivalent word combinations. These are partly latent characteristics though that will become effective only in certain contexts [2]. The other two characteristics are especially important: 1) In phrasemes with two meanings, the literal meaning can “resonate” or be “actualized”. This is especially important in metaphorical or metonymical idioms. Thus, in some works, expressivity is equated with figurativeness; 2) Metaphoricity and metonymicity are not the only “tropes” that may characterize phraseological units. As to pragmatic surplus value, we should note that semantic and pragmatic aspects cannot be fully (clearly) separated.

An idiom as a whole has a “phraseological meaning” that is an overall meaning. The fact that *kick the bucket* [4] means “die” does not follow from any underlying principle or from our knowledge of the world [7]. An idiom consists of components that have a lexical or a grammatical meaning. At the non-phraseological, “literal” level, these components are normal syntagms whose meaning emerges from the regular combination of the components, i.e. from their combination in accordance with the normal semantic and morphosyntactic rules. The phraseological meaning of the word combination has no apparent connection with the non-phraseological one, e. g. in *spill the beans* [4] a lexeme *spill* does not have the meaning “divulge” and *the beans* – “information”. The absence of such a connection is called “idiomaticity”. One of the main semantic problems in phraseology is describing and explaining if and how the two meanings or levels of mean-

ing are connected. The stronger the connection, the more the idiom is “motivated”. In respect of motivation, the scientists D. Drovols’kij and E. Piirainen have distinguished between the following types of idiom semantic motivation: the metaphoric motivation with its subtypes (kinetic idioms and play on words), the symbol-based motivation, intertextuality, the indexal motivation and mixed type of motivation [6].

The fact that we have to say *spill the beans* and not *spill the peas* does not follow from any grammatical rule but simply has to be learned, even if we assume that this idiom is semantically compositional or analyzable. This means that idioms are (idioms) set phrases by convention, like all conventions they have to be learned and remembered [7]. Of course, there are limits to what can constitute an idiom. Often these limitations are invoked by grammatical principles, but sometimes idioms are restricted in form because of extralinguistic factors.

Phraseological symbol is a type of lingual signs the basis of which is transparency of the inner form (outgoing or reinterpreted etymological meaning that serves as a connecting link between an actual meaning and literal semantics of figurative base of phraseological units). The symbols of numerous phrasemes are based on the symbols of the inner form, which represents the abstraction extent from figurative base, the outgoing meaning of a phrase. A good example is the semantics based on metaphor: *the pink of health* [4] – *in very good condition, physically and emotionally*.

“The meaning of any linguistic sign is its translation into some further, alternative sign, especially a sign in which it is more fully developed” [8]. Up till now, there have been no special metalanguages for the description of phraseological semantics. Its description was reduced to the lexical definitions in dictionaries. However, by no means can the problem of the semantic description of phrasemes be limited to picking out their *differentia specifica*. In contrast to the other types of lexicon units, most set phrases have a living inner form, which is a very important component of the meaning of an idiom. In other words, the description of idiom semantics should have two interconnected parts: 1) the description of semantics in a strict sense (representation of *differentia specifica* and integral components of meaning) and 2) the description of the image component, i.e. inner form [2]. Modern semantic metalanguages are based on the assumption of arbitrariness of a linguistic sign, introduced in linguistics by F. de Saussure as an important postulate of the structural approach to language analysis. Possessing their inner form, idioms contradict this postulate, because it influences idiom meaning formation. The

semantic interpretation of inner form can be explicit and implicit. Explicit strategy based on semantic operators, introduced in semantic representation an idea of comparing of two entities. In the implicit strategy of semantic representation, there are no special operators for the inner form, and relevant semantic information is distributed among different components of the definition. In the explicit strategy, it is possible to enumerate operators of inner form representation; in the implicit strategy, every case is unique [2]. In practical lexicography, both the explicit and the implicit strategy can be used in one and the same definition.

Thus, having conducted the investigation we should note that idioms are set phrases by convention and one cannot create them with the help of rule governed restrictions. The extent of compositionality

differs greatly among idioms because there are compositional non-compositional and partly compositional idioms. Contextual features play an important role in semantics of set phrases. Phraseological meaning is a factor of a language and not a speech. It may be discovered in units which are characterized by phraseological steadiness. The steadiness of phraseological meaning is closely connected with the steadiness of lexical structure of a unit. The inner form may be explicit and implicit and it influences the meaning of a set phrase. The most important feature of phraseologisms is fully or partly reinterpreted meaning. The nature of the meaning is reinterpreted if there is any departure from the literal meaning. The perspective of our further investigation is lexical and grammatical features of set phrases.

References

1. Abeillé A. The Flexibility of French Idioms: A Representation with Lexicalized Tree Adjoining Grammar / A. Abeillé // *Idioms: Structural and Psychological Perspectives* / In M. Everaert, E.J. van der Linden, A. Schenk, & R. Schreuder (eds.). – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. – 1995. – P.15–42.
2. Burger H. Phraseology: an international handbook of contemporary research / H. Burger // [ed. by Harald Burger ... [et al.]. – Germany: Braunschweig, 2007. – 1183 p.
3. Čermák, František. Substance of Idioms: Perennial problems, lack of data or theory? / František Čermák / In *Proceedings of the 3rd International Symposium on Phraseology* // Stuttgart. – 1998. – P. 32–38.
4. Cowie A.P., Mackin, R. & McCaig, I.R. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Vol. 2* / A.P. Cowie, R. Mackin & I.R. McCaig. – Oxford: Oxford University Press, 1984. – 685 p.
5. Dobrovolskij, Dmitrij. *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik* / Dmitrij Dobrovolskij // Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1995. – 272 p.
6. Dobrovolskij D., Piirainen E. *Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte. Linguistik.* / D. Dobrovolskij, E. Piirainen. – Band 49. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr, 2009. – 211 p.
7. Everaert M. Idioms: structural and psychological perspectives / Martin Everaert // ed. by M. Everaert, Erik-Jan van der Linden, André Schenk ... [et al.]. – Hillsdale (New Jersey): L. Erlbaum Associates, 1995. – 337 p.
8. Jakobson, R. On linguistic aspects of translation / R. Jakobson // *On translation* / In: Brower, R.A. (ed.). – New York. – 1966. – P. 232–239.
9. Mel'čuk, Igor. Phrasemes in language and phraseology in linguistics / Igor Mel'čuk // *Idioms: Structural and Psychological Perspectives* / in M. Everaert, E.J. Van der Linden, A. Schenk, and R. Schreuder (eds.) // New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1995. – P. 167–232.
10. Wasow T.; Sag I., Nunberg G. (1983). *Idioms: An Interim Report* / T. Wasow, I. Sag, G. Nunberg // In *Proceedings of the XIIth International Congress of Linguists* // Tokyo. – 1983. – P. 102–115.
11. Weinreich U. Problems in the analysis of idioms / Uriel Weinreich // *Substance and Structure of Language* / in J. Puhvel (ed.) Berkeley: University of California Press, 1969. – P. 23–81.

Негрич Н. Семантические модуляции фразеологических единиц

Аннотация: В статье рассматриваются семантические модуляции фразеологических единиц. Анализируются такие понятия: композициональность, идиоматический смысл, семантическая сложность, семантическая мотивация и семантический метаязык. Автор обращает внимание на влияние контекстуальных особенностей на идиоматический смысл.

Ключевые слова: идиома, фразема, устойчивое выражение, композициональность, мотивация, идиоматический смысл.

Huretska M.¹
Lexico-Semantic Field “Annoyance”

¹ Huretska Marta Volodymyrivna, postgraduate student, East European National University named after Lesia Ukrayinka, Lutsk, Ukraine, Lutsk, Ukraine

Abstract: The article deals with a lexico-semantic field “annoyance”. The author reveals the structure of this lexico-semantic field and presents its separate layers. The definitions of English nouns, adjectives and verbs have been analyzed.

Key words: emotional state, annoyance, lexico-semantic field, nucleus, archiseme.

Introduction. Language is the key in understanding human emotions because it nominates, expresses, describes, imitates, categorizes, classifies and structures them. Language provides assistance in understanding emotions of the representatives of different cultures [6, 25].

The scientific aim of this research is to investigate lexico-semantic field “annoyance”. The given aim determines the following **tasks**:

- to analyse lexical units of the English language that nominate the emotional state of annoyance;
- to determine the affiliation of the researched items to certain layers of lexico-semantic field.

Main Research Statement, Methods and Results. In linguistics, lexico-semantic field have mainly been researched in terms of expression and meaning [1, 105]. When using the first approach, certain groups of words, which have similar meaning and identical distribution, are selected. In terms of expression, the main object of research is a lexeme. In terms of meaning, the main objects of research are semantic categories, basic units of meaning and their combinations. Common basic units of meaning of certain groups of words unite them into one semantic field.

In the modern English language the notion *annoyance* and *irritation* are almost identical: **annoyance** – “a feeling of slight anger, irritation” [7, 51]; **irritation** – “the feeling of being annoyed about something” [7, 861] (underlined by us).

Using the synthesizing approach, the analysis of emotional state of annoyance definitions means that the general meaning of lexical unit will be determined according to the analysis of the definitions from dictionaries. Therefore, the following features of the nucleus of “annoyance” have been singled out: *annoyance/ irritation is a feeling or an emotional state of being slightly angry, especially about actions that happen repeatedly or for a long time*.

The lexemes, that have been analysed, have a generic seme emotional state or feeling. Lexeme meanings clarify the following semes: “intensity” (slight), “reason” (actions that happen repeatedly or for a long time). It should be mentioned that seme

“intensity” demonstrates that annoyance is not characterised by the high level of intensity and is weaker than anger. Therefore, it may be concluded that annoyance is the emotional state that is different from anger. Nevertheless, both anger and annoyance belong to emotions, which are frustrations [2, 163].

Semantic analysis of the lexemes that denote emotional state of annoyance demonstrates that for most of the elements of semantic field “annoyance” common features can be found in the archiseme *slightly angry*. This archiseme possesses the notion which is present in the majority of definitions in the lexico-semantic field. That is why this archiseme may be considered a field dominant.

Semantic analysis of nominants of emotional state of annoyance singles out the following layers of lexico-semantic field “annoyance”: nucleus, nuclear periphery, close periphery, remote periphery and marginal layer. The analysis has showed that the number of differentiating features, which clarify the generic seme *slightly angry*, influences the position of lexeme – the bigger number of distinguishing features in a semantic structure of a lexeme causes the bigger distance from the field nucleus. The boundaries between the layers of lexico-semantic field are vague and indistinct.

Each layer of a semantic field contains lexical units that belong to different parts of speech. One field is formed by the overlapping of layers, which comprise different parts of speech [5, 20]. The basis of nominative space of annoyance are nouns that nominate this emotional state.

In a substantive lexico-semantic field the units are grouped around the nucleus. Lexemes *annoyance/ irritation* are the nucleus. Nuclear periphery consists of synonyms of *annoyance/ irritation*: *exasperation, aggravation*. Seme *annoyed* is present in the definitions of these lexemes, hence, common semantic feature of these nouns is the feeling of annoyance.

Let us look at those nouns of emotional state of annoyance, which belong to nucleus and nuclear periphery zones of the lexico-semantic field under investigation: *annoyance, irritation, exasperation, ag-*

gravation. **Annoyance** – the feeling of being annoyed [9, 26]: *Alan found the constant noise of the traffic an annoyance* [7, 51]; **irritation** – the feeling of being annoyed about something, especially something that happens repeatedly or for a long time: *The heavy traffic is a constant source of irritation* [7, 861]; **exasperation** – when you feel annoyed because someone continues to do something that is upsetting you: *Carol sighed in exasperation* [7, 539]; **aggravation** – the state of being annoyed and irritated: *I don't need all this aggravation at work* [8, 29].

Definition of *irritation* demonstrates that annoyance is the emotional state that is caused by certain actions. It is a result of actions and a reaction on it, especially when it continues for a long time or permanently.

Close periphery zone of lexico-semantic field consists of those lexical units, the meaning of which is slightly different from the nucleus meaning [3, 50]: **vexation** – when you feel worried or annoyed by something: *Erika stamped her foot in vexation* [7, 1836]; **chafe** – a state of vexation and irritation [10]: *Some hunters are chafing under new restrictions* [7, 240]; **stir** – a feeling of excitement or annoyance: *Plans for the motorway caused quite a stir among locals* [7, 1631].

Nominative units that lose some of their basic features, yet leaving one as their generic feature, and acquiring other semantic components, belong to the remote periphery of the lexico-semantic field. For example: **impatience** – annoyance at having to accept delays and other people's weaknesses: *His impatience with the slowness of bureaucratic procedures* [7, 813]; **pique** – a feeling of being annoyed or upset, especially because someone has ignored you or insulted you: *He stormed out in a fit of pique* [7, 1242]; **frustration** – the feeling of being annoyed, upset or impatient because you cannot control or change a situation or achieve something: *People often feel a sense of frustration that they are not being promoted quickly enough* [7, 651]; **chagrin** – annoyance and disappointment because something has not happened the way you hoped: *Much to her chagrin, I got the job* [7, 240]; **displeasure** – the feeling of being annoyed or not satisfied with someone or something: *Their displeasure at being kept waiting was clear* [7, 451].

The remote periphery of the lexico-semantic field also consists of the following idioms: **a thorn in somebody's side** – someone or something that annoys you or causes problems for a long period of time: *He's been a thorn in the side of the party leadership for years* [7, 1727]; **a pain (in the neck)** – to be very annoying: *It's a pain, having to go upstairs to make coffee every time; There were times when Joe could be a real pain in the neck* [7, 1186]; a

headache – a problem that is difficult or annoying to deal with: *Security is a big headache for airline operators* [7, 749].

The marginal layer overlaps peripheries of other lexico-semantic fields that is why there are inter-field connections in the language. Generic and distinguishing feature of the field of these units move to the structure periphery of their meaning and characterise a new denotation. Old-fashioned language units belong here, too. The following units belong to this layer: **trouble** – disturbance of mind or feelings, worry, vexation: *Their trouble sprang from poor articulation* [10]; **inquietude** (literary) – feeling of anxiety [7, 839]; **botheration** (old-fashioned) – when you are slightly annoyed: *Botheration. I forgot my glasses* [7, 166]; **irksomeness** (old-fashioned) – annoyance [10].

Lexical units of adjectival lexico-semantic field “annoyance” qualify objects and express properties and qualities of objects and phenomena [4, 243]. An adjective *annoyed* is a nucleus of adjectival lexico-semantic field of annoyance. Nucleus periphery contains the following lexical units: *irritated, peeved, frustrated, upset, miffed, exasperated, nettled*. Definition analysis of the given lexemes distinguishes the following groups according to their semantic features:

1) semantic feature “in a state of annoyance and impatience” – *irritated, peeved, frustrated*: **irritated** – feeling annoyed and impatient about something: *John was getting irritated by all her questions* [7, 861]; **peeved** (informal) – annoyed: *Peeved at his silence, she left* [7, 1214]; **frustrated** – feeling annoyed, upset, and impatient, because you cannot control or change a situation, or achieve something: *He gets frustrated when people don't understand what he's trying to say* [7, 651];

2) semantic feature “in a state of annoyance and discontent” – *upset, displeased*. **Upset** with someone – unhappy, angry and annoyed: *You're not still upset with me, are you?* [7, 1821]; **displeased** – annoyed or not satisfied: *He looked extremely displeased* [7, 451]; **nettled** (informal) – to be annoyed by what someone says or does: *She was nettled by Holman's remark* [7, 1103];

3) semantic feature “intensity of a state of annoyance” contains two subgroups – weak and strong manifestation of the emotional state: weak – **miffed**: slightly annoyed or upset: *I felt a bit miffed that no one had told me about the trip* [7, 1039]; strong – **exasperated**: very annoyed or upset: *He was becoming exasperated with the child* [7, 539].

Close periphery of lexico-semantic field “annoyance” contains lexical units that have a common semantic feature “cause of annoyance”. These are: *annoying, irritating, bothersome, aggravating, trou-*

blesome, nettlesome, galling, irksome, pesky, pestiferous. **Annoying** – making you feel slightly angry: *It's annoying that we didn't know about it before* [7, 51]; **irritating** – an irritating habit, situation etc keeps annoying you: *He was smiling in a way I found very irritating* [7, 861]; **bothersome** – slightly annoying [7, 166]; **aggravating** – making someone angry or annoyed [7, 29]; **troublesome** – causing problems, in an annoying way: *a troublesome child* [7, 1779]; **nettlesome** – easily nettled, irritable, causing annoyance, vexatious: *The difficulty of distinguishing between lexical units and items in a nomenclature is especially nettlesome in specialized dictionaries* [10]; **galling** – making you feel upset or angry because of something that is unfair, annoying: *The most galling thing is that the guy who got promoted is less qualified than me* [7, 662]; **irksome** – annoying: *an irksome journey* [7, 859]; **pesky** (informal) – annoying: *Those pesky kids!* [7, 1226]; **pestiferous** (colloquial) – irritating, annoying, constituting a pest or nuisance [10].

Common semantic features of nominative units of adjectival lexico-semantic field “annoyance” that belong to the remote periphery are the following:

1) semantic feature “in a state of lasting annoyance” – *fed up, sick (and tired)*: **fed up** (informal) – annoyed or bored, and wanting something to change: *I'm really fed up with this constant rain; Anna got fed up with waiting* [7, 580]; **sick/ sick and tired** (spoken) – to be angry or bored with something that has been happening for a long time: *I'm sick and tired of your excuses; I'm sick of working for other people* [7, 1529];

2) semantic feature “petulance” – *touchy, peevish, huffy, irritable, crabby, bad-tempered, moody, grumpy*: **touchy** – easily becoming offended or annoyed: *She is very touchy about her past* [7, 1756]; **peevish** – easily annoyed by small and unimportant things: *The kids were peevish after so long in a car* [7, 1214]; **huffy** – quick to take offence, touchy [10]: *Some customers get huffy when you ask them for their ID* [7, 794]; **irritable** – getting annoyed quickly or easily: *Jo was tired, irritable and depressed* [7, 861]; **crabby** – easily annoyed by unimportant things: *You're a bit crabby this morning* [7, 364]; **bad-tempered** – someone who is bad-tempered becomes easily annoyed and talks in an angry way to people: *Her husband was a disagreeable, bad-tempered man* [7, 96]; **moody** – often becoming annoyed or unhappy, especially when there seems to be no good reason: *Myra can be a bit moody sometimes* [7, 1065]; **grumpy** – easily annoyed and often complaining about things: *There's no need to be so grumpy!* [7, 718].

The following idiomatic formation also belongs to the remote periphery: **cheesed off** – bored and

annoyed with something: *You sound really cheesed off* [7, 254]. Marginal layer of lexico-semantic field contain the units that are characterised by a low frequency and a limited sphere of use: **uneasy** (obsolete, old-fashioned) – troublesome, annoying, unaccommodating: *They are profoundly uneasy about actively assisting a suicide* [10]; **vexatious** (old-fashioned) – making you feel annoyed or worried [7, 1836]; **vexed** (old-fashioned) – annoyed or worried [7, 1836].

Verbal lexico-semantic field “annoyance” comprises the verbal units which convey an action, an occurrence or a state of being. This field has got the causative verbs meaning “cause the feeling of annoyance”: **annoy** – to make someone feel slightly angry and unhappy about something: *What annoyed him most was that he had received no apology* [7, 51]; **irritate** – to make someone feel annoyed or impatient, especially by doing something many times or for a long period of time: *It really irritates me when he doesn't help around the house* [7, 861]; **frustrate** – if something frustrates you, it makes you feel annoyed or angry because you are unable to do what you want: *The fact that he's working with amateurs really frustrates him* [7, 651]; **bother** – to annoy someone, especially by interrupting them when they are trying to do something: *Danny, don't bother Ellen while she's reading* [7, 166]; **aggravate** – to make somebody angry or annoyed: *What really aggravates me is the way she won't listen* [7, 21]; **exasperate** – to make someone very annoyed by continuing to do something that upsets them: *It exasperates me to hear comments like that* [7, 539]; **irk** – if something irks you, it makes you feel annoyed [7, 859]; **displease** – to annoy somebody or to make somebody angry or upset [9, 213]; **peeve** – irritate, annoy, vex: *She is rather peevish that David doesn't cut more ice* [10]; **provoke** – incite to anger, enrage, vex, irritate, exasperate; cause anger, resentment or irritation: *Whatever he said wouldn't provoke me* [10]; **pester** – to annoy someone, especially by asking them many times to do something: *She'd been pestered by reporters for days* [7, 1227]; **worry** – to annoy someone: *The heat didn't seem to worry him* [7, 1907]; **vex** (old-fashioned) – to make someone feel annoyed or worried [7, 1836]; **get** – used to say that something really annoys you: *It really gets me the way he leaves wet towels on the bathroom floor* [7, 675]. До дієслів, які позначають емоційний стан, належать такі: **chafe** – to feel impatient or annoyed: *Some hunters are chafing under the new restrictions* [7, 240]; **fray** – if someone's temper or nerves fray, or if something frays them, they become annoyed: *Tempers soon began to fray* [7, 640]; **huff and puff** (informal) – to show clearly that you strongly disagree with or are

annoyed about something: *After a lot of huffing and puffing, he eventually gave in to our request* [7, 793]; **huff** – to say something in a way that shows you are annoyed, often because someone has offended you: *“I haven't got time for that now,” huffed Sam irritably* [7, 794]; **rankle** – if something rankles, you still remember it angrily because it upset you or annoyed you a lot: *His comments still rankled* [7, 1356]; **irk** – feel vexed, annoyed or disgusted [10].

Verbal nominants of the emotional state of annoyance are also the following idioms: **drive somebody crazy/ mad/ insane** (spoken), to drive somebody nuts (spoken informal) – to make someone feel very annoyed: *The continuous noise was driving me crazy* [7, 480]; **drive somebody up the wall/ round the bend/ out of their mind** (spoken informal) – make someone feel very annoyed: *That voice of hers drives me up the wall* [7, 480]; **drive somebody to distraction** – make someone feel very upset or annoyed: *She was being driven to distraction by her husband's bad habits* [7, 480]; **get in somebody's hair** – to annoy someone, especially by always being near them [7, 727]; **keep you hair on** (spoken) – used to tell someone to keep calm and not get annoyed: *All right, all right, keep your hair on! I'm sorry* [7, 727]; **get under somebody's skin** (informal) – if someone gets under your skin, they annoy you, especially by the way they behave: *What really gets under my skin is people who push straight to the front of the line* [7, 1548]; **bug** (informal) – to annoy someone: *It just bugs me that I have to work*

so many extra hours for no extra money [7, 192]; **get on someone's nerves** – to annoy: *She got on his nerves with her stupid questions* [7, 1101]; **get/ put somebody's back up** (informal) – to annoy someone: *Simone was the kind of person who was always putting people's backs up* [7, 91]; **get somebody off one's back** (spoken) – to stop annoying someone with a lot of questions, criticism etc, or to make someone stop annoying you in this way: *Maybe the only way to get him off my back is to tell him the truth* [7, 91]; **to plague someone** – to annoy someone, especially by asking for something many times or asking them many questions: *The kids have been plaguing me with questions* [7, 1246].

All the researched verbs denote either the emotional state of annoyance itself or the influence on a person's mood with an intention to cause this emotional state. Because of verbal lexemes, annoyance may be seen as a process.

Conclusions. Semantic analysis of lexemes of the modern English language, which denote the emotional state of annoyance, has demonstrated that archiseme “slightly angry” is common for all the elements of the lexico-semantic field “annoyance”. This archiseme is a field dominant and identifies it. Its notion is more or less presented in the definitions of all field units. Lexico-semantic field “annoyance” is built by layering the fields of different parts of speech. A certain unit belongs to a particular zone according to the number of features in its semantic structure.

REFERENCES

1. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Л.М. Васильев: Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
2. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб. [и др.]: Питер, 2002. – 752 с., ил. – (Серия “Мастера психологии”).
3. Нижегородцева-Кириченко Л. А. Лексико-семантическое поле «Интеллектуальная деятельность»: опыт концептуального анализа (на материале существительных современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Нижегородцева-Кириченко Лариса Алексеевна. – К., 2000. – 357 с.
4. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб.: Науч. центр проблем диалога, 1996. – 700 с.
5. Расточинская О.В. Сопоставительная характеристика семантических полей слов со значением
6. СТРАХ во французском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Расточинская Ольга Васильевна. – Смоленск, 1973. – 256 с.
7. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: Учеб. Пособие к спецкурсу / В.И. Шаховский. – Волгоград: ВГПИ, 1983. – 94 с.
8. Longman dictionary of contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. – Essex, 2003. – 1950 p.
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 1840 p.
10. Oxford Wordpower Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 888 p.
11. Shorter Oxford English Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – : <http://www.oxforddictionaries.com/page/askoxfordirect>

Гурецкая М. В. Лексико-семантическое поле “раздражение”

Аннотация: В статье рассмотрено лексико-семантическое поле “раздражения”. Автор раскрывает структуру этого лексико-семантического поля и выделяет его отдельные слои. Рассмотрены дефиниции английских существительных, прилагательных и глаголов, которые являются номинантами эмоционального состояния раздражения.

Ключевые слова: эмоциональное состояние, раздражение, лексико-семантическое поле, ядро, архисема.

Велика І.О.¹

Категорії «логічність» і «емотивність» як семантичні компоненти
німецькомовного рекламного тексту

¹ Велика Ірина Олегівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

Анотація: У статті розглядається базове для рекламної комунікації поняття «реklamний текст», визначаються основні вимоги, які до нього висуваються, наводяться його особливості. Встановлюються основні вимоги до конструювання рекламних повідомлень, цілі та задачі рекламної комунікації. У статті виділяються головні компоненти рекламного повідомлення, розглядаються певні особливості рекламних текстів, такі, як аграматизм, порушення структури тексту, за допомогою чого реалізується головна інтенція рекламної комунікації. Розглядаються категорії «логічність» і «емотивність», міра їх актуалізації у дискурсі реклами. На основі аналізу рекламних оголошень встановлюється ступінь об'єктивації цих категорій, домінування однієї з них в залежності від типу продукту, що рекламується, а також в залежності від цільової аудиторії рекламного повідомлення. У проведеному дослідженні розкриваються особливості конструювання рекламного повідомлення, його структури, акцентуації на лінгвістичному або екстралінгвістичному компоненті в залежності від домінування емотивної або логічної складової у ньому.

Ключові слова: рекламний текст, рекламне повідомлення, рекламний дискурс, мовний компонент, екстралінгвістичний компонент, гендерний фактор.

Рекламна комунікація представляє собою одне з найважливіших питань сьогодення, адже вона є не тільки певною формою презентації інформації, але й впливу на свідомість соціуму, формування стереотипів будь-якого типу, смаків і норм, які прийняті у суспільстві. Реклама може мати як позитивний, так і негативний вплив на розвиток суспільства, але її надзвичайна значущість продиктована також економічним фактором, який є одним із найвпливовіших. Питання про те, як створити оптимальне рекламне повідомлення, є недостатньо вивченим, отже ця сфера наукових розвідок є надзвичайно актуальною.

Актуальність даної наукової статті визначається необхідністю виявлення особливостей ефективного рекламного повідомлення, яке реалізує головну інтенцію рекламної комунікації – просування товарів і послуг на ринку збуту.

Мета статті полягає у з'ясуванні ступеню актуалізації категорій «логічність» і «емотивність» у рекламних текстах різної тематики.

Мета статті обумовлює постановку наступних завдань:

- 1) визначення поняття «реklamний текст» і його головних особливостей;
- 2) встановлення особливостей конструювання рекламних повідомлень, головних критеріїв, які до них висуваються;
- 3) аналіз ступеня актуалізації категорій «логічність» і «емотивність» у рекламних повідомленнях, що просувають різні види товарів і спрямовані на різні цільові аудиторії.

Об'єктом даної наукової розвідки є німецькомовний рекламний дискурс, **предметом** – категорії «логічність» і «емотивність» у німецькомовному рекламному дискурсі.

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній вперше з'ясовується специфіка актуалізації категорій «логічність» і «емотивність» у німецькомовному рекламному дискурсі, визначаються фактори, які впливають на ступінь об'єктивації цих категорій.

Під рекламним текстом розуміється сукупність лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів, які утворюють собою єдине ціле, що забезпечує їхнє функціонування в засобах масової інформації. Рекламний текст є, перш за все, мовленням, яке може переконувати адресата та яке провокує на певні вчинки і легко запам'ятовується. Тому рекламний текст повинен відповідати певним критеріям, адже головною метою рекламного дискурсу, як певного виду інформації, є продавати і тільки продавати. Отже, вимоги, які висуваються до рекламного тексту, значно відрізняються від тих, що висуваються до інших типів текстів [3]. З цього приводу слід зазначити, що успішність або неуспішність рекламного тексту залежить від відповідності цим вимогам. Таким чином, адресант рекламного повідомлення повинен чітко їх дотримуватись, адже від цього залежить успіх певного типу товару або послуги на ринку збуту.

Реклама, як окремий вид інформації, застосовувалась ще у стародавні часи, але початком рекламної справи можна назвати середину XIX сторіччя [3]. З того часу реклама стала невід'ємною частиною життя суспільства, що не просто інформує, але навіть нав'язує певні смаки й стереотипи, змінює уявлення людей.

Кожний вид реклами, кожне рекламне повідомлення має свої особливості, але є ряд вимог, що висуваються до реклами будь-якого типу –

стислість, цікавість, зрозумілість, достовірність, динамічність, багаторазовість повторення рекламного повідомлення.

Слід також наголосити, що кожний рекламний текст спрямовано на досягнення таких цілей, як інформування про певний товар або послугу; стимулювання прийняття рішення про покупку товару, вибір політичної партії, вибір послуги і таке інше; інформування про те, як слід застосовувати певний товар або користуватись послугою, про те, що може нанести шкоду здоров'ю людини [3]. Отже, звертаючись до вимог, які диктує рекламна комунікація, можна виокремити чіткі рамки, в яких існує кожне рекламне повідомлення.

Жорсткі економічні стандарти, в яких існує рекламний дискурс, спричинюють сильну компресію рекламного тексту. У зв'язку із цим рекламний текст може набутися ряд певних позамовних компонентів: візуально-графічних, під чим слід розуміти кольорову гаму, шрифт, просторово-композиційне рішення; кінетичні компоненти – міміка, жести, пози; аудіальні засоби, серед яких слід розуміти такі засоби звукового дизайну, як інтонація, ритм та інші [3]. Тому слід зазначити, що рекламний текст не можна, як правило, сприймати як лінійну послідовність знаків – це набагато складніше, складно організоване з погляду на комбінації різних змістів явище. Така комбінація змістів у рекламі досягається завдяки накладанню різноманітних знакових систем та може сприйматись лише у сукупності, комплексно.

Слід виокремити таку рису рекламних текстів, як певний аграматизм, адже рекламне повідомлення насамперед повинно впливати на реципієнта, захоплювати його увагу і думки. Тому в рекламних текстах поряд із реченнями можуть зустрічатись окремі лексеми й словосполучення. Певні фрази в рекламному тексті виділяються одним шрифтом, що об'єднує їх в окремий семантичний комплекс.

Оформлення рекламного тексту, його структура визначаються тією ідеєю, яку покладено в його основу. Реклама – це велика й масштабна імпровізація, що має за мету продаж. У цьому контексті дозволимо собі процитувати одного з найвизначніших теоретиків і практиків рекламної справи Д. Огілві, який зазначав: «**Те**, що ви говорите у рекламі є важливішим за те, **Як** ви це говорите» [1, с. 52]. Отже, не існує певних правил конструювання рекламного тексту, його структура, а також вибір мовних засобів презентації інформації зумовлено завданнями рекламного повідомлення, цільовою аудиторією реклами та іншими чинниками.

Виникає питання про те, як слід правильно подавати інформацію в рекламному повідомленні, якщо граматичне і лексичне оформлення, стилістика тексту знаходяться на другому плані. На думку О.П. Репьова логічність викладу інформації є одним із головних факторів успішності рекламного тексту, вона навіть становить 90% успіху [2]. Звичайно, реклама повинна впливати на емоційний стан реципієнта, але у цьому контексті все залежить від того, який товар або послуга рекламується. Якщо, наприклад, рекламний текст створюється для просування на ринку нової марки авто, переважати буде логічна складова. Але якщо йдеться про рекламу морозива, акцент буде спрямовано саме на насолоду, яку може отримати потенційний покупець від цього продукту.

Проаналізуємо рекламне повідомлення, яке просуває на ринку губну помаду модних відтінків [5, с. 87]. Текст реклами лаконічний, стислий, більшість уваги приділяється ілюстрації, яка демонструє різні відтінки помади. Слід зазначити, що губна помада зображена незвично – не у тюбиках, а у вигляді яскравих шматочків, нібито це не косметичний засіб, а яскраві цукерки. Таким чином, ця губна помада, хоча і не є їстівною, але збуджує апетит. Реципієнт реклами нібито «їсть» її очима. Така рекламна стратегія ґрунтується на асоціації косметичного засобу із чимось звабливо смачним, що є апелюванням до емоцій цільової аудиторії рекламного повідомлення, прямим впливом на стереотипне уявлення про те, що жінки люблять солодощі і яскраві речі. Отже, адресант рекламного тексту звертається як до сталого гендерного уявлення, так і до первинних інстинктів людини.

Слід також зазначити, що не тільки незвична презентація продукту рекламування, але й кольорова гама – від теплих відтінків до холодних, має своє призначення. А вдаль застосування принципів колористики завжди досягає своєї мети. Особливо в рекламі – людина купує певний товар, реалізуючи, таким чином, головну інтенцію рекламного повідомлення.

Текст рекламного повідомлення, що аналізується, написано збоку від малюнку дрібним шрифтом. Розмір шрифту і його розташування вже свідчать про те, що текст має комплементарне значення, він просто доповнює і пояснює малюнок. Також це свідчить і про те, що автор реклами не мав за мету звертатись до логіки і аргументації. Отже, ані про текстуру цього косметичного засобу, ані про його склад або екологічність у рекламному повідомленні не йдеться.

Розглянемо текст рекламного повідомлення, що аналізується, детальніше. «*Die neuen Rot- und*

Beeren-Töne», далі перераховано марки помади, які є актуальними у цьому сезоні. Лексема *neu* є стандартною для рекламного дискурсу, адже це завжди спонукає колективного реципієнта рекламного повідомлення спробувати та відчути переваги певного товару. Звичайно, такий хід не є оригінальним, але завжди ефективним для продажу. Звернемо нашу увагу також на лексему *Beeren-Töne*, яка представляє собою складний іменник, де перший компонент є означенням до другого. І знов таки з'являється асоціація із ласощами, які стереотипно так подобаються жінкам. Таким чином, із вищенаведеного аналізу можна побачити, що логічність викладу переваг певного продукту рекламування не завжди є основною стратегією його просування на ринку. В даному контексті слід зважати на тип товару, а також на цільову аудиторію, для якої він призначася.

Розглянемо інше рекламне повідомлення, де основний акцент робиться на логічності викладу інформації. Рекламне повідомлення, що аналізується, надруковано у журналі "Men's Health" [4, с. 13]. Це реклама нового поліфункціонального телефону, де основна увага звертається на його нові функції та новітні технічні характеристики. Інформацію викладено логічно й послідовно. Текст повідомлення сконструйовано за правилами – заголовок, що репрезентує товар, який рекламується, підзаголовок, що спонукає читача дочитати рекламне повідомлення до кінця і більш детально інформує про характеристики нового товару, а також основний інформаційний блок, в якому надається основна інформація.

Шрифт, яким надруковано повідомлення, зменшується від заголовку до основної частини з метою захопити увагу реципієнта реклами, а потім надати детальну інформацію про товар. Ілюстрація, яка у даному повідомленні є комплементарною, знаходиться збоку від тексту і займає половину сторінки. Вона наводиться з метою візуального ознайомлення з новим товаром, щоб потенційний покупець зміг впізнати його на полиці магазину. Фон, на якому знаходиться ілюстрація, світлий, ніщо не відволікає уваги від тексту.

Звернемо нашу увагу на текстовий компонент рекламного повідомлення. Заголовок „*Ultimates HD-Erlebnis auf dem HTC Sensation*“. Лексеми *ultimates* та *Erlebnis* є тим лексичним «ай-стопером», що відразу звертає увагу адресата і спонукає його до подальшого ознайомлення з текстом рекламного повідомлення. Підзаголовок „*Weil Du selbst entscheidest, wo Du Deine Videos anschaust*“ є ввічливим зверненням до реципієнта реклами, при цьому він наголошує на тому, що покупець сам робить вибір і все залежить саме від його рішення. Тут ми спостерігаємо вживання особового займенника другої особи однини, що створює неформальну атмосферу довіри і легкості спілкування, але, з іншого боку займенник надруковано великими літерами, що свідчить про повагу до потенційного клієнта. Основний інформаційний блок цього рекламного повідомлення наводить переваги продукту рекламування і, знов таки, апелює до самостійності прийняття рішення клієнтом: „*Und Du entscheidest, wo Du sie anschaust...*“. Лексемами, які просувають цей новий товар на ринку, є *verblüffende Schärfe, leistungsstarker HTC Sensation, ein brillantes Erlebnis*. Наприкінці рекламного повідомлення наявне посилання на електронний ресурс, де можна отримати ще більше інформації про новий продукт.

Таким чином, ми дійшли до висновку, що у рекламному повідомленні, яке просуває новий телефон, основний акцент робиться на логічності викладу інформації, емоційна складова тут практично відсутня. Адже для покупки нової техніки не слід апелювати до емоцій, слід демонструвати її переваги і нові якості.

Взагалі слід пам'ятати, що не існує єдиного шаблону та універсальних вказівок для створення високоякісного рекламного тексту, адже реклама – це мистецтво, а також складна наука, в якій слід враховувати безліч факторів. Саме тому серед **перспектив подальших наукових досліджень** у цій площині слід назвати встановлення інших особливостей конструювання ефективного рекламного повідомлення, дослідження специфіки англomовного і російськомовного рекламних дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Л.М. Васильев Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105-113.
2. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. [и др.]: Питер, 2002. – 752 с., ил. – (Серия "Мастера психологии").
3. Нижегородцева-Кириченко Л.А. Лексико-семантическое поле «Интеллектуальная деятельность» : опыт концептуального анализа (на материале существительных современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Нижегородцева-Кириченко Лариса Алексеевна. – К., 2000. – 357 с.
4. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб.: Науч. центр проблем диалога, 1996. – 700 с.
5. Расточинская О.В. Сопоставительная характеристика семантических полей слов со

- значением СТРАХ во французском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Расточинская Ольга Васильевна. – Смоленск, 1973. – 256 с.
6. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: Учеб. Пособие к спецкурсу / В.И. Шаховский. – Волгоград: ВГПИ, 1983. – 94 с.
 7. Longman dictionary of contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. – Essex, 2003. – 1950 p.
 8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 1840 p.
 9. Oxford Wordpower Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 888 p.
 10. Shorter Oxford English Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – [электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com/page/askoxfordredirect>

Velyka I. Categories “logicality” and “emotivity” as semantic components of german advertising discourse

Abstract: The concept “advertising text” is considered in the article, its main criteria and peculiarities are defined. The question of the history of advertising, its role and influence on the modern society is discussed. The main requirements to the constructing of advertising messages, the aims and tasks of advertising communication are studied. The article informs how important is the implementation of requirements to advertising message and how much it helps to reach the main aim of advertising communication that deals with sale of goods and services. The components of advertising message are considered in the article, these are linguistic and extra-linguistic elements. Extra-linguistic component is divided in some groups depending on the type of advertising and its tasks. Some peculiarities of advertising texts that help to reach the main aim of advertising communication are considered. Categories “logicality” and “emotivity” and its actualization in advertising discourse are described. With the help of advertising messages analysis the degree of their objectivation and the domination of some of these categories are shown. It depends on such factors like the choice of advertising object and target group. The examples of advertising messages where one category dominates and the other fully disappears are analyzed. It is explained with the specifics of the advertising object. The peculiarities of advertising message constructing, its structure, and domination of linguistic or extra-linguistic component depending on the domination of logical or emotional component are shown. The fact that not only the specifics of the advertising product but also gender factor influence the domination of categories “logicality” and “emotivity” in advertising message is proved. Because gender factor is one of the main means of influence on the mass consciousness of each society.

Keywords: advertising text, advertising message, advertising discourse, language component, extra-linguistic component, gender factor.

Великая И.О. Категории «логичность» и «эмотивность» как семантические компоненты немецкоязычного рекламного текста

Аннотация: В статье рассматривается понятие «рекламный текст», определяются его основные особенности и критерии, которые к нему выдвигаются. Затрагивается вопрос истории рекламы, значения рекламы и её влияние на современный социум. Рассматриваются основные требования к конструированию рекламных сообщений, а также цели и задачи рекламной коммуникации. Раскрывается важность соблюдения вышеупомянутых требований для достижения главной экономической цели рекламной коммуникации – сбыта товаров и услуг. В статье выделяются компоненты рекламного сообщения, среди которых различают лингвистическую и экстралингвистическую составляющие. Экстралингвистический компонент разделяется при этом на определённые группы в зависимости от типа рекламы и её задач. Рассматриваются определённые особенности рекламных текстов, такие, как аграмматизм, нарушение структуры текста, способствующие реализации главной интенции рекламной коммуникации. Рассматриваются категории «логичность» и «эмотивность», степень их актуализации в рекламном дискурсе. С помощью анализа рекламных сообщений выявляется степень объективации данных категорий и превалирования одной из них в рекламном сообщении, что зависит от таких факторов, как выбор рекламируемого объекта и целевой аудитории рекламы. В статье приводятся примеры рекламных сообщений, где одна из категорий доминирует, а другая практически полностью отсутствует, что объясняется спецификой объекта рекламы. Также в проведённом исследовании раскрываются особенности конструирования рекламного сообщения, его структуры, акцентуации на лингвистическом или экстралингвистическом компоненте в зависимости от преобладания эмотивной или логической составляющей. При этом доказывается тот факт, что на преобладание категории «логичность» или «эмотивность» оказывает влияние не только специфика продукции, которая рекламируется, и, в зависимости от этого, обращение к определённой форме подачи информации, но и гендерный фактор, на котором базируется вся рекламная коммуникация, и который является мощным средством влияния на массовое сознание социума.

Ключевые слова: рекламный текст, рекламное сообщение, рекламный дискурс, языковой компонент, экстралингвистический компонент, гендерный фактор.

Мисяк Н.В.¹

Комический контекст: языковые средства его создания и способы их организации

¹ Мисяк Наталья Владимировна, кандидат филологических наук, доцент,
Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина

Аннотация: На основании анализа комических контекстов и приёмов организации лексико-семантических единиц, которые приводят к созданию комического эффекта в языке русских и украинских драматургических произведений, в статье сделан вывод о взаимосвязи таких приёмов с проявлением градации комического. В своём исследовании автор статьи исходит из следующих положений:

- комическое есть результат контраста, противоречия, несоответствия, которые заключаются в самом объекте, вызываемом смех;
- воплощение противоречия, подвергаемого высмеиванию, в словесную форму предполагает наличие языковых средств, определённым образом организованных;
- на лексико-семантическом уровне языковыми средствами создания комического эффекта являются полисемы, омонимы и паронимы, чья языковая «природа» позволяет сознательно вызывать в сознании коммуникантов одновременно разные значения-смыслы.

Автор статьи разграничивает понятия «комический эффект» и «речевой комизм», останавливается более детально на первом, в основе которого лежит каламбур – сознательное обыгрывание разных по значению, но одинаково или похоже звучащих слов. Язык драматургических произведений, по утверждению Ш. Балли, наиболее близок к разговорному, т.е. живому, поэтому ярче отражает те тенденции языка, которые проявляются в речи. В статье анализируется характер комических контекстов в языке русских и украинских драматургических произведений: на конкретных примерах демонстрируется стилистический эффект обыгрывания полисемов, омонимов и паронимов: выражение иронии, насмешки – юмористической или сатирической, намёка и т.д. Изучение приёмов реализации разных значений анализируемых языковых единиц в языке драматургических произведений позволило автору выделить традиционную модель организации комического контекста с помощью названных лексико-семантических групп и её модификации. Сравнение модели включения анализируемых языковых единиц и характера комического эффекта (юмористический намёк, сатирический намёк, ирония и т.д.), который возникает при этом, и приводит автора к выводу об отсутствии между ними чёткой обусловленности.

Ключевые слова: комическое, комический эффект, языковые средства, модель (приём) реализации экспрессии полисемов, омонимов, паронимов.

Одной из наиболее сложных категорий эстетики является категория комического, к теоретическому осмыслению которой обращались исследователи со времён античности и продолжают обращаться современные учёные (Аристотель, Гоббс Томас, Г.В.Ф. Гегель, Н. Чернышевский, А. Бергсон, Ю. Боров, Б. Минчин и др.). В последнее время ко всестороннему анализу проблем комического наблюдается заметный повышенный интерес со стороны философов, психологов, литературоведов, лингвистов. Среди последних стоит назвать имена молодых учёных, диссертационные исследования которых посвящены коммуникативно-прагматическому, историко-культурному, лингвистическому и другим аспектам анализа комического: А. Лескив (2005 г.), М. Воробьёва (2006 г.), А. Шумейко (2007 г.), А. Болдырева (2007 г.), А. Кутоян (2007 г.). Сегодня активно развивается коммуникативно-прагматический подход к языку вообще и, в частности, к языковому воплощению комического.

Установление фактов взаимосвязи речи и мышления не как её иллюстраций, а как теоретических основ реализации в речи определённых

мыслительных операций всегда считается актуальным: знание языковых законов, правил, приёмов воплощения мыслей позволяет более эффективно, рационально пользоваться языковыми средствами. Именно попытка выяснить наличие связи между разными проявлениями комического как категории эстетической и приёмами реализации экспрессивных языковых средств лексико-семантического уровня, среди стилистических функций которых называется функция создания комического эффекта, является целью исследования.

К философско-эстетическому осмыслению комического и способов его создания в наше время обращались непосредственно или в связи с изучением вопросов, которые касаются этой темы, такие учёные, как Б. Минчин, В. Ващенко, В. Чабаненко, В. Ковалёв, П. Волынский, Ю. Боров и др. Однако исследования осуществлялись ими в отдельных плоскостях: например, теория комического (Б. Минчин, Ю. Боров), реализация комического в языке (В. Ковалёв, И. Баглай и др.). Так, изучение природы комического позволило Ю. Борову определиться в таких эстетических категориях, как сатира, иро-

ния, сарказм, сатирическая ирония, комический намёк, то есть в градации эмоционального реагирования на разные проявления комического. Исследователи стилистических функций таких лексико-семантических групп, как полисемы, омонимы, паронимы, среди других функций в канве художественного текста выделяют функцию создания комического эффекта.

В истории эстетической мысли комическое характеризуется как результат контраста, противоречия. На этом акцентирует внимание Б. Минчин, разграничивая, например, понятие сатиры и юмора: «Объективной основой этой разницы является понимание сатирического искусства как отражения противоречий в их наиболее острой форме, последовательное и полное отбрасывание явлений, неприемлемых писателем и классом, представителем которого он является. Этими качествами и обусловлены особенности комического в сатире и смеха, который оно вызывает, всегда жесткого, лишённого каких-либо полутонов и компромиссов, смеха, который по своей природе не допускает и тени примирения с тем, что высмеивается» [4, 171]. Продолжая исследовать причины порождения комического, Ю. Боров подчёркивает: «Подлинное остроумие зиждется на противоречиях, заключающихся в самом предмете или явлении» [2, 8]. Таким образом, объект смеха, как отмечают ученые, имеет в себе то противоречие, которое выявляется и субъективно оценивается автором, воплощаясь в словесную форму. Именно такой подход был положен Ю. Боровым в основу установления границ между сатирой и иронией, сатирой и сарказмом и т.д. как проявлениями комического. Обобщая идеи, которые выдвигались в процессе определения теоретических основ комического, учёный приходит к выводу о многообразии противоречий, которые рождают комизм: комическое – это общественно осязаемое противоречие, общественно значимое объективное несоответствие (цели – средствам, формы – содержанию, действия – обстоятельствам, сущности – её проявлению и т.д.), в котором или само по себе противоречие, или одна из его сторон противостоят высоким эстетическим идеалам. Так, социально значимое в противоречии становится критерием определения юмора и сатиры: «Юмор, утверждая суть мира, отрицает частные недостатки, стремясь совершенствовать мир, не меняя его и без того прекрасной сути. Сатира же отрицает мир, казнит его несовершенство во имя его преобразования в соответствии с некоей идеальной программой» [2, 41].

Воплощение выявленного противоречия в словесную форму с целью достичь комического

эффекта предполагает наличие языковых средств, определённым образом организованных. Такими языковыми средствами на лексико-семантическом уровне могут быть полисемы, омонимы и паронимы, целенаправленное использование которых в разговорном и художественных стилях приводит к созданию названного эффекта.

В современной стилистике признана многоплановость стилистического функционирования полисемичных, омонимичных и паронимичных слов: исследования в этой области доказывают неправомерность ограничивать использование названных лексем лишь комическими контекстами. В последних проявляется взаимосвязь содержания, то есть того, что адресант пытается передать, или тех ситуативных обстоятельств, которые сопровождают речевой акт, и формы – языковых единиц, в которых находит выражение содержание. Отсюда – изменение или содержания, или формы может обусловить и изменение характера контекста.

Однако традиционной является точка зрения на стилистическое использование полисемов, омонимов и паронимов для выражения юмористического или сатирического отношения адресанта к тому, что выражается, к адресату, ситуации и т.д. через каламбур. Фигурирование терминов «каламбур» и «игра слов» относительно содержания комического эффекта требует их уточнения, конкретизации. Анализ определения каламбура, под которым понимают словесную игру, основанную на специальном использовании в одном контексте двух значений одного и того же слова или сходства в звучании разных слов с целью создать комический эффект, позволяет выделить характерные его признаки: 1) словесная игра на основе двуплановости восприятия слова; 2) целевая установка на комический эффект. Отсюда вытекает: во-первых, поскольку комическое является общей основой сатиры и юмора, каламбур всегда имеет целью выразить юмористическое, ироническое, сатирическое отношение его автора к высказываемому. Таким образом, если в контексте нет такой направленности, то есть нет установки на игру словами, то, как подчёркивает Е. Ходакова, нельзя говорить о каламбуре [5]. Во-вторых, поскольку каламбурная игра слов предполагает использование разных лексем, которые звучат одинаково или похоже, то каламбур связан с игрой абсолютно определенных категорий слов, а не с игрой слов вообще. Следовательно, если в контексте нет сознательного столкновения слов или значений, которые обыгрываются, мы можем говорить только о речевом комизме. Он возникает в ситу-

ации непонимания, когда коммуниканты ориентируются на разные значения слов в результате столкновения объективной значимости слов с их субъективной смысловой направленностью:

укр. ОДАРКА ГНАТІВНА. ...Славна вдовичка, на три роки старша за мене, а більше, як шістдесят п'ять ніхто не дає... Ось хай і Любка скаже. То привчала мене Феня до кремів, і шие все мені по журналах, бо ми все ж на людях... Феня, к приміру, у нас вулична, а я...

ЛЮБОВ СТЕПАНІВНА. Таке скажете, мамо...

ОДАРКА ГНАТІВНА. Їй-богу, у вуличний комітет обрана...

/М. Зарудний/

Обратимся к стилистическому функционированию полисемов, омонимов и паронимов как основе каламбура, что детерминруется их лингвистической природой.

Сознательная актуализация многозначной или омонимичной лексики может иметь целью создание юмористического контекста, когда удачная необходимая шутка подчёркивает весёлый, оптимистический характер особы, которая «каламбурит»:

рус. ГОЛУБЬ. ...Ох, чуёт моё сердце, в конце концов жените вы меня на себе!

МАРИЯ ПЕТРОВНА /пришивая пуговицу/. Опять вы шутите, Николай Семенович!

ГОЛУБЬ. Какие уж тут шутки, я же знаю, это всегда с петель да с пуговиц начинается...

МАРИЯ ПЕТРОВНА /не без кокетства/. А кончается?

ГОЛУБЬ. А кончается известно чем – петлей!

/К. Симонов/

укр. ЧУБЕНКО /злякано/. Ой! Не кажіть мені про тютю. Чую, що вона мене заріже. [на екзаміні]

ДАВИД. На те вона й анатом.

/І. Кочерга/

Следует отметить, что обыгрывание омонимов очень редко встречается ради выражения простой шутки. Содержательной стороной комического эффекта в таком случае является насмешка и намёк.

Как средство выражения юмористического намека на обстоятельства, известные коммуникантам, на черту характера одного из них, неприемлемую другим/другими, используется полисем «перец» (в русском языке перец – «южное растение, а также его зёрна, обладающие жгучим вкусом» и переносное значение – «язвительность, насмешка»):

рус. ПАВЛИНА. Пожалуйста, кушайте на здоровычко.

СОЛОМКА /попробовал/. Добрый борщ! А перец?

ПЧЁЛКА. Перцу у ней на всех хватит!

/А. Софронов/

С аналогичной целью актуализируются омофоны (собственные и нарицательные имена существительные):

рус. НЕЛЮБА. Иван Нелюба. С газопровода.

ЧУБУКОВА. Очень приятно.

СЛИВА. Моя фамилия Слива. [представляется молодой Чебуковой старик Слива – Н. М.]

КАЗАНЕЦ. У принципе перезрелая.

СЛИВА. Ну, это ещё как сказать...

/А. Софронов/

укр. СЕРГІЙ. Слухаю вас, товариш Чалий.

ЧАЛИЙ. ...З твоїми витівками не те чалим – буланім скоро будеш...

/Є. Кравченко/

Путём каламбурного осмысления полисемичного или омонимичного слова выражается, как отмечено выше, насмешка – «прямая обидная издёвка, протекающая в форме сатирически заостренной, эмоционально насыщенной критики» [2, 107]:

укр. ПАРАЩЕНКО. ...я хочу бачити перспективу.

НАСТЕНЬКА. Коли стоять навколішках, перспективи не бачать, тільки спідницю.

/М. Зарудний/

рус. БЕТЛИНГ /утомлен/. Но почему же так резко? Там есть почтенные люди, например – князь Львов и этот... как его?

ДОСТИГАЕВ. Князь-то он Львов, да львы-то у него – как будто ослы.

/М. Горький/

Выражая насмешку в сжатой, отточенной, иногда афористически яркой форме, особенно экспрессивными становятся многозначные слова при условии реализации их прямых, номинативных значений и лексически ограниченных:

рос. ЧЕРДАНСКИЙ. ... Я опираюсь на документы!

БРЫКИН. Вот именно, что опираетесь! А правда в костылях не нуждается!..

/К. Симонов/

Как подчёркивается в дефиниции каламбура, игра на разных значениях одного слова или слов, которые звучат одинаково или похоже, используется для выражения иронии:

рус. ФЕДОР. Думаете, что я хочу присвоить себе честь поболтать за него на виселице? Это, пожалуй, слишком высокая честь для самозванца.

/Л. Леонов/

Подобное функционирование многозначных слов для выражения иронии наблюдается и в

украинском языке, когда разные значения слова актуализируются языковым окружением и ситуативным контекстом.

Адик и Зинуха, достаточно ограниченные в своих интересах особы, покидают Родину ради лёгкой жизни за границей. Иронично наблюдает за их сборами Ася и в реплику «На вузьку колю!» вкладывает, кроме прямого значения, контекстуально обусловленное – «на колею жизни, лишенной высоких идеалов, жизни «для себя»:

АДИК. ...Доїдемо до станції Чоп, там невеличка затримка, після якої...

ЗІНУХА /невдоволена/. Затримка?

АДИК. Без неї не можна: ми там перейдемо на нові рейки!

АСЯ (з гіркою іронією) На вузьку колю...

/Г. Плоткін/

Что касается стилистического эффекта такого использования исследуемых лексем, когда в языковой единице, которая звучит лишь один раз, одновременно реализуются два значения благодаря тому, что реплики направлены на продуцирование разных значений, то в лингвистической литературе нет единой точки зрения: одни ученые считают, что игра на одном слове с разными значениями даёт больше возможностей для сатирического намека; другие подчёркивают, что такая утонченная форма игры слов насыщена обычно иронией.

Несмотря на отдельные расхождения в трактовке стилистических эффектов, создаваемых игрой полисемов, омонимов и паронимов в языке русской и украинской драматургии (а именно этот язык исследовался нами, поскольку он максимально приближен к разговорному, в котором Ш. Балли усматривал реально существующий язык и который, с его точки зрения, должен быть основным объектом исследований [1], констатируем: достаточно широкий стилистический диапазон единиц, которые репрезентируют названные выше лексико-семантические группы (выражение юмористической шутки, иронии, сатирической насмешки, намека и т.д.), поддерживается, образно говоря, «природными» их возможностями: в каком бы комическом контекст они не актуализировались, основой какого бы комического эффекта не были, особенность их функционирования заключается в реализации нескольких значений одного слова (полисема) или в столкновении омонимичных или паронимичных значений. Именно эта особенность проявляется в приёмах реализации экспрессии исследуемых языковых единиц, символично показанных в виде моделей – схем типа введения в текст лексических единиц или организации их с целью

реализовать экспрессивные потенции: Cont¹⟨p¹⟩ / Cont²⟨p²⟩, где Cont – это контекст в широком понимании (речевой или ситуативный), проявленный в репликах коммуникантов (1 – первого, 2 – второго); ⟨p¹⟩, ⟨p²⟩ – полисем в разных своих значениях, продуцированных в репликах коммуникантов. По этой же модели обыгрываются омонимы ⟨O¹⟩, ⟨O²⟩, которые локализуются в репликах адресанта и адресата. Предложенная модель организации исследуемых лексико-семантических групп слов является традиционной и, как показывает анализ комического эффекта, созданного таким образом организованным контекстом, не связана с конкретным проявлением стилистической функции. Основная модель может модифицироваться: значение актуализированного слова продуцируется не только двумя речевыми или двумя ситуативными контекстами – они могут объединяться между собой парами: Cont¹ речевой – Cont² ситуативный; Cont¹ ситуативный – Cont² речевой. Причём контексты могут иметь прямое или переносное значение; лексема, значения которой актуализируются, может входить в состав каждой из реплик, а может быть лишь в одной реплике:

укр. ПЕРЕПЕЛ. А нас на нараді проїхали, навіть не зачепили.

ХРИСТОФОР. Їхали дорогою, а ти на узбіччі причаївся.

/О. Коломієць/

Разновидностью основного приёма выражения, например, ироничного отношения к одному из участников диалога является приём актуализации значений лексем, в основе которого лежит реализация их возможных синтаксических связей:

рус. КАТЯ. Я думала, что социализм...

АДА. Ах, Катя, в принципе я тоже, но я полюбила...

КАТЯ. Прислугу и вазы в ионическом стиле.

/Н. Погодин/

укр. СЕРГІЙКО. Любить тебе Катерина.

СИДІР. Якщо любити, хай іде поруч. [в духовном плане – Н.М.]

ВАСИЛЬ /з посмішкою/. І обов'язково на високих каблуках.

/О. Коломієць/

Создаётся комический эффект (тонкая шутка, намёк) и тогда, когда игра словом наблюдается в границах одной реплики, но в этой реплике переплетается контекст языковой и ситуативный:

рус. КОЛЬЦОВА /приходя в ужас/. Боже, какие высоченные каблуки! На этих ходулях я не дошагаю до короля!..

СВЕНСОН. Теперь такие носят.

КОЛЬЦОВА. Придется тренироваться. /Втискивает ноги в туфли и пытается сделать несколько шагов/. Какое-то орудие инквизиции! Способ сделать женщину ещё более неустойчивой!

/А.и П.Тур/

Определение приёмов, которые реализуют возможности полисемов, омонимов и паронимов относительно комического эффекта, продемонстрировало: чем более усложнен вариант основной модели, тем большей мерой проявляется экспрессивность той или иной языковой единицы. Однако в степени реализованной экспрессивности, как и в вариативности, авторской оригинальности использованного приёма, не

наблюдается закономерностей выражения иронии, сатирического намека, насмешки и т.д.

Проведенный анализ приёмов реализации потенциальных стилистических возможностей единиц лексико-семантического уровня и характера комического эффекта показал: между приёмами организации комического контекста с помощью полисемов, омонимов и паронимов и их стилистическими функциями не существует явной обусловленности: один и тот же приём актуализации проанализированных лексем связан с разными оттенками комического эффекта и, соответственно, один и тот же оттенок комического эффекта может создаваться языковыми единицами, которые актуализируются разными приёмами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. литературы, 1961. – 394 с.
2. Боров Ю. Комическое или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия / Ю. Боров. – М.: Искусство, 1970. – 268 с.
3. Журавель Н.В. (Мисьяк Н.В.) Средства речевой экспрессии в русской советской драматургии (в сопоставлении с украинской): дис...канд. филол.наук: 10.02.01 / Журавель Н.В., Институт языкознания АН Украины им. А.А. Потебни. – К., 1981. – 225 с.
4. Мінчин Б.М. Деякі питання теорії комічного / Б.М. Мінчин. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 239 с.
5. Ходакова Е.П. Каламбуры у Пушкина и Вяземского / Е.П. Ходакова // Образование новой стилистики русского языка в пушкинскую эпоху. – М.: Наука, 1964.

Misyak N. Comic context: linguistic means of its formation and ways of their structure

Abstract: The article deals with the analysis and approaches of lexical and semantic units structure that lead to the comical effect formation in the language of Russian and Ukrainian dramas. On the basis of the analysis it is made a conclusion about interconnection of such approaches. In the research the author of the article takes into account the following statements:

- comical is the result of contrast, contradiction, disharmony that are in the object provoking laugh;
- contradiction under derision embodied in a verbal form is supposed to have linguistic means that are structured in a definite way;
- at the lexical and semantic level linguistic means of comical effect formation are polysemic words, homonyms and paronyms which linguistic “nature” allows consciously reflecting different meanings and definitions in the communicant’s cognition simultaneously.

The author of the article shares the definitions: “comic effect” and “speech comizm”, emphasizing in details the meaning of the first definition, on the basis of which the pun is meaning conscious making the combination of the words which differ in definitions but the same or similar in pronunciation. The language of dramas, as S. Balli supposed, is closed to colloquial, i.e. alive, that’s why it brightly reflects those tendencies of the language which appear in the speech. The character of comic effects in the language of the dramas is analyzed in the article: the stylistic usage of the outplayed polysems, homonyms and paronyms is demonstrated: expression of irony, ridicule – humorous or satiric, hint and so on. The research of methods of realization of different meanings of analyzed linguistic units in the language of dramas allowed the author to highlight a traditional model of comic context structure by means of mentioned lexemes and its modifications. The comparison of the inclusion model of analyzed linguistic units and the nature of appeared comic effect (humorous hint, irony, satirical hint, etc.) leads the author of the article to the conclusion about absence of clear conditionality between them.

Keywords: comic, comic effect, lingual means, model of the realization of polysems expressing, homonyms, paronyms.

Неклесова В.Ю.¹

Прототипическое дублирование в ономастическом ассоциативном эксперименте

¹ Неклесова Валерия Юрьевна, кандидат филологических наук, доцент, Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье предлагается метод прототипического дублирования, основанный на ИКМ (идеальных когнитивных моделях) имен собственных. ИКМ содержит набор ключевых признаков, которые её определяют. Этот набор признаков одинаков во многих культурах будет соответствовать разным ономастическим концептам.

Ключевые слова: идеальная когнитивная модель (ИКМ), имя собственное, ономастический ассоциативный эксперимент, прототипическое дублирование.

Одним из методов, которые помогают выявить особенности языковой личности, является ономастический ассоциативный эксперимент. Когнитивная ономастика [1; 2] занимается определением, функционированием и положением имен собственных в языковой картине мира. Наиболее частыми являются эксперименты, где в качестве стимулов используется фонд общей лексики. Целью наших экспериментов [3; 4] было проследить за реакциями респондентов тогда, когда стимулами были имена собственные. Процедура проведения ономастических ассоциативных экспериментов заключалась в следующем: носителям языка предоставлялась анкета с именами собственными (информанты видели анкету впервые) и их заданием было написать первую ассоциацию, возникшую в процессе просмотра списка собственных имен. Во время проведения ассоциативных экспериментов с носителями английского и испанского языков мы столкнулись с некоторыми трудностями, некоторые респонденты отказывались записывать свои реакции, мотивируя это тем, что им незнакомы определенные онимы из списка.

В части случаев имена собственные были переведены на английский и испанский языки, т.к. существует часть общей культурной парадигмы (укр. *Великдень* – исп. *Pascua* – англ. *Easter*, укр. *Різдво* – исп. *Navidad* – англ. *Christmas*, укр. *Новий Рік* – исп. *Año Nuevo* – англ. *New Year*). В других случаях мы использовали иноязычные онимы прямо без перевода вводя их в анкету, т.к. были уверены в их широкой известности и узнаваемости (англоязычные стимулы были представлены украино- и испаноязычным респондентам в следующем виде: *Baby Boom*, *Oscar*, 2001: *A Space Odyssey*). Однако, не всегда существует в культуре имя собственное, которое бы присутствовало, было ассимилировано или хотя бы было переведено и понятно для носителей определенной языковой общности. Именно в таких

случаях графа нашей анкеты оставалась незаполненной.

Для того чтобы ономастический ассоциативный эксперимент был более информативным мы предлагаем использовать имя собственное близкое по культурным признакам и знакомое носителям культуры, «дубль-прототип», обладающий такими же ключевыми признаками, как и оним, пришедший из культуры-донора.

Из теории прототипов, разработанной Э. Рош, следует, что прототип – это наилучший пример из класса подобных [9, 407]. Может ли существовать прототип в ономастике? Пекин, Москва, Рим, Лондон – все столицы и для жителей соответствующих стран являются наиболее репрезентативными в категории административный и культурный центр, «город-мечта». В данном случае в памяти носителей языка актуализируется идеальная когнитивная модель (ИКМ), которая обладает определенным набором особых признаков, которые и делают её таковой. По мнению Г. Палмера ИКМ включают в себя опыт физического и опыт культурного бытия [8, 15]. Таким образом, ИКМ культурно обусловлены, зависят от окружающей действительности.

Возможно, некоторая градиентность в категории «город-мечта» должна присутствовать, но насколько нам известно, такие эксперименты еще не были реализованы в сфере ономастических исследований. Однако, опираясь на данные других экспериментов, градиентность скорее всего присутствует.

Найти ИКМ во всех ономастических разрядах представляется довольно сложной задачей, к тому же пока что не известно, возможны ли ИКМ для абсолютно всех видов онимов и в рамках нескольких культур. Конечно если мы говорим о культурах, объединенных одной религией (ислам, буддизм, христианство) поиск межкультурных дублей-двойников гораздо проще, например: англ. *Santa Claus* – исп. *Papá Noel* – укр. *Дід Мороз*.

Анализируя прототип и понимая его как пучок значений и ключевых атрибутов, провести прототипическое дублирование можно и в разных культурах. Прототип литературный гений имеет следующие черты: писатель или поэт, о нем знает большинство носителей языка, его творчество имеет большое значение для становления данного языка и культуры, многие могут его охарактеризовать как «наше всё», в данную ИКМ вписываются англ. *Shakespeare*, исп. *Cervantes*, укр. *Шевченко*, рус. *Пушкин*. Как видно из примера разные ономастические концепты вписываются в одну идеальную когнитивную модель. Таким образом, прототипическое дублирование предполагает поиск адекватного, если не наилучшего образца для сравнения на основе единой ИКМ.

Косвенным доказательством верности прототипического дублирования может служить коннотонимия. По мнению, высказанным Е.С. Отиным, коннотонимы – ономастические универсалии, присущие большинству языков мира [7, 5], где **коннотоним** – это имена собственные, которые имеют смысловую ассоциа-

тивно-образный и эмоционально-оценочный компоненты [6, 55]. Таким образом имя собственное, являясь широко известным, обладая большим ономастическим ареалом, приобретает дополнительные коннотации, которые и отражают его ИКМ.

В нашем исследовании имени собственного *Библия* в английском, испанском и украинском языках [4] коннотативные характеристики совпадают во всех трех языках (авторитетный источник; всеобъемлющий документ, список, перечень; источник, где можно найти исчерпывающую информацию об определенной сфере), что свидетельствует о единой ИКМ, выработанной каждым народом отдельно друг от друга. Мы предположили, что источником этого явления могут быть пути проникновения этого ИС в культурную среду.

Дальнейшим направлением исследований будет поиск соответствий между ИКМ и ее концептуальными реализациями в других языках и культурах с учетом наличия/отсутствия коннотативных характеристик у имен собственных.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Словник української ономастичної термінології. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
2. Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15. – Одеса, 2006. – 416 с.
3. Неклесова В.Ю. Віртуальний скрипт як частина особистісної хронології (за даними асоціативного експерименту) // Мова. – Одеса : Астропринт, 2012. – № 18. – С. 43-45.
4. Неклесова В.Ю. Коннотативные характеристики имени собственного *Библия* в украинском, английском, испанском языках // Актуальные проблемы современных социальных и гуманитарных наук: материалы третьей междунар. науч.-практ. конф. (26-28 апреля 2013 г.): в 4 ч. / науч. ред. К.В. Патырбаева, А.В. Попов, Е.Ю. Мазур; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2013. – Ч.3: Психология; филология, лингвистика, современные иностранные языки. – С. 172-174.
5. Неклесова В.Ю. Універсальний скрипт як визначальна когнітивна структура особистісної хронології // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2011. – Випуск XXIX-XXXI. – С. 39-42.
6. Отин Е.С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка / Е.С. Отин // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С. 55-72.
7. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: Юго-Восток, ЛТД, 2004. – 412 с.
8. Palmer G. When does cognitive linguistics become cultural? Case studies in Tagalog voice and Shona noun classifiers // Cognitive Linguistics Investigations Across languages, fields and philosophical boundaries. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V., 2006. – P.13-46.
9. The Cambridge Dictionary of Psychology / [ed. D. Matsumoto]. – New York : Cambridge University Press, 2009. – 587 p.

Neklesova V.Yu. Prototypical Doubling In the Onomastic Associative Experiment Procedure

Abstract: The article dwells on the tasks and problems of the onomastic associative experiment. The procedure of the onomastic associative experiment includes presenting to the respondents the list of stimuli and recording their responses that first came to their mind. The list of stimuli was presented to the respondents in the printed form. All the stimuli are proper names, they are presented in the native language to the Spanish, English and Ukrainian speakers accordingly. I chose three ways of presenting proper names to the recipients: 1. The translation to the target language; 2. The original graphic form without translation (i.e. English Baby Boom, 2001: A Space Odyssey, I suppose these proper names are widely known, hence the translation is not necessary and native speakers already have them in their mental lexicon); 3. The transliteration according to the norms of the target language (English The Roswell UFO incident – Spanish Incidente OVNI de Roswell). In spite of the procedures above there were questions about the stimuli (what does this word

mean?) and refuses to fill in the questionnaire. To avoid these problems and misunderstandings I propose to use prototypical doubles on the basis of the ICMs (ideal cognitive models). A person usually has ICMs of different things, this is also true about concepts denoting proper names. To illustrate: ICM of the concept “dream city” has the following attributes: perfect, centre of cultural life, famous, one wants to be there more than in any other. And these key features can be the same in various languages, but they can define different onomastic concepts, it could be Paris, London, New York, Moscow etc. In my study I propose to form questionnaire for onomastic associative experiments on the basis of ICMs which should include prototypical doubles. This procedure can make onomastic associative experiment more productive and informative. Thus, the experiment provides the necessary information to the following research instead of irrelevant phonetic associations.

Keywords: ideal cognitive model (ICM), onomastic associative experiment, proper name, prototypical doubling.

Шанина О.С.¹

Языковые клише как вид этикетного поведения в медицинском дискурсе

¹ *Шанина Ольга Сергеевна, старший преподаватель кафедры общественных наук, Одесский национальный медицинский университет, г. Одесса, Украина*

Аннотация: В статье анализируются речевые клише как вид этикетного поведения в медицинском дискурсе. Отмечается то, что они осуществляют весомое суггестивное воздействие на пациента.

Ключевые слова: речевые клише, суггестивная функция, дискурс, перлокутивный эффект.

Сегодня феномен языковых клише остается малоисследованным. Если в отечественном и зарубежном языкознании проблему языковой клишованности обсуждали довольно плодотворно (И.В. Арнольд, В.В. Красных, Б.М. Гаспаров, Ю.П. Караулов, Е.С. Кубрякова, В.Н. Телия, Рэй Элисон), то в украинском языкознании речевые клише, а особенно те, что используются в медицинском дискурсе, не были предметом пристального внимания ученых, о чём свидетельствует актуальность статьи. Однако, данные языковые единицы играют важную роль при анализе профессиональных дискурсов, в том числе медицинского.

Целью статьи является анализ речевых клише как вида этикетного поведения в медицинском дискурсе. Целью предусмотрено решение следующих задач: 1) определить основные понятийные характеристики речевых клише, 2) осуществить анализ речевых клише, применяемых в медицинском дискурсе, 3) выделить группы речевых клише, используемых врачом в коммуникативном пространстве.

В отечественных исследованиях ученые под языковыми клише понимают языковые единицы, которым присущи постоянный состав компонентов, привычность звучания, воспроизводимость готовых речевых блоков и одновременно семантическое членение, характерное для свободных словосочетаний. Появление клише связано с частотностью и повторяемостью ситуаций. В этих условиях вокруг стержневого слова образуется относительно постоянный набор контекстуаль-

ных элементов в речи, которые приобретают привычности в названии и звучании. Такие соединения слов переводятся в стандартные.

Клише – это любая готовая разговорная формула, критерием для выделения которой является регулярность ее обнаружения в повторяющихся ситуациях речи. Термин «клише» употребляется для обозначения устойчивых фраз. Эти фразы постоянно повторяются и теряют свое первоначальное речевое значение утверждает И.В. Арнольд [2]. Итак, значение клишированных высказываний тесно связано с соответствующими ситуациями и, таким образом, может быть адекватно описано только с учетом ситуативных параметров.

Клишированные языковые единицы должны иметь некоторые сходные признаки, которые и определяют статус данных единиц. Главным признаком клишированных языковых единиц является их воспроизводимость в речи [12, 72]. В лингвистике существует несколько различных подходов к воспроизводимости. Первый подход представлен исследователями, которые считают, что осуществлять речевую деятельность – это значит постоянно продуцировать и интерпретировать новые высказывания, которые коммуникант никогда не слышал ранее [8, 85]. Согласно этой точке зрения, речевая деятельность является творческим процессом создания уникальных комбинаций единиц языка. С этой позиции ни о каких клишированных единицах, идиоматических выражениях говорить невозможно, поскольку отрицается сама их природа. Другая

точка зрения представлена Б.М. Гаспаровым. Его теория основана на утверждении существования в памяти готовых коммуникативных фрагментов, с помощью которых человек познает мир и взаимодействует с ним. Данные фрагменты сохраняются в памяти после первого визуального контакта или слухового восприятия, а затем именно они воспроизводятся в речи [4, 102]. Такого же мнения придерживается Ю.Н. Караулов, который утверждает, что в обычных коммуникативных актах мы стараемся употреблять готовые формулы и рутинные обороты [7, 98]. В рамках данной теории тот факт, что люди общаются между собой исключительно с помощью клише, фразеологизмов, выглядит недостаточно правдоподобно.

Д.Э. Розенталь отмечает также фразеологичность клише: «языковой стереотип, готовый оборот, используемый как легко воспроизводимый в определенных условиях и контекстах стандарта. Кличе образует конструктивную единицу, сохраняющую свою семантику, а во многих случаях и выразительность» [10, 168].

В.Н. Телия отмечает, что языковые клише – отдельный класс устойчивых, грамматически неоднородных, регулярно воспроизводимых блочных фразеологических единиц в типичных речевых ситуациях, отражающих стереотипы мышления коммуникантов и позволяют заказчику успешно достигать коммуникативной цели. Е.С. Кубрякова несколько расширяет и дополняет точку зрения В.Н. Телия: «реальная речевая деятельность – определенный языковой континуум, на одном полюсе которого стереотипная, клишированная и почти автоматическая речь. Однако на другом – новаторство, творчество, выходы за установленные преграды» [9, 112]. В данном подходе нет непоследовательности «полярных» точек зрения, которые отрицают очевидные языковые тенденции, он также объясняет окказиональные трансформации фразеологизмов, в результате чего при коммуникации рождается совершенно новый текст, который является частью постоянно меняющихся ситуаций, в которых, как правило, изменяются или участники, или контекст.

О том, что клише играют важную роль в оформлении ситуации общения, а также о их интеракциональной природе пишет А.В. Алферов. И клише, и все фразеологические единицы данный лингвист относит к так называемой лексико-грамматической категории – точнее, «суперкатегории» – интеракциональных дейктических языковых единиц, которые «организуют пространство диалога, выражая различные интеракциональные категории, оформляют выска-

зывания собеседников в иллюкутивном, аргументативном, интерперсональном аспектах коммуникации (речевой интеракции) [1, 1]. В данном подходе стоит особо отметить организующую роль клише при построении акта коммуникации относительно к заданной ситуации общения.

Еще один важный признак клише – это их прагматический характер. На наш взгляд, клише является прагматическими коммуникативными фразеологизмами, оформляющими ту или иную ситуацию общения на всех этапах ее развития, обеспечивая желаемый коммуникативный эффект. Указанный прагматический характер клише объясняет всю неясность его фразеологической природы: требования к обслуживанию ситуаций общения, заставляют клише быть достаточно «гибкими» в плане семантической связанности их компонентов, прозрачности их грамматического оформления. О прагматическом характере клише говорит и Р. Ратмайр [11, 16], которая считает клишированность социальной необходимостью использования. Употребление клише позволяет говорящему осуществлять коммуникацию в рамках, принятых в том или ином обществе как норма общения, что положительно влияет на саму коммуникацию и успешность реализации цели коммуникантов.

Каким бы ни был подход, очевидно, что языковые единицы в языковом сознании никогда не хранятся отдельно друг от друга, всегда находятся во взаимных связях. Это доказано серией экспериментов [8, 41], результатами которых стало подтверждение того, что в сознании человека слова объединяются в семантические поля с общим понятием, у каждого такого семантического поля есть центр и периферия, где связи между словами ослабевают, и значения языковых единиц, входящих в различные семантические поля, конкретизируются в речевом контексте и в контексте ситуации.

В нашем исследовании мы обратили внимание именно на речевые клише, как вид этикетного поведения в рамках медицинского дискурса.

Коммуникативные клише в пределах институционального дискурса являются своеобразными ключами для понимания всей системы отношений в соответствующем институте. Употребление трафаретно-клишированных единиц часто сводится к интенции четко обозначить ту область и сферу общения, в которой принято говорить именно так. Исходя из специфики профессиональной деятельности врача, мы считаем, что важнейшие параметры лексической сферы этого дискурса находят специфическое отражение в клишированных единицах, которыми пользуется врач. Клишированные выражения, которые врач

использует при благоприятных условиях, могут оказывать значительное влияние на процессы, происходящие в сознании больного. Эти фразы представляют собой определенные дискурсивные формулы внушения, к которым относим специальную терминологию и терминологические сочетания и профессионализмы.

Стоит отметить, что профессиональная специфика общения врача с пациентом связана с необходимостью использования специальных речевых клише, использование которых необходимо для обеспечения точности диагностики пациента и назначения лечения. Эффективным средством суггестивного воздействия является использование слов, обозначающих собственное содержание, уточняющие применение медицинских терминов.

Например:

В.: Давайте Вас послушаю // Да / ослабление дыхания остается / хрипы небольшие // П.: врачу / мне уже лучше // В.: Но / у Вас еще тяжелое дыхание / обструкция //

Врач дает дефиницию термина. Вывод не сформулирован, но легко определяется: нарушение дыхания требует серьезного лечения и соблюдение постельного режима. Предполагается также, что врач знает, как лечить эти нарушения. В приведенном фрагменте несколько раз звучит одна и та же мысль: *ослабление дыхания* - серьезная проблема. Этот повтор вызван определенным стилем общения врача с пациентом (пациент – пожилой человек), а также продиктован необходимостью гарантированного доведения информации до пациента. Кроме того, повторы в институциональном общении выполняют функцию стабилизатора статусных отношений (информационно они не несут ничего нового, но имеют суггестивный перлокутивный эффект: «Информация, которую мне сейчас сообщают, является важной и человек, который это говорит, показывает мне, почему он говорит именно так». Но слово *обструкция* (препятствие) может быть неизвестным пациенту, поэтому врачу следует подбирать такие языковые средства, которые будут понятны больному, поскольку неизвестное слово может напугать его, что приведет к нежелательным последствиям.

В ряде случаев мы сталкиваемся с особым типом употребления клише, предназначенным для того, чтобы показать адресату компетентность специалиста. Врач вынужден использовать специальные слова в языке для того, чтобы не только убедить пациента в своей достаточной профессиональной подготовке, но и раскрыть наиболее важные негативные последствия различных нарушений. Например,

В.: При многих различных патологических состояниях народные методы или фитотерапия очень эффективны // Но если Вы откажетесь от них <антибиотиков> / скорее всего это приведет к хронизации процесса //

Производственная специализация сферы общения ведет к тому, что врач, как и каждый специалист в определенной области, называет то, с чем он имеет дело, с помощью клишированных выражений, не задумываясь и не подбирая слова. Эти высказывания частично смыкаются со терминами, но, точнее сказать, термины, как и профессионализмы, являются частью такой специализированной сферы наименования.

Приведем примеры профессиональных клишированных выражений: *В.: Скажите / пожалуйста / куда иррадирует боль? / То есть / куда боль отдает? //* Здесь врач при вопросительной реплики прогнозирует реакцию адресата, пытается выразиться понятнее и яснее, осознав неуместность первоначального варианта. *В.: Где локализуется боль / покажите / пожалуйста? //* Врач не объясняет употребленный профессионализм по причине его клишованности и общей определенности (закрепленности за данным социумом).

Клишированные выражения часто используются в речи врача автоматически, становятся своеобразными формулами внушения. Навеянное действие может пронизывать процессы сознательного восприятия. Эффективным приемом «внедрения» в сознание адресата своего мнения является употребление определений с «непрозрачной» семантикой, представляющих собой довольно противоречивую мысль: *В.: Это лекарство Вам поможет // Или В.: Вот таблетки, / которые облегчат Вам боль //* Когда врач прописывает больному лекарство, роль и значение которых неизвестны пациенту (если, конечно, он сам не является врачом), то больной полностью основывается на своем доверии к врачу. Поэтому сознательное восприятие заменяется условиями суггестивного воздействия и такие слова не вызывают у пациента сомнения. В сознании больного формируется перлокутивная реакция: врач знает, что лучше.

Суггестивное воздействие может осуществляться через использование общего для собеседников языка метафорического осмысления. В медицинском дискурсе закрепились словосочетания и фразы, метафоричность которых не ощущается, например, метафоры, описывающие характер боли: *ноющая боль, колющая боль, давящая или сжимающая боль*. Для более точного описания характера боли врач нередко прибегает к метафоризации в суггестивных вопросах: *В.:*

Скажите / что Вы чувствуете / на сердце давит или сердце сжимает / как обручем? // Или: В.: Какую боль Вы испытываете / ноющую или режущую? //

Суггестивность дискурсивных формул внушения проявляется в том, что клишированные выражения несут в себе отпечаток авторитета науки и имеют, тем самым, магическое воздействие на сознание пациента.

В нашем исследовании мы также выделили клише, используемые врачом при установлении психологического контакта с пациентом.

Во время беседы можно продемонстрировать больному эмпативное понимание того, что тот чувствует. Это могут быть следующие стандартные клише: *«Вы тогда, наверное, расстроились»*, *«Сколько же Вам пришлось пережить»* и другие. Однако, отметим, что нельзя перегружать беседу подобными психологическими клише, поскольку сверхсочувствие – это всегда несочувственность.

Для того, чтобы добиться одинакового с больным понимания того, что он говорит, можно воспользоваться приемами усиления диалога с помощью следующего клише: *«Продолжайте, пожалуйста, это очень важно»*. При длительном или малоэффективном разговоре могут быть применены клише типа: *«Уточните, пожалуйста, я не совсем понял ...»* и жест остановки рукой. Когда больной ошибается в своих суждениях, возникает необходимость немедленной негативной оценки. Чтобы не потерять при этом устойчивый психологический контакт, врач может использовать следующее клише: *«Вы, конечно, можете со мной не согласиться, но я совершенно уверен, что ...»*.

В нашем исследовании мы также выделили ряд конкретных методов (техник) убеждения:

– *Метод выбора*. Больному следует описать все «за» и «против» (например, положительные и отрицательные стороны его жизни после любой операции), подвести его максимально близко к решению окончательного выбора, как например, *«Фактор риска у Вас есть, и артериальная гипертензия есть, и наследственная предрасположенность есть, но холестерин в норме. Это самое важное»*.

– *Метод сократовского диалога* (метод семи «да»). Врачу необходимо подготовить 7 вопросов, на которые больной ответит положительно. Последним должно быть то, в чем необходимо убедить пациента. Психологическое клише: *«Вы, как умный человек, конечно, согласитесь со мной, что ...»*.

– *Метод авторитета*. Психологическое клише: *«Консультант считает, что ...»*.

– *Метод вызова*. Психологическое клише: *«Если вы не сможете бросить курить, я Вас пойму, поскольку справиться с этим может только очень волевой человек»*. Но, отметим, что данный метод практически не действует при убеждении женщин.

Вышеприведенные техники прямого убеждения работают гораздо лучше при разовых встречах с больным, а при длительных и тесных контактах большее значение приобретает искренность врача.

Стоит отметить языковые клише, которые использует врач, втянутый в конфликтный спор с пациентом. Во-первых, врач должен полностью дать высказаться пациенту, чтобы он имел возможность снять агрессию. Во-вторых, доброжелательно и некатегорично попробовать локализовать спор. Психологическими клише в подобных ситуациях выступают следующие: *«Неужели Вы даже этого не знаете»* или *«Как Вы, конечно, знаете ...»*. В-третьих, не показывать антипатии и не игнорировать умственные способности пациента. Возможно, он увидел что-то важное, с этим непременно надо согласиться. В данной ситуации можно применить следующее психологическое клише: *«Не исключено, что я в чем-то ошибаюсь, давайте вместе разберемся ...»*.

Речевые клише, которые использует врач, реализуют коммуникативную функцию, т.е. организуют интеракционное пространство коммуникации, поскольку являются дейктическими единицами, которые указывают на определенные ситуации речевого общения и порядок их протекания. Именно в них проявляются намерения суггестора, они свидетельствуют об интенциональном состоянии участников медицинского дискурса.

Так, в рамках интенционального подхода, нами были выделены несколько групп речевых клише, которые использует врач во время диалога с пациентом:

1. Кличе-контакты (*Здравствуйте! Проходите! Садитесь!*).
2. Кличе-вопросы (*Что Вас беспокоит? На что Вы жалуетесь? Что Вас привело ко мне?*).
3. Кличе-императивы (*Раздевайтесь! Дышите!*).
4. Кличе-установки (*Вы должны соблюдать режим!*).
5. Кличе-констатации (*Вам необходимо срочное лечение!*).
6. Кличе-согласие (*Я с Вами согласен! Верно! Правильно!*).

7. Клише-отрицания (*Нет, я с Вами не согласен, самолечение может нанести вред здоровью!*).

Безусловно, данный перечень далеко не полон. Коммуникативная среда медицинского дискурса довольно часто бывает насыщенной языковыми стереотипами разного уровня клишеванности, что позволяет говорить о перспективах дальнейших исследований в этом направлении.

Итак, клишированные фразы, которыми пользуется врач в своей деятельности, имеют весомое суггестивное влияние. Суггестивность клише раскрывается в том, что термины, профессионализмы, клишированные выражения несут в себе отпечаток авторитета науки и имеют, тем самым, магическое воздействие на сознание пациента. При благоприятных условиях эти компоненты медицинского дискурса могут осуществлять огромное влияние на все процессы,

происходящие в сознании больного. Использование терминов предназначено для того, чтобы продемонстрировать (а, следовательно, и внушить) адресату (пациенту) компетентность специалиста. Врач вынужден использовать специальные термины и профессионализмы в речи для того, чтобы не только убедить пациента в своей профессиональной подготовке, но и раскрыть наиболее важные негативные последствия различных нарушений. Сознательное восприятие заменяется условиями навязанного воздействия и такие слова не вызывают у пациента никакого сомнения, формируя перлокутивную реакцию: врач знает, что лучше.

Перспективу исследования видим в углублении анализа речевых клише, которые использует врач во время общения с пациентами всех возрастов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алферов А.В. Интеракциональный дейксис. Текст / А.В. Алферов. — Пятигорск : Изд. ПГЛУ, 2001. — 296 с.
2. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И.В. Арнольд. — М.: Высшая школа, 1991. — 213 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. М.: Сов. энцикл., 1966. — 607 с.
4. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. — М.: Новое литературное обозрение, 1996. — 352 с.
5. Гвоздев В.В. Контекст и некоторые проблемы парадигматики клише / В.В. Гвоздев // Роль контекста в реализации семантических особенностей языковых единиц. — Курск: Издательский дом, 1987. — 145 с.
6. Иванченко Р.Г. Литературное редактирование / Р.Г. Иванченко. — К.: Наукова думка, 2003. — 254 с.
7. Караулов Ю.П. Русский язык и языковая личность / Ю.П. Караулов. — М., 1987. — 264 с.
8. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / В.В. Красных. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. — 270 с.
9. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. — М.: Академический проект, 1986. — 122 с.
10. Розенталь Д.Э. Словарь трудностей русского языка / Д.Э. Розенталь. — М.: Азбуковник, 2001. — 436 с.
11. Райтмар Р. Функциональный и культурно-составительный аспекты прагматических клише / Р. Райтмар // Вопросы языкознания. — 1997. — № 1. — С. 15–21.
12. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. — М.: Школа. — «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.

Shanina O.S. Speech cliches as a kind of etiquette conduct of medical discourse

Abstract: The article analyzes the speech as a kind of cliché label behavior in medical discourse. It is noticed on that they have an important suggestive influence on the patient.

Keywords: speech cliches, suggestive function, discourse, perlocutionary effect.

Ковальова Г.М.¹

Роль прагмем-актуалізаторів у розкритті емоційної сфери мовлення літературних персонажів
Є. Гуцала та О. Ільченка

¹ Ковальова Ганна Миколаївна, викладач Донбаської державної машинобудівної академії,
м. Краматорськ, Україна

Анотація: У зв'язку з тим, що в новітніх лінгвістичних студіях усе більше уваги приділяється специфічним мовним моделям, статтю присвячено прагмалінгвістичним одиницям, зокрема прагмемам (одиницям різних рівнів мови), які відтворюють регулятивні властивості мови і є засобами маніпулятивного впливу в мовленні персонажів художнього тексту. Звернено увагу на те, що між прагматичними одиницями мови спостерігаються певні системні зв'язки щодо рівноправного взаємовідношення та взаємодії. Власне ці зв'язки й лежать в основі виділення прагмалінгвістичних одиниць. Авторка акцентувала увагу на тому, що вони (прагмеми) характеризуються прагматичним забарвленням і функціонують із метою регуляції поведінки людей. У статті окрему увагу приділено виявленню особливостей прагмем-актуалізаторів, які функціонують у мовленні літературних персонажів химерних романів відомих українських письменників Є. Гуцала та О. Ільченка. Проаналізовано прагмеми-іменники як автономний різновид прагматичних полів – оцінно-інтелектуальний, у ході чого встановлено, що особливість таких одиниць полягає зокрема в тому, що вони функціонують у позитивному значенні і навпаки. Іншими словами, актуалізаторами є прагмеми із позитивною (негативною) емоційною оцінкою, які ніби “заряджають” цією оцінкою мовні прагмеми з негативною (позитивною) емоційною оцінкою, змінюючи при цьому їх оцінний знак на полярний, що створює певний гумористичний колорит. Дослідниця підкреслює думку про те, що прагмеми-актуалізатори сприяють виявленню найрізноманітніших почуттів, вираженню емоцій (позитивних і негативних) у процесі комунікації, наданню оцінок, що увиразнює мовлення художніх персонажів, слугує засобом створення особливої гумористичної тональності тощо. З'ясовано також, що прагмеми-актуалізатори, проникаючи в мовлення персонажів химерних романів Є. Гуцала та О. Ільченка, виражають особистісне ставлення тих, хто володіє певним типом мовлення до інформації, яка передається мовцем. Оскільки прагматичний потенціал як окремого слова, так і висловлювання в цілому залежить від низки чинників: способу подання думки, емоційно-психічного стану носія мови, специфіки його національного характеру, індивідуальних рис, особливостей міжособистісних стосунків тощо, авторка звертає увагу на наявність специфічної конотації, яка ґрунтується на оцінному факторі і є характерною рисою мовлення літературних персонажів химерної прози Є. Гуцала та О. Ільченка.

Ключові слова: прагмема, прагмеми-актуалізатори, химерна проза, категорія оцінки, мовленнєвий акт.

У новітніх лінгвістичних студіях усе більше уваги приділяється специфічним мовним моделям, що характеризуються наявністю у своїх структурах спеціальних словесних комплексів, які кваліфікуються як компоненти лінгвістичної моделі. У цьому контексті окремого вивчення вимагають прагмалінгвістичні одиниці, які, на думку дослідників прагмалінгвістики, могли б відтворювати регулятивні властивості мови як засобу маніпулятивного впливу. Як слушно зазначила Л.А. Кисельова, „система прагмалінгвістичних одиниць детермінована системою мовних функцій” [3, 106]. З огляду на це вважаємо, що прагмалінгвістичні одиниці перебувають у прямій кореляції з мовними одиницями-конституентами функціональних мовних полів.

Окремі науковці звертають увагу на те, що між прагматичними одиницями мови спостерігаються певні системні зв'язки щодо рівноправного взаємовідношення та взаємодії. Власне ці зв'язки й лежать в основі виділення прагмалінгвістичних одиниць, які в науковій літературі називаються прагмемами.

Прагмеми – одиниці різних рівнів мови. Вони характеризуються прагматичним забарвленням і функціонують із метою регуляції поведінки людей. На думку Л.А. Кисельової, прагмеми є носіями реальної прагматичної інформації, оскільки “для одних прагмем прагматична функція є єдиною або домінуючою... для інших прагмем прагматична функція не є такою важливою, як інформативна” [3, 107].

Як зазначили В.З. Панфілов, А.А. Уфимцева, у процесі спілкування прагмеми здатні набувати прагматичного забарвлення з метою створення деякої заданості мовленнєвого акту, а відтак вони поділяються на окремі типи [5], [7]. З огляду на це різновидом прагмем називають прагмалінгвістичні одиниці, яким властиві сталі прагматичні якості. Сюди залучено наказові слова, емоційні вигукі, експресивні та естетичні прагмеми тощо.

У пропонованій праці суттєвий інтерес викликає функціонування прагмем у мовленні літературних персонажів відомих українських письменників Є. Гуцала та О. Ільченка, оскільки як у семантиці художнього тексту загалом, так і в

семантиці химерних романів “Позичений чоловік...”, “Приватне життя феномена” та “Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця” зокрема діє “закон емоційної гармонії, що передбачає такий вплив на читача, при якому думки і почуття глибоко пронизують людські стосунки, світ, викликають такі емоції, котрі можуть гармонійно поєднувати читача, індивідуума, що сприймає текст, з природою, котрі закликають до всеохоплюючої гармонії” [5, 16].

Відомо, що прагматичний потенціал і окремого слова, і висловлювання в цілому залежить від низки чинників: способу подання думки, емоційно-психічного стану носія мови, специфіки його національного характеру, індивідуальних рис, особливостей міжособистісних стосунків тощо. Це дозволяє говорити про наявність специфічної конотації, яка ґрунтується на оцінному факторі і є, на наш погляд, характерною рисою мовлення літературних персонажів Є. Гуцала та О. Ільченка.

Прагмеми, залучені нами до аналізу, утворюють автономний різновид прагматичних полів – оцінно-інтелектуальний. Вони функціонують у мовленні художніх персонажів обох письменників із метою регуляції людської поведінки, оскільки покликані відтворювати емоційно-вольовий стан психіки слухача.

У прагмалінгвістичних студіях помітний інтерес викликають прагмеми-актуалізатори. Особливість таких одиниць полягає в тому, що вони функціонують у позитивному значенні і навпаки. Іншими словами, актуалізаторами називаємо прагмеми із позитивною (негативною) емоційною оцінкою, які ніби “заряджають” цією оцінкою мовні прагмеми з негативною (позитивною) емоційною оцінкою, змінюючи при цьому їх оцінний знак на полярний, що створює певний гумористичний колорит, як-от:

– Облиш, бо кину! – аж задріжав Михайлик.
– Дурило! – стиха простогнала Роксолана й цмокнула його знов. [Ільч., 33] (звернення до коханого); – Бовдур! – і вона впила губами в нього ще раз [Ільч., 33] (репліка задоволеної жінки); – Йолоп! – не вгавала пані і лизала його знов та й знов [Ільч., 33] (вияв радості); І пані Параска-Роксолана ... знуцаючи з товстуна осоружного, поганяла його, кепкувала, тішачи свою душу: – Неси мене, неси! А сама ж тим часом думала тільки про того **лобуряку, ведмедяку, ідоляку Михайлика** [Ільч., 36] (думки про коханого); *Вже й коваль Іванище, тульський багатирище, руська душа, маючи за вітром бородою, накривши гори трупу ворожого, де тільки пройшов – пішки, без коня, прорубуючи просіку важкою шаблою* [Ільч., 460] (захоплення ковалем); – І

цар московський? – стурбовано спитав старий гончар. – Та що ж московський?! – сердито сказав Мамай. – Він, кажуть, чоловік розумний, добрий. Довіряє панам і дворянам. А черні боїться... [Ільч., 354] (про простих людей).

У створенні комічного значну роль відіграють актуалізатори-звертання, які більш активно функціонують у мові творів Олександра Ільченка:

– **Колода!** – і поцілувала десь там, нижче вуха. – **Жеребчику мій чалий!** [Ільч., 33] (звертання до коханого); – *Віддихай, моє лисеньке **сонечко**, коли стомився*, – казала Роксолана чоловікові... [Ільч., 34] (ніжне звертання до чоловіка); – **Злізай!** – і пан Демид Пампушка-Купа Стародупський владно схопив її за голу ніжку. – *Тільки до тебе, мій коханий **кнуріку**, – защебетала пані...* [Ільч., 33] (зневажливе звертання до чоловіка); У думках своїх Роксолана, звертаючись до чоловіка, вдається до таких слів: **пико** ти упирева, щучі зуби, вовчий рот, ведмежа голова, сичеві очі [Ільч., 35].

Серед актуалізаторів із семантикою негативною оцінки виділяємо іменники, які, характеризуючись позитивними конотаціями, дають оцінку негативним персонажам і явищам об’єктивної дійсності:

Люба кралечка все на тому ж правому боці засинала знов та й знов, хоч вогню під неї підклади [Ільч., 25] (йдеться про негативну героїню твору, а тому пестливі слова тут звучать з іронією); *Пан Пампушка був спробував виволокти дружиноньку геть із ридвана, що він протягом цієї весільної подорожі робив уже не раз, але сьогодні йому в тій халепі не щастило ніяк...* [Ільч., 26] (про дружину, яка відверто знущала з свого чоловіка); – *Ти ж не хочеш мене взяти, щоб до ранку носити на руках. – Але ж, Лано! – Не хочеш ластівочку свою попоносити?* [Ільч., 31] (героїня сама себе називає пестливо); – *Хто сказав «на здоров’я» злобителям та лиходієві нашої ясновельможності?! – залентував пан гетьман* [Ільч., 133] (так себе називає людина, яку зневажають); *Не облишав їх своєю увагою й куценський ченчик, тихоплав і маруда, отець Зосима...* [Ільч., 301] (про ченця, якого не поважали).

У мовній тканині романів Є. Гуцала іменники-актуалізатори практично відсутні, що можна, очевидно, пояснити особливістю авторської манери текстотворення й активним функціонуванням фразеологічних одиниць, які передають такі ж оцінні характеристики, як і іменники-актуалізатори.

Як показали результати дослідження, прагматичне значення актуалізаторів із позитивною ко-

нотацією полягає в тому, що вони є своєрідними показниками інтелекту персонажів, причому – переважно негативних. Тому з посмішкою читач сприймає героїню, яка, висловлюючи симпатію до свого коханого, називає його *дурило*, *бовдур*, *йолоп*, *ідоляко*, *лобуряка*, *ведмедик*. Для свого чоловіка пані Параска-Роксолана “припасла” іншу низку пестливих слів: *лисеньке сонечко*, *коханый кнурик*, *товстунчик осоружний*.

Несимпатичними видаються читачеві й інші персонажі творів, основні риси характеру яких О. Ільченко передає за допомогою пестливих слів, як-от: *люба кралечка*, *ластівочка*, *дружинька*, *пташечка* (пані Параска-Роксолана); *ясненька*, *дороженький веприк* (пан Купа-Стародупський); *ченчик* (Зосима) та інші.

Актуалізатори із негативною конотацією, навпаки, сприяють увиразненню позитивної інфо-

рмації про персонажів творів, які є симпатичними як авторам аналізованих творів, так і читачам: *Іванище*, *богатирище* (тульський коваль); *чернь* (простий люд), *конище* (улюблений кінь Мамає) та інші.

Отже, підсумовуючи сказане вище, можемо стверджувати, що прагмеми-актуалізатори в мовленні літературних персонажів Є. Гуцала та О. Ільченка покликані сприяти виявленню найрізноманітніших почуттів, вираженню емоцій (позитивних і негативних), наданню оцінок. Інакше кажучи, прагмеми-актуалізатори, проникаючи в мовлення персонажів химерних романів Є. Гуцала та О. Ільченка, виражають особистісне ставлення тих, хто володіє певним типом мовлення до інформації, яка передається мовцем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
2. Караулов Ю.Н. Языковая личность // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н. Караулов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1998. – С. 671-672
3. Киселёва Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л.А. Киселёва. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1978. – 242 с.
4. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
5. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления / В.З. Панфилов. – Москва: Наука, 1971. – 232 с.
6. Телия В.Н. Коннотация // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 236
7. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка: монография / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
8. Гуцало Є.П. Позичений чоловік. Приватне життя феномена / Є.П. Гуцало. – К.: Вид-во Радянський письменник, 1982. – 711 с.
9. Ільченко О.Є. Твори в двох томах. – Т. 1: Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: Роман / О.Є. Ільченко. – К.: Дніпро, 1979. – 693 с.

Kovaliova G. The role of pragmatic actualizer in uncovering the emotional sphere of speech and literary characters of E. Gutsalo and A. Il'chenko

Abstract: Due to the fact that in modern linguistic studies, increasing attention is paid to specific language model, the article is devoted prahmalinhvistychnym units, including prahmemam (units of different levels of language) that reflect the regulatory properties of language is the means of manipulative influence in the speech of the characters of a literary text. Attention is paid to the fact that between pragmatic language units there are certain system connections on an equal relationship and interaction. Actually these connections and underlying allocation prahmalinhvistychnyh units. The author focused on the fact that they (prahmemy) are characterized by pragmatic color and function to the regulation of behavior. In the article special attention is given to determination of the Pragma-aktualizatoriv that operate in broadcasting literary characters quirky novels famous Ukrainian writers Hutsalo E. and A. Il'chenko. Analyzed prahmemy the entry as a standalone kind of pragmatic fields - appreciable, intellectual, during what is set to feature such units is such that they operate in a positive sense and vice versa. In other words, aktualizatoramy prahmemy is a positive (negative) emotional assessment that if "charge" this assessment language prahmemy with negative (positive) emotional assessment, changing the otsinnnyy their mark on the pole, creating a humorous touch. The researcher stresses the idea that prahmemy-aktualizatory help identify a variety of feelings, expression of emotions (positive and negative) in the communication process, providing estimates that caused the broadcast feature characters, serves as a means of creating a special humorous tone and so on. We show also that prahmemy-aktualizatory penetrating the speech of the characters quirky novels Hutsalo E. and A. Il'chenko expressing personal attitudes of those who possess a certain type of broadcast to information that is transferred speaker. As a pragmatic potential as a single word and utterance as a whole depends on several factors: the manner of submitting opinions, emotional and mental state of a native speaker, the specifics of its national character, individual traits, characteristics of interpersonal relationships, etc., the author draws attention to the

presence of a specific connotation that based on the estimated factor and is a feature of broadcasting literary characters fancy prose E. Hutsalo and A. Il'chenko.

Keywords: pragmeма, pragmeма-actualizer, chimeric prose, category assessment, speech act.

Ковалёва А. Н. Роль прагмем-актуализаторов в раскрытии эмоциональной сферы речи литературных персонажей Е. Гуцало и А. Ильченко

Аннотация: В связи с тем, что в новейших лингвистических студиях все больше внимания уделяется специфическим языковым моделям, статья посвящена прагмалингвистическим единицам, в частности прагмемам (единицам различных уровней языка), которые отображают регулятивные свойства языка и являются средствами манипулятивного воздействия в речи персонажей художественного текста. Обращено внимание на то, что между прагматическими единицами языка наблюдаются определенные системные связи касаясь равноправного взаимоотношения и взаимодействия. Именно эти связи лежат в основе выделения прагмалингвистических единиц. Автор акцентировала внимание на том, что они (прагмемы) характеризуются прагматической окраской и функционируют с целью регуляции поведения людей. В статье особое внимание уделено выявлению особенностей прагмем-актуализаторов, функционирующих в речи литературных персонажей химерных романов известных украинских писателей Е. Гуцало и А. Ильченко. Проанализированы прагмемы-существительные как автономный вид прагматических полей – оценочно-интеллектуальный, в ходе чего установлено, что особенность таких единиц заключается в частности в том, что они функционируют в положительном смысле и наоборот. Иными словами, актуализаторами являются прагмемы с положительной (отрицательной) эмоциональной оценкой, которые как бы “заряжают” этой оценкой языковые прагмемы с отрицательной (положительной) эмоциональной оценкой, изменяя при этом их оценочный знак на полярный, что создает определенный юмористический колорит. Исследовательница подчеркивает мысль о том, что прагмемы-актуализаторы способствуют выявлению чувств, выражению эмоций (положительных и отрицательных) в процессе коммуникации, появлению оценок, что в целом подчеркивает речь художественных персонажей, служит средством создания особой юмористической тональности в том числе. Выяснено также, что прагмемы-актуализаторы, проникая в речь персонажей химерных романов Е. Гуцало и А. Ильченко, выражают личностное отношение тех, кто обладает определенным типом речи к информации, которая передается говорящим. Поскольку прагматический потенциал как отдельного слова, так и выражения в целом зависит от ряда факторов: способа выражения мысли, эмоционально-психического состояния носителя языка, специфики его национального характера, индивидуальных черт, особенностей межличностных отношений и т.д., автор обращает внимание на наличие специфической коннотации, которая основывается на оценочном факторе и является характерной чертой речи литературных персонажей химерной прозы Е. Гуцало и А. Ильченко.

Ключевые слова: прагмема, прагмемы-актуализаторы, химерная проза, категория оценки, речевой акт.

Решетняк О.О.¹

Бібліоніми як один із засобів створення архетипної символіки апокаліптичної біблійної образності

¹ Решетняк Олена Олександрівна, старший викладач кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ, Україна

Анотація: Статтю присвячено актуальній лінгвокультурологічній проблемі усвідомлення ролі бібліонімів як одного із засобів створення архетипної символіки біблійної апокаліптичної картини світу. У науковій розвідці окреслено межі сакральних понять Єрусалим та Новий Єрусалим; репрезентовано архетипну бінарну опозицію, марковану лексемами з позитивною й негативною конотацією.

Ключові слова: Біблія, конотація, концепт, архетип, символ, бінарна опозиція.

Численні дослідження з фольклористики, культурології, міфології, етнографічні матеріали, літературознавчі студії, філософські пошуки щодо сутності символу, відкриття несвідомого та механізмів дії символів сновидінь у психології є підґрунтям студіювання поняття "символ" засобами лінгвістики. У працях Н. Арутюнової, В. Виноградова, Ю. Гвоздарева, С. Головащенко, С. Єрмоленко, В. Калашника, В. Кононенка, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицької, В. Телії, В. Ужченка та ін. репрезентовано різноаспектні наукові розвідки щодо поняття механізмів утворення на рівні семантики його аналізу як семіотичного концепту (за Н. Арутюною) і транслятора культури.

Символіка – це один із найважливіших засобів осмислення дійсності, а біблійна, зокрема, – це об'єктивування релігійних уявлень в образних структурах, які містять вказівку на їх зміст як нерозгорнутих знаків, символів. Символіка Біблії є закодованим позначенням надприродного, усвідомлення й переживання людиною вищих соціокультурних цінностей. Образність і загальнолюдська адресність надають таким символам психологічної привабливості й виповнювальності значущості. Комплексне вивчення символічної системи Писання вважаємо перспективним. Необхідність і практична потреба лінгвокультурологічного аналізу образно-сислової структури Книги Книг як основного джерела алегоризації, архетипного мислення, символізму забезпечують актуальність наукової розвідки.

Метою статті є аналіз семантичних процесів, що зумовлюють формування символічних значень апокаліптичної образності та окреслення ролі бібліонімів, зокрема антропонімів, як одного із засобів її створення.

Для цього вважаємо за необхідне:

1) виокремити основні символи апокаліптичної біблійної образності;

2) окреслити межі сакральних понять Єрусалим та Новий Єрусалим;

3) репрезентувати архетипну бінарну опозицію, марковану лексемами Едем, Ханаан, Єрусалим, Новий Єрусалим порівняно з Єгипет, Вавилон, Рим, Вавилон Великий.

Здатність символу передавати внутрішню сутність явищ на підставі спільних характеристик робить його поліфункціональним засобом художньо-образної структури будь-якого змісту. У Біблії ж ця структура набуває особливого значення, оскільки є вираженням Божого задуму щодо матеріального світу в словесно-образних категоріях. Писання інтерпретує пророчі видіння дворівневого буття: рівень конкретного видіння й вищий рівень, який символізує зв'язок між Небом і Землею. Апокаліпсис набуває сенсу надприродного об'явлення, божественного пророцтва, трансцендентного осягнення буття. Основною ознакою апокаліптики є дуалістичність у створенні картини світу, що й маніфестують такі концепти, як: добро – зло, мир – війна, духовна чистота – аморальність тощо. Два світи, два способи буття є визначальними складовими людського історичного світу.

Мова символів Біблії важлива, насамперед, тим, що є єдиноважливим засобом для осягнення трансцендентного. Н. Фрай зазначав: "Чим важливіший символ, тим швидше він трансформується в подальшу стадію символізму – стадію прозоріння чи прояву божественної присутності, яка виявляється в самому символі" [5, 10]. Тому в сакральних текстах констатуємо трансцендентне апокаліптичне мислення. У тексті Писання образи чи художні фігури є лише зовнішнім оформленням внутрішньої структури апокаліптично-трансцендентного змісту. Біблійні символи маніфестують вищу духовну реальність, вони є необхідними там, де абстрактна, суто логічна система не може відобразити реальність. Призначення такої символіки – репрезентувати вірянам в умовних образах сенс людського життя і смерті, моральні засади християнської віри.

Символізм релігійної мови завжди передбачає безпосереднє, чуттєве сприйняття світу – це осо-

блива трансформована модель реальної дійсності. Кожен біблійний символ транслює закодовану інформацію про істину, об'єктивну сутність світу. На думку О. Лосєва, "християнський символізм є інтелектуально-духовною сферою, ... який передбачає, що втілення не є природним й буттєво необхідним для Бога. Він не потребує втілення, Його символічна діалектика завершується за межами світу й до виникнення світу. Зрозуміло, що це символізм ідеальний, інтелектуальний, духовний. А матерію і предмети він потребує лише задля прикладу і демонстрації" [7, 635]. Л. Шевченко акцентувала, що символ є архетипним, оскільки сублімує й передає цивілізаційну пам'ять [11, 16].

Серед усього загалу архетипних символів Ф. Уілрайт виокремлює такі: верх – низ, світло – темрява, життя – смерть, позитивний – негативний тощо [10, 108]. Вважаємо, що символічні біблійні образи Едем – шеол (рай – світ мертвих) ілюструють бінарну опозицію "верх – низ", яка є підвалиною світобудови. У християнській символіці духовний "верх" апіорі є позитивним, а емотивне маркування гріховного "низу" – негативним. Рай – це вселенська гармонія, а пекло – неупорядкованість, хаос, дисгармонія.

Апокаліптичній образності опозиціоновано демонічну. Кожному апокаліптичному символу відповідає демонічний антипод за аналогією до бінарних опозицій. Так, *Едем, Обіцяна Земля, Єрусалим, гора Сіон* є символічно-метафоричними абсолютними синонімами, а *Єгипет, Вавилон, Рим* – прообразами сучасної світової системи речей, нечистої й грішної.

Боже Царство як ідеальний, гармонійний, сакр Апокаліптичні образи асоціюються з релігійними поняттями небесного Божого Царства, ідеального світу, де реалізуються всі форми людських прагнень і мрій. Їх маніфестують форми, близькі до світу природи та людської цивілізації: сад, місто, дерева, тварини, камені тощо. Подібні образи є джерелом символів, які змодельовано за принципом ідентичності. Такі символи є асоціаціями об'єктів, явищ, вони мають, зазвичай, "інший словниковий код і своєрідно "вписуються" в світ денотатів" [8, 40].

альний центр світу в Біблії асоціюється з *Едемом, Ханааном, Єрусалимом та Новим Єрусалимом*. Символом ідеального, священного місця в Писанні є *Едем* (євр. <еден> – *присмирність, насолода*) – *чудесна країна, сад* (лат. *рай*). Суто географічна невизначеність спонукала до символічного витлумачення питання про місце розташування, яке Бог підготував для проживання людей. Ріки, що витікають з Едему (Буття 2: 10-14), символізують сторони світу; розташування "на сході" (Буття 2: 8) пов'язане зі сходом сонця як з початком, народженням, хоча й перше гріхопадіння саме відбулося в саду Едемському, а вигнання – із саду Едемського. Лексема *Рай* символізує місце перебування праведних в очікуванні есхатологічних подій (Луки 23: 43), поєднуючись з образом "неба" (2 Коринтян 12: 2-4). Уявлення, сформовані в контексті біблійної оповіді, змодельовали одну із складових християнського образу раю як місця вічного блаженства, обіцяного праведникам у майбутньому житті.

Ханаан – символ Землі Обіцяної, Божого Царства й духовної спадщини обраного народу (Ісус Навин 14: 1; Псалми 105: 11). Обіцяна Земля (*край добрий і широкий, що тече молоком та медом*) – це обіцяна Богом земля, куди Мойсей вивів юдеїв із Єгипту. Фразема "*земля обітована має значення багатий край, а також сподівана мета*" [4, 85]. Згідно з біблійною історією, це земля спасіння, Ханаан, "*наново набутий земний рай, земля широка та простора, вельми добра, різко відмінна від безводної і безлюдної пустелі*" [9, 315]. У ширшому значенні – це місце внутрішнього спокою, умиротворіння, духовний рай. Земля Обіцяна не співвідноситься з певним географічним розташуванням, а є категорією абстрактною.

Єрусалим – один із найвідоміших і найшановніших Центрів Світобудови. За апокрифами, місце розп'яття Сина Божого – Голгофа – так само знаходилася в Центрі Світу, оскільки була вершиною Світової Гори, де був створений і похований Адам. Отже, кров Спасителя пролилася на череп прабатька людства й відкупила його.

Вочевидь, Божий задум щодо Єрусалима маніфестує переспів з єврейської: Єрусалим означає "Місто Миру", "sbalot" – *досконалий мир і повна гармонія*. Найбільш розгорнутим і неоднорідним у Біблії є символічний образ *Єрусалиму*. Центральне місто Юдеї, *Єрусалим* уособлює жінку, яка повинна призвести на світ Месію. Духовний стан Богообраного народу передано в контексті Писання саме описами Єрусалима: то це княжна "Божя втіха", оздоблена коштовними прикрасами та одягом, то невірна наречена, то убога вдова, яка втратила все у своєму житті. Останню картину яскраво репрезентовано у Плачі Єремії (1: 1-2), написаному після падіння Єрусалима: "Як самотньо сидить колись велелюбне це місто, немов удова воно стало! Могутнє посеред народів, княгиня посеред країн – воно стало данницею!.." Отже, "Єрусалим як місто Боже, де споруджено Храм, з якого витікає ріка, що несе зцілення для землі й людей" (Єзекіїла 47: 1) є духовним символом. *Єрусалим* – Царство Боже, у якому має народитися Спаситель, *Храм* – місце Божої присутності, *річка* – потік Божого Слова, яке несе зцілення своєму народу.

Після смерті й воскресіння в 33р. н. е. Ісус Христос став уособленням наріжного каменя на небесній Сіонській горі, де Єгова вирішив поставити місто Бога Живого, небесний Єрусалим. Отже, "Сіонська гора" є маркером високого статусу Ісуса та його спадкоємців, які утворюють небесний Єрусалим, тобто Царство (Євреєв 12: 22, 28). Земний Єрусалим – вірцева копія непідвладного часові, небесного проекту, який міг бути осквернений людиною, – є прототипом *Нового Єрусалиму*.

В Об'явленні св. Іван Богослов зображує Єрусалим як наречену, що чекає свого Нареченого: "І я, Іван, бачив місто святе, Новий Єрусалим, що сходить із неба від Бога, що був приготований, як невіста, прикрашена для чоловіка свого" (Об'явлення 22: 2).

Новий Єрусалим не є брудним, аморальним, як вавилонська розпусниця. Він чистий, духовний, святий, сходить із самого неба (Об'явлення 17: 15; 21: 9-11а). "...моя супротивнице,..." – так промовив Єрусалим, у якому стояв храм Єгови, ідолопоклонному Вавилону, – "... хоч я впала, Сіонська дочка, проте встану..." (Михея 7: 8).

Новий Єрусалим символізує жінку, короновану вінцем із 12 зір. Біблійні числа мають певне символічне позначення, зокрема: 12 означало обраних (12 патріархів, синів Якова, 12 колін Ізраїля, 12 апостолів Христа, по 12 тисяч на кожне коліно обраних (Об'явлення 7: 4-8). Отже, число 12 – символ організаційної повноти, тому 12 зі-

рок символізують жінку як таку небесну структуру, як стародавній земний Єрусалим.

На 12 брамах написано 12 племен Ізраїлю (Об'явлення 7: 4-8), а на підвалинах – імена 12 апостолів Агнця. *Новий Єрусалим* – не буквальный Ізраїль, заснований 12-ма синами Якова, це духовний Ізраїль, "збудований на основі апостолів і пророків" (Єфесян 2: 20). Місто – досконалий куб з периметром основи 12 тисяч стадій (близько 2220 кілометрів). Символічне число 12 є мірою довжини, ширини, висоти міста, і в біблійному пророцтві символізує організаційну структуру, чудово розплановану для сповнення Божого вічного наміру. Отже, форма Нового Єрусалиму – досконалий куб, а розміри його – повна гармонія. Тобто, це місто, у якому немає нічого неправильного або хибного (Об'явлення 21: 15-17, 22).

Завдяки дорогоцінним будівельним матеріалам місто є променистим: Єрусалим – "щире золото, подібне до чистого скла" (Об'явлення 21: 18-21). У Біблії золото символізує щось добре й дорогоцінне (Вихід 25: 11). Підвалини міста прикрашені 12-ма коштовними каменями як символ священного служіння, де Ісус Христос є "Світільником" (Об'явлення 21: 23). 12 брам міста – перлини дивовижної краси – нагадують Ісусову ілюстрацію, у якій він ототожнював Боже Царство з цінною перлиною. Тому *Новий Єрусалим* символізує унікальну красу, справжню цінність, неперевершеність Майстра.

Констатуємо, що в картинах Божого Царства домінує біла кольорова гама, що має особливе символічне навантаження, вона є тими "експресивно-стилістичними вузлами психологічного та асоціативного підтексту" [12, 13]. Семи неземного, потойбічного визначають символічне наповнення білого кольору – святість, чистота, духовність, істина та одкровення, невинність, радість [9, 139]. Найчастіше білий колір св. Іван бачить у видіннях небесного світу (місту не потрібні ні сонце, ні місяць, бо його освітлює слава Божа, і Світільник – Ісус (Об'явлення 21: 22, 23)). Репрезентована в межах одного контексту така кольорова гама створює винятково емоційний дискурс, акцентуючи на есхатологічному змісті.

Усім символам із маркером 12 у поєднанні з білою колористикою притаманний високий експресивний потенціал, який транспонує в контекст своєрідну подвоєну експресію. На думку Ф. Уілрайта, світло конотує владу, влада – це Бог, місце перебування Бога – небо [10, 88]. *Новий Єрусалим*, оточений величезним муром, символізує духовну безпеку, а кому дозволено увійти у те прекрасне місто, це неначе увійти до Раю.

Отже, при дослідженні символічної парадигми важливим є принцип зв'язку між символами. Утворюючи смислові "грона", біблійна символіка пов'язує повноту значень образів в єдину концепцію паралельності апокаліптичного та демонічного світів, уможливаючи усвідомлене прочитання Святого Письма як екзистенційного коду буття, за яким уся символічна, архетипна,

метафорична й алегорична парадигми формують концепт Бог – Творець усього сущого, носій найвищих чеснот, втілення ідей людського щастя. Ідеал, Бог, добро – вивірені віками поняття, пов'язані з архетипною ідеєю "верху".

У подальшому вважаємо перспективним дослідження біблійної символіки в лінгвокультурологічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багнюк А. Символи українства / А. Багнюк. – Тернопіль: Новий колір, 2008. – 826 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
3. Головащенко С. Біблієзнавство / С. Головащенко. – К.: Либідь, 2001. – 495 с.
4. Коваль А.П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – К.: Вища шк., 1975. – 336 с.
5. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу): дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.01.06 / Лановик Зоряна Богданівна. – Тернопіль, 2006. – 409 с.
6. Лук'янчук С.В. Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-семантичний аспект): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Лук'янчук Світлана Василівна. – Луцьк, 2008. – 211 с.
7. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифология / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1993. – 959 с.
8. Мойсієнко А.К. Символ як явище аперцепції (на матеріалі поезії Т. Шевченка) / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 40-45.
9. Словник біблійного богослов'я / за ред. С. Мудрого. – Львів: Місіонер, 1996. – 936 с.
10. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1998. – С. 82-110.
11. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: монографія / Л.І. Шевченко – К.: Вид.-поліграф. центр „Київський ун-т”, 2001. – 478 с.
12. Шулінова Л.В. Еволюція оцінної колоративної номінації в контексті проблем дослідження ідіостилію / Л.В. Шулінова // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 11-19.

Reshetnyak O.O. Biblionyms as a means of creating of archetypal symbolism of apocalyptic biblical imagery

Abstract: The article is devoted to the actual problem of linguistic and cultural awareness of archetypal symbolism in biblical and apocalyptic worldview. The analysis of semantic processes that contribute to the formation of these symbolic meanings is applied in this scientific exploration. The main symbols of biblical and apocalyptic imagery are determined and the boundaries of sacred concepts such as Jerusalem and New Jerusalem are also outlined. In the article the archetypal binary opposition is represented and it is marked with lexemes with a positive connotation (Eden, the Promised Land, Canaan, Jerusalem, Mount Zion, the New Jerusalem) and with lexemes with a negative connotation (Egypt, Babylon, Rome, Babylon the Great). The author involves the significant facts and materials of The Book of Books (Scripture). The attempt to create a unified concept of parallelism of apocalyptic and demonic worlds on the example of a single symbolic paradigm is made in the article in order to enable conscious reading of the text of Holy Bible. It is proved that the ability of symbol to transmit the inner essence of phenomena helps to make it polyfunctional means of fictional and figurative structure of any substance.

Keywords: Bible, connotation, concept, archetype, symbolema, binary opposition.

Решетняк Е.А. Библионимы как один из способов создания архетипной символики апокалиптической библейской образности

Аннотация: Статья посвящена актуальной лингвокультурологической проблеме осознания роли библеонимов как одного из способов создания архетипной символики библейской апокалиптической картины мира. В научном исследовании разграничены сакральные понятия Ерусалим и Новый Ерусалим; представлено архетипную бинарную оппозицию, маркированную лексемами с позитивной и негативной коннотацией.

Ключевые слова: Библия, коннотация, концепт, архетип, символема, бинарная оппозиция.

Лакомська І.В.¹

Репрезентативна специфіка фразеологізмів у заголовках українських газет

¹ Лакомська Інна Валеріївна, аспірант кафедри української мови, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Ангтація: Статтю присвячено з'ясуванню предикатних характеристик фразеологічних одиниць у газетних заголовках. Спираючись на методологічну базу нейролінгвістичного програмування, виокремлено кінестетичні, візуальні та аудіальні маркери, встановлено їхні домінантні та периферійні групи з огляду на сугестивне навантаження цих одиниць.

Ключові слова: газетний заголовок, фразеологізм, репрезентативні системи, нейролінгвістичний предикат, сугестія.

У зв'язку зі стрімким розвитком засобів масової інформації вчені активно наголошують на необхідності пояснення медійного впливу, про що свідчать ґрунтовні праці В. Бадрака, Л. Кудрявцевої, Н. Кутузи. Як зазначають дослідники, «нині функціонування ЗМІ спрямоване не лише на пізнання й відображення дійсності, але й на її перетворення шляхом впливу на свідомість та підсвідомість адресата» [1, 3], що визначає загальну специфіку медіапростору. Як центри медійного повідомлення в цьому аспекті все більшу увагу науковців привертають газетні заголовки, де для реалізації ефективної сугестії важливими є «не стільки логічність і аргументованість у вживанні мовних одиниць, скільки емоційний вплив на адресата» [4, 218]. Для лінгвістичної кваліфікації цього явища вчені (Т. Ковалевська, Г. Почепцов, В. Різун) пропонують спиратися на актуальні положення нейролінгвістичного програмування (НЛП), що на сьогодні виступає як потужний «засіб ефективного впливу й використовується всюди, де необхідні навички комунікації» [2, 74].

У межах цієї науки зокрема зазначається, що при сприйнятті, зберіганні та передачі інформації люди різною мірою використовують візуальну, аудіальну і кінестетичну (до якої зараховують дотикову, нюхову і смакову) репрезентативні системи [3], які зумовлюють специфічну сегментацію отримуваної інформації. Штучна (з боку сугестора) активація цих систем відповідно оптимізує впливовий ефект, оскільки максимально уприроднює, полегшує отримання і переробку побачених/почутих текстів, а також унаочнює концептуальну інформацію, створюючи її стереоскопічний образ. На вербальному рівні зазначена активація відбувається через так звані предикати – «сенсорно марковані слова, які вказують на використання тієї чи іншої репрезентативної системи» [8, 286] і «формують наші суб'єктивні «переживання» – представлення сприйнятого світу» [10, 125]. На думку Д. Гріндера й Р. Бендлера, «наша здібність вира-

жати те, що ми відчуваємо в кожній із наших репрезентативних систем, за допомогою слів є вказівкою на одну з їхніх найкорисніших характеристик: універсальність. Це означає, що, використовуючи мовні репрезентативні системи, ми можемо представити досвід, який сприймаємо через будь-яку з інших репрезентативних систем» [2, 285], що активує сприйняття й посилює сугестивну насиченість повідомлення. З огляду на це виявлення предикатної маркованості заголовка допомагає в з'ясуванні його впливового потенціалу, акцентуючи на актуальності зазначеної проблематики.

У пропонованій розвідці зосереджуємося на широковживаних у газетних заголовках фразеологізмах, які вчені (М. Багдасарян, Л. Майборода) уналежнюють до мовних одиниць з потужною сугестивністю та наголошують на їхній здатності загострювати, концентрувати увагу читача, тим самим здійснюючи вплив. За твердженням Ж. Колоїз, «фразеологічні одиниці є оптимальним засобом впливу, послуговуючись яким адресант кодує певну інформацію не лише з метою донесення її до читача (адресата), а й з метою актуалізації його уваги» [9, 34]. Зауважимо, що фразеологізми, які вживаються у газетних заголовках, детально вивчено в семантичному (Г. Солганік, В. Ужченко та Д. Ужченко), структурному (Н. Бойченко, В. Вакуров, В. Ковальов, О. Пономарів, М. Шанський) та стилістичному (А. Григораши, А. Сафонов) аспектах, але їхній сугестивний потенціал лише починають розкривати. До того ж, вивчення феномену впливу та визначення специфіки його використання, як зауважує Т. Ковалевська, на сьогодні перебуває в колі нерозв'язаних і практично не досліджених проблем не лише вітчизняного, а й світового гуманітарного знання попри високий ступінь їхньої актуальності, що зумовлює необхідність активізації відповідних студій [11, 173].

Вивчення фразеологічних одиниць (ФО) є також необхідним складником дослідження лінгвоментальності певного народу, і, як зазначає

Т. Ковалевська, «до аналізу ментальних орієнтирів обов'язково має залучатися лінгвістичний аспект» [8, 130]. Стійкі звороти відбивають досвід, накопичений протягом тисячоліть, та унаочнюють концептуальний шар свідомості народу. О. Селіванова вважає, що фразеологізми «занурені в комунікативний простір, інтенційно вилучаються із свідомості мовців у мовленнєвому процесі і налаштовані на етнокультурну інтерпретацію» [12, 12]. Наведене в цілому увиразнює наукову доцільність опрацювання ФО і для висвітлення їхньої загальної мовної природи, і для з'ясування притаманного їм впливового потенціалу, експонованого на вісь національної металності.

Аналіз ФО крізь призму їхньої впливової потужності, інтенсифікацію якої зумовлює репрезентативна маркованість, здійснено в російському мовознавстві В. Беянінім. Вітчизняні дослідники лише започатковують відповідні розвідки, що зумовлює актуальність розгляду ФО в зазначеному аспекті, а медійний контекст їхнього функціонування увиразнює наукову релевантність такого аналітичного напрямку.

Об'єктом нашого дослідження є фразеологічні одиниці в заголовках українських газет, предметом – виявлення репрезентативної маркованості як впливової ознаки таких фразеологізмів. Фактичним матеріалом слугували заголовки (58 одиниць) газет «Україна молода», «Демократична Україна», «Голос України», «День», «Літературна Україна», «Час» за період 2009 - 2013 років.

Мета статті полягає у визначенні предикатної маркованості ФО в газетних заголовках, що передбачає необхідність виконання таких завдань: 1) виокремити кінестетичні, візуальні та аудіальні предикати у складі ФО; 2) встановити домінантні та периферійні відповідні маркери з огляду на їхню частиномовну належність та вплиове навантаження.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати. Також застосовано аналітичні методи нейролінгвістичного програмування (предикатні характеристики), що дало змогу виокремити характерні мовні маркери впливу.

Т. Ковалевська зазначає, що «кожна з наявних у людини репрезентативних систем відбивається в мові, тобто лексикон будь-якої мови обов'язково містить номени на позначення тих референтів позамовної дійсності, які є модальні-

сно маркованими та актуальними для буття людини і протягом еволюції набули вербалізованого статусу, а також і власне вербалізованих атрибутів модальнісних феноменів – назв та ознак, властивостей кожної репрезентативної системи (субмодальностей)» [8, 251]. Це підтверджує і В. Беянін, указуючи, що «одним із способів виявлення провідного каналу сприйняття в НЛП є лексика, яку використовує мовець» [3] і, аналізуючи фразеологізми, у складі яких виокремлено сенсорно марковані предикати, доходить таких висновків: у російській мові приблизно 85% фразеологізмів є кінестетичними, 10% візуальними та лише 5% – аудіальними [3]. В цьому ж аспекті вчений зазначає про те, що, виокремлюючи провідний канал сприйняття, ми можемо використовувати більшу кількість репрезентативно маркованих слів («вербальні ключі»), у такий спосіб максималізуючи вплив на адресата [3]. Якщо ж навантаження тексту на домінантний канал буде мінімальним, то процес сприйняття ускладнюватиметься, оскільки адресат не матиме фізіологічних ресурсів миттєво співвіднести отриману інформацію зі своїм досвідом. Розуміння покращуватиметься тоді, коли інформація буде більш емоційною – не лише залежно від загального набору предикатів, а й якщо вона описуватиметься в предикатах, специфічних для адресата [3], досягаючи в такий спосіб потужнішого впливу.

Проаналізовані нами фразеологічні одиниці в газетних заголовках ілюструють актуальність відповідних номенів. Зазначимо, що ФО є семантично цілісними одиницями [14, 26], але в межах НЛП, враховуючи предикатні характеристики, ми аналізуємо семантику окремих елементів цих комплексів – нейролінгвістичних предикатів, що, не порушуючи загального значення ФО, дає змогу виокремити їхній репрезентативний стрижень. Ідентифікація та аналіз предикатної маркованості ФО уможливили виокремлення трьох основних груп – кінестетичної, візуальної та аудіальної, що виражаються специфічними для них морфологічними категоріями.

Кінестетична маркованість (45% від загальної кількості предикатів) найчастіше відбивається в прикметниках та дієсловах. Предикати, що відображають зазначену маркованість, представлені в таких прикладах (відповідні маркери виділено та розташовано за спадною кількісних характеристик):

1) прикметники: «Ентузіаст, романтик, *«гаряча голова»* (Україна молода, 07.02.13), *«Гаряча сльоза на червоній пелюстці»* (Україна молода, 06.03.09). Конкретизуючи семантику виокремлених предикатів, наводимо визначення тлумачно-

го словника: *гарячий* «який має високу температуру, сильно нагрітий» [7, 129]; «*З легкої руки* у Легедзине» (Україна молода, 04.06.09) – *легкий* «який має невелику, незначну вагу» [7, 383]; «*Важка ноша* спадщини» (Голос України, 26.02.13). Серед виокремлених прикметникових лексем переважають предикати, пов'язані із загальними процесами сенсорного сприйняття;

2) дієслова: «Якщо не *відчуваєте* ніг від втоми...» (Демократична Україна, 28.12.12) – *відчувати* «сприймати органами чуття, мати здатність сприймати, реагувати на щось» [7, 118]; «*Нагріли руки* на пандемії» (Україна молода, 26.11.09) – *гріти* «передавати своє тепло, робити теплим, гарячим» [7, 150]; «Франція *затягує* паски» (Демократична Україна, 4.01.13) – *затягувати* «стискати, стягувати що-небудь» [7, 273].

Отже, серед кінестетичних предикатів найбільшою активністю вирізняються прикметники (56%) та дієслова (40%), оскільки вони часто передбачають безпосередню взаємодію відповідних органів чуття та екстралінгвального референта в процесі перцепції [8, 252], залишаючи на периферії іменники.

Візуальну маркованість (30%) демонструють предикати, представлені різними частинами мови, частіше прикметниками, іменниками, дієсловами:

1) прикметники із семантикою кольору: «Майстер *«золоті» руки* української нейрохірургії» (Демократична Україна, 21.12.12) – *золотий* «який своїм кольором нагадує золото» [7, 299]; «Навздогін за *синім* птахом» (Україна молода, 08.04.11); «*Зелений* змії підганяв» (Україна молода, 23.04.13). Візуальну маркованість ілюструють предикати й у таких заголовках: «На відпочинок – із *чистою* совістю» (Україна молода, 22.03.11) та «*Вивели на чисту* воду» (Україна молода, 05.04.11);

2) дієслівні та іменникові лексеми, що також становлять певну частину візуальних предикатів, зосереджуються на вербалізації семантики зорового сприйняття. Наприклад: «*Бий «нациків»* – МВС *закриє* очі» (Україна молода, 17.03.10) – *закривати* «затуляти кого-, що-небудь, робити невидимим або недоступним» [7, 256]; «*Не все те золото, що блищить*» (Дзеркало тижня, 14.10.11) – *блищати* «надавати блиску, сяйва» [7, 76]; «*Очі б мої не бачили*» (Україна молода, 26.02.10); «*Третє око*» (Україна молода, 27.10.10); «*Око за око?*» (Демократична Україна, 23.03.12).

Наведені заголовки ілюструють розмаїтість домінантних предикатів, що максималізує сприйняття й потужніше впливає на читача. Проте можна стверджувати, що найпродуктив-

нішими є прикметникові компоненти, які на противагу іменниковим та ін. яскравіше унаочнюють характеристики повідомлюваного, тим самим активізуючи вплив.

Аудіальні предикати (25%) реалізовано здебільшого дієсловами та іменниками, що мають абстрактне значення. Дієслівні предикати, як правило, вербалізують семантику власне мовленнєвої діяльності, говоріння і т.ін.:

1) дієслова: «Уже *перші півні заспівали*» (Україна молода, 24.05.12) – *співати* «утворювати звуки співом» [7, 785]; «*Мертві бджоли не гудуть*» (Україна молода, 05.10.10) – *гудіти* «видавати довгі протяжні низькі звуки» [7, 152]; «*Поляки замовили* слово за храм» (Україна молода, 11.02.10), «*Грюкати* дверима СОТ не слід...» (Голос України, 14.03.12) – *грюкати* «створювати сильний шум при ударах, поштовхах, коливаннях» [7, 152];

2) іменники: «У *«свинячий голос»* Табачника» (Україна молода, 11.10.12) – *голос* «сукупність різних за частотою звуків, що видає людина або тварина через голосовий апарат» [7, 141]; «*Останній акорд* Марата» (Україна молода, 14.11.09) – *акорд* «одночасне сполучення кількох звуків різної висоти, що сприймається слухом як звукова єдність» [7, 22]; «*Тиша перед бурею*» (Україна молода, 13.02.13); або ж суміщення дієслівних та іменникових предикатів, сугестивний ефект яких посилюється тавтологією: «*Дзвонити в усі дзвони*» (Україна молода, 03.06.09) – *дзвін* «звуки, утворювані ударами, коливаннями чого-небудь металевого, скляного» [7, 69].

Аналіз заголовків із ФО, в межах яких виокремлено аудіальні предикати, свідчить про більшу частотність дієслівних компонентів порівняно з іменниками, які також активно вживаються в структурі фразеологізмів.

Отже, аналіз предикатної маркованості ФО в газетних заголовках дає підстави твердити про загальну актуальність цих нейролінгвістичних маркерів, у низці яких найактивнішими виявилися кінестетичні (45%), на другому місці – візуальні (30%) та менш продуктивні аудіальні (25%) предикати, що в цілому збігається з дослідженням В.Беляніна, але за винятком уживаності аудіальних предикатів (на прикладі російських фразеологізмів 9%, у нас – 25%). Домінування кінестетичних маркерів пояснюємо тим, що семантика переважної кількості таких ФО має максимальні потужності для відображення зовнішнього та внутрішнього світу людини, наближує читача до активного чуттєвого сприйняття, потужно впливаючи на нього. Зазначимо також, що частиномовна належність предикатів виокремлених трьох груп найчастіше реалізується дієслів-

вною (41% загальної кількості аналізованих лексем) та прикметниковою (33%) парадигмами (кінематична та візуальна групи). Іменникові компоненти зустрічаються рідше (17%), проте також мають високу впливову продуктивність.

Перспективою подальших досліджень у зазначеному аспекті може стати аналіз предикат-

ної маркованості цілісної фразеологічної системи української мови, що оптимізуватиме прогнозування сугестивних властивостей заголовків та уможливлуватиме потужніший вплив медійних повідомлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадрак В.В. Фактори ефективності і впливу друкованих ЗМІ (преси) на електорат: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.01.08. «Журналістика» / В.В. Бадрак. – К., 2000. – 21 с.
2. Бэндлер Р. Структура магии / Р. Бендлер, Д. Гриндер. – СПб.: Белый кролик, 1996. – 496 с.
3. Белянин В.П. Нейро-лингвистическое программирование и обучение иностранным языкам // <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
4. Белянин В.П. Основы психоллингвистической диагностики (Модели мира в литературе) / В.П. Белянин. – М.: Тривиола, 2000. – 448 с.
5. Белянин В.П. Психоллингвистические аспекты художественного текста / В.П. Белянин. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 120 с.
6. Энциклопедия НЛП в Интернете [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://enlp.info/nlp24.htm>.
7. Загнітко А.П., Щукіна І.А. Сучасний тлумачний словник української мови / А.П. Загнітко, І.А. Щукіна. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 960 с.
8. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: моногр. / Т.Ю. Ковалевська. – О.: Астропринт, 2008. – 324 с.
9. Колоїз Ж.В. Порушення фразеологічних норм як один із способів інтенсифікації виразності у мові ЗМІ / Ж.В. Колоїз // Мандрівець. – 2004. – № 2. – С. 34–39.
10. Олдер Г. NLP. Полное практическое руководство / Г. Олдер, Б. Хэзер. – К.: София, 2000. – 224 с.
11. Реклама та PR у масовоінформаційному просторі: монографія / Т.Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н.В. Кутуза та ін. – О.: Астропринт, 2009. – 400 с.
12. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психоконігнітивний та етнокультурний аспекти): моногр. / О.О. Селіванова. – К.-Черкаси, 2004. – 276 с.
13. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
14. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: [навч. посіб.] / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
15. Фразеологічний словник української мови: у 2-х книгах. Кн.2. / уклад. [В.М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1999. – 876 с.

Lakomska I.V. Representative specifics of phraseological units in the headlines of Ukrainian newspapers

Abstract: The article is devoted to the analysis of the predicate descriptions of phraseological units in newspaper headlines, where phraseological units attract maximum attention and influence the audience. The relevance of application of neurolinguistic programming is accentuated in this aspect. It was found that the activation of the title suggestion is done through the sensory specific markers (predicates) in the structure of the idiom. Communication between modal marked phraseological units and their suggestive power was detected. On the bases of methodological framework of neurolinguistic programming kinesthetic, visual and auditory markers were distinguished in the phraseological units that correlate with the representative systems stipulating the specific perception of the information received. Using the predicate characteristics of neurolinguistic programming, an analysis of semantics of the individual elements of phraseological units (neurolinguistic predicates) was carried out. According to morphological categories of predicates and their suggestive potential dominant and peripheral groups of these units were established. High productivity of the using of kinesthetic predicates was recorded in comparison with visual and auditory markers. Identified predicates are implemented in different morphological categories but more often they are expressed as adjective, verb, with less dynamics – a noun. There are also examples of predicates, that are observed in the structure of the morphological synesthesia, maximizing the impact on the reader. The features to appeal to the reader's emotional sphere of the predicate in the structure of phraseological units, optimizing the suggestive potential of the media messages were analyzed.

Keywords: newspaper headlines, phraseologism, representative systems, neurolinguistic predicate, suggestion.

Лакомская И. В. Репрезентативная специфика фразеологизмов в заголовках украинских газет

Аннотация: Статья посвящена анализу предикатных характеристик фразеологических единиц (ФЕ) в газетных заголовках, где именно ФЕ реализуют задачу максимального привлечения внимания и влияния на аудиторию. В этом аспекте акцентирована актуальность применения нейролингвистического программирования, где в частности доказано, что активизация суггестивности заголовка происходит благодаря использованию сенсорных маркеров (предикатов) в структуре фразеологизма. В статье прослежена связь между канальной спецификой репрезентативно маркированных ФЕ и присущей им суггестивной силой. На основе методологической базы

нейролінгвістического програмування в складі фразеологічних одиниць виділені кінестетическіє, візуальні і аудіальні маркери, які відносяться до репрезентативним системам, обумовлюючим специфічне сприйняття отримуваної інформації. Використовуючи предикатні характеристики нейролінгвістического програмування, здійснено аналіз семантики окремих елементів фразеологізмів (нейролінгвістических предикатів). Відповідно до морфологічних категорій, в яких виражені предикати, і їх сугестивного потенціалу встановлено домінуючі і периферійні групи цих одиниць. Зафіксовано високу продуктивність використання кінестетических предикатів порівняно з візуальними і аудіальними маркерами. Ідентифіковані предикати реалізуються різними морфологічними категоріями, але активніші вони виражаються іменами прикметними, дієсловами, з меншою динамікою – іменем іменісним, що в цілому визначається специфікою частеречної семантики. Також розглянуто явище предикатної синестезії, максимально посилюючої вплив на читача. Проаналізовані особливості предикатів в структурі фразеологічних одиниць газетних заголовків апеллюють до емоційної сфери читача, оптимізують сугестивний потенціал медійного повідомлення.

Ключові слова: газетний заголовок, фразеологізм, репрезентативні системи, нейролінгвістический предикат, сугестія.

Барабанова О.А.¹, Грибовська Д.А.²

Вияв мовних концепцій українських філософів у романтичних екзистенціях Анатолія Федя

¹ *Барабанова Олена Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, Донбаський державний педагогічний університет, м. Славіанськ, Україна*

² *Грибовська Дарина Анатоліївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філософії і політології Донецького юридичного інституту, м. Донецьк, Україна*

Анотація: Сучасне українське письменство за останні двадцять років періоду незалежності збагатилось творчими здобутками майстрів слова, незаангажованих різноманітними ідеями, письменників-професіоналів, котрі залучають до свого тексту не лише власні спогади та емоції, але й дають фахову оцінку минулому, формуючи перспективу читачього сприйняття. Лише врахування всієї повноти національної художньої спадщини дозволить системно і цілісно відтворити український літературний процес ХХІ століття, комплексно дослідити “культурні ландшафти” минулого, розкрити велич письменства в умовах свободи слова й друку. Цікавим для дослідження є філософська проза Анатолія Федя, яка становить окремий ідейно-художній феномен естетичного будівництва на основі автентично відображеної дійсності. Досі він – відомий науковець, малознаний в Україні як письменник, але популярний автор на Донеччині. Літературознавчі студії художньої творчості А. Федя тільки розпочалися. Проте цілісна наукова рецепція літературного процесу ХХІ століття як самобутнього національно-культурного феномена неможлива без врахування ідейно-художнього внеску творчих індивідуальностей на кшталт Анатолія Федя. Тож висвітлення окресленої проблеми перебуває фактично на початку її вхідження в оперативне поле наукового літературознавства. Актуальність пропонованої статті, таким чином, зумовлена як недостатнім рівнем аналізу масиву філософської прози Анатолія Федя, так і відсутністю спеціальних системних праць, присвячених творчій індивідуальності митця. Прозовий доробок Анатолія Федя є тим межовим поєднанням романтичного реалізму з вибуховою екзистенцією сучасної літературної тенденції, що відкриває українському прозовому тексту з філософським наповненням нові перспективи. Прагматизм образності та композиційної будови підкреслює авторську нарацію найвищого ґатунку, що сприяє народженню читача мислячого, розумного, інтелектуального. Сформований, по-різному інтерпретований творчий доробок Анатолія Федя є важливим компонентом українського сучасного літературного процесу. Свій письменницький хист митець зреалізовує насамперед у філософському тексті, що глибоко відображає історичні та соціальні конфлікти доби, розкриває особливості “колективного” й індивідуального життя українців минулого століття. Досить широка проблематика прози А. Федя, актуальність відображених наративно-екзистенційних явищ буття становлять специфіку його літературного моделювання дійсності.

Ключові слова: мова, екзистенція, філософський роман, література, А. Федя

Постановка проблеми. Сучасне українське письменство за останні двадцять років періоду незалежності збагатилось творчими здобутками майстрів слова, незаангажованих різноманітними ідеями, письменників-професіоналів, котрі залучають до свого тексту не лише власні спога-

ди та емоції, але й дають фахову оцінку минулому, формуючи перспективу читачього сприйняття. Лише врахування всієї повноти національної художньої спадщини дозволить системно і цілісно відтворити український літературний процес ХХІ століття, комплексно дослідити “ку-

льтурні ландшафти” минулого, розкрити велич письменства в умовах свободи слова й друку. Водночас, поглиблене вивчення мистецького доробку сучасних авторів сприятиме створенню науково-об’єктивного літературного поля.

Цікавим для дослідження є філософська проза Анатолія Федя, яка становить окремий ідейно-художній феномен естетичного будівництва на основі автентично відображеної дійсності. Досі він – відомий науковець, малознаний в Україні як письменник, але популярний автор на Донеччині. Літературознавчі студії художньої творчості А. Федя тільки розпочалися. Проте цілісна наукова рецепція літературного процесу ХХІ століття як самобутнього національно-культурного феномена неможлива без урахування ідейно-художнього внеску творчих індивідуальностей на кшталт Анатолія Федя.

Аналіз стану вивчення творчості письменника дає підстави стверджувати, що індивідуальний художній набуток А. Федя та його багатолітня самовіддана праця на літературній ниві досі не були об’єктом спеціального дослідження; донині бракує навіть концептуальних літературознавчих студій, присвячених його мистецькому доробку. Досить серйозно ускладнює вивчення діяльності літератора відсутність в Україні науково-критичного зібрання творів автора, корпусу його епістолярію, літературознавчої рецепції повістей і романів.

Тож висвітлення окресленої проблеми перебуває фактично на початку її входження в оперативне поле наукового літературознавства. Актуальність пропонованої статті, таким чином, зумовлена як недостатнім рівнем аналізу масиву філософської прози Анатолія Федя, так і відсутністю спеціальних системних праць, присвячених творчій індивідуальності митця.

Мета студій – визначити своєрідність творчої манери Анатолія Федя на основі аналітико-синтетичного дослідження його прозових творів, розкрити особливості образного світу й ідейно-стильової самобутності мовного матеріалу, з’ясувати місце і значення текстів автора у сучасному літературному процесі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**: охарактеризувати еволюцію образного мислення Анатолія Федя; інтерпретувати творчий набуток автора в парадигмі олітературнення важливих психологічних, філософських, морально-етичних, гуманістичних проблем; розкрити вплив мовних концепцій українських філософів на романтичні екзистенції Анатолія Федя.

Матеріалом дослідження стали найбільш репрезентативні для виявлення літературної індивідуальності твори письменника: повість «Над

рідною хатою гойдався шуліка...» та філософські романи «Реальні та метафізичні світи пана Сірого» та «Переддень доби Водолієвої».

Виклад основного матеріалу. До літературної діяльності Анатолій Федь приступив у віці, коли життєвий досвід накладає на людину тяжку відповідальність за будь-який вчинок, думку, почуття. Вимушений довгий шлях Анатолія Федя до художнього слова знаменував народження його як митця тексту та активізував “олітературення” до того плеканих у душі свіжих тем творчості: українського “безпросвіття” й самотності у велелюдному місці.

Письменником-романтиком й документалістом одночасно виявив себе автор у несатиричних творах антибільшовицької проблематики. Розгортаючи моторошні своєю правдою картини життя українців СРСР («Над рідною хатою гойдався шуліка...», «Реальні та метафізичні світи пана Сірого», «Переддень доби Водолієвої»), філософ віхово зобразив метаобраз тоталітарної держави.

Селянський світ у відтворенні автора-філософа й лірика, багатий своїми злиднями, антитетичний до нав’язаних норм співжиття людини і держави, не втрачає автентичних рис української етноментальності, в основному зберігає силу національно-народного духу. Письменник зафіксував і психологічно репрезентував етногенетичну схильність українців до виявів спротиву й інертності одночасно. Боротьбу людей за виживання епік художньо трансформував в ідею нескореності та опору червоному терору. У художньому вимислі митця такий протест заслабкий і примітивний та водночас героїчний і пафосний.

Анатолій Федь наголошує на людяності, гуманізмі простих, але духовно багатих людей, протиставляючи їх душевні чесноти владомощам, образи яких подано об’єктивно, без ідеологізації та прикрашування, характерних “підрадянській” літературі. Проза митця примножила філософсько-екзистенційні інтенції українського письменства сучасної літератури й стала ідейно-художнім люстром правди життя українців під тиском більшовизму.

Психоемоційною домінантою внутрішнього світу героїв аналізованих творів є буття українців, з одного боку, наче пересічних, а з другого – незбагнених у своїй глибинній елегантності та простоті одночасно. Звідси мистецьким “брендом” Анатолія Федя став суб’єктивно-індивідуалізований філософський аспект життя людини.

Реалістична правдивість сформувала образний лад філософської прози Анатолія Федя про часи радянського періоду. Автор порівняльно осмислив злочини комунізму, виходячи з руйні-

вної антигуманної природи цієї системи: «Я бачу ХХ століття в образі фашизму і сталінізму. Це взаємопов'язані ланки історичного процесу. Не було б сталінізму, який тоді загрожував усьому світу, не народився б фашизм і гітлеризм. Сталінізм і фашизм (багато хто не розуміє й сьогодні) є «авторами» голодоморів і воєн. Попри час, таке на забувається ніколи» [3, с.18].

До честі письменника, у нього відсутній образ ворога як такий, адже кожен персонаж з обох таборів піддався індивідуалізації зі збереженням іманентних людських рис. Автор-психолог та людинознавець розкриває мотиваційні чинники і стимули, які визначають людську свідомість і поведінку в апокаліпсисі існування.

Галерея образів автора стисла, але посутньо розкриває набутий різновекторний спосіб існування українського суспільства у діапазоні від адаптації, відходу від першоджерела до старанного збереження і культивування своєї національної ідентичності (симпатизує письменник, звісно ж, другій культурній стратегії). Автор сам орієнтований і орієнтує читача на плекання деталей побуту та автентичних традицій. Таким чином, Анатолій Федь художніми засобами створює масштабний образ своєї епохи, висловлює любов і захоплення рідною землею, засуджує її гнобителів, висміює людські вади, показує особистість в усій її полівалентній сутності. Письменник, як кожна творча індивідуальність, шукає, знаходить, виховує й захоплює свого читача.

Визначальним чинником у збереженні національно-народної своєрідності є для митця утвердження рідної мови. Піднесення цього аспекту на сторінках романів розкриває письменника як патріота, котрий пильно стежить за збереженням у співвітчизників української самобутності:

— ...Куди дівати традиції, дух? Тепер ви що, будете називати Анастасію Павлівну не дружиною, а супругою, тобто запряжену з вами в одну упряжку?

— Хіба не так?

— Їй більше до вподоби бути другом, а не впряженою в плуга, щоб удвох його перти до межі бування [7, с.406].

Філософське осмислення ролі мови у житті окремої людини і цілого народу, репрезентоване у творах А. Федя, являє собою гармонійне переосмислення мовних концепцій українських філософів минулого.

Українська традиція філософії мови не утворює (на відміну від англійської чи німецької) неперервного феномена із взаємозв'язками (чи взаємовідштовхуваннями) концепцій і ідей, які простежувались би досить чітко. Однак концептуальна толерантність і широта епістемологіч-

них рамок виявляються вже у мовній концепції П. Могили та професорів Києво-Могилянської Академії і лінгвофілософських ідеях Г. Сковороди.

Петро Могила вважав, що все розмаїття мов народів світу має божественне походження. У цьому він ішов за Біблією і трактатами вчителів церкви, деякі з котрих, особливо Григорій Палагна у своїх «Бесідах», докладно зупиняються на проблемі виникнення різних мов. Ці твори були добре відомі П. Могилі й іншим тогочасним українським мислителям. Відповідно до закладеної в них концепції, Бог в іпостасі Святого Духу зійшов на апостолів й учнів Христа у вигляді вогняних язиків і відтоді вони здобули здатність говорити різними мовами і передавати її народам світу. Бо Бог, пояснює Палагна, є Вогонь, який, обпалюючи, поїдає беззаконня і просвітлює тих, хто слухає. Через цей дар Божественного Духу апостоли й учні Христа стали знаряддям цього Духу, котре почало діяти за його волею і силою, бо будь-яке знаряддя, що сприймається ззовні, стає, на думку Палагни, ознакою не єства, але енергії того, хто діє.

При цьому слово розглядалося як складний комплекс, що, будучи знаком, містив у собі звук, ім'я, термін. На думку київських професорів, слова перш за все і безпосередньо позначають речі, а не поняття, хоча вторинно й опосередковано вони позначають також і поняття. Тому якщо значення знака встановлювалось ними через з'ясування його відношення до позначуваного предмета, то символ розглядався в залежності від повноти сприйняття переданої інформації та її вміщення в сферу суб'єктивних зв'язків людини, котра її сприймає. Чим багатший життєвий та інтелектуальний досвід людини, тим більший смисл вона зможе сприйняти з поданої інформації.

Саме таке використання мовної канви для поглиблення філософсько-психологічного змісту твору притаманне українським романтикам. Анатолій Федь, формуючи мовну структуру текстової панорами, пішов набагато далі. Оригінальний авторський варіант світобачення створює неперевершену структуру мовотвору. Досить часто автор звертається до романтичної форми часопросторової моделі буття, але робить це в незвичній манері екзистенційної естетики: *«Гігантськими кроками Українського простору ступає Час. Він пильнує виникнення, становлення, руйнацію усього, що існує на білому світі, та й не випускає із свого поля зору своє власне протікання. Час безроздільно панує на Землі. Земля освітлюється і зігрівається Небесним Огнем також у певний Час. У відведений Час регулює температурний баланс Зем-*

лі Вода. Чотири стихії (скорочено – ЗНОВ) дали життя усьому живому на Землі, хоча людина, яка назвала сама себе царем природи, початковий облаштує свій зв'язок з Землею і Всесвітом... Між тим, Людина і Світ не можуть покритися забуттям тисячоліть, це те, що ще і ще раз повториться, орієнтир при поверненні втраченого відчуття природного Начала. Земля, Небо, Огонь, Вода – частина людської історії, доля окремої людини, одиниця загалу» [7, с.16].

Київські філософи вважали, що слова виступають як знаки лише в процесі спілкування людей. При цьому вони домовляються про закріплення за словами певного постійного значення.

Однак, широкий, дійсно античний контекст інтерпретації «символічного світу», був окреслений вперше Г. Сковородою. Невипадково Д. Чижевський підкреслював: «Мова Сковороди є мова образів і символів... Мова Сковороди повертається до материнського лона символіки. Тут йому на допомогу приходять і символіка народної поезії, і символіка античного платонізму, і символіка християнства, як отців церкви, так і української та проповідної літератури... У Сковороди поняття ніби жевріють, ніби дрімують під покривом образів та символів» [9, с. 150]. Цей контекст, збережений у загальній тенденції, розширився до нашого часу, від мовної концепції Олександра Потебні (1835-1891) до філософсько-лінгвістичної концепції терміна П. Флоренського.

Свої наукові дослідження О. Потебня почав з відповіді на запитання, поставлені німецькою філософією та мовознавством (зокрема В. Гумбольдтом). Головне з них – про співвідношення мови та мислення. Ідея В. Гумбольдта, згідно з якою мова – не лише готовий інструмент, щось створене (ergon), а й діяльність (energeia) духу, є основоположною, що визначає філософську позицію О. Потебні. Виключна плідність теоретичних досліджень О. Потебні зумовлена тим, що мова для нього – не ізольований феномен, вона нерозривно зв'язана з культурою народу. Слідом за В. Гумбольдтом, О. Потебня бачить у мові механізми, що породжують думку. Іншими словами, у мові закладений творчий потенціал, а думка проявляється через мову. Причому кожен акт мовлення є творчим процесом, в якому не повторюється готова істина, а щоразу народжується нова. Народ у його концепції – творець мови, і мова – породження народного духу, і разом з тим саме мова обумовлює національну специфіку народу. Сформульована О. Потебнею проблема «мова і нація» (з ухилом в етнопсихологію) отримала розвиток у роботах Д. Овсянико-Куликовського, Д. Кудрявського,

М. Трубецького, Г. Шпета та ін. Однак і сьогодні залишаються дискусійними питання про те, чи має кожен народ свої власні способи інтелектуального осягнення навколишнього світу, «національну логіку доказу, національний нахил розуму, національну специфіку мислення» [5, с.29]. У цьому питанні А. Федь має свою точку зору: «Пушкін – Шевченко – два різні способи відтворення світу! Дві лексики, два синтаксису! Два світорозуміння» [7, с.406].

Мислетворча функція мови, про яку писали і В. Гумбольдт і О. Потебня, виявляється через закладений у слові інтелектуальний потенціал. Аналізуючи слово-мовлення, О. Потебня виділяє три його складові: зовнішню форму (артикульований звук), зміст (думку), який передається за допомогою форми, і внутрішню форму (найближчий етимологічний зміст) [2, с. 43]. Внутрішня форма кожного слова, за О. Потебнею, завжди визначається специфікою народної мови, оскільки кожна мова має притаманний їй специфічний погляд на світ або неповторну перспективу бачення. «Внутрішня форма слова, зауважує В. Русанівський, – це жива його душа. Слово без внутрішньої форми теж служить знаком, але воно позбавлене творчої енергії. Слово з внутрішньою формою, поряд із функцією позначення, розкриває причину взаємозв'язку слова із думкою, показує, чому слово служить виразником саме цього, а не іншого значення» [4, с. 10]. Таким чином, внутрішня форма означає сам процес творення думки.

Відзначимо, що так само, як згодом у концепціях М. Гайдеггера і Г. Г. Гадамера, наука і поезія, на думку О. Потебні, перебувають у тісній взаємодії. «Якщо буде доведено, що між двома формами мислення наявна така залежність, що поезія є найвища форма людської думки, що сама проза виникає із поезії і неможлива без неї, то ясно, що перевівши наукову діяльність у сферу чужої мови, ми тим самим послабимо свою поетичну діяльність, а опосередковано позбавимо плідності й майбутню наукову діяльність», – пише О. Потебня [2, с. 235]. Тобто, якщо між мовою й мисленням (у тому числі – науковим) існує зв'язок, то він не такий простий, як це може здаватися на перший погляд. Однак вчені різних галузей неодноразово підтверджували, що рідна мова є кращим інструментом для мислення, ніж чужа. За допомогою математичної мови звичайно передають те, що вже досягнуто наукою, але розвивати науку можна тільки на загальнолітературній мові в усьому її багатстві, в усіх її безмежних можливостях. Розвиток наукового стилю національних мов є ознакою розвиненості, повноцінності

нації. Пристосувати свою мову до загальнолюдських надбань, цим самим ствердивши її здатність виражати найскладніші поняття, – природне прагнення інтелектуальної еліти цивілізованої країни. Це прагнення зумовлене усвідомленням самоцінності, окремішності духовного життя свого народу, а звідси – бажанням зберегти свою неповторність, не нівелюватися серед інших народів.

Саме прагнення усвідомити на сторінках своїх творів долю рідного народу, бачену й пережиту на власні очі, підносить філософську екзистенцію Анатолія Федя на рівень творчого доробку державницького значення: *«Самозалюкування... Чого тільки й не придумують оті порожні голови. Це слово тлумачить колективний, краще – обцивинний злочин, культивує традицію, а держава, коли це їй вигідно, скажімо, для роз'єднання людей, підтримує різні ми легальними і нелегальними засобами»* [7, с.67].

Для нашого дослідження цікавими є міркування філософів стосовно концепту «термін». Так, наприклад, Андрій Белий виходить з того, що творче слово є втілене слово (слово-плоть), і в цьому сенсі воно дійсне: символом його є жива плоть людини. Надаючи термінологічній значимості слова першочергове значення замість побічного та службового, ми вбиваємо мову, тобто живе слово. Адже в живому слові відображається неперервне вправлення творчих сил мови. Андрій Белий гостро ставить проблему екзистенційності терміна: *«Слово-термін – прекрасний і мертвий кристал, що утворився завдяки процесу розкладання живого слова. Живе слово – квітучий організм. Ідеальний термін – це вічний кристал, отриманий лише шляхом кінцевого розкладання; слово-образ – подібний живій людській істоті»* [1, с. 456].

Саме таку відповідність між загальноприйнятим «терміном» і живим словом демонструє мова філософського роману-дилогії А. Федя *«Переддень доби Водолієвої»*: *«...Сказати, що*

ти, кацапський заброда, гівнюк – образиться, як-не-як, а таки старший брат. З іншого боку, який він старший брат, коли з трудом уміє читати і самого глушить граньонними склянками. Де той авторитет, що у сім'ї має старший брат? З нього старший брат, як з гівна пуля. І завжди, і в усьому спішисть, наче з пуна зірвався» [7, с.62].

Висновки. Сьогодні прийнято говорити про втрату сакральності: ми живемо у десакралізованому світі і маємо „обчислювальне мислення” (М. Гайдеггер). Десакралізований термінопоняттєвий простір потребує теоретичного і художньо-філософського осмислення, яке пропонують П. Флоренський, А.Белий і А. Федь, реалізуючи зв'язок між науковим та поетичним мисленнями і усвідомлюючи два аспекти наукової творчої думки, розглянуті О.Потебнею: раціональний та ірраціональний.

Саме тому прозовий доробок Анатолія Федя є тим межовим поєднанням романтичного реалізму з вибуховою екзистенцією сучасної літературної тенденції, що відкриває українському прозовому тексту з філософським наповненням нові перспективи. Прагматизм образності та композиційної будови підкреслює авторську нарацію найвищого ґатунку, що сприяє народженню читача мислячого, розумного, інтелектуального.

Сформований, по-різному інтерпретований творчий доробок Анатолія Федя є важливим компонентом українського сучасного літературного процесу. Свій письменницький хист митець зреалізовує насамперед у філософському тексті, що глибоко відображає історичні та соціальні конфлікти доби, розкриває особливості “колективного” й індивідуального життя українців минулого століття. Досить широка проблематика прози А. Федя, актуальність відображених романтично-екзистенційних явищ буття становлять специфіку його літературного моделювання дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белий А. Символизм как миропонимание / А.Белий. – М.: Республика, 1994. – 528 с.
2. Потебня А.А. Философия языка / А.А. Потебня // Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 17-275.
3. Романько О. Рукою майстра пише час / О. Романько // Славянская правда. – 2013. – 6 июня. – № 23(139). – С. 18.
4. Русанівський В.М. Світогляд і мова / В.М. Русанівський // Мовознавство. – 1989. – № 2. – С. 3-11.
5. Сковорода Г. Пісні. Вірші. Байки. Трактати. Діалоги / Г. Сковорода // Повне зібрання творів у двох томах. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 2. – 574 с.
6. Федь А.М. Над рідною хатою гойдався шуліка: Поезія / А.М. Федь. – Слов'янськ: Видавець Моторін Б.І., 2010. – 152 с.
7. Федь А.М. Переддень доби Водолієвої / А.М. Федь. – Канів: «Склянка часу», 2013. – 470 с.
8. Федь А.М. Реальні та метафізичні світи пана Сірого: Філософський роман / А.М. Федь. – Слов'янськ: Видавець Моторін Б.І., 2010. – 284 с.
9. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 174 с.

Barabanova O., Gribovska D. Disclosure of Language Concepts of Ukrainian Philosophers in A. Fed's Romantic Existential works

Abstract: For the last twenty years, the period of Independence of Ukraine, the modern Ukrainian literature has been enriched with creative achievements of masters of words, unbiased from diverse, different ideas; professional writers who disclose in their texts not only their own memories and emotions, but also provide an professional assessment of the past, creating the further perspective of reader's perception. Surely only consideration of full national artistic heritage will reproduce Ukrainian literary process of the XXI century in a systematic and comprehensive way; investigate the "cultural landscapes" of the past, and reveal the greatness of literature in conditions of freedom of speech and press. Anatoly Fed's philosophical fiction is interesting to be studied. It is a separate ideological and artistic phenomenon of aesthetic construction based on authentically reflected reality. Still he is a famous scientist, but in Ukraine he is not well-known as a writer, but a popular author in the Donbas. Literary art studio of A. Fed has just begun. However, a complete scientific reception of literary process of the XXI century as a distinctive national cultural phenomenon is impossible without the ideological and artistic contribution of creative individuals like A. Fed. So the coverage of outlined problems is actually in the beginning of its entry into the operative field of scientific literature. Therefore the relevance of the proposed article is determined, on the one hand – by insufficient analysis of the array of A. Fed's philosophical prose, on the other hand – by the lack of specific system works on the creative individuality of the artist. A. Fed's emotive fiction heritage achievements is the boundary blending of romantic realism and explosive existence of modern literary trends that reveals new perspectives for Ukrainian prose texts with philosophical content. Imagery pragmatism and compositional structure emphasize the author's narrative of the highest quality that gives birth to the intelligent and intellectual reader. A. Fed's creative heritage formed and interpreted in various ways is an important component of modern Ukrainian literary process. The artist realize his talent as a writer primarily in philosophical text that reflects deep historical and social conflicts of the day, reveals features of "collective" and individual life of Ukrainian people of the last century. Quite broad problems of A. Fed's prose, the narrated urgency of reflected existential phenomena of life determine the specific literary simulation of reality.

Keywords: language, existential, philosophical novel, literature, A. Fed.

Барабанова Е.А., Грибовская Д.А. Проявление языковых концепций украинских философов в романтической экзистенции Анатолия Федя.

Аннотация: Современная украинская литература за последние двадцать лет независимости обогатилась творческими достижениями мастеров слова, незаангажированных разнообразными идеями, писателей-профессионалов, которые интерпретируют в своем творчестве не только собственные воспоминания и эмоции, но и дают профессиональную оценку прошлому, формируя перспективу читательского восприятия. Лишь учет всей полноты национального художественного наследия позволит системно и целостно воссоздать украинский литературный процесс XX века, комплексно исследовать "культурные ландшафты" прошлого, раскрыть величие литературы в условиях свободы слова и печати. Интересным для исследования является философская проза Анатолия Федя, которая составляет отдельный идейно-художественный феномен эстетического строительства на основе аутентично отраженной действительности. До сих пор он – известный ученый, малоизвестный в Украине как писатель, но популярный автор в Донецкой области. Литературоведческие студии художественного творчества А. Федя только начались. Однако целостная научная рецепция литературного процесса XX века как самобытного национально-культурного феномена невозможна без учета идейно-художественного вклада творческих индивидуальностей типа Анатолия Федя. Поэтому освещение обозначенной проблемы находится фактически в начале ее вхождения в оперативное поле научного литературоведения. Актуальность предлагаемой статьи, таким образом, обусловлена как недостаточным уровнем анализа массива философской прозы Анатолия Федя, так и отсутствием специальных системных работ, посвященных творческой индивидуальности писателя. Прозаическое наследие Анатолия Федя является тем предельным сочетанием романтического реализма с взрывной экзистенцией современной литературной тенденции, которая открывает украинским прозаическим текстам с философским наполнением новые перспективы. Прагматизм образности и композиционного строения подчеркивает авторскую нарративную высший сорта, что способствует рождению читателя мыслящего, умного, интеллектуального. Сформированное, по-разному интерпретированное творчество Анатолия Федя является важным компонентом украинского современного литературного процесса. Свой писательский талант писатель реализует, прежде всего, в философском тексте, глубоко отражает исторические и социальные конфликты эпохи, раскрывает особенности "коллективной" и индивидуальной жизни украинцев прошлого века. Достаточно широкая проблематика прозы А. Федя, актуальность отраженных нарративно-экзистенциальных явлений бытия составляют специфику его литературного моделирования действительности.

Ключевые слова: язык, экзистенция, философский роман, литература, А. Федь

Кульбабська О.В.¹

Однорідні члени речення як засіб інтерпретації художнього світу

¹ Кульбабська Олена Валентинівна,

доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Анотація: У статті розглянуто функції однорідних членів речення, зв'язок між якими здебільшого ускладнений індивідуально-авторським сприйняттям явищ дійсності. Доведено, що ці ускладнювачі структури простого речення не лише виражають таксисні відношення, а й слугують яскравими засобами експресії та естетичного впливу на співрозмовника. Зокрема, у художньому мовленні українських письменників сурядні ряди головних або другорядних членів – найважливіший засіб детального опису предметів, явищ, процесів і їхніх ознак, що репрезентують емоційність та експресивність висловлення, його різноманітні колорити.

Ключові слова: текст, просте ускладнене речення, таксис, варіантність, функція.

Кожний письменник усвідомлює реальний світ через предмети, явища, події, ситуації та моделює їх взаємозв'язки відповідно до світогляду й мовної картини світу. У цьому аспекті лінгвостилістичний аналіз творів національної літератури дає змогу встановити художню та змістову значущість окремих елементів мовної структури, визначити релевантність актуалізованих у контексті одиниць, їх варіантність.

Постає запитання: у який спосіб автор здійснює стилістичну селекцію засобів семантичного вираження, добираючи з-поміж них найдоцільніші для вираження однієї ситуації та однієї схеми мислення? На думку С. Кацнельсона, «Ця миттєва операція, що триває в мозку мовця, зовсім не проста і зумовлена такими чинниками, як вимоги комунікативного динамізму та структурні особливості певної мови. Динаміка мовленнєвомисленнєвого процесу зорієнтована на слухача. Якщо власне «внутрішнє» мовлення є мовленням для себе, то, готуючи зовнішнє мовлення, мовець насамперед має враховувати погляд співрозмовника, виходити з рівня його обізнаності» [7, 9].

Безперечно, типовий хід комунікації полягає в поступовому русі від відомого до нового. Автор може передати адресату нову інформацію лише з огляду на його знання та відомості, що їх отримав співрозмовник у процесі комунікації. «Суб'єкт комунікативної діяльності конститує себе тим, що його дії завжди зумовлені прийняттям одного рішення в умовах альтернативи» [4, 235]. Цей чинник накладає відбиток на кожен окремий етап мовленнєвої діяльності, кожне речення-висловлення. Оскільки члени речення виконують різну комунікативну роль, то адресант має враховувати «ступінь динамізму» («комунікативну цінність») компонентів фразової структури. Це, зі свого боку, показує певну активність мовця, його суб'єктивно-вибіркове ставлення до ситуації.

Мета нашого дослідження – проаналізувати функції однорідних членів (інший термін – «сурядні ряди словоформ») у структурі простого

ускладненого речення, що відображають насамперед взаємозв'язок центральних і периферійних засобів вираження референційно-інформативної семантики і ґрунтуються на кореляції висловлень з різним ступенем актуалізації фрагментів повідомлення про ту саму ситуацію дійсності.

Потенційна спроможність семантичного ускладнення безпосередньо пов'язана із здатністю до варіативного структурування, до розгортання чи згортання мовної одиниці. Безперечно, унаслідок структурних змін відбуваються і семантичні переміщення в загальній інформативно-референційній структурі висловлення. Інтелектуальне моделювання факту, події чи ситуації дійсності забезпечує не лише семантика предикатів або об'єктивна ситуація, але й комунікативно-прагматичні інтенції мовця: 1) бажання щось розповісти, переповісти, попросити, запитати; 2) інтуїтивно чи свідомо добирати чи самотійно утворювати засіб, найбагатший у плані мовної естетики, економний і зручний у вживанні; 3) прагнення виокремити, актуалізувати певний елемент чи сегмент висловлення; 4) намагання забарвити мовлення, надати йому смислових, стилістичних або експресивних відтінків; 5) необхідність висловити оцінну реакцію на ситуацію чи емоційно відреагувати на побачене / почуте. У цьому аспекті для однорідності як синтаксичного явища характерний високий ступінь прагматичної значущості, оскільки «регуляторами тут будуть чинники сприйняття мовцем повідомлюваного, тобто набуватимуть значення саме ті сегменти конструкцій, які виявляються функціонально оперативними як цілісні в процесі кодування і декодування мови. Цілісність однорідного ряду (чи руйнування цієї цілісності) є важливим моментом сприйняття повідомлюваного. Явище однорідності – факт мисленнєвого процесу, який виражається у мові і в чуттєвому, і в раціональному змісті» [6, 64]. Наприклад: *Те, що свистіло вгорі, з розгону шугнуло в ґрунт, сухо **грякнуло**, і гаряча суха хвиля га-*

зів забила Чернишеві дихання, кинула геть... Із скреготом полетіли гнуті рейки, знову **гряк**, знову **гірко**, нічим дихнути (О. Гончар); Учора **як грякнув** грім, то аж шибки в хаті задзвеніли (Розм.). Виокремлені присудки служать для вираження єдиного основного значення – раптової минулої дії, що її морфологічно (без відчутних додаткових відгінків) передає форма минулого часу **грякнуло**. Інші форми паралельно виражають додаткову семантику – миттєвість, несподіваність дії (як **грякнув**), різкий її вияв (**гряк**), що й зумовлює вибір цих форм у конкретному контексті. Розглядувані форми належать до розмовного стилю, а отже, в художній мові вони є особливим засобом для **передавання розмовної експресії**.

Цікавий матеріал для спостережень над уживанням експресивних форм присудків дають твори Остапа Вишні, напр.: «**Я – смик! А волосінь – дзень! А я в воду з усіх ніг – лась! І – по шию!**»; «**Сидимо, дрімаємо. Пан налигача в руці тримає. Коли це я-а-ак смиконе!.. Смикало воно, смикало – не візьме**»; «**Як смиконув він зразу, якби я був не вхопився за човен, лазили б ото по мені раки**». Варіюючи в одному контексті кореферентні (співвідносні) форми, письменник доречно змінює характеристику дії, відповідно забарвлює авторське мовлення.

Кожне речення, ускладнене однорідними членами, має свою неповторну індивідуальну сутність, вагому стилістично, оскільки вона щось активізує, логічно виокремлює, надає особливого звучання. Наприклад: **Семен та Наумиха здивувалися, взрівши Романа...** (М. Коцюбинський); **Реве, стогне хуртовина, косить, верне полем** (Т. Шевченко). Однорідність у наведених реченнях, з одного боку, **забезпечує економність вислову**, а з іншого – демонструє через нагромадження однопланових елементів висловленого, однотипність реалій – осіб, явищ, дій, ознак, обставин, ситуацій – неповторний лад мислення й мовлення. Порівн.: **Реве, стогне хуртовина, косить, верне полем** (Т. Шевченко) // **Хуртовина реве. Хуртовина стогне. Хуртовина косить. Хуртовина верне полем**. Без сумніву, дієслова-присудки, поєднані сурядним зв'язком, акцентують увагу не на лексично тотожному суб'єктові дії (**хуртовина**), а насамперед на кількох логічно співвідносних діях, вирізнених в одному реченні значеннєво або емоційно, експресивно (**реве, стогне, косить, верне**).

Не викликає заперечення думка, що однорідність міняє змістове навантаження речення, його реальний комунікативний сенс [6, 92]. Наприклад, до простого, нейтрального чи однотипного ускладнення належать парні присудки, дієслівна

семантика яких взаємодіє в нерозчленованому (одночасному) вияві, як-от: **А хвилі на той бік ідуть та ревуть** (Т. Шевченко). Якщо сурядні ряди присудків, що виходять за межі 3–4 елементного, становлять відкритий ряд і виражають послідовність дій і станів, то спостерігаємо скорочення ряду через заміну дієслова дієприслівником доконаного виду, що виконує роль конденсатора присудкової семантики предикативного ядра речення. У цьому разі фіксуємо тенденцію до синтаксичного паралелізму, впорядкованості ряду варіацією заміни, напр.: **Даруся подивилася-подивилася з груші на Йвана, втерла сльози і потихеньку злізла з дерева, лишивши вінок з голови на гіллі** (М. Матіос) // **Даруся лишила вінок з голови на гіллі**.

Часткову десемантизацію чи втрату інформативності однієї з кількох дій зумовлюють кілька чинників, основними з-поміж яких є часове передування додаткової дії та пропозиційна семантика дієприслівника, як-от: **Юрко чувся дуже змученим і, поклавши книжку під голову, заснув...** (Є. Ярошинська). Семантика партиципної конструкції, знімаючи «напругу» фаз щодо помірної розподілу смислів» [6, 73], доповнює, увиразнює семантику фінітних дієслів, нарощує глибину речення. Зауважимо, що в наведеному реченні будь-яке дієслово можна замінити дієприслівником, а дієприслівник – особовою формою. Однак вибір тієї чи тієї конструкції залежить не лише від того, якій із зазначених дій треба надати характер другорядності, а й зумовлений стилістичними потребами: «заміна взагалі ніколи не тотожна повному перетворенню однієї частини мови в іншу. Адекватності тут бути не може» [9, 152]. Дії за допомогою сурядних рядів присудків постають як рівноправні, самостійні. Завдяки інтонації переліку повідомлення набуває констатувального характеру, стає можливою деталізація у відтворенні подій, явищ, фактів. Водночас компоненти дієприслівникової конструкції беруть на себе «роль засобу вираження ущільненого смислу» [2, 35], урізноманітнення мовлення, забезпечують «виразне формальне означення хронологічних взаємин двох дій тієї самої особи» [1, 291].

Окрім таксисних відношень (одночасності й послідовності), між компонентами сурядного ряду присудків можуть поставати й інші семантико-синтаксичні відношення, а саме: 1) контрактивного протиставлення: **Не прийшов – примчав до своєї коханої** (М. Лазарук); 2) конкретизації та уточнення: **Червоніс круглолиций, горить, а не сяє** (Т. Шевченко); 3) інтенсивності: **Жінка плакала гірко – заливалася слізьми** (Із часопису); 4) порівняння: **Хазяйка перед ними розливалася медом, і ясніла**

солодкою усмішкою (В. Шевчук); 5) допусту: *Не тільки село з селом – сусіди не бачилися одно з одним цілими тижнями* (Панас Мирний); 6) причиново-наслідкової залежності: *Утоми-лась завірюха, де-де позіхає* (Т. Шевченко). Порівн. також сурядний ряд, один із компонентів якого пов'язаний відношенням приєднання, що частково руйнує оповідну лінійність, слугує **засобом змістового виокремлення**, «переходячи межу» логічних форм думки: *А Даруся якось ніби встидливо дивилася собі під ноги – і таки пливла поруч з Іваном, як княжна, ще й рукою зрідка поправляла волосся під хустками* (М. Матіос); *І довготелесий, мов жердина, Михайло, несе сокиру у дроворуб, підмітає дряпком доріжку від стодоли до хати, обтрушує від стружки і тирси штани – іде вечеряти* (М. Матіос).

На протигагу простим дієслівним присудкам, дієслівно-іменні сполучення завдяки своїм структурно-семантичним властивостям (сполучатися з прикметниками, «втягувати» в свою орбіту стилістично забарвлену, емоційну лексику) **посилюють стилістичну настанову висловлення**, зокрема надають йому врочистості [8, 40]. Порівн.: *Мер міста подякував львів'янам за спільну боротьбу з негодою; І глибоку-глибоку складаємо подяку українським жінкам за їхній талант бути берегинєю домашнього вогнища* (Із часопису).

У художньо-образному мовленні, за нашими спостереженнями, часто трапляються сурядні ряди слів, зв'язок між якими ґрунтується не на прямому логічному співвідношенні, тобто не за основною, істотною ознакою, а на виявленні супутніх, додаткових змістових відтінків, прихованих стилістичних потенцій. Зрозуміло, що такі однорідні члени речення стають логічно співвідносними, взаємозумовленими лише в контексті, як-от: *В атмосфері палких речей, сміливих поривань, надій, енергії, повній безкрайої віри в ідею та власні сили, загрітій юнацьким запалом, гарно відчувається молодіж* (М. Коцюбинський). Слова, семантично віддалені поза конкретною ситуацією, стали кореферентними в конкретному висловленні, оскільки автор виявив у них спільний компонент – динамічність буття. Однорідні одиниці в цьому разі начебто поєднані суб'єктивно забарвленням зв'язком, найбільше зумовленим досвідом автора, його знаннями та асоціаціями, умінням бачити в значенні слів щось своєрідне, здатністю виявити в них певні імпліцитні можливості, тимчасово поєднати їх. Іншими словами, зв'язок однорідних членів речення здебільшого ускладнений індивідуально-авторським сприйняттям явищ дійсності. Тому, вилучені з контексту реальної

мовленнєвої ситуації, вони втрачають співвідносність, а принцип лінійного розгортання речення стає незрозумілим, немотивованим.

Попри те, об'єднання в одному ряду різних за змістом елементів завжди продумане: воно заздалегідь розраховане на образність. Це дає нам підстави розглядати сурядні члени як один із **засобів експресії, як прийом естетичного впливу** на співрозмовника. Наприклад: *Встала й весна, чорну землю сонну розбудила, уквітчала її ряс-том, барвінком укрила* (Т. Шевченко); *За зоряним морем далекі краї, і сльози, і горе, і думи мої* (О. Влизько); *До тебе не доходять плач наш... наші сльози...* (Панас Мирний).

У художніх текстах часто трапляється висхідна експресивно навантажена однорідність, що уяскравлює **динамізм авторської оповіді**, напр.: *Рифка зірвалася, скрикнула, побігла до вікна* (І. Франко); *Все живе не співає, не кричить, не ворухиться, не живе* (М. Коцюбинський); *Розсердився козак – і заманувсь косою* (Панас Мирний). Подекуди синтаксична однорідність бере участь у творенні поетичної ритміки висловлення, **стилізації художнього мовлення** під народне, напр.: *Кухоль ходить, переходить, так і висихає* (Т. Шевченко); *То й цар Гуцул пробужаєсь та й головку зводить, а протерши чорні очі, до кола підводить* (Ю. Федькович).

Загалом погоджуємося з думкою П. Дудика: «Чим більше в реченні однорідних членів, тим повніша в ньому однотипна розчленованість висловленої думки, тим вона ширша й багатша, тим повніше охоплює певні реалії життя» [5, 252]. Авторській оповіді, пересипаній однорідними членами, притаманна деяка стилістична своєрідність, зокрема описовість, тональна рівність, як-от: *Чорні згорблені постаті різко вимальовувалися на тлі холодного грудневого неба* (В. Малик); *Стоїть Катря серед поля, Дала сльозам волю* (Т. Шевченко). Утім, за нашими спостереженнями, художній текст із згустком одно- чи різнотипних однорідних і неоднорідних членів набуває певної словесної переобтяженості, внаслідок чого письменник створює **ефект надокучливості**, напр.: *Спека жахлива, неземна, божевільно злоблива, хижа, болюча, палаюча, їдуча, злослива, грізна, нестерпна, убивча і несправедлива – наче ворожого стріла, випадкова й злосила* (М. Бучко).

Якщо в структурі речення сурядні ряди слів виражають різні за семантикою поняття або належать до різних функційних стилів, то постає відповідний стилістичний ефект, що в окремих контекстах може набувати **іронічного або комічного колориту**. Унаслідок такого поєднання в мовленні з'являється лексико-

синтаксичний алогізм. «Іронія досягається за рахунок порушення логічної однорідності перелічення (в ряд однотипних членів речення поставлено непок'єднані поняття, тобто далекі одне від одного явища, ознаки за своєю суттю, у яких немає спільних рис)» [3, 72]. Наприклад.: *Цей чоловік має прекрасну жінку та дороге авто* (Із часопису); *Є думки чоловічі, жіночі й невизначеного роду. Останні – не діти двох перших. За звичай їх підкидають загорнутими в газету* (Із часопису); *Ніколи не вір дзеркалам і газетам* (Дж. Осборн).

Інше стилістичне тло прояву однорідності пов'язане з **манерою опису**, у якому особливо виразним є компактне вживання семантично та синтаксично різнотипних однорідних членів речення. Оскільки за цих умов нагромаджується одноплановість деяких елементів висловленого, увага співрозмовника (читача) певним чином сфокусована на релевантних ознаках, створюючи багатовимірну оповідну тональність, напр.: *Переді мною стояв парубок літ коло 24, середнього росту, широколиций, з плоским, узад відігнутих чолом, з невеликим чорним заростом на вусах і бороді і з довгим покудовченим волоссям* (І. Франко); *Мордований, обідраний скороминучими владами, отаманами і різними батьками, без гасу, без солі, без сірників, без взуття, в грубій полотняній одежі стояв той дядько на шляхах історії і болючими очима дивився тільки на землю* (М. Стельмах).

Сурядний зв'язок означальних поширювачів зазвичай супроводжують семантичні відтінки пояснення, уточнення, градації, що відрізняє його від сурядного в підметовому й присудковому синтаксично однорідних рядах, напр.: *Був на Іванові екзотичний, трохи дивакуватий капелюх, з надто високим пером та дуже високими крисами* (Н. Кобринська); *На обід посідали [опришки] за величезним, найбільшим камінням* (Г. Хоткевич); *У дореволюційній Росії панували всі ці величезні, колосальні, грандіозні нещастя* [голод, неосвіченість, тиранія. – О. К.] (Із часопису). За допомогою підсилювально-перелічувальної інтонації автор висловлення може поєднувати подібні, синонімічні, функціонально тотожні ознаки предметів, явищ, які уварізнують одна одну. Здебільшого перший член ряду, загальний для актуально вираженої синонімічної групи, є його домінантою [6, 78].

Подекуди синтаксично однорідними стають означення лексично не синонімічні, т. зв. контекстуальні, асоціативні, образні на основі опосередковано-асоціативних відношень, напр.: *Пливуть важкі і вистріпані хмари* (Л. Костенко); *Дуби плечисті, бородаті похмуро дивляться з-під брів* (Л. Левицький).

Об'єктні та обставинні поширювачі є менш стилістично виразними: фігуративність вислову здебільшого стосується лише парного їх уживання або художнього нагромадження для підсилення характеристики зображуваного, напр.: *Тиша була виповнена всякими звуками і дзвінкою піснею жайворонка, дзижчанням польових мух і тихим мелодійним шелестінням стиглого жита, підрізаного серпами* (М. Коцюбинський); *Які дива відбуваються навколо нас взимку й влітку, ранньою весною і пізно восени!* (І. Муратов); *І день минув без бур, без туч, без хуг, без гроз, без граду* (О. Логінова).

Узагальнювальні слова при однорідних членах, незважаючи на свою начебто структурну обтяжливість, є одним із засобів послідовного формування думки, класифікації та об'єднання за релевантними ознаками понять, предметів і деталізації їхніх ознак, напр.: *Отих, від кого йде наруга, три категорії всього: мій ворог, ворог мого друга та ще друг ворога мого* (Д. Білоус); *Казкова Ольвія, місячні ночі, тихі лимани – все там буде для них, для них...* (О. Гончар); *Чорні зароплені кахтани, лейбики, сіряки та гуні, такі ж сорочки, переперезані то ремнями, то шнурками, то ликом, бліді, пожовклі та позеленілі лиця, поширпані та зароплені шапки, капелюхи, жовтеньські „гольцимици“, бойківські повстані крисані та підгірські солом'яники, – все те густою, брудною, сірою хмарою виривало толоку, товтілося, хвилювало, гомоніло, мов прибуваюча повінь* (І. Франко).

«У сфері стилістичного синтаксису, розбудова однорідних рядів спричинена експресією. Чисельна довільність ряду, ускладненість однорідних членів іншими членами речення, що виконують функцію поширення основних в однорідному ланцюжку, поняттєва смислова сумісність чи несумісність однорідних членів – явища стилістично вмотивовані» [6, 64]. Функціонування однорідних і відокремлених конструкцій у сучасній українській мові спричинено впливом книжного стилю мови.

Отже, семантико-синтаксична однорідність у реченні, вирізняючись у ньому інтонаційно, завжди по-особливому розгортає зміст речення. Вибір ускладнювальної конструкції залежить від інтенцій мовця, який, з одного боку, використовує типові, стереотипні висловлення, з іншого – кожного разу нові, найадекватніші для конкретної ситуації мовлення. Зокрема, однорідністю створюється своєрідна логічна й емоційна сутність речення, а на цій основі й така ж його стилістична, функційна неповторність, індивідуальність, що ніколи не буває адекватною із стилістикою речень усіх інших структурних різновидів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булахівський Л.А. Розвиток мови (Мова як знання для думки) / Л.А. Булахівський // Основи мовознавства. – Харків: Вид-во Всеукр. заочного ін-ту народної освіти, 1928. – 295 с.
2. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в синтаксисі української мови: навч. Посібник / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 1994. – 72 с.
3. Гуйванюк Н.В. Способи реалізації іронії у структурі речення: [монографія] / Н.В. Гуйванюк, Ю.М. Пацаранюк. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – 167 с.
4. Гутнер Г. Риск и ответственность субъекта коммуникативного действия: [монография] / Григорий Гутнер. – М.: Свято-Филаретовский православный христианский институт, 2008. – 248 с.
5. Дудик П.С. Стилистика української мови: навч. Посібник / П.С. Дудик. – К.: Академія, 2005. – 368 с. – (Альма-матер).
6. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення: [підручник] / Л.О. Кадомцева. – К.: Вища шк., Голов. вид-во, 1985. – 126 с.
7. Кацнельсон С.Д. Речемыслительные процессы / С.Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. – 1984. – № 4. – С. 3–12.
8. Кислякова Н.О. Співвідносні форми присудка / Н.О. Кислякова // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 10. – С. 39–44.
9. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – Изд. 6-е. – М.: Учпедгиз, 1938. – 451 с.

Kulbabskaya E. Homogeneous parts of the sentence as a means of interpreting of a literary text

Abstract: The article shows the variety of stylistic functions of homogeneous parts of the sentence in the structure of the simple complicated sentences. In particular, in the Ukrainian writer's literary language using of homogeneous parts of the sentence is the favorite means of intensification of its expressiveness. Units of primary or secondary homogeneous terms of close semantics are often used as an important means of description of objects, their properties, and the various phenomena, processes, etc. In this case, the greatest stylistic effect reaches enumeration, which is intensified with semantic gradation. Open or closed ranks homogeneous parts of the sentence, with the help of the semantic resemblance and enumeration of logically incompatible words allow to create a comic effect and even highly satirical image. It attaches the description of emotionality, expressiveness. Incompatible concepts or (general and particular), sometimes combine in a number of homogeneous members which makes the statement ridiculous and illogical. With the homogeneous parts of the sentence, you can create expressive semantic correlation. Firstly is used undistributed homogeneous terms, and after – the same words are repeated with a detailed explanation. As a result – the symmetry of syntax construction appears. The antithesis is made by antonyms emphasizes of expression of homogeneous members. Authors use colorful epithets (coordinated or uncoordinated concepts) with the concrete-shaped definition in a detailed portrayal of nature, life, portrait characteristics of characters, etc. When enumerate homogeneous concepts in works of art author uses isolation of part of the sentence. The writer separates from the dominant part of the statement syntactically independent segments, strengthening their semantic weight and giving a special emotional speech. This is easily seen by transforming the sentence and improving intonation (on the letter replacing full stop to semicolon). Homogeneous series of verbal predicates not only express the dynamics of the narrative, but also temporal relationship – the simultaneity or temporal sequence of several actions. Using of homogeneous parts of the sentence affects to the intonation pattern of phrase. In artistic style enumeration creates a special harmony of the text, creates phrasal ordering. Writers giving aesthetic meaning of sound design of speech eager to compose a series of three-term constructions; the fourth and following components of such series prefer to replace by the Participle Complex.

Keywords: text, homogeneous parts of the sentence, temporal relations, function.

Кульбабская Е. Однородные члены предложения как средство интерпретации художественного текста

Аннотация: Статья раскрывает многообразие стилистических функций однородных членов предложения в структуре простых осложненных предложений. В частности, в художественной речи украинских писателей использование однородных членов предложения является излюбленным средством усиления ее выразительности. Блоки главных или второстепенных однородных членов близкой семантики часто употребляются как важнейшее средство подобного описания предметов, их свойств, а также различных явлений, процессов и т.п. При этом наибольшего стилистического эффекта достигает перечисление, усиленное смысловой градацией. Открытые или закрытые ряды однородных членов предложения посредством смыслового сближения и перечисления логически несовместимых слов позволяют создать комический эффект и даже остросатирический образ, придать описанию эмоциональность, экспрессивность. Так, нередко соединяют в ряду однородных членов несопоставимые понятия или же родовые и видовые, что делает высказывание смешным и нелогичным. С помощью однородных членов предложения можно создать выразительную смысловую соотнесённость, которая заключается в том, что сначала используются нераспространённые однородные члены, а после – эти же слова повторяются с подробным пояснением. Так и получается симметрия синтаксических конструкций. Экспрессию однородных членов подчеркивает и антитеза, которую создают антонимы. При детальном изображении природы, быта, портретных характеристик своих героев и т. д. авторы употребляют красочные эпитеты – согласованные или несогласованные определения с конкретно-образной конкретизацией. При перечислении однородных понятий в художественных произведениях используется и парцелляция, когда писатель отделяет от господствующей части высказывания синтаксически самостоятельные отрезки, тем самым усилив их смысловую весомость и придавая речи особую эмоциональность. В этом легко убедиться, трансформируя предложение и выравнивая интонацию (на письме заменяя точку запятой). Однородные ряды глагольных сказуемых не только выражают

динамичность повествования, но и таксисные отношения – одновременность или временную последовательность нескольких действий. Употребление однородных членов предложения влияет и на интонационный рисунок фразы. В художественном стиле перечисление порождает особую гармоничность звучания текста, создает фразовую упорядоченность. Писатели, придающие эстетическое значение звуковому оформлению речи, стремятся к трехчленным построениям сочинённых рядов; четвертый и последующие компоненты таких рядов предпочитают заменять деепричастными оборотами.

Ключевые слова: текст, простое осложненное предложение, таксис, вариантность, функция.

Волошинова М.О.¹

Загальні назви їжі в українських східнословобожанських говірках

¹ *Волошинова Марина Олексіївна, асистент кафедри української філології та загального мовознавства Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна*

Анотація. Статтю присвячено актуальному питанню сучасної лінгвістичної науки – дослідженню місцевих територіальних діалектів. Підсилений інтерес мовознавців до глибокого й комплексного вивчення лексики народних говорів зумовлено низкою причин, серед яких і зацікавленість науковців матеріальною й духовною культурою свого народу, історією розвитку рідної мови. Східнословобожанські говірки, які належать до новостворених і постали внаслідок заселення й дозаселення Слобідської України, вважають ще малодослідженими, тому їх усебічне вивчення, зокрема й системні описи різних тематичних груп лексики, і до сьогодні залишаються актуальним завданням української діалектології. Їжа як повсякденна потреба людини найповніше розкриває щоденне життя народу, його побут, традиції, харчові вподобання, обмеження й заборони, тому є цінним джерелом для дослідників. У пропонованій розвідці на фактичному матеріалі, зафіксованому в селах Східної Слобожанщини, здійснено лексико-семантичний аналіз загальних назв поживної та непоживної їжі, назв, пов'язаних з процесами приготування їжі, найменувань на позначення роду діяльності людини, яка займається приготуванням їжі тощо. У процесі дослідження з'ясовано кількісний склад репрезентантів аналізованих сем, їхню функціональну активність. Особливу увагу приділено виявленню лексико-семантичних паралелей у віддалених та суміжних говірках інших діалектних континуумів, оскільки генетичною основою для виникнення й становлення східнословобожанських говірок були полтавські, подільські, центральнословобожанські говірки. У світлі виявлення динамічних процесів у лексиці як рухомого складника мови, номен лексико-семантичної групи „Загальні назви їжі” проаналізовано на предмет визначення статичного й динамічного, а також трансформаційних процесів, які відбуваються в семантиці досліджуваних мовних одиниць. З цією метою під час опису було здійснено порівняльний аналіз зафіксованих маніфестантів з історичними лексикографічними та етнографічними джерелами, що дало змогу відстежити просторову поведінку лексем на двох часових зрізах – синхронному та діахронному.

Ключові слова: їжа, сема, номен, говори, східнословобожанські говірки.

Дослідження лексичного складу місцевих територіальних діалектів становить значний інтерес і залишається вкрай актуальним завданням сучасної лінгвістичної науки. У цьому зв'язку територія Східної Слобожанщини є цікавим для дослідження регіоном, оскільки впродовж багатьох століть її заселяли вихідці з різних регіонів України та Росії, що, безперечно, відбилося на місцевих діалектах.

Мета статті – здійснити опис загальних назв їжі на матеріалі українських східнословобожанських говірок. Заявлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем; 2) порівняти виявлені маніфестанти з відповідниками, наявними в інших діалектних континуумах; 3) відстежити просторово-часову поведінку назв у заявленій лексико-семантичній групі (ЛСГ).

Джерельною базою дослідження слугує діалектний матеріал, записаний в експедиціях упродовж 2009 – 2012 рр. у 61 населеному пункті Луганської області, лексикографічні праці та історичні джерела. Актуальність розвідки зумовлено відсутністю системного опису тематичної групи лексики (ТГЛ) „Назви їжі” в українських східнословобожанських говірках.

На думку Л.А. Власової, опис найменувань матеріальних артефактів – носіїв інформації про щоденну життєдіяльність людини, яка дозволяє їй забезпечувати себе найнеобхіднішим – їжею, одягом, житлом, знаряддями праці, інструментарієм тощо, є вельми актуальним. Їжа, звичайно, посідає перше місце серед перелічених реалій [6].

Системному вивченню діалектних назв їжі присвячено дисертації таких українських науковців, як З.Т. Ганудель (українські говірки Схід-

ної Словаччини) [7], Є.Д. Турчин (східнополіські говірки) [31], Е.Д. Гоца (карпатські говори) [10], Л.Л. Ур (ужансько-латорицькі угорські говірки Закарпаття) [33], Н.Г. Загнітко (східностепові говірки) [14]. Значний досвід у дослідженні лексики харчування мають російські вчені: С.В. Дмитрієва, І.С. Лутовинова (псковські говори) [12; 20], Н.Г. Ільїнська (архангельські говори) [16], Л.І. Анохіна (орловські говори) [1], В.В. Губарева (тамбовські говори) [8], Т.В. Карасьова (говірки Воронежчини) [17], О.В. Малоземліна (російські говори камчадалів) [21]. Аналіз їжі на матеріалі говірок Прип'ятського Полісся здійснив білоруський дослідник Г.Ф. Вештарт [5].

На позначення загальних назв їжі в українських східнословобожанських говірках найпоширенішими є номени: *йї́да* (н. п. 2, 5, 8, 10 – 12, 14, 16, 18, 22, 24, 28, 29, 31, 32, 35, 42, 44, 47, 48, 50, 52, 53, 56, 57, 59, 61); *йї́жа* (н. п. 1, 6 – 8, 11, 13, 14, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 30, 31, 33, 37, 45, 50, 52, 56, 60); *харч'и* (н. п. 1, 9, 10, 14, 17, 21, 22, 26, 32, 34, 37 – 40, 49, 51, 55, 56). Меншу функціональну активність виявлено для лексеми *про́дукти* (н. п. 3, 10, 20, 22, 29, 36, 37, 39, 41, 43, 47, 49) і складеного номена *про́дукти харчу́ван':а* (н. п. 1, 16, 39, 42, 46, 58). Інші назви зафіксовано спорадично: *п'и́шч'а* (н. п. 4, 56), *харч'* (н. п. 38), *ст'рави* (н. п. 5), *до́маши́н'а ст'рава* (н. п. 57), *куша́н':а* (н. п. 57), *бл'удо* (н. п. 54).

Виявлені номени мають відповідники і в диалектних, і в суміжних говірках української мови, наприклад, гуцул. *йї́да* 'їжа, страва' [26, 73], 'їжа, страва' [22, 85], 'їжа, харч' [9, 87], н.-наддніпр. *пи́ща* 'їжа, харч', *про́дукти* 'харчі' [34, III, 112; 284], сх.-степ. *йї́да* 'загальна назва їжі' [23, 40], *йї́жа*, *йї́да*, *харч'и*, *п'и́шч'а* 'загальна назва їжі' [14, 26], сх.-поліс. *йї́жа*, *йї́да*, *харч'и*, *п'и́шч'а* [31, 6]. У гуцульських говірках лексему *харч* зафіксовано із значенням 'їжа, яку беруть у дорогу' [9, 200; 22, 178].

У Словнику української мови за редакцією Б.Д. Грінченка (далі СГ) центральні номени, що ілюструють описану вище сему, зафіксовано з тотожними значеннями: *йї́да*, *йї́жа* [28, II, 196], *харч*, *харч'и* [28, IV, 388], *ст'рава* [28, IV, 212]. В етнографічній праці кінця XIX ст. В.І. Іванова часто вживаним на позначення аналізованої сему є репрезентант *пи́ща*: *Осенью пи́ща улу́чвае́тся...* [15, 100]; *Пи́щу кре́стья́нь со́ставля́ють слѣ́дую́щія куша́нья...* [15, 184 – 185]. Отже, давні джерела, зокрема СГ, фіксують ключові лексеми, що побутують на сучасному часовому зрізі.

Сему 'те, що вариться або вже зварене' ілюструють маніфестанти *ва́ри'во* (н. п. 2, 8, 14, 21, 23, 24, 33, 36 – 38, 40, 59, 61), *ст'рава* (н. п. 1, 5,

6, 17, 26 – 29, 43, 46, 47, 49, 56), *йї́жа* (н. п. 1, 3, 16, 21, 34, 45, 47, 52, 56, 61), *го́тове* (н. п. 8, 13, 15, 22, 32, 34, 37, 53), *йї́да* (н. п. 3, 17, 35, 47, 56), *бл'удо* (н. п. 11, 39, 41, 56). Спорадично зафіксовано двослівні назви: *го́това ст'рава* (н. п. 14, 18), *го́това йї́жа* (н. п. 16, 42), *ва́ре'на йї́жа* (н. п. 30), *го́тове бл'удо* (н. п. 54), *го́това йї́да* (н. п. 24), *го́това п'и́шч'а* (н. п. 19) та однослівні номени: *з'ва́ре'не* (н. п. 14, 20), *при'го́тоуле'не* (н. п. 57, 60), *о'бі́т* (н. п. 34, 37), *сн'і́данок* (н. п. 34), *при'ва́рка* (н. п. 43), *п'и́шч'а* (н. п. 17).

Лексеми *йї́жа*, *йї́да*, а також фонетичні (*п'и́шч'а*, *пи́шч'а*) та граматичні (*ст'рави*, *ст'рава*) варіанти існують у східнословобожанських говірках з двома значеннями: 'загальна назва їжі' й 'те, що вариться або вже зварене'. Подібні випадки утворення семантичних протиставлень зафіксовано й системними описами поліських [31, 6] та східностепових говірок [14, 27 – 28].

З тотожним значенням лексема *ва́ри'во* відома в гуцульських, західноволинських та східнополіських говірках: 'усе, що вариться і зварене' [26, 20], 'різні варені страви' [18, 81], 'процес приготування їжі, варена їжа' [31, 13]; у лемківських говірках назву *о'бі́д* зафіксовано не лише із значенням часу приймання їжі, а й 'страви, приготовленої для сніданку' [32, 203]. У поліських говірках назва *ва́ри'во* має значення 'квашенина' [19, 40]. Номен *ст'рава* в східностепових говірках зафіксовано із семантично близьким для досліджуваних говірок значенням 'приготовлені для їди продукти' [23, 101].

Із проаналізованих лексем у СГ наявні лише три – *ва́ре'во/ва́ри'во* 'вареная пи́ща' [28, I, 126], *ст'рава* 'кушанье, пи́ща, ко́рма, продо́вольство' [28, IV, 212], що свідчить про суттєве поповнення репрезентативного репертуару на сучасному етапі.

Сему 'їжа, що добре насичує' маніфестують назви, які не набули значного поширення в обстеженому ареалі, деякі функціонують спорадично: *жирне* (н. п. 1, 3, 22, 24, 32, 33, 56, 57; у н. п. 2, 29, 59 – *жирна*; у н. п. 10, 52, 53 – *жирний*); *ситний* (н. п. 14, 21, 24, 30, 49, 52, 53, 61), *ситне* (н. п. 8, 13, 20, 22, 44), *ситна* (н. п. 2, 11, 24, 42, 50); *три'у́ке* (н. п. 22, 32, 33, 56; у н. п. 21, 39 – *три'у́кий*; н. п. 23 *три'у́ка*, у н. п. 33 *три'у́но*); *по'жи́ўне* (н. п. 21, 26; у н. п. 21 – *по'жи́ўний*), *кало́р'ї́на* (н. п. 17, 55; н. п. 56 – *кало́р'ї́не*); *ско́ромне* (н. п. 8, 47, у н. п. 5 – *ско́ромна*); *на'сич'ений* (н. п. 14); *в'кусна* (н. п. 24); *мас'кий* (н. п. 32); *п'лотне* (н. п. 33). Як бачимо, здебільшого назви виявляють варіативність у граматичній категорії роду. Не є функціонально активними й двослівні номени – *до́бра йї́жа* (н. п. 14), *кало́р'ї́на йї́жа* (н. п. 47), *си́та йї́жа*

(н. п. 18), ¹ситна ¹йїжа (н. п. 21, 34), ¹ситна ¹страва (н. п. 47), ¹три^еу¹ка ¹йїжа (н. п. 42).

Деякі з наведених репрезентантів функціонують у говірках інших континуумів: гуцул. ¹три^евучий ‘поживний, тривкий’ [9, 188], ¹ситний ‘калорійний, поживний’ [26, 174], зх.-волин. ¹тривуз¹ней ‘тривкий’ [18, 240], поділ. ¹мас¹ний [4, 60], зх.-поліс. ¹ситий ‘жирний’, ¹три^ев¹кі ‘поживний, ситний’ [2, II, 146, 208], сх.-степ. ¹ситний [23, 93], ¹ситна, ¹сита, ¹тре^ев¹ка, ¹жирна, ¹по¹живна [14, 32].

У СГ сему з ідентичним значенням репрезентовано номенами ¹жирно [28, I, 485], ¹ситний [28, IV, 124], ¹тривний [28, IV, 282], ¹ско¹ромний, ¹ско¹ромно [28, IV, 140], ¹наси¹щати, ¹наси¹щатися [28, II, 519], ¹масно, ¹мас¹ний ‘жирний, пропитаний жиром, маслом (о кушаньях)’ [28, II, 408]. Зіставлення кількісного складу лексем на двох часових зрізах (на сучасному – 26, в історичних пам’ятках – 9) дозволяє стверджувати про збільшення репертуару назв.

Сему ‘непоживна їжа’ представлено лексемами ¹пісна ¹страва (у 19 говірок – н. п. 1, 6, 8, 9, 11, 14, 15, 17, 18, 21, 24, 34, 37 – 39, 42, 44, 47, 57), ¹пісна (н. п. 2, 7, 21, 27, 29, 30, 33, 40, 41, 46, 55, 56), ¹пісний (н. п. 11, 14, 24, 26, 29, 37, 42, 49), ¹піс¹н¹і ¹страви (н. п. 1, 5, 10, 16, 36, 37, 54, 59), ¹піс¹не (н. п. 4, 20, 22, 23, 32, 45). Репрезентанти ¹пісна ¹йїда (н. п. 16, 33, 52), ¹д¹йї^етич¹на (н. п. 53, 56, 61), ¹піс¹н¹і (н. п. 35, 49), ¹піс¹нен¹ке (н. п. 51), ¹п¹р¹існа ¹йїжа (н. п. 8), ¹п¹р¹існа (н. п. 33), ¹п¹р¹існе (н. п. 22), ¹посний (н. п. 10), ¹посна (н. п. 12), ¹посн¹і (н. п. 56), ¹не¹жирний (н. п. 11) зафіксовано поодинокі.

Іншим діалектам притаманні назви з тотожним для обстежених говірок значенням: ¹пісний [4, 74; 24, 274; 25, 288; 22, 134; 2, II, 52; 23, 76]; ¹посний [2, II, 76; 23, 76]; ¹пісна, ¹посна [14, 32].

Тотожність семантики на двох хронологічних зрізах спостерігаємо, звернувшись до СГ, де назви ¹пісний [28, III, 188], ¹п¹р¹існий, ¹п¹р¹існо [28, III, 455], ¹ситий, ¹ситний, ¹ситність [28, IV, 123 – 124] упродовж століття не зазнали трансформаційних змін. Але на сучасному хронологічному зрізі кількість лексем більша: 16 проти 6, наявних у СГ.

Сему ‘процес приготування їжі’ в обстеженому ареалі найчастіше репрезентовано спільнокореневими іменниками віддієслівного походження: ¹го¹тоу¹ка – (н. п. 18, 20, 26, 28, 37, 46, 47, 52, 56, 59), ¹го¹ту¹ван¹:а (н. п. 1, 11, 21, 37, 46, 49, 55, 56), ¹при^его¹ту¹ван¹:а (н. п. 16, 37, 41, 47, 50). Виявлено також інфінітиви із закінченнями ¹-ти або ¹-т¹: ¹го¹тови^ети (н. п. 3, 5, 16, 23, 33), ¹го¹товит¹ (н. п. 8, 15, 37, 45), ¹го¹ту¹ват¹ (н. п. 26, 51); ¹ку¹хо¹вари^ети (н. п. 13, 14, 34, 38), ¹ку¹хо¹варит¹ (н. п. 1, 45), які, на думку С. П. Бевзенка, у багатьох

південно-східних говорах функціонують у паралельному вжитку [3, 126].

Поодинокі зафіксовано спільнокореневі маніфестанти ¹ку¹харство (н. п. 1), ¹ку¹хо¹варство (н. п. 27), ¹ку¹хо¹варен¹:а (н. п. 39); ¹стр¹ан¹н¹а (н. п. 2, 43), ¹стр¹ан¹ан¹:а (н. п. 32, 39); лексеми ¹ску¹ле¹меши^ети (н. п. 23), ¹скан¹д¹орити (н. п. 23), ¹се¹вас¹тожи^ети (н. п. 50), ¹звар¹гани^ети (н. п. 23, 33), ¹ско¹ло¹тити (н. п. 23), ¹кул¹інар¹йїа (н. п. 52), ¹повар¹у¹вати (н. п. 14), ¹ку¹хн¹а (н. п. 14); двослівні сполуки: ¹при^его¹ту¹ван¹:а ¹йїжі (н. п. 6, 8, 36, 42, 53), ¹звар¹ити ¹йїсти (н. п. 14), ¹вар¹ити ¹йїсти (н. п. 30), ¹вар¹ит¹ ¹йїсти (н. п. 31), ¹го¹товит¹ ¹йїсти (н. п. 18, 17, 24), ¹вар¹ін¹:а ¹йїжі (н. п. 21), ¹вар¹ит¹ ¹страву (н. п. 29), ¹пор¹ати ¹йїжу (н. п. 50).

Деякі з виявлених лексем демонструють способи обробки продуктів під час приготування страв: ¹вар¹ін¹:а (н. п. 10, 17, 19, 21, 22, 25, 35, 44, 57), ¹вар¹ити (н. п. 3, 7, 22, 24, 33, 61), ¹вар¹ит¹ (н. п. 8, 15, 23), ¹вар¹ка (н. п. 23, 40, 59, 61), ¹пе¹ч¹ін¹:а (н. п. 10, 17, 21, 61), ¹зап¹ікан¹:а (н. п. 61), ¹жар¹ка (н. п. 59, 61). Значного територіального поширення не має жоден репрезентант.

Незважаючи на поодинокі функціонування лексем на позначення процесу приготування їжі, таких як ¹ску¹ле¹меши^ети, ¹се¹вас¹тожи^ети, ¹звар¹гани^ети, ¹ско¹ло¹тити, ¹скан¹д¹орити, деякі з них відомі й іншим діалектам. Так, словотвірний варіант ¹накандьорено ‘наготовлено страв’ [27, 252] виявлено в говірках Харківщини. Номен ¹ку¹лемесит¹ ‘занимається стряпней (обычно печь что-либо)’ [29, 16, 57]; ¹ску¹лемешит¹ ‘состряпать, сварить, сготовить’ фіксує словник російських народних говорів [29, 38, 182]. До реєстру тлумачного словника В. І. Даля вміщено слово ¹ку¹лемеса із значенням ‘всякая смесь’, а також спільнокореневе ¹ку¹лемесит¹ ‘говорить или делать вздор, бестолочь, производит беспорядок, сумбур или путаницу; будоражить, делать сумятицу’ [11, 355]. Ураховуючи відомості двох російських лексикографічних джерел, припускаємо, що дієслово ¹ку¹лемесит¹, яке в словнику В. І. Даля не пов’язано з приготуванням їжі, з часом зазнало семантичної трансформації: розширило значення, отже, у сучасному словнику російських говорів цей номен уже вжито на позначення процесу приготування страв.

В Етимологічному словнику української мови номен ¹вар¹ка подано із значенням, притаманним давній лексикографічній праці (СГ), пор.: ¹вар¹ка ‘голова риби’ [13, I, 333] і ¹вар¹ка ‘рыбья голова’ [28, I, 127]. Етимологи припускають, що це слово ‘може бути зіставлене й з дієсловом ¹вар¹ити (з риб’ячими головами варять юшку)’ [13, I, 333]. У СГ на позначення процесів приготування їжі зафіксовано лексеми ¹го¹ту¹вати ‘о кушань-

яхъ: приготувають, варить' [28, I, 319], *приготування* 'приготовлення', *приготувати* 'приготовить' [28, III, 413], *кухарство* 'поваренное искусство, стряпня', *кухо¹варити*, *ку¹харити*, *кухарю¹вати* [28, II, 333], *зап¹кати*, *запек¹ти* 'запекать, запечь' [28, II, 79], *жарити* 'жарить, печь, жечь' [28, I, 474], *поратися* 'заниматься по хазяйству, стряпать' [28, III, 342], *печ¹іння*=*печиво* 'печеніє' [28, III, 149], *варінка*, *варіння* 'варка, вареніє'; *варити* 'варить; стряпать' [28, I, 127]. Як бачимо, на сучасному хронологічному зрізі кількість репрезентантів аналізованої семи значно більша: 36 проти 16, зафіксованих у давньому джерелі.

Умовно до аналізованої ЛСГ віднесено й мікропарадигму на позначення особи, яка займається приготуванням їжі. Сему 'людина, яка готує їжу' в більшості обстежених говірок (41 н. п.) представлено репрезентантами: *повар* (н. п. 2 – 6, 8 – 13, 15 – 17, 19 – 21, 24, 26, 27, 29 – 33, 35 – 37, 39, 42, 44 – 49, 52, 55 – 57, 59), менш активно вживають номени *кухар* (18 говірок – н. п. 1, 8, 14, 21, 24, 26, 28, 37, 38, 40, 41, 46, 47, 52, 54, 56, 60, 61) та *кухарка* (14 говірок – н. п. 1, 2, 23, 30, 31, 33, 37, 38, 48, 50, 51, 53, 56, 58). У кількох говірках виявлено назви *пова¹риха* (н. п. 2, 7, 17, 22), *госпо¹дин'а* (н. п. 6, 8, 18, 21). Лексеми *госпо¹дарка* (н. п. 8, 37, 50), *хо¹з'айка* (н. п. 8, 17, 36), *кухар'* (н. п. 14, 24), *кухо¹варка* (н. п. 34, 38, 43), *повар'* (н. п. 25, 58), *повар'а* (н. п. 20), *домо¹хо¹з'айка* (н. п. 24), *стр'а¹пуха* (н. п. 32) зафіксовано спорадично.

У говірках інших діалектних зон сему репрезентовано назвами: лемк. *кухарка* (*куховарка*) [25, 359], гуцул. *кухарка* 'варилиха на весіллі' [30, 296], *варило* – 'кухар, повар' [26, 20], бойк. *кухарка* 'куховарка' [24, I, 399].

Лексеми *кухарь*, *кухарка*, *кухо¹вар*, *кухарочка* [28, II, 333], *госпо¹дарка* [28, I, 317], *госпо¹диня* 'хозяйка, госпожа' [28, I, 318], *хазяйка* 'хозяйка' [28, IV, 383] СГ фіксує з ustalеним значенням, однак кількісний склад лексем на сучасному рівні більший – 13 проти 7, наявних у СГ.

Отже, проведене дослідження свідчить, що, зафіксовані на обстеженій території назви мають різну функціональну активність: наявні ключові маніфестанти й номени, які перебувають на периферії. Більшість лексем властива й говіркам інших діалектних угруповань, де вони побутують з тотожним, семантично близьким або відмінним щодо обстежених говірок значенням. Лексика загалом демонструє динамічні зрушення, які виявляються в кількісно більшому репертуарі назв на синхронному зрізі. Поповнення на-

зв відбувається за рахунок наявності двослівних номенів та граматичних варіантів.

Умовні скорочення

бойк. – бойківське
гуцул. – гуцульське
зх.-волин. – західноволинське
зх.-поліс. – західнополіське
лемк. – лемківське
н.-наддніпр. – нижньонаддніпрянське
н. п. – населений пункт
поділ. – подільське
сх.-поліс. – східнополіське
сх.-степ. – східностепове

Список обстежених населених пунктів у Луганській області

1. смт Троїцьке; 2. с. Привілля, Троїцький р-н; 3. с. Червоноармійське, Білокуракинський р-н; 4. с. Солідарне, Білокуракинський р-н; 5. с. Новобіла, Новопсковський р-н; 6. с. Березівка, Новопсковський р-н; 7. с. Павленкове, Новопсковський р-н; 8. смт Білолуцьк, Новопсковський р-н; 9. с. Височинівка, Марківський р-н; 10. с. Тарасівка, Троїцький р-н; 11. с. Новочервоне, Троїцький р-н; 12. с. Попівка, Білокуракинський р-н; 13. с. Павлівка, Білокуракинський р-н; 14. смт Білокуракине; 15. с. Осинове, Новопсковський р-н; 16. с. Донцівка, Новопсковський р-н; 17. с. Просяне, Марківський р-н; 18. смт Марківка; 19. с. Веселе, Марківський р-н; 20. с. Оборотнівка, Сватівський р-н; 21. с. Куземівка, Сватівський р-н; 22. с. Нижня Дуванка, Сватівський р-н; 23. с. Закотне, Новопсковський р-н; 24. с. Ко-ломийчиха, Сватівський р-н; 25. с. Мілуватка, Сватівський р-н; 26. смт Сватове; 27. с. Петрівка, Сватівський р-н; 28. с. Караван-Солодкий, Марківський р-н; 29. с. Бондарівка, Марківський р-н; 30. с. Морозівка, Міловський р-н; 31. с. Півнівка, Міловський р-н; 32. с. Зориківка, Міловський р-н; 33. с. Великіцьк, Міловський р-н; 34. с. Стрільцівка, Міловський р-н; 35. с. Калмиківка, Міловський р-н; 36. с. Лиман, Старобільський р-н; 37. с. Підгорівка, Старобільський р-н; 38. с. Піщане, Старобільський р-н; 39. Старобільськ; 40. с. Чмирівка, Старобільський р-н; 41. с. Бутове, Старобільський р-н; 42. с. Литвинівка, Біловодський р-н; 43. с. Кононівка, Біловодський р-н; 44. с. Новолимарівка, Біловодський р-н; 45. с. Семикозівка, Біловодський р-н; 46. с. Плугатар, Біловодський р-н; 47. смт Біловодськ; 48. с. Макіївка, Кременський р-н; 49. с. Червонопопівка, Кременський р-н; 50. смт Кременна; 51. с. Варварівка, Кременський р-н; 52. с. Шпотине, Старобільський р-н; 53. с. Малохатка, Старобільський р-н; 54. с. Колядівка, Новоайдарський р-н; 55. с. Победа, Новоайдарський р-н; 56. смт Новоайдар; 57. с. Смолянинове, Новоайдарський р-н; 58. с. Новоахтирка, Новоайдарський р-н; 59. с. Дмитрівка, Новоайдарський р-н; 60. смт Станично-Луганське; 61. с. Миколаївка, Станично-Луганський р-н.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохина Л.И. Лексика питания: названия печеных кушаний из муки в орловских говорах: структурно-семантический аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 „Русский язык”. – Орел, 1996. – 242 с.
2. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т. 1-2.
3. Бевзенко С.П. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів. – К.: Вища шк., 1980. – 245 с.
4. Брилінський Д. Словник подільських говірок. – Хмельницький: РВВ, 1991. – 117 с.
5. Вешторт Г.Ф. Лингвогеографическая дифференциация Припятского Полесья (на материале названий пищи): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 661 „Языки народов СССР (белорусский язык)”. – Минск, 1969. – 19 с.
6. Власова Л.А. Лексика кухонной утвари и посуды в орловских говорах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Орел, 2002. – 269 с.
7. Ганудель З. Народні страви і напої: лексика українських говірок Східної Словаччини. – Пряшів, 1987. – 215 с.
8. Губарева В.В. Лексика питания в говорах Тамбовской области: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Тамбов, 2001. – 238 с.
9. Гуцульські говірки: короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.
10. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Ужгород, 2001. – 466 с.
11. Даль В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 736 с.
12. Дмитриева С.В. Лексика тематической группы „Питание” в народной речи в ареальном аспекте: на материале псковских говоров : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Псков, 1999. – 19 с.
13. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред.-кол.: О.С. Мельничук та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.
14. Загнітко Н.Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Донецьк, 2011. – 453 с.
15. Иванов В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. – Харьков, 1898. – Т. 1. – 1012 с.
16. Ильинская Н.Г. Лексика, обозначающая выпеченные изделия (на материале архангельских говоров): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”. – М., 1985. – 23 с.
17. Карасёва Т.В. Названия пищи в воронежских говорах: этнолингвистический аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Воронеж, 2004. – 250 с.
18. Корзонюк М.М. Матеріали до словника західно-волинських говірок. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 62 – 267.
19. Лисенко П.С. Словник поліських говірок. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.
20. Лутовинова И.С. Комплексное лингвистическое исследование названий кушаний в Псковских говорах: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 „Русский язык”. – Л., 1977. – 14 с.
21. Малоземлина О.В. Лексика пищи в говорах камчадалов: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Ярославль, 2009. – 23 с.
22. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. – Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.
23. Омельченко З.Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 114 с.
24. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1 – 2.
25. Пиртей П.С. Словник лемківської говірки. – Івано-Франківськ, 1986. – 468 с.
26. Піпаш Ю.О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266 с.
27. Сагаровський А.А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). – Вип. 1. – Х.: ОВВ НМЦ ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 296 с.
28. Словарь української мови: у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1958. – Т. I – IV.
29. Словарь русских народных говоров / гл. ред. Ф. П. Филин. – М. – Л.: Наука, 1965 – 2007. – Вып. 16, 38.
30. Словник говірки с. Бродина Олексі Горбача // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 2000. – С. 247 – 354.
31. Турчин Є.Д. Назви їжі на Східному Поліссі. – Л.: Укр. акад. друк., 2012. – 347 с.
32. Турчин Є.Д. Словник села Тилич на Лемківщині. – Л.: Укр. акад. друк., 2011. – 384 с.
33. Ур Л.Л. Назви їжі й кухонного начиння в південних ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.09. – Ужгород, 2004. – 189 с.
34. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: у 4 т. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1-4.

Voloshynova M.O. General Names of Food in Ukrainian East Sloboda Patois

Abstract: The article deals with one of the most topical problems of modern linguistics, i.e. the analysis of the local territorial dialects. A significant interest of linguists to a profound and complex study of the vocabulary of folk patois is preconditioned by a number of reasons among which we would mention the concernment of scholars about the material and spiritual culture of their nations, the history of the development of the native language. The East Sloboda patois which belong to the new formations and which appeared as a result of the occupation and settlement in the Sloboda Ukraine, are supposed to be little studied and that is why their thorough investigation remains a topical task for the

Ukrainian dialectology today, in particular the problems of the systemic description of different thematic groups of the vocabulary. Food as a man's everyday need reveals most fully people's everyday life, their characters and traditions, their alimentary preferences, limitations and prohibitions, therefore it is a valuable source for researchers. Based on the factual material found in the villages of East Sloboda, the author makes a lexical and semantic analysis of the general names of the nourishing and innutritious food, the names connected with the processes of cooking, with the activities of a man that cooks, etc. During the research, the quantitative composition of the representatives of the analyzed semes and their functional activity were revealed. Special attention was paid to the lexical and semantic parallels in distant and related patois of other dialectal continuums, for the genetic basis of the appearance and formation of East Sloboda patois were the Poltava, Podolye and Central Sloboda dialects. With the discovery of the dynamic processes in the vocabulary as a mobile component of language, the nomens of the lexical and semantic group of "General names of food" were analyzed from the point of view of defining the static and the dynamic in them, as well as the transformation processes that take place in the semantics of the analyzed linguistic units. In order to realize it, a comparative analysis of the found manifestations with the historical lexicographic and ethnographic sources was made which allowed retracing the spatial behavior of the lexemes on the following two time samples, i.e. synchronic and diachronic.

Keywords: food, seme, nomen, dialects, East Sloboda patois.

Волошинова М. А. Общие наименования пищи в украинских восточнослобожанских говорах

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме современной лингвистической науки – исследованию местных территориальных диалектов. Значительный интерес языковедов к глубокому и комплексному изучению лексики народных говоров обусловлен рядом причин, среди которых и заинтересованность ученых материальной и духовной культурой своего народа, историей развития родного языка. Восточнослобожанские говоры, которые принадлежат к новообразованным и возникли в результате заселения и дозаселения Слободской Украины, считают еще недостаточно исследованными, поэтому их всестороннее изучение, в частности и системные описания различных тематических групп лексики, и сегодня остаются актуальной задачей украинской диалектологии. Пища как каждодневная потребность человека наиболее полно раскрывает ежедневную жизнь народа, его быт, традиции, пищевые предпочтения, ограничения и запреты, поэтому является ценным источником для исследователей. В настоящей статье на фактическом материале, зафиксированном в селах Восточной Слобожанщины, осуществлен лексико-семантический анализ общих наименований питательной и непитательной пищи, названий, связанных с процессами приготовления пищи, родом деятельности человека, занимающегося приготовлением пищи, и т. д. В ходе исследования выявлены количественный состав репрезентантов анализированных сем, их функциональная активность. Особое внимание обращено на лексико-семантические параллели в отдаленных и смежных говорах других диалектных континуумов, поскольку генетической основой для возникновения и формирования восточнослобожанских говоров стали полтавские, подольские, центрально-слобожанские говоры. В связи с выявлением динамических процессов в лексике как подвижной составляющей языка номены лексико-семантической группы „Общие наименования пищи” проанализированы на предмет определения статического и динамического, а также трансформационных процессов, происходящих в семантике исследуемых языковых единиц. Для реализации этого в ходе описания был проведен сравнительный анализ зафиксированных манифестантов с историческими лексикографическими и этнографическими источниками, что дало возможность проследить пространственное поведение лексем на двух временных срезах – синхронном и диахронном.

Ключевые слова: пища, сема, номен, говоры, восточнослобожанские говоры.

¹ Шевченко Маргарита Юріївна, викладач Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна

Анотація. У статті розглянуто основні наукові підходи до жанрової класифікації дискурсу преси, на основі яких здійснено спробу виділення базового первинного жанру медіадискурсу. Розглянуті класифікації поєднані між собою важливою спільною рисою, яка свідчить про те, що не дивлячись на обраний критерій поділу загальну базову роль у них відіграє концепція інформаційного жанру, або жанру новинної журналістики, який в термінах теорії мовленнєвих жанрів може розглядатися як первинний.

Ключові слова: медіалінгвістика, лінгвогенристика, інформаційний жанр, первинний жанр, медіадискурс

У комунікативно-функціональній лінгвістиці питання жанру постає актуальним і дуже дискусійним. Мовленнєві жанри досліджуються вченими у різних напрямках лінгвістики, таких як теорія мовленнєвих актів (Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицька, О.С. Іссерс, Л.А. Капаназе), соціально-психологічний напрям (К.Ф. Сєдов), з позицій когнітології (А.М. Баранов), герменевтики (Г.І. Богін). Розробкою теорії жанрів займаються представники Московської, Краснодарської, Волгоградської, Омської, Саратовської та інших шкіл. Але не дивлячись на велику кількість наукових праць, присвячених даній теорії, її дослідження лишається **актуальним**, тому що до сьогодні складною є чимала кількість питань, зокрема, питання визначення мовленнєвого жанру, виділення його характерних рис, співвідношення первинних і вторинних жанрів тощо. Дискусійність базового поняття лінгвогенристики обумовлена численними аспектами, все більш глибоке вивчення яких посприяло появі різноманітних жанрових класифікацій у різних сферах мовлення, зокрема і в дискурсі засобів масової комунікації.

Система жанрів, які складають текстовий простір масової комунікації ХХІ сторіччя, є доволі різноманітною з точки зору сучасної теорії журналістики, а також лінгвістики, в рамках якої нещодавно виділилася нова гуманітарна дисципліна – медіалінгвістика, – яка займається вивченням медіамовлення або функціонування мови у сфері масової комунікації. Адже і журналісти і мовознавці займаються дослідженням цієї проблеми, щоправда, виходячи з різних критеріїв і наукових парадигм. У даній статті ми маємо **на меті** розглянути підходи обох наук до сучасної жанрової класифікації текстів письмової преси та виділити базовий первинний жанр медіадискурсу, який став основою для розвитку похідних жанрів. Об'єктом дослідження виступатиме дискурс друкованої преси, а предметом – системно організовані стійкі типи висловлень у даному типі дискурсу. **Наукову новизну** обраної проблеми обумовлено необхідністю створення

цілісного уявлення про жанрове різноманіття дискурсу преси.

Жанрову систему ЗМІ пострадянського періоду в термінах теорії жанрів журналістики досліджували такі відомі вчені як О.О. Тертичний, М.Н. Кім, Г.В. Лазутіна, С.С. Распопова, Л.Є. Кройчик, Є.С. Проніна, О.Р. Самарцев та інші. У рамках теорії журналістики традиційно виділяли три великі групи газетних жанрів: інформаційні (інформація, хроніка, замітка, інтерв'ю, огляд, репортаж), аналітичні (кореспонденція, стаття (критична, проблемна, узагальнююча, пропагандистська), рецензія, прогноз, коментар, журналістське розслідування) й художньо-публіцистичні (памфлет, фейлетон, нарис). Однак не всі дослідники нині притримуються цієї класифікації, деякі принципово від неї відмовляються, вважаючи неприйнятним поділ на макрогрупи виходячи з критерію превалювання певного підходу – інформаційного, аналітичного чи образного. На думку Л.Є. Кройчика [3], жанрова структура ЗМІ поступово зазнавала змін і тепер реально представляє собою п'ять груп газетних текстів: оперативно-новинна група (всі види замітки), оперативно-дослідницька (інтерв'ю, репортаж, звіт), дослідницько-новинна (кореспонденція, коментар, рецензія), дослідницька (стаття, лист, огляд) і дослідницько-образна група текстів (нарис, есе, фейлетон, памфлет). Але при такому підході багатьом дослідникам видається невиправданим поділ традиційних журналістських видів разом із модифікованими типами газетних жанрів без стійких ознак. Проте все ж неможливо заперечувати, що традиційна система журналістських жанрів знаходиться у стадії реорганізації, у рамках якої зникають одні текстові моделі, з'являються інші, комбінуються між собою, що свідчить про тенденцію до контамінації, змішування жанрів.

Серед усього різноманіття тлумачень поняття жанру в журналістиці, а також серед великої кількості підходів до жанрової класифікації варто відмітити позицію Г.В. Лазутіної і С.С. Распопової, для яких жанр є видом творчої діяльності, який характеризується стійкими осо-

бливостями не тільки на рівні тексту як продукту, а й на рівні способу діяльності [4, 8]. Виходячи з цієї позиції вони виділили жанри новинної журналістики (коротка, розширена, критична новинні замітки, репортаж), проблемно-аналітичної журналістики (огляд, коментар, кореспонденція, стаття), нарисної журналістики (життєва історія, замальовка, нарис, есе) і сміхової журналістики (гумористика, сатирична замітка, фейлетон, памфлет).

Розмежування жанрів медіадискурсу в лінгвістиці також лишається нечітким. За словами Ж.-М. Адама, коли постає питання конкретного визначення жанрової приналежності того чи іншого газетного матеріалу, дослідники зіштовхуються з неможливістю здійснити це через різнобність критеріїв та непевність визначень. І все ж це явище дифузії жанрів і різноманітність підходів не зупиняє вчених у спробах дати власну класифікацію жанрів медіадискурсу.

Хосе де Брукер [5] виділяє два редакційні макржанри: інформаційний та жанр коментаря. При цьому він керується трьома розробленими ним критеріями: семантичним, аргументативно-прагматичним та енонсіативним. Семантичний критерій при розподіленні жанрів враховує об'єкт дискурсу, який, у розумінні Х. де Брукера, варіюється від факту в інформаційній категорії текстів до ідеї в категорії коментаря. Прагматичний критерій функціонує в залежності від типу інтенції дискурсу – інформативна інтенція властива дискурсу, якщо він відповідає на питання *хто? що? де? коли?*; пояснювальна інтенція має на меті з'ясування *як? чому?* Третій, енонсіативний критерій залежить від позиції журналіста по відношенню до його дискурсу: це може бути стратегія дистанціювання у текстах інформаційного жанру або безпосередня імплікація журналіста у дискурсивному та ідейному просторі статті. Однак А. Монтан [8], також відносячи певні журналістські тексти до інформаційного жанру, а певні – до жанру коментаря, виражає сумнів з приводу можливості їхнього чіткого розділення. До жанрів, запропонованих Хосе де Брукером, Ж.-Л. Мартен-Лагардет додає ще оригінальні (*“de fantaisie”*) і високі (*“nobles”*).

Л. Росс [9] у своїх дослідженнях мови преси притримується формули ONI (Objectif-Neutre-Impartial), що характеризує інформацію як об'єктивну, нейтральну і неупереджену. Такі ж характеристики дослідник приписує інстанції автора. А от М. Сушар [10] розуміє медіадискурс більш різносторонньо, виділяючи жанри не тільки нейтральної, а й суб'єктивної форм вираження. Наприклад, в інформаційній статті автор буде викладати факти, за які він відповідальності

не несе, і займатиме нейтральну позицію. А от у передовій статті журналіст може представляти власні роздуми, аналіз подій чи стану речей, тобто він повністю братиме на себе відповідальність за вираження власної суб'єктивної позиції. Таким чином, у своїй жанровій класифікації М. Сушар керується енонсіативним критерієм, тобто ступенем залучення автора до його мовлення.

Дослідники мови ЗМІ Ф. Антуан, Ж.-Ф. Дюмон, Б. Гревис, Ф. Маріон і Г. Ренгле [6] вважають, що існують три жанри, в яких журналіст просто надає певної форми інформації з прес-агентства як-от комюніке, депеша інформагентства, прес-конференція, десять великих жанрів, серед яких інтерв'ю, передова стаття, критика, судова хроніка, і три великі розповідні форми – хроніка подій, репортаж, нарис.

У рамках теорії медіалінгвістики на основі вчення академіка В.В. Виноградова про стилі мови й мовлення Т.Г. Добросклонська виділяє у корпусі сучасного медіамовлення чотири функціонально-жанрові типи текстів, які мають стійкі ознаки на рівнях формату, змісту та мови: новини, інформаційна аналітика, публіцистика й реклама. Новини, перш за все, реалізують інформативну функцію масової комунікації, медіа аналітика поєднує функцію повідомлення зі зростаючим компонентом впливу за рахунок вираження оцінки, публіцистика посилює дію впливу в естетичному плані, а реклама поєднує впливаючу функцію мови й медіатехнологій. Структуроформуючими для медіамовлення лінгвіст вважає саме тексти новин [1, 43].

За Л.Р. Дускаєвою [2], однією з жанроформуючих ознак у медіадискурсі виступає діалогічність. Це проявляється в тому, що жанрова форма є відповіддю на інформаційні запити й інтереси аудиторії, які впливають на авторський замисел журналіста. Вона може бути також відповіддю на висловлене раніше судження про предмет мовлення у рамках соціального діалогу, тобто може бути ланкою соціального діалогу. На думку Л.Р. Дускаєвої, гіпотеза адресата є значущою і в контексті розгляду жанрів газетного мовлення. Всі жанри формуються під впливом гіпотези адресата, тому що в залежності від неї складається композиційна і стилістико-текстова структура жанру.

Виходячи з цих положень лінгвіст пропонує тричленну класифікацію жанрів газетної публіцистики. Таким чином, система газетних жанрів представлена наступними трьома великими групами: інформувальні жанри, оціночні й спонукальні.

Оціночні жанри поділяються науковцем на дві групи – ті, що оцінюють дійсність і ті, що

оцінюють чужі погляди. Оскільки дійсність має статичний і динамічний аспекти, то перша група об'єднує жанри, які оцінюють статистику, що спостерігається у суспільстві, і жанри, що оцінюють динаміку того, що відбувається. Друга група являє собою один жанр – жанр оцінки чужих думок.

Спонукальні жанри розрізняються у залежності від того, до яких дій спонукається адресат, яку саме реакцію хочуть в нього викликати.

Група інформувальних жанрів, яка спрямована на відображення дійсності, ділиться на мовленнєві моделі згідно зі змістовими очікуваннями адресата та зважаючи на напрям інформування, тобто на емпіричний об'єкт дискурсу – подію, стан дійсності або учасників дії. У процесі інформування про подію журналіст активізує мовленнєві моделі ходу події, простору дії, причин та наслідків події. При повідомленні інформації про стан дійсності автору необхідно конструювати дискурс за принципом поєднання мовленнєвих жанрів пояснення факту, ситуації як результату взаємодії сторін, місця і причин ситуації. І, нарешті, якщо йдеться про учасників по-

дії, інформування розгортається у рамках жанрів дії та діяльності персонажу, його поглядів і якостей.

Варто зазначити, що розглянуті класифікації поєднані між собою важливою спільною рисою, яка свідчить про те, що не дивлячись на обраний критерій поділу загальну базову роль у них відіграє концепція інформаційного жанру, або жанру новинної журналістики, який в термінах теорії мовленнєвих жанрів може розглядатися як первинний. Цей жанр є прототипним для засобів масової інформації, саме він став першоосновою для появи різноманіття інших жанрів, адже основною функцією журналістики є об'єктивне інформування масової аудиторії про соціально значущі події, випадки, факти, їхні об'єктивні ознаки. Очевидно, що інформаційному жанру властиві певні диференційні ознаки, які протиставляють його іншим, вторинним, похідним жанрам друкованої преси. **Перспектива** даного дослідження вбачається у вивченні вираження цих ознак на різних текстових рівнях та їх порівнянні з аналогічними ознаками інших жанрів друкованої преси.

Література

1. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ // Татьяна Георгиевна Добросклонская. – М.: Флинта, 2008. – 264 с.
2. Дускаева Л.Р. Диалогическая природа газетных жанров: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : 10.01.10 “Журналистика” / Лилия Рашидовна Дускаева; Санкт-Петерб. гос. ун-т. – СПб, 2004. – 42 с.
3. Кройчик Л.Е. Система журналистских текстов / Лев Ефремович Кройчик // Основы творческой деятельности журналиста / под ред. С.Г. Корконосенко. – СПб, 2000. – С. 125-168.
4. Лазутина Г.В. Жанры журналистского творчества / Галина Викторовна Лазутина, Светлана Сергеевна Распопова. – М.: Аспект Пресс, 2011. – 320 с.
5. Broucker de J. Pratique de l'information et écritures journalistiques / Jose de Broucker. – P.: Victoires Eds, 1995. – 248 p.
6. Ecrire au quotidien. Pratiques du journalisme / [Antoine F., Dumont J.-F., Grevisse B., Marion Ph., Ringlet G.]. – Louvain-la-Neuve: EVO-Communication, 1995.
7. Martin-Lagardette J.-L. Guide de l'écriture journalistique. Ecrire, informer, convaincre / Jean-Luc Martin-Lagardette. – P.: Syros, 1994. – 207 p.
8. Montant H. Commentaires et humeurs / Henri Montant. – P.: CFPJ, 1994. – 86 p.
9. Ross L. L'écriture de presse: l'art d'informer / Line Ross. – Boucherville: Gaetan Morin Editeur, 1990. – 195 p.
10. Soucard M. Le discours de presse / Maryse Soucard. – Montréal: Le Preambule, 1989. – 262 p.

Shevchenko M. Scientific Approaches to the Genre Classification of the Press Discourse

Abstract: The article discusses main scientific approaches to the genre classification of the media discourse, on basis of which was made an attempt to single out the basic primary media discourse genre. All examined classifications have the common feature which testifies that despite of the chosen division criterion the leading role in the mass-media belongs to the conception of the information genre or news genre of journalism. In terms of speech act theory it can be considered as primary genre.

Keywords: medialogistics, linguistic genealogy, information genre, primary genre, media discourse.

Шевченко М. Ю. Научные подходы к жанровой классификации дискурса прессы

Аннотация: В статье рассматриваются основные научные подходы к жанровой классификации дискурса прессы, на основе которых совершена попытка выделения базового первичного жанра медиадискурса. Рассмотренные классификации имеют важную общую черту, которая свидетельствует о том, что несмотря на выбранный критерий деления, общую базовую роль в них играет концепция информационного жанра или же жанра новостной журналистики, который в терминах теории речевых актов может рассматриваться как первичный.

Ключевые слова: медиалингвистика, лингвогенеристика, информационный жанр, первичный жанр, медиадискурс

Засоби вираження оцінки в українському діалектному мовленні

¹ Леснова Валентина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна

Анотація. У статті розглянуто оцінку як лінгвістичну категорію, що проявляється на різних мовних рівнях: фонетичному, словотвірному, лексичному, синтаксичному. Акцентовано, що сучасна лінгвістика, однією з провідних характеристик якої є яскраво виражений антропоцентризм, проявляє значний інтерес до аксіології, мовознавці вивчають сутність категорії оцінки, формальні засоби її вираження в текстах різних стилів і жанрів, а також суміжні з оцінкою явища емотивності, експресивності, образності. Разом з тим, специфіка вираження оцінки в діалектному мовленні, зокрема на прикладі українських говорів, залишається недостатньо вивченою, чим і зумовлено актуальність пропонованої статті. Фактичним матеріалом для дослідження стали словники та хрестоматії сучасних діалектних текстів з різних регіонів України.

Підкреслено, що в діалектному мовленні, яке існує в усній формі й не підлягає кодифікації, зосереджено максимальний набір засобів експресивно-оцінного вираження, властивий кожній особистості. У діалектному мовленні, яке в багатьох випадках перевищує літературне мовлення за ступенем експресивної насиченості й емоційності, оцінку може бути виражено за допомогою інтонації мовця. Словотвірні засоби вираження оцінки часто безпосередньо залежать від контекстів, у яких той самий словотвірний формант може містити протилежні оцінні семи – позитивну або негативну. Специфічною рисою діалектного мовлення є вираження оцінки за допомогою пейоративних або меліоративних суфіксів у складі займенників. На конкретних прикладах показано, що в діалектному мовленні слова, семантично співвідносні з поняттями негативного плану, кількісно значно переважають слова із семами позитивної оцінки. Проаналізовано приклади вираження оцінки за допомогою метафор і порівнянь, слів-інтенсифікаторів, поєднання раціонально-оцінних лексичних одиниць із плеонастичними словами типу *так, такий*, градації та повторів різної структури. Указано, що в одному мікротексті може бути представлено одночасно кілька засобів вираження оцінки різних мовних рівнів.

Ключові слова: категорія оцінки, діалектне мовлення, позитивна оцінка, негативна оцінка, засоби вираження оцінки.

Оцінка є одним із найважливіших аспектів інтелектуальної діяльності людини й, безперечно, знаходить відображення в мові, оскільки суб'єкт оцінює всі елементи дійсності, а в основі мовної функції інтерпретування лежать ціннісні параметри її відображення. Як зауважує Г. Берестнев, „якісна оцінка дійсності за ознаками „гарний – поганий” становить основу будь-якого виду людської діяльності, аж до фундаментальної оцінки істинності” [5, 99].

Семантична категорія оцінки, яка належить до універсальних, на думку Т. Космеди, є „основною категорією лінгвопрагматики й потребує в цьому ракурсі особливого дослідження” [16, 15]. Т. Маркелова тлумачить оцінку як функціонально-семантичну категорію, яка реалізовується в мовленнєвій діяльності системою різнорівневих мовних засобів [18, 7].

Дослідження оцінних значень становить особливий інтерес на сучасному етапі розвитку лінгвістики, коли проблема співвідношення та взаємодії семантики й прагматики стала однією з центральних. На думку Т. Вендіної, „актуалізація ідей антропологічної лінгвістики, яка звернулася до „душі мови”, тобто до опредметненого в ній світобачення, системи цінностей етносу, дала потужний поштовх розвитку лінгвістичної аксіології” [9, 41]. Сутність категорії оцінки, засоби її вираження, а також суміжні з нею явища

емотивності, експресивності, образності вивчали Н. Арутюнова, О. Бессонова, В. Богуславський, Н. Бойко, Т. Вендіна, О. Вольф, Т. Космеда, Н. Лук'янова, Т. Маркелова, В. Телія, В. Чабаненко та інші мовознавці.

Разом з тим, недостатню увагу в сучасній лінгвістиці, зокрема в українській, звернуто на оцінку в діалектному мовленні, хоча й відомо, що діалектне мовлення за ступенем експресивної насиченості й емоційності в багатьох випадках перевищує літературне мовлення, оскільки, побутуючи в усній формі й не підлягаючи кодифікації, дає значно більший простір для прояву емоцій носіям діалекту. У діалектній системі зосереджено максимальний набір засобів експресивно-оцінного вираження, властивий кожній особистості. Як зауважує Н. Руснак, „діалекти – це той складник національної мови, у якому в первісному вигляді збереглися ментальність українців, аксіологічні виміри дійсності, духовні скарби й набутки, отримані від попередніх поколінь” [24, 3].

Отже, актуальність нашої роботи зумовлено тим, що оцінні слова, які посідають вагоме місце в мовленнєвій діяльності носіїв діалектної української мови й мають значну функціональну активність, ще не були предметом спеціального вивчення. Тому ставимо собі за мету проаналізувати специфіку функціонування різнорівневих

засобів вираження оцінки в українському діалектному мовленні. Пропоноване дослідження виконано на матеріалі лексикографічних джерел і хрестоматій текстів, у яких представлено матеріали з різних діалектів української мови.

Зв'язок оцінної семантики із внутрішнім світом людини й навколишнім зовнішнім світом визначає складний характер засобів вираження оцінки, їхньої семантики й структури. Засоби ці, представлені на всіх рівнях мови й мовлення, є варіативними в уживанні. До оцінних засобів мовлення взагалі й діалектного зокрема відносимо:

1. Окличні висловлення різних структурних типів: *йой // аби ви вигіли / йеки ї* *Вашкіїцах храми файні!* [7, 248]; *їр'ажен'ї кон'ї / то'д'ї побоч'н'ї були на кон'їх // і с кити'ц'ами аж до зе'м'л'ї // та ку'ди там!* [31, 101]; *ої то'д'ї дисцип'ліна була / ої у'се / боже св'атеї!* [1, 190].

2. Фонетичні засоби, зокрема подовження голосного звука в раціонально оцінному прикметнику: *йа вз'еї скрипку його / в його була чес'ка! харо:ша скрипка!* [1, 150]; *були'є тийї бат'к'є свакор і свек'руха замо:жнийї* [1, 270]; *такого до-оїге накла'дуть к'ір'н'їч* [12, 251].

3. Суфікси суб'єктивної оцінки (зменшувально-пестливі та згрубілості). Емоційне навантаження слів із суфіксами суб'єктивної оцінки значною мірою зумовлено контекстом, у якому їх ужито. На підтвердження порівняймо приклади вживання в діалектному мовленні слів із пейоративними суфіксами: *виже'ни ти ото'го брехун'аку з двору і не' слухай його* [34, 1, 104]; *ди'ви / йа'кий баур! найїї живот'аку на ка'з'он:их хар'чах* [34, 1, 69]; *м'ї бат'ко не' ба'гато жиї / од'на ко'н'ака і короу'їака* [22, 170]. Якщо в першому випадку суфікс згрубілості **-ак(а)** посилює негативну семантику кореневої морфеми іменника *брехун'ака*, у другому прикладі іменник *живот'ака*, указуючи на великий розмір, крім того, безперечно, містить негативну оцінку, то наявні в третьому висловленні іменники *ко'н'ака*, *короу'їака*, імовірно, не мають негативної конотації, суфікси згрубілості **-ак(а)** тут указують лише на великий розмір тварини.

Слова із зменшено-пестливими суфіксами також не завжди виражають позитивну оцінку, наприклад: *ко'му во'ни нужн'ї / о'т'ї твоїї жоу'тл'ач'ки! та йа б їїх і прода'ват' стра'милас'а* [34, 1, 321] – іменник *жоу'тл'ач'ок* 'переспілий жовтий огірок' має яскраво виражену негативну семантику, позначаючи продукт низької якості, можливо, ще й малого розміру, саме тому, вірогідно, й ужито словотвірний варіант із зменшувальним суфіксом.

Як зазначає В. Харченко, „для всіх оцінних слів унаслідок їхньої функціональної природи характерне своєрідне вживання в тексті” [32, 66]. Слова із зменшувально-пестливими суфіксами в діалектних текстах часто вказують на дуже малий розмір чогось (*пос'тавили та'ку хат'ку / ни хат'ку / а та'ке // будоч'ку та'ку* [1, 138]; *Во'но сей год йак не'уро'жай, так і кар'тошечка ўро'дила н'їку'дишн'а* [34, 2, 154]), незначний або, навпаки високий ступінь вияву ознаки (*бат'ко був у нас та'кий грамот'нен'кий* [10, 36]; *мнут' і мнут' / до тих п'ір / шо во'но з'роби'ц'а мн'акус'ін'ке / мн'акус'ін'ке та гарне* [31, 329]); також задля пом'якшення негативної ознаки, наприклад, при номінації фізичних вад людини (*із во'їни йон пр'ї'шол то'к'ї н'е'здо'лашч'н'к'її* [12, 55]; *і так йа'на гарбат'ен'ка // і йа'на так со'гнут'ен'ка ї ха'д'їла ўже / па'ка ї ў'мерла* [12, 199]) або подій чи процесів, важких для людини (*у сорок с'омому год'ї це ж голо'до'воч'ка була* [1, 138]).

Специфічною рисою словотвірної категоризації суб'єктивної оцінки в діалектному мовленні є додавання суфіксів до займенників: *н'їч'агон'ко н'е'ма у нас* [12, 179]; *йа ї дома са'мен'ка жи'ла і тут са'мен'ка* [12, 281].

4. Слова, семантично співвідносні з поняттями позитивного або негативного плану (переважно іменники та якісні прикметники). Зауважимо, що в мовленні існують більш різноманітні засоби для детальної класифікації поганих вчинків, рис характеру тощо, ніж гарних; слова із семами негативної оцінки об'єднано в більш диференційовані підкласи, ніж слова із семами позитивної оцінки. Так, для семи 'ледар' у діалектних словниках української мови зафіксовано близько 80 репрезентантів: *байда'ла, бедзвін, жабош'рик, лашта'бей* [34], *баг'лай, лейба* [8, 32], *лодарь* [25; 34], *бі'лай, ва'люка, вай'ло, вайль* [29], *бейла, ва'люга, г'нилик, друк, лайда'цюга, лагай'да, пуст'ек, пуст'юга, пуста'яга, фол'юх* [13], *валон'тирош* [23], *байта'ла, гуль, гойда, до'робало, легко'роб, логин, не'потріб, нет'рудник, о'хаба, пат'люх, пусто'пашник, сандига* [21], *за'лога* [15; 17], *ва'леж'ник, латас, ли'гай, ли'гун, суви'ла, сувир'тинь* [15], *легко'бит, ленгуз, ляга, піч'кур, пусто'паш, стус* [17], *бай'дей, ба'кір, ва'люга, лапай'дух, лега, ле'гейда, лея, линва, ма'гас, фу'лей* [27], *лай'дак* [13; 27], *ле'жак, лигу'шиско, нед'баха* [2], *лі'нюх* [2; 25; 27; 35], *ла'цюга, ле'жень* [8], *ва'лемба, ва'лило, ва'лі'гура, ватра* [35], *бамбу'ла, гайсту'ряк, лея* [28], *ва'люх, лын'гарь, логин, не'роб, нет'реб* [25]. Натомість для семи 'працелюбна людина' зафіксовано лише п'ять міжговіркових відповідин: *робу'тько* [17], *та'ланник* [13], *хи'бетниця*

[20], *рабо|тязь* [25], а також вторинний номен *мура|шок* [13].

На думку Н. Арутюнової, негативна оцінка має більшу тенденцію відриватися від властивостей референта, ніж оцінка позитивна; остаточний відрив від дійсності перетворює негативно оцінну лексему в лайливу [3, 231]. Яскравими прикладами цього є діалектні оцінні прикметники *хитро|ду|ний* та *хитро|жо|ний* ‘лукавий, підступний’, які подано в словнику з позначкою згрубіле [2, 2, 227].

5. Метафоричні назви. Як зазначають дослідники, метафора, будучи настроєною на людину, „немиинуче потрапляє у сферу оцінки, формується нею, містить її й виражає ціннісне ставлення до суб'єкта метафоричної інтерпретації” [14, 112]. В українських говірках значна функціональна активність властива негативно оцінним метафоричним назвам людини. Такі лексеми і в їхньому прямому номінативному значенні часто містять сему негативної оцінки: *ба|ла|бух* ‘недопечений хліб’; ‘повільна, вайлувата людина’ [27, 22]; *бан|дура* ‘велика неохайно зроблена річ’; *перен.* ‘нерозумна людина’ [2, 1, 10]; *гни|лек* ‘гила колода’; *перен.* ‘ледар’ [13, 46]; *дран|те* ‘старий поношений одяг; лахміття’; *перен.* ‘погана людина’ [13, 63]; *ідь* ‘отрута’; *перен.* ‘в'їдлива людина’ [15, 132]; *кор|бан.* ‘засушене, покороблене взуття’; *перен.* ‘перестарілий чоловік’ [23, 83] та ін. Надзвичайно поширеними в українських говірках є зоометафори, які містять виразну сему оцінності та експресивності: *вис|люк* ‘бездарна людина’ [23, 26]. *вуд|вуд*, *вуд|вод* ‘похмура, мовчазна людина’ [27, 64]. *дрох|ва* ‘жінка з товстими стінами’ [34, 1, 299]. *перпел|лиця* ‘жвава, метка жінка’ [27, 407]; *яци|рка* ‘надто худа, тонка жінка чи дівчина’ [34, 4, 261] та ін. Зоометафори можуть мати у своєму складі суфікси згрубілості, що увиразнюють їхню експресивно-оцінну семантику: *буга|їско* ‘здоровило’ [15, 76]. *ко|рови|ща* ‘дебела, неповоротка й не дуже охайна жінка’ [25, 150]; *лоша|цюра* ‘високий і здоровий парубок’ [26, 50].

6. Слова-інтенсифікатори. Прислівники-інтенсифікатори „широко вживані в сучасних слов'янських мовах, оскільки виражають важливе поняття ступеня й міри, необхідне в неперервному процесі пізнання людиною навколишньої дійсності” [33]. Репертуар таких прислівників в українських говірках доволі широкий: *ха|роше то л'є|кар|ствене| дуже* [12, 111]; *був|файний| дуже* [7, 252]; *тата|страшно|били* [11, 38]; *посуд|йє|к'ї|страшні|крас'їви* [12, 102]; *было|ў|нас|страхы|худобы|тай|зим'ї* [30, 109]; *то|накла|дали|так'ї|по|датки|шо|це|страх* [10, 149]; *о|тут|ко|лод'аз'|в|кусна|вода|сил'но* [10, 153]; *вел'ми|р'їк|вод'аний|був|й'ден*

по|нав [1, 16]; *т'роє|д'ї|теї|году|вала* // *т'ашко|було|крепко* [1, 392]; *хлопц|май|лі|нвий, а|дівчина|фийст|за|гониста|до|роботи* [27, 128]; *то|моц|добрий|чуло|вік|буў* [7, 297].

7. Порівняння різної граматичної структури. К. Мізін кваліфікує компаративні фразеологічні одиниці як „лінгвокреативні шедеври”, зазначаючи, що „вони несуть заряд оцінки, емотивності, експресії або найвищої / найнижчої інтенсивності еталонізованої ознаки” [19, 67]: *Та|баба|така|зл'ука, йак|га|д'ука.* [2, 1, 191]; *оже|ни|ў'а|йа|на|так'їй|ма|зайц'ї|йак|ї|сам|ника|урод'ї|реше|то* [34, 2, 267]; *Огидний|як|ку|леша|не|доварена* [7, 359]; *так'є|д'ї|т'атко|кр'ї|пен'к'є|йак|те|з'єл'їзне* [12, 188]; *та|го|ло|ва|була|йак|писанка|та|ка|файна* [11, 124]. Суб'єктом порівняння найчастіше є людина в різноманітних її проявах: зовнішність, риси характеру, поведінка.

Цікавим прикладом нанизування в одному мікротексті кількох порівнянь позитивної семантики є побажання молодим на весіллі, зафіксоване в буковинських говірках: *бести|були|красні|йак|вис|на|а|ситі|йак|осін'|а|бо|гаті|йак|св'ата|зим'їа|а|дужи|йак|вода* // (...) *абести|л'убилиси|йак|голубці|а|пло|дилиси|йак|крі|лики* [7, 219].

Характер оцінки в порівняннях може бути підкреслено відповідними словотворчими формантами – суфіксами пейоративності або меліоративності. Порівняймо: *Нестор|Х'ведорови|ч'|не|даї|Бог|збрє|хат'|злий|йак|ч'орт* // *ми|його|бо|йали|с'а* [31, 65] – *прийшла|додо|му|л'ута|йак|ч'орт'ака|б'їга|туди|с'уди|по|хат'ї* [31, 295]; в обох випадках злу людину порівняно з чортом, але в другому висловленні суфікс -ак(а) надає порівнянню більшою експресивності й конотативної виразності.

8. Поєднання раціонально-оцінної одиниці з плеонастичними словами так, такий, як, який, що виражають потрібну мовцеві інтонацію [4, 144], перебуваючи переважно в препозиції щодо раціонально-оцінних іменників, прикметників та прислівників: *ї|поса|дили|са|док|такий|роскрасавец'* [31, 51]; *в|мене|брат|такий|здоровий|такий|крас'їви|був* [1, 314]; *а|д'ї|у|ки|так'ї|гоно|ров'ї|та|так|с'п'ї|вайут'* [11, 11]; *тутк'и|ко|л'адни|к'и|зби|райуц'а|ко|л'а|дуйут'|но|так|файно* [11, 17]; *а|то|насмийе|мос'|за|вечор|так|шо|ї|господ'ї|й|малийе|й|ста|р'їє|ї|шо|хоче|йак|то|весело|було* [12, 230].

9. Повтори слів: *о|то|на|проти|ів|тейї|до|лени|то|та|ка|була|висо:ка|висо:ка|гора* [1, 142]; *гл'аден'ка|гл'аден'ка|та|ка* // *з|у|с'їх|бо|к'ів|та|ка|гл'адка|гл'адка* [10, 45]; *О|це|бак|ла|жанч|ик|Та|кий|добрий, та|кий|у|же|добрий!* [34, 1, 59]; *до|ро|боти|в|ін|труд'ага|труд'ага|*

скр'із' в'ін робе [31, 133]; *йа'ка краса'та / кра'с'іво виткане / дуже кра'с'іво* [10, 103]. Оцінне значення повторів може бути посилено вживанням вигуків, фонетичними засобами, зокрема подовженням голосних, або суфіксами, що виражають збільшений вияв ознаки: *здо'рова річка була / о-ої здо'рова здо'рова* [12, 350]; *тут та'ке здо'ро::ве кладвище / о::ї здо'ро::ве* [6, с. 141]; *ота'ку здо'рове'ку було мати паску спиче / ох і здо'рову / йак во'на йі'йі пик'ла та'ку здо'рову* [10, 108 – 109].

Оцінюючи ту чи ту реалію, ситуацію, людину тощо, діалектоносії часто вдаються до нанизування синонімічних оцінних засобів з метою посилення, увиразнення позитивного або негативного ставлення до них: *ну музи'кант був от'л'ичний / хароший був музи'кант* [1, 150]; *та от'о ж та'ка сер'дита // у'редна* [31, 42]; *йа мо'ло'да була здо'рова / йа була глад'ка / у'питана* [10, 115]; *о'ни [гриби] очен' у'куснийе бу'л'і / іх одво'рит' / по'жарит' / бу'л'і до'бр'іе к'репко* [12, 48]. В одному синонімічному ряду можуть

поєднуватися різні одиниці – лексичні та фразеологічні: *по'вин:а бут' / йак му'ха в ок'роп'і / йа та'ка й була // йа про'ворна / ж'вава / ну та'ка вда'лас'а* [10, 115].

В одному мікротексті може бути поєднано одночасно кілька різнорівневих засобів вираження оцінки: *а квас та'кий ой жи до'брий страш'не* [10, 164] (при раціонально оцінному прикметнику *до'брий* ужито плеонастичне слово *та'кий*, вигук *ой жи* та інтенсифікатор *страш'не*); *і во'ни ж ка'же не'ш'часни // йак'і вони ка'же худ'ушчи да страш'ни ти'йі д'ітки* [6, 213] (експресивність раціонально-оцінного прикметника *худий* посилено суфіксом *-уш-*, крім того, ужито плеонастичний компонент *які*).

Отже, як свідчить фактичний матеріал, репертуар оцінних засобів у діалектному мовленні значно ширший, ніж у літературному, з огляду на що актуальним є детальне вивчення особливостей функціонування цих засобів у різних діалектах української мови на синхронічному та діакронічному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (тексти). – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с.
2. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т. 1-2.
3. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 156-249.
4. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки рус. культуры, 1999. – 896 с.
5. Берестнев Г.И. Иконичность добра и зла // Вопр. языкознания. – 1999. – № 4. – С. 99-113.
6. Бідношия Ю.І., Дика Л.В. Говірки Бориспільщини: сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. – К.: Ін-т укр. мови НАНУ, 2008. – 480 с.
7. Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів / укл. Руснак Н., Гуїванюк Н., Бузинська В. – Чернівці: Рута, 2006. – 383 с.
8. Ващенко В.С. Словник полтавських говорів. – Вип. 1. – Х.: Вид-во ХДІ, 1960. – 107 с.
9. Вендина Т.И. Семантика оценки и ее манифестация средствами словообразования // Славяноведение. – 1997. – № 4. – С. 41-48.
10. Говірки Південної Київщини: зб. діалект. текстів / упоряд.: Мартинова Г.І., Денисенко З.М., Щербина Т.В. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2008. – 369 с.
11. Говірки південно-західного наріччя української мови / упоряд. Н.М. Глібчук. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 155 с.
12. Говірки Чорнобильської зони: тексти / упоряд.: Гриценко П.Ю. та ін. – К.: Довіра, 1996. – 358 с.
13. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.
14. Картины русского мира: аксиология в языке и тексте / Л.П. Дронова, Л.И. Ермолкина, Д.А. Катунин и др.; отв. ред. З.И. Резанова. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2005. – 354 с.
15. Корзюнюк М.М. Матеріали до словника західно-волинських говірок // Українська діалектна лексика. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 62-267.
16. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування й розвиток категорії оцінки. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
17. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.
18. Маркелова Т.В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”. – М., 1996. – 47 с.
19. Мізін К.І. Перспектива вивчення антропоцентричності усталених порівнянь (на матеріалі компаративних фразеологій англійської, німецької, української та російської мов) // Лінгвістика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2009. – № 1. – С. 65-70.
20. Омельченко З.Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2006. – 114 с.
21. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1-2.
22. Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): матеріали. фольклор.-діалект. експедицій / упоряд. Магрицька І.В., Семистяга В.Ф., Сікорська З.С., Чернописський М.Г., Шевцова В.О. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 256 с.
23. Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266 с.
24. Руснак Н. Когнітивні параметри діалектного тексту // Лінгвістичні студії. – 2009. – Вип. 18. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.linguistics.lviv.ua>

- ронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hghltd.yandex.net>
25. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
26. Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. – Д., 1990. – 100 с.
27. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
28. Словник українських говорів Одещини / редкол.: О.І. Бондар (голов. ред.), Л.І. Хаценко (заст. голов. ред.), Т. Ю. Ковалевська та ін. – О.: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011. – 224 с.
29. Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.
30. Українські закарпатські говірки: тексти / упорядкув. та передм. О.Ф. Мигoliniнець, О.Д. Пискач. – Ужгород: Ліра, 2004. – 400 с.
31. Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб. / упоряд. К.Д. Глуховцева, В.В. Лєснова, І.О. Ніколаєнко; за ред. К.Д. Глуховцевої. – Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 424 с.
32. Харченко В.К. Разграничение оценочности, образности, экспрессии и эмоциональности в семантике слова // Рус. яз. в шк. – 1976. – № 3. – С. 66-71.
33. Хмелевский М.С. Формирование разряда наречий-интенсификаторов в славянских языках: дис. канд. филол. наук: 10.02.03. – СПб., 2003. – 209 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dslib.net>
34. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: у 4 т. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1-4.
35. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

Lesnova V.V. Means of Expressing Evaluation in Ukrainian Dialectal Speech

Abstract: The article deals with the analysis of evaluation as a linguistic category revealed at different levels of language, i.e. phonetic, word-building, lexical, and syntactical. It has been stressed that modern linguistics one of the main characteristics of which is a strongly marked anthropocentrism, pays a significant interest to axiology: linguists study the essence of the category of evaluation, the formal means of its expression in the texts of different styles and genres as well as the related to evaluation phenomena of emotiveness, expressiveness and figurativeness. At the same time the specificity of the expression of evaluation based on the examples of the Ukrainian patois in particular remains scantily studied which preconditions the topicality of the suggested article. The factual material of the analysis has been taken from dictionaries and readers in modern dialectal texts from different regions of Ukraine. It has been accentuated that dialectal speech which exists in the oral form and cannot be codified, includes a great deal of expressive and evaluative means characteristic of every personality. Whereas dialectal speech in many instances outruns literary speech regarding the degree of expressive saturation and emotionality, evaluation in it can be expressed with the help of the speaker's intonation. The word-building means of expression of evaluation often depend directly upon the contexts in which one and the same word-building formant may possess opposite evaluative semes, i.e. positive or negative. A characteristic feature of dialectal speech is that evaluation can be expressed by means of pejorative or meliorative suffixes in the structure of pronouns. It has been proved on the basis of concrete examples that words in dialectal speech which are semantically related to the notions of a negative plane, exceed greatly in their quantity the words with the semes of positive evaluation. The author has analyzed the examples of expressing evaluation with the help of metaphors and similes, words-intensifiers, the combination of rationally evaluative lexical units with pleonastic words such as так, такой, gradations and repetitions of different structure. It has been stated that one microtext can simultaneously represent several means of expression of evaluation on different levels of language.

Keywords: category of evaluation, dialectal speech, positive evaluation, negative evaluation, means of expression of evaluation.

Лєснова В.В. Средства выражения оценки в украинской диалектной речи

Аннотация: В статье рассматривается оценка как лингвистическая категория, проявляющаяся на различных языковых уровнях: фонетическом, словообразовательном, лексическом, синтаксическом. Акцентируется, что современная лингвистика, одной из ведущих характеристик которой является ярко выраженный антропоцентризм, проявляет значительный интерес к аксиологии, языковеды изучают сущность категории оценки, формальные средства ее выражения в текстах различных стилей и жанров, а также смежные с оценкой явления эмотивности, экспрессивности, образности. Вместе с тем, специфика выражения оценки в диалектной речи, в частности на примере украинских говоров, остается недостаточно изученной, чем и обусловлена актуальность предлагаемой статьи. Фактическим материалом для исследования послужили словари и хрестоматии современных диалектных текстов из различных регионов Украины. Подчеркнуто, что в диалектной речи, существующей в устной форме и не подлежащей кодификации, сосредоточен максимальный набор средств экспрессивно-оценочного выражения, свойственный каждой личности. В диалектной речи, во многих случаях превышающей литературную речь по степени экспрессивной насыщенности и эмоциональности, оценка может быть выражена с помощью интонации говорящего. Словообразовательные средства выражения оценки часто непосредственно зависят от контекстов, в которых один и тот же словообразовательный формант может содержать противоположные оценочные семы – положительную или отрицательную. Специфической чертой диалектной речи является выражение оценки с помощью пейоративных или мелиоративных суффиксов в составе местоимений. На

конкретных примерах показано, что в диалектной речи слова, семантически соотносимые с понятиями негативного плана, количественно значительно превосходят слова с семами положительной оценки. Проанализированы примеры выражения оценки с помощью метафор и сравнений, слов-интенсификаторов, сочетания рационально-оценочных лексических единиц с плеонастическими словами типа так, такой, градации и повторов различной структуры. Указано, что в одном микротексте могут быть представлены одновременно несколько средств выражения оценки разных языковых уровней.

Ключевые слова: категория оценки, диалектная речь, положительная оценка, отрицательная оценка, средства выражения оценки.

Швидка А.В.¹

Інфінітив у контексті інших некатегорійних виразників атрибутивних відношень

¹ Швидка Анна Вікторівна, асистент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті зроблено спробу дослідити вживання інфінітива в синтаксичній зоні прикметника, аргументувати реалізацію ним атрибутивної функції на рівні словосполучення та на формально-синтаксичному рівні речення. Схарактеризовано семантичні типи означуваного іменника при інфінітивному означенні.

Ключові слова: інфінітив, атрибутивні відношення, означуваний іменник, інфінітивне означення, ад'єктива синтаксична деривація.

Відомо, що некатегорійне вираження атрибутивних відношень на рівні частин мови репрезентують іменники (безприйменникові та прийменниково-відмінкові словоформи), дієслова (як особові форми, так і інфінітив) та прислівники [4, 182]. Означальну функцію ці лексеми виражають інакше, ніж типовий виразник атрибутивної функції – прикметник. Спроможність інфінітива з його суто дієслівною семантикою виконувати синтаксичну функцію означення, тобто перебувати у прикметниковій зоні, демонструє, на думку І.Р. Вихованця, унікальність цієї форми. Проте замішувати синтаксичну позицію прикметника він здатен лише за обмежених лексичних умов [5, 81]. «Морфологічно нейтральний, інфінітив не вкладається в традиційну схему другорядних членів», – зауважувала О.К. Безпояско [1, 51].

У сучасній українській мові І.Р. Вихованець обґрунтував вторинний, специфічний характер атрибутивних відношень, оскільки вони є наслідком згортання окремих компонентів семантичної структури речення і перерозподілу синтаксичних залежностей між компонентами або результатом формально-граматичних перетворень – з'єднання двох елементарних речень у семантично складну конструкцію [4, 133]. На прикладі прикметників, форм присубстантивного безприйменниково-родового відмінка та прийменниково-відмінкових форм він проаналізував різні за глибиною перетворення конструкцій, що пов'язані з формуванням атрибутивних відношень [4, 134–135]. З приводу атрибутивного

вживання інфінітива маємо короткі зауваги К.Г. Городенської [Там само, 197].

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена потребою з'ясувати специфіку інфінітива в контексті некатегорійних виразників атрибутивних відношень.

Мета статті – дослідити параметри атрибутивного синтаксичного вживання інфінітива, з'ясувати семантичні типи його опорних іменників.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити умови функціонування інфінітива в ролі виразника атрибутивних відношень.

2. Дослідити його означальну реалізацію на семантико-синтаксичному та формально-синтаксичному рівнях речення.

3. Схарактеризувати семантику опорних іменників.

Атрибутивне функціонування інфінітива так само, як і форм іменників, особових форм дієслів та прислівників, спричинене, на думку К.Г. Городенської, семантичною компресією [4, 182], проте воно має і низку особливостей. Суть їх полягає в тому, що в позицію атрибута інфінітив потрапляє внаслідок глибших, складніших перетворень і є результатом семантичної компресії компонентів підрядної означальної частини складнопідрядного речення, тоді як атрибутивне вживання іменників і прислівників зумовлене компресією, яка досягається згортанням присудка. Пор.: *Бажання жити поставило бійця на ноги* ← *Бажання, яке полягає в тому, щоб жити; Переконавання боротися керувало його вчинками*

← *Переконання, яке полягає в тому, щоб боротися* [4, 197]. Характерно, що в позицію опорного іменника потрапляють передусім деривати модальних предикатів елементарних речень, пор.: *Він бажає цукерок* → *Бажання цукерок* – *велике* → *Бажання їсти не давало спокою*.

Якщо ж вираження функції означення іменниками і прислівниками є прямим безпосереднім виявом змін у поверхневій структурі, зумовлених згортанням присудка, то заміщення інфінітивом позиції атрибута на рівні поверхневої структури майже не сприймають як вияв семантичного ущільнення.

Порівняно з іменниковим і прислівниковим інфінітивний тип атрибутів нерегулярний щодо утворення, обмежений у вживанні, однотипний щодо морфологічного вираження, нерегулярний з позиції лексико-семантичного наповнення. Синтаксична атрибутивна позиція інфінітива не має засобів категорійного прикметникового оформлення [4, 197].

Підрядний зв'язок атрибутивного інфінітива з означуваним словом – одна з характерних його особливостей. На відміну від прикметникових означень, поєднаних зі стрижневим словом зв'язком узгодження, інфінітив, як відомо, поєднується з таким словом підрядним зв'язком прилягання, виконуючи роль неузгодженого означення. Н.Г. Чилікіна наголошувала на тому, що прилягання – «єдиний синтаксичний засіб підпорядкування інфінітива тому чи тому слову в реченні», за допомогою прилягання він може сполучатися зі словами різних частин мови: з прийменниками, дієсловами, безособово-предикативними словами, а також з іменниками [11, 154].

Синтаксичну функцію означення, як уже було наголошено, інфінітив виконує за чітко окреслених умов. Атрибутивний зв'язок «означуване + означення» для інфінітива може бути реалізований єдиною схемою – «іменник + інфінітив». До того ж інфінітив не поєднується з іменниками, що виражають предметне значення. «Переважає більшість іменників – назви речей, тварин, осіб – не можуть сполучатися з інфінітивом», – стверджував В.В. Виноградов [6, 291]. Означуване слово для інфінітива – іменник з абстрактною семантикою, здебільшого з модальним забарвленням. Можливість інфінітива сполучатися з такими іменниками, а отже, виконувати функцію атрибута, Л.С. Островська пояснювала тим, що вони «виступають інформативно недостатніми й вимагають свого поширення предикатним словом» [8, 117]. У функції означення інфінітив цілком зберігає свою дієслівну семантику й водночас характеризує іменник. У структурі такої словосполучки кожен з її членів посідає власну

синтаксичну позицію: «Інфінітив називає дію, оскільки в семантичному відношенні є незалежним, а іменник – модальне відношення суб'єкта до дії», – констатувала О.К. Безпояско [1, 52].

У наукових дослідженнях, присвячених аналізу атрибутивної функції інфінітива, схарактеризовано лексеми різної семантики. В.М. Брицин розвинув думку про те, що «неможливість укласти більш-менш повний словник іменників, які сполучаються з інфінітивом, зумовлена наявністю досить великої кількості випадків, коли потрібно розмежовувати явища норми та узусу, узусу та індивідуального слововживання. Додаткові ускладнення створює неоднорідність субстантивно-інфінітивних сполук, наявність прикладів, у яких інфінітиву може бути притаманна як прислівна, так і неприслівна позиція, функція компонента словосполучення і поширювача речення» [2, 137]. Справді, досі не маємо точної кількості таких іменників. Зокрема, С.С. Петровська виокремила 326 номінацій [9, 167]. Очевидні також певні труднощі під час класифікації таких іменників: одні науковці намагаються групувати словосполучення, зважаючи на сему модальності опорного іменника [6, 293 – 300], інші беруть до уваги його частиномовну співвіднесеність [2, 139–157]. Так, В.М. Брицин серед субстантивно-інфінітивних словосполучень виділяв такі, у яких інфінітив взаємодіє з конкретними іменниками [2, 139–142], з абстрактними іменниками, співвідносними з дієсловами [2, 143–149] та з прикметниками [2, 149–152], а також словосполучення, у яких іменник не співвідноситься зі словами інших частин мови [2, 152–153]. Диференціацію таких словосполучень з інфінітивом за модальною ознакою науковець вважав хибною, оскільки вона має певні вади. Він переконливо довів, що невизначеність терміна «модальне значення іменника», особливо якщо його застосовують до іменників *безнадійність*, *безплідність*, *безсилля*, *воля*, *захоплення* та інших, які сполучаються з інфінітивом, зумовлена необхідністю зіставлення субстантивно-інфінітивних сполук з дієслівно-інфінітивними й ад'єктивно-інфінітивними та дослідженням закономірностей субстантивації першого компонента [2, 138]. Реалізація такого принципу має складний характер, оскільки передбачає диференціацію іменників з предметною, денотативною семантикою та іменників-сигніфікатів, які так само групуються в словосполучки з іменниками, пов'язаними / непов'язаними з дієсловами та прикметниками [Там само]. Інші ж науковці, навпаки, кваліфікують іменниково-інфінітивні словосполучення лише за наявності модального значення [6, 292–298] та його відсутності [6, 298–300].

За нашими спостереженнями, інфінітив може виконувати атрибутивну функцію щодо опорних абстрактних іменників шести семантичних груп:

1. З абстрактними віддієслівними іменниками, що виражають спонукання особи до виконання певної дії, як-от: **наказ, розпорядження, команда, завдання, заклик, порада** тощо, пор.: *наказ відступати* – *хтось наказав комусь відступати*. Інфінітив у таких словосполученнях безпосередньо вказує на ознаку за дією, яку адресат повинен виконати. Напр.: *Василь дістав завдання дійти до села і дізнатися про всі події* (М. Стельмах); *Я отримав наказ за всяку ціну відстоювати інтереси нашої фірми* (розм.).

2. З абстрактними іменниками, що називають внутрішньо-психологічні процеси людини. Серед них виокремлюємо номени на позначення прагнення особи виконати дію, тобто іменники з бажальною семантикою: **бажання, мрія, охота, намір, рішення, ідея, задум, мета, сподівання** тощо. Одні з них є віддієслівними іменниками, пор.: *намір закінчити* – *наміритися закінчити*, інші (*ідея, мета, охота*) не співвідносяться зі словами інших частин мови, тобто зберігають лексичне і граматичне значення іменників. Напр.: *Заявити про бажання спати в таку невідповідну хвилину могли тільки дійові особи дуже поганих п'єс* (П. Загребельний); *А коли вже тобі припала охота читати, то підожди – я тобі дам іншу книжку* (С. Васильченко); *Він не втручався в розмову і не проявляв жодного наміру допомогти* (В. Домонтович); *У мене є цікавий задум для повісти: описати не сам роман, перипетії кохання, а лише ті сни, що їх бачать закохані* (В. Домонтович).

3. З абстрактними іменниками, що визначають внутрішній стан людини: **гріх, лінь, воля, звичка**. Напр.: *Знав його звичку гладити бороду і другу звичку – ховати за спину кулак* (М. Коцюбинський); — *Чесна громадо, – відізвалися закличники, – чи воля ваша нині раду держати?* (І. Франко).

4. З абстрактними іменниками, що виражають тимчасовий емоційний стан людини, як-от: **жаль, страх, сором, мука, насолода, жадоба, тривога, потреба** тощо. Частина таких іменників співвідносна з прислівниковими лексемами (пор.: *сором визнавати* – *соромно визнавати*), інші корелюють з дієсловами (пор.: *насолода і насолоджуватися*). Напр.: *А яка насолода бігти на лижах густим-прегустим лісом, що простягається ген-ген аж на тисячі кілометрів!* (О. Вишня); *Сором не допомагати батькам* (розм.).

5. З іменниками темпоральної семантики, що визначають певний часовий відрізок, як-от: **час, пора, хвилинка, година**. Вони зберігають своє іменникове лексичне значення. Напр.: — *Час!*

Давно вже час оздоровити провінції від цієї «гібри»... – міркував Пилат, слухаючи радника (Н. Королева); *Ось уже поповілили жита; час уже й жати* (Панас Мирний); — *А про те, що тебе час оженить!* – сказала мати (І. Нечуй-Левицький); *І, мабуть, уже пора лаштуватися до спокою «вечора життя»...* (Н. Королева); *Стала наближатися година рушати в дорогу* (С. Васильченко).

6. З абстрактними іменниками на позначення певного чинника щодо виконання / невиконання особою названої дії: **привід, причина, поштовх, спосіб, здатність** тощо. Деякі з них співвідносяться з прикметниками, пор.: *здатність аргументувати* – *здатний аргументувати*. Напр.: *Здатність заглиблюватись у працю, в читання, у свої думки досягла в нього того рівня, на якому вона обертається на майже патологічне становище* (В. Домонтович).

Крім абстрактних іменників, що зазвичай виступають означуваним словом для атрибутивного інфінітива і співвідносяться з лексемами різних частин мови, деякі дослідники виокремлюють також субстантиви, поєднання яких з інфінітивом є «спорадичним, стилістично обмеженим, перебуває на межі нормативності», наприклад, *натхнення, віра, турбота, насолода, стимул, закон, заява, проблема, місце* та інші [2, 153]. Для таких лексем характерна співвіднесеність з дієсловами, які так само не можуть поєднуватися з інфінітивом [Там само]. Як відомо, «віддієслівний іменник не може визначатися інфінітивом, якщо дієслово, від якого він утворений, позбавлене можливості функціонування з інфінітивом» [11, 159].

Забарвлення опорного іменника із семантикою дії, процесу та стану – не єдиний чинник, на який варто зважати, визначаючи атрибутивну функцію інфінітива. Важливою є його репрезентація не лише на рівні словосполучення, а й на формально-синтаксичному рівні речення.

Інфінітив в атрибутивній функції завжди посідає постпозицію щодо означуваного слова. Інфінітивне означення може розташовуватися як безпосередньо з означуваною лексемою, так і відокремлюватися від неї іншими членами синтаксичної конструкції. Напр.: *В Миколи запеклось серце, а в душі заворушилась думка помститись за себе, за батька, за Нимидору* (І. Нечуй-Левицький); *Залишив Грицько думку вертатися повесні додому* (Панас Мирний); — *Не подоба старому вдаватися в молоді мрії, а на сучасність жмурити очі* (І. Франко); *Спроба Корвина познайомити Комаху з Танею Бернс була з його боку виявом не цілком до кінця усвідомленого прагнення включити також і Комаху в ілюзорне коло того логічного культу *des ewigen Weibliche,**

що в нього він намагався забарвити так само й свою закоханість до Тані Беренс (В. Домонтович).

Атрибутивна функція інфінітива посилюється за умови наявності узгодженого означення, що виступає в препозиції до означуваного іменника [12, 13]. Напр.: *Він працював напружено й уперто, виснажував себе, замість із презирливою іронією заперечити все те у науковій традиції, що належало заперечувати й знищувати* (В. Домонтович); *Чубенко робив марні спроби підвестися на ноги* (Ю. Яновський).

На формально-синтаксичному рівні речення атрибутивну функцію інфінітив здатен виконувати не лише самостійно, а й перебуваючи у складі підрядного присудбантно-атрибутивного речення, відповідно відокремлюючись при цьому. Напр.: *Зрозуміла річ, що на підводі тут розраховувати нема чого, отже, треба вміти змайструвати вузько-довгі саночки!* (О. Вишня); *Квітка. Правда, нема більшої муки, як почувати в своїх персах ціле море і сили, і жадоби мирові послужити і знати, що тії сили нема куди кинути, нема до чого приладити; упевнялись щодня, що всі шляхи тобі переорані і що сам деякі переорав...* (М. Старицький); *Зробив рукою недбайливий знак, що хоче лишитись сам* (Н. Королева); *Не раз приходили думки: «Коби опинитися на пустині і не видіти людей»* (М. Яцків); *Одна думка переважала всі інші: вийти громадою перед тіснину і боронитися від монголів до останньої краплі крові* (І. Франко).

Інфінітиви функціують у ролі однорідних членів речення – однорідних означень. Такі інфінітивні означення поширюють одне означуване слово та конкретизують його. Напр.: *Пора вам не дрімати, але вдарити в дзвони і громадами поскидати з себе ті пута, в які обпутала вас боярська неситість і княжа сваволя* (І. Франко); *Через хвилину вона перестала плакати, наче знайшла в собі якусь силу, якусь змогу уміцнитися, терпіти, мовчати, коритись* (Г. Григоренко); *Як порива мене палке бажання піти туди пісками, чагарями, послуhati гірської пущі гомін, заглянути в таємничу безодню, з потоками гірськими сперичатись, поміж льоди дістатись самоцвітні, збудити в горах піснею луну* (Леся Українка); *Той наказ, що не грозив ніякою небезпекою, подобався монголам, а надія стояти на сухім і не лазити повиш колін у воді додала їм духа* (І. Франко).

Предметом окремої уваги є конструкції, у яких інфінітив взаємодіє з абстрактними іменниками, утворюючи разом з ними стійкі дієслівні сполуки. Напр.: – *Після доповіді, – сказав Комаха, – я маю намір іти додому й лягати спати* (В. Домонтович). Незважаючи на те, що ніби ло-

гічним є формулювання питання до означення намір (який?), все ж така характеристика є помилковою. Інфінітив у таких стійких словосполученнях не варто відокремлювати від іменника, адже він не виступає окремим елементом речення, а є частиною складеного дієслівного присудка. Такі стійкі словосполучення заступають модальне дієслово. Напр.: *Мавка. Я не маю сили покинути її...* (Леся Українка); – *У мене нема жадного бажання зустрічатися з кимсь – чоловіком чи жінкою, однаково – окрім тебе* (В. Домонтович); *Я не маю потреби ні про кого дбати, не маю страху когось дорогого втратити, коли нікого не хочу мати на помешканні в своєму серці* (Н. Королева); *Лучицька. Добре, що я маю звичку дома одягати костюм* (М. Старицький); *У всіх сільськогосподарських шкідників є одна спільна риса: всі вони мають просто дивовижну здатність звикати до засобів боротьби із ними* (Агроснаб чорнозем'я).

Попри складний гібридний характер інфінітива, іноді важко осмислити природу його синтаксичних функцій. Науковці акцентують увагу на функціонуванні на ґрунті української мови синкретичних словосполук, у яких прилеглий інфінітив синтезує означальну семантику із з'ясувально-об'єктною: *думка навчатися, спроба піти, вміння зіставити* (думка (яка? про що?) навчатися) [7, 169; 12, 14]. І.Р. Швець обґрунтувала властивість інфінітива поєднувати в собі подвійні функції структурою речення, специфікою іменника, особливостями інфінітива, а також синтаксичними відношеннями, які передають внутрішній зв'язок між членами речення. Напр.: *Гетьманів задум замкнути її зі всіх боків здійснився* (Н. Рибак) [12, 14]. Абстрактний характер іменника, наявність препозитивного означення та можливість формулювання характерного питання від опорного слова до означення *задум (який?) замкнути* дає підстави кваліфікувати таку синтаксичну функцію інфінітива як означальну. Аргументом на користь саме такої функції є позиція О.С. Мельничука: «Атрибутивна функція інфінітива в зовні невиразних випадках пізнається через постановку питання від ведучого слова» [10, 202].

Отже, означальна функція інфінітива при опорному іменнику з абстрактним значенням є типовою для сучасної української мови, а такий іменник може як співвідноситися зі словами інших частин мови, так і зберігати власне іменникове лексичне значення.

На відміну від інших некатегорійних виразників атрибутивних відношень (форм безприменникового родового відмінка та применниково-відмінкових форм), атрибутивно вжитий інфінітив не має засобів для морфологічного за-

вершення ад'єктивної синтаксичної деривації та не може узгоджуватися з означуванням іменни-

ком у роді, числі та відмінку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К. Інфінітив у функції другорядних членів речення / О.К. Безпояско // Українська мова і література в школі. – 1984. – №3. – С. 51-53.
2. Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке: [монография] / Виктор Михайлович Брицын / [отв. ред. Г.П. Ижакевич]. – К.: Наук. думка, 1990. – 320 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник] / Іван Романович Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І.Р. Семантико-синтаксична структура речення: [монографія] / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
5. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: [монографія] / Іван Романович Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
6. Грамматика русского языка. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1960. – Т. II. Синтаксис. – Ч. I. – 702 с.
7. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: [монографія] / Анатолій Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
8. Островська Л.С. Категорія атрибутивності в структурі простого українського речення: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Станіславівна Островська. – Донецьк, 2006. – 210 с.
9. Петровская С.С. Субстантивно-инфинитивные словосочетания и его синонимы в современном русском языке (в сопоставлении с украинским): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Русский язык» / С.С. Петровская. – Киев, 1983. – 23 с.
10. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1972. – 516 с.
11. Чиликина Н.Г. Синтаксическая роль инфинитива в современном русском языке: дис. ... кандидата филол. наук: спец. 10.02.02 «Русский язык» / Наталья Григорьевна Чиликина. – Львов, 1955. – 276 с.
12. Шве́ц И.Р. Синтаксические функции инфинитива в современном украинском языке: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Украинский язык» / И.Р. Шве́ц. – Одесса, 1971. – 16 с.

Shvydka A.V. Infinitive in the context of other uncategorial proponents of attributive relations

Abstract: The use of infinitive in the syntactic area of adjective and its implement of attributive function at the phrase level and the formal and syntactic level of sentence is explored in the article. The semantic types of signified noun with infinitive attribute are determined.

Keywords: infinitive, attributive relations, defined noun, infinitive attribute, adjective syntactic derivation.

Швядка А.В. Инфинитив в контексте других некатегориальных выразителей атрибутивных отношений

Аннотация: В статье анализируется инфинитив в синтаксической зоне прилагательного, аргументируется реализация им атрибутивной функции на уровне словосочетания и на формально-синтаксическом уровне предложения. Характеризуются семантические типы определяющего существительного при инфинитивном определении.

Ключевые слова: инфинитив, атрибутивные отношения, определяющее существительное, инфинитивное определение, адъективная синтаксическая деривация.

Термінологічний апарат на позначення явища транспозиції частин мови

¹ Вінникова Тетяна Сергіївна, аспірант кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті окреслено термінологічний апарат на позначення явища транспозиції частин мови, який функціонує у лінгвістичних розвідках; виявлено доцільність застосування окремих термінів (проаналізовано понад 100 термінологічних утворень). Виокремлено основні тенденції, а саме: перенасичення термінами, невиправдане використання описових термінів чи заміна узвичаєної термінології авторською тощо.

Ключові слова: транспозиція частин мови, термін, термінологічна система, термін стабільний, термін-новотвір.

Посилене студіювання явища транспозиції частин мови припадає на 60–80 роки ХХ ст., коли було започатковано основний термінологічний апарат як узвичаєне підґрунтя загальної термінологічної системи. На сьогодні наукові розвідки щодо транспозиції частин мови є ґрунтовнішими, що й зумовило необхідність уточнення, корегування та поповнення відповідної термінології. Тому нагальною є потреба системного теоретичного аналізу понять і термінів на позначення явища транспозиції, шляхів їх формування, особливостей залучення категорій та термінів інших термінологічних систем до теоретичного поля транспозиції частин мови, усвідомлення й обґрунтування доцільності їх використання в теоретичних та практичних дослідженнях, що уможливить удосконалення генезу теорії транспозиції частин мови, для констатації взаємно-однозначної відповідності між знаком (терміном) і дефініцією.

Метою статті є аналіз наявної термінології на позначення явища транспозиції частин мови, якою послуговуються мовознавці в лінгвістичних розвідках (значну кількість спеціальних термінів, що функціонують у науковому дискурсі, не зафіксовано в словниках чи інших термінологічних джерелах).

У лінгвістиці *транспозиція* – багатозначний термін, який потрактовують у широкому та вузькому значенні: а) як будь-яке переносне вживання мовної форми, зокрема, використання теперішнього часу замість минулого чи майбутнього, функціонування наказового способу в значенні умовного, застосування розповідного речення як спонукального тощо. Цим терміном маркують і метафоричне, метонімічне значення слів; б) транспозиція (або функціональна транспозиція) маніфестує перехід слова з однієї частини мови до іншої [2; 3].

На думку О.О. Селіванової, термін *транспозиція* має три значення, що й зафіксовано в «Лінгвістичній енциклопедії» (кожне із значень має супровідну вказівку щодо сфер застосування): по-перше, *транспозиція* як дериваційний термін: «тип відношень між твірною та похідною осно-

вами слова, при якому твірна й похідна основи мають однакове понятійне ядро, однак різняться як частини мови. Транспозиція дієслів і якісних прикметників передбачає творення абстрактних іменників (*читати* – *читання*; *співати* – *спів*; *молодий* – *молодість*, *щедрий* – *щедрість*), транспозитивними для прикметників є похідні від них якісні прислівники (*веселий* – *весело*), для іменників, на думку деяких лінгвістів, такими є відносні прикметники (*скло* – *скляний*) і т. ін.» [4, с. 748]. У словотворі, акцентує О.О. Селіванова, транспозиція охоплює також «випадки неморфологічного морфолого-синтаксичного способу словотвору як засобу переходу з однієї частини мови до іншої без змін вигляду слова»; по-друге, *транспозиція* є морфологічним терміном: «... використання однієї граматичної форми в значенні іншої в межах однієї парадигматичної опозиції. Дієсловам властива транспозиція способу дії, особи, числа, часу; іменникам – транспозиція числа, займенникам – транспозиція особи, числа; якісним прикметникам і прислівникам – транспозиція ступенів порівняння тощо»; по-третє, *транспозиція* є синтаксичним терміном: «... використання частин мови у функції неморфологізованих членів речення (наприклад, іменника у функції означення, інфінітива у функції підмета і т. ін.), а також одного комунікативного типу речення в значенні іншого (наприклад, питального речення у значенні розповідного)» [4, с. 748].

Отже, на позначення транспозиції як мовного явища (у різних його значеннях) у лінгвістиці часто послуговуються такими термінами, зокрема, й описовими: *перехід*; *процеси переходу однієї частини мови в іншу*; *явище переходу частин мови одна в одну*; *перехід слів із однієї частини мови в іншу*; *транспозиційний перехід (слів)*; *частиномовний перехід*; *міжчастиномовний перехід*; *категоріальний перехід*; *міжкатегоріальний перехід*; *індивідуальний перехід слова з однієї частини мови в іншу*; *функціональний перехід*; *перехід частин мови*; *заміна частин мови*; *перехідні явища у сфері частин мови*; *перехідність*; *перехідність у сфері частин мови*; *час-*

тиномовна перехідність; граматична перехідність; процеси перехідності; синхронна перехідність; діяхронна перехідність; перехідність частин мови; індивідуальна перехідність; індивідуальна перехідність у морфології; явище перехідності в системі частин мови; перехідні явища в системі частин мови; перехідність у граматичному ладі мови; міжривнева перехідність; перехідні явища в системі частин мови; транзитивність; транспозиція; транспозиція частин мови; транспозиція на рівні частин мови; лінгвістична транспозиція; частиномовна транспозиція; транспозиція однієї частини мови до іншої; міжчастиномовна транспозиція морфологічних одиниць; морфологічна транспозиція; міжкатегорійна (міжкатегоріальна) транспозиція; міжкатегорійна транспозиція морфологічних одиниць; міжкатегорійні зв'язки в частинах мови; лексико-граматична транспозиція; функціональна транспозиція; експліцитна (імпліцитна) транспозиція; синтагматична транспозиція; синтаксична транспозиція; функціонально-семантична транспозиція; транспозиційні процеси; транспозиційні процеси на рівні частин мови; трансляція; трансформація; перекатегоризація слова; трансформація частин мови; граматична трансформація; діяхронна трансформація; семантична трансформація; явища трансформації (серед частин мови); трансформації у сфері граматичних категорій; трансорієнтація лінгвальних одиниць; функціональна трансорієнтація лінгвальних одиниць (функціональна модифікація лінгвальних одиниць); транскатегоризація; трансфігурація; переміщення; субституція; лексико-граматична субституція; міграція частин мови; транспонування; «перетягування» частин мови з однієї в іншу; частиномовна деривація; синтаксична деривація; деривація; міжчастиномовна омонімія; граматична омонімія; контамінація; синкретизм; конверсія; нульова суфіксація; транспозиційні процеси; інтеграційні процеси; перехідні явища; морфологічна трансформаціологія; граматична гібридизація; функціональна переорієнтація; функціональна трансорієнтація; еквівалентність; взаємоперехід частин мови; взаємоперехід; перекладення слів із однієї лексико-граматичної категорії в іншу; взаємопроникність; невиражена похідність; «зворотний словотвір»; транспозиційні процеси у системі частин мови; явище взаємоспрямованого породження слів різних частин мови; взаємоспрямована дериваційна транспозиція; гіпостазис; метабазис; перехід лексеми з класу в клас; конвертація частин мови; морфолого-синтаксичний тип словотворення або синтаксично-морфологічний тип словотворення; лексико-семантичний словотвір; синтаксичний

словотвір; лексико-синтаксичний словотвір; транспозиційний словотвір; імпліцитний словотвір; морфологічний словотвір; невластива деривація; транспозитивна деривація; морфолого-синтаксична деривація; деривація за допомогою нульової морфеми; навіть прономіналізація (у навчальному посібнику М. Белбаєвої [1], хоча таке морфологічне явище є лише одним із видів транспозиції: прономіналізація – це перехід частин мови в займенники). Потрібно зважати на те, що деякі автори у процесі дослідження нівелюють семантичне навантаження певних термінів.

Отже, на сьогодні в лінгвістиці не існує єдиного узвичаєного визначення явища транспозиції частин мови. Майже кожна наукова стаття містить авторське пояснення окреслених термінів і понять, відповідно до яких схарактеризовано й узагальнено категорії і поняття, якими послуговуються науковці у своїх дослідженнях, виокремлюючи лише їх певні актуальні аспекти.

Таку ситуацію прокоментувала Г.М. Штинова, зазначивши, що значна кількість сучасних учених пропонує власні тлумачення певних понять чи термінів, запроваджуючи нову термінологію, часто без нагальної потреби, зазвичай, навіть не узгоджуючи власні трактування з традиційними [5, с. 15].

І все-таки всі вищезгадані терміни формують синонімічний ряд з домінантою *переміщення*, жоден компонент якого ігнорувати не можна.

Окреслений термінологічний апарат на позначення явища транспозиції частин мови, насамперед, кваліфікуємо залежно від наукового поширення та рівня сформованості:

1) т. зв. *стабільні терміни*, загально визнані й часто використовувані в лінгвістиці: *перехід*, *перехідність*, *транспозиція*, *транспозиція частин мови* тощо. Ними послуговуються в навчальних програмах, підручниках тощо;

2) т. зв. *умовні терміни*, що не отримали загального визнання й не є чітко окресленими: *взаємопроникність*, *міграція частин мови*, *транспонування* тощо. Серед таких номінацій можна виокремити індивідуальні терміни, образні вирази-терміни, вислови, провізорні (попередні або тимчасові) терміни – вислови, що остаточно ще не зазнали термінологізації. Таких термінів виявлено значно більше.

Здійснений аналіз дозволяє констатувати наявність трансформаційних процесів у структурі термінологічного апарату:

– беззаперечним є факт, що різноманіття й неоднорідність безпосередніх явищ транспозиції частин мови сприяли утворенню неоднозначної термінології щодо цього поняття;

– у сучасному мовознавстві, незважаючи на велику кількість наукових розвідок щодо окрес-

леної проблеми, не існує єдиної сталої термінологічної системи;

– констатовано використання традиційної термінології, іншомовних термінів, новотворів;

– виявлено різноваріативність номінації дефініцій (понад 100 (!) термінів), бо дослідники називають одне поняття по-різному; варіативність термінології зумовлена різними методологічними настановами, метою та аспектами дослідження тощо;

– у науковій літературі часто використовують нестандартизовані терміни, а також не виправдано залучають терміни з інших (навіть не суміжних) наук;

– спостерігаємо не виправдане використання замість узвичаєних термінів новотворів;

– потрактування термінів на позначення явища транспозиції частин мови не є однозначним у сучасному мовознавстві;

– одне поняття часто маркують різними термінами, що й спричиняє виникнення синонімів, непритаманних лінгвістичній термінології;

– окремі терміни потребують наукового аналізу та переосмислення тощо.

Подальше дослідження треба присвятити виявленню та запобіганню неоднозначності термінологічних одиниць, застосовуваних на позначення явища транспозиції частин мови, що посприє формуванню сталої термінологічної системи, використання якої уможливить точне, цільне, повне потрактування наукових явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белбаева М. Қазіргі қазақ тілінің сөз жасам жүйесі / М. Белбаева. – Алматы, 1989. – 365 с.
2. Винникова Т.С. О многозначном термине *транспозиция* и его отражении в словарях / Т.С. Винникова // Развитие научных исследований 2011: материалы съезда международной научно-практической конференции, м. Полтава, 28-30 листопада 2011 р. – Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2011. – Т. 7. – С. 46-50.
3. Винникова Т.С. О термине *транспозиция* / Т.С. Винникова // Освіта і культура в контексті Болонського процесу: матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених (філологічний факультет, 22–24 квітня 2009 р. / відп. ред. Н.М. Маторіна. – Слов'янськ: СДПУ, 2009. – С. 38-39.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Штинова Г.Н. Социальное образование в России: теоретико-методологические аспекты / Галина Николаевна Штинова. – М., 2001. – 201 с.

Vinnykova T.S. Terms connected with the researching of the problem of parts of speech transposition

Abstract: The article deals with the results of terms' constellation investigation on indication of the phenomena of parts of speech transposition which are functioning in linguistic fieldwork, specifically, the matter is about corresponding terminology's abuse (over 100 terminological formations are analyzed). Basic tendencies are described namely terms' oversaturation, unreasonable usage of descriptive terms, unjustified replacement of current terms, etc.

Key words: parts of speech transposition, term, terminological system, term stable, term conditional.

¹ Нера Наталя Ярославівна, асистент кафедри англійської філології, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Анотація. У статті досліджено стратегію хеджування у гендерному аспекті невластне-прямого мовлення. Ми розрізняємо чоловічий та жіночий комунікативні стилі спілкування та виділяємо їх особливості. Інструментом аналізу даної стратегії є "теорія ввічливості". Було визначено та проаналізовано дві функції хеджингу: епістемічна (позитивна ввічливість) та афектна (негативна ввічливість) на матеріалі жіночих романів. Кількісний аналіз досліджуваного матеріалу показує різні форми лінгвістичного хеджування як у чоловічому, так у жіночому невластне-прямому мовленні і дозволяє нам підтвердити, що комунікативна стратегія хеджування більш притаманна персонажам – жінкам (56%), ніж чоловікам (44%).

Ключові слова: стратегія хеджування (епістемічна модальність), невластне-пряме мовлення, фемінний, маскулінний, дискурс, ввічливість.

Лінгвістична стратегія хеджування стала об'єктом дослідження багатьох науковців, а особливо тих, хто вивчав проблему взаємодії гендеру та дискурсу (Р. Лакофф, Д. Таннен, Р. Водак, Дж. Вуд). Ще в 1975 році Робін Лакофф у своїй праці "Language and Woman's Place", зазначила хеджингову стратегію як одну з основних особливостей жіночого мовлення, розглядаючи її як вираз поваги. Холмс (1986, 1998) асоціювала хеджинг з безсиллям, саме вона стверджувала, що хеджування більш характерне для мови жінок, ніж чоловіків [10:122-128].

Наша мета – узагальнити наукові дані про гендерні відмінності комунікативних стилів (фемінних і маскулінних осіб), простежити наскільки притаманна жінкам-авторкам стратегія хеджування в художньому дискурсі. Новизна роботи полягає в тому, що вперше ця стратегія розглядається під компаративним кутом зору базового та імітованого стилю у невластне-прямому мовленні (далі - НПМ) в романах В. Вулф "Mrs Dalloway", "To the Lighthouse", "Between the acts" та М. Сінклер "The Helpmate".

За Р.Г. Потаповою, базовий стиль, пов'язаний з приналежністю суб'єкта мови до початкової фізіологічної статі і характеризується набором специфічних мовних ознак, в той час як імітований стиль – використання у мові ознак, власних протилежній статі, шляхом природного наслідування або ситуативно-обумовленої імітації [4, 302-313]. Автором висловлювань виступає жінка, яка втілює у мовленні персонажів свої гендерні особливості.

Слід підкреслити значимість опозиції автороповідач для нашого дослідження: автором аналізованих творів є жінка – носій базового гендерного стилю, в той час як оповідачем, від імені якого ведеться розповідь, може бути чоловік, мова якого репрезентує імітований гендерний стиль [3, 57; 80].

Дж.Т. Вуд наголошує на тому, що багато в чому жінки та чоловіки мають різні погляди на

цілі та стратегії спілкування. Існує думка, що чоловіки і жінки живуть у двох різних світах, і це помітно через те, якими відмінними є їх спілкування. Саме тому ми можемо говорити про "чоловічі" та "жіночі" стилі спілкування, що включають в себе два протилежні мовленнєві об'єднання [16, 138].

Ще Дебора Таннен наголошувала на таких соціальних відносинах як домінування і підлеглість, які конструюються в процесі інтеракції. Дослідниця виділяє фундаментальні положення інтеракційної соціолінгвістики: 1) соціальні ролі створюються в процесі інтеракції; 2) контекст визначається через мовлення і дії; 3) все, що виникає під час інтеракції, є продуктом не однієї особи, а спільним продуктом комунікантів [14, 10-11].

Симона де Бовуар вивчала питання жіночої екзистенції у найрізноманітніших аспектах суспільства і торкнулась питання приреченості жінки на вторинність, на підлеглу, обслуговуючу роль. Жінку завжди означували через чоловіка у зв'язку з його ціннісною ієрархією [2, 7-9].

У своїй праці "Сміх Медузи" Гелен Сіксу відстежує у сучасних їй літературних жіночих дискурсах, що авторській свободі народження нових естетичних образів перешкоджає страх видатись непоміркованою [5,73]. Ймовірно цей страх засвідчує покірність жінки, без варіантну "нормальність", еквівалентну творчій смерті у межах естетичного творення. Для самоусвідомлення себе, - пише Сіксу, - потрібна відвага, яку жінка "ушатає в кокон своєї невинності, замкнена у темряву самонезнання, загнана в кут самозневаги" мусить віднайти [5,73].

Піонером в галузі жіночої комунікативної поведінки вважається Робін Лакофф, яка виділила наступні особливості жіночого мовлення в порівнянні з чоловічим: жіноча інтонація – більш варіативна, ніж чоловіча; жінки часто вдаються до демінутивів та евфемізмів; вони здатні вживати більш експресивні мовні форми; жінки частіше

"перестраховуються" або "хеджуються" у мовленні ("наче", "ніби", "здається"); частіше використовують питальну інтонацію, що виражає невпевненість або потребу у схваленні; жінки менш прямолинійні і більш ввічливі у спілкуванні, аніж чоловіки; жіночий стиль спілкування більш орієнтований на співпрацю, а не на суперництво; жінки частіше користуються невербальними засобами комунікації (жестикуляція, інтонація тощо) і більше уваги приділяють "правильності" мовлення [13]. За висновками Дж. Вуд, "для фемінних осіб розмова є сутністю відносин" [17, 122].

Письменник закладає у твір певний соціальний світ, в якому відображені дискурсивні практики. Соціальна взаємодія здійснюється в комунікації, а дискурс як раз є тим полем, в якому комунікативна діяльність переростає в діяльність соціальну. Дотримуючись теорії К. Хайланда [11] ми розрізняємо: 1) текстотвірний метадискурс, який включає різноманітні засоби формальної зв'язності тексту; 2) інтерактивний метадискурс, до якого К. Хайланд відносить:

– *суб'єктивну епістемічну модальність* (hedges), яка обмежує впевненість автора щодо смислу висловлювання (можливо, вірогідно, майже);

– *емфазу* (emphatics), що посилюють ілюкативну силу висловлювання (дійсно, справді, ясно, очевидно);

– *імплікатори пресуппозиції* (attitude markers) (дивно, несподіванно, згоден...);

– *маркери особи адресата і адресанта* (person markers, relational markers) являють собою експліцитну референцію до автора (я/ми, мій/наш) та інтерактивної сфери адресата і адресанта (погляньте, ви можете бачити, звернімося до, розглянемо).

Однією з типових жіночих комунікативних стратегій є хеджування або хеджинг (hedging). Основне призначення хеджування – це використання навмисно ухильних чи двозначних тверджень ("intentionally noncommittal or ambiguous statement", надання висловлюванню розмитості ("deliberately vague language"), уникнення остаточної відповіді на запитання ("to avoid fulfilling or answering a question completely"), невизначеність, невпевненість ("to be confidently uncertain") [8]. Вперше цим терміном скористався когнітивіст Дж. Лакофф, згодом він (термін) перейшов до сфери прагматики і дискурсології, де набув нового змісту. Отже, хеджування – це прагматичний інструмент, що служить як засіб спостереження відносин адресанта/адресата, так і ставлення до того, що обговорюється/повідомляється.

Одним з найбільш систематизованих підходів до аналізу прагматичної функції феномену епістемічної модальності (хеджингу) є "теорія ввічливості", викладена у дослідженні П. Браун і С. Левінсон [7]. Антропологічне поняття – "обличчя", було залучене в теорію лінгвістичної ввічливості в якості подвійного концепту – негативної та позитивної ввічливості, яка усвідомлювалася стосовно двох прагнень [15, 16]: 1) бути неушкодженим та захищеним у комунікації; 2) бути схваленим.

Розглядаючи епістемічну модальність як одну з десяти стратегій, пов'язаних з негативною ввічливістю, П. Браун і С. Левінсон [7, 146] припустили, що вона може оцінюватися як маркер позитивної ввічливості. Адже така стратегія зменшує загрозу для позитивного "обличчя" адресата і може виступати в якості засобу, яким мовець закликає до кооперації та згоди.

На думку Дж. Холмс [10], епістемічні модальні форми виконують дві функції: 1) *епістемічну*, що передає ступінь упевненості мовця в достовірності повідомлюваного (*позитивна ввічливість*); 2) *афектну*, що відбиває прагнення мовця створити й підтримувати доброзичливу комунікативну взаємодію (*негативна ввічливість*).

Вивчення епістемічних модальних форм з позицій гендерної лінгвістики дозволяє дослідити вплив статі на їхнє функціонування у спілкуванні. Гендер, тобто комплекс соціальних, культурних та психологічних характеристик людини певної статі, зумовлює вибір певних мовних та мовленнєвих засобів під час комунікативної взаємодії [1]. Автором висловлювання виступає жінка, яка втілює у мовленні персонажів свої гендерні особливості. Аналіз НПМ свідчить про те, що стратегія хеджування вживається як у жіночому так і чоловічому НПМ для вираження ступеня впевненості/істинності повідомлюваного:

1) *Exactly the same*, thought Clarissa; *the same queer look*; *the same* check suit; a little out of the straight his face is, a little thinner, dryer, *perhaps*, but he looks awfully well, and *just the same* [20, 18].

2) *"How heavenly it is to see you again!"* she exclaimed. He had his knife out. That's so like him, She thought [20, 18].

3) *Still the future of civilisation lies, in the hands of young men like that; of young men such as he was, thirty years ago*; [20, 37]

4) *One of the triumphs of civilisation, It is one of the triumphs of civilisation, as the light high bell of the ambulance sounded* [20, 72]

Ця функція стратегії хеджування передає ступінь впевненості мовця, достовірність інфор-

мації як засіб реалізації позитивної ввічливості. Свідченням цього факту є наявність як у мовленні персонажа-чоловіка, так у персонажа-жінки лексичних та синтаксичних повторів, окличних речень.

Щодо афектної функції епістемічних модальних форм, то вона використовується в НПМ для пом'якшення категоричності висловлювання, а саме для:

– надання висловлюванню елемента суб'єктивності:

5) *But we have other lives, I think, I hope,* "She murmured. *"We live in others, Mr. . . . We live in things"* [22]

6) *"I fear I am not in my perfect mind,"* Giles muttered to the same tune [21]

7) *So,* Lily thought, *it was probably an excuse of his for moving, for getting out of earshot, that made Mr. Bankes almost immediately say something...* [18,8]

– залучення слухача до спілкування

8) *"You know that big black box the Australian left in my room ever so long ago? ... I do think furs make a woman look old. ... That's Bechstein come in now. ..."* She nibbled her roll and looked at him [21,35]

– вираження припущення / внутрішніх вагань / сумніву/ докору

9) *She must have a son like Septimus,* she said. *But nobody could be like Septimus; so gentle; so serious; so clever. Could she not read Shakespeare too? Was Shakespeare a difficult author?* She asked [20, 42].

Афектна функція хеджінгу дозволила розглянути різноманітні засоби пом'якшення категоричності як засіб реалізації негативної ввічливості. У вищенаведених прикладах спостерігаємо різні шляхи лінгвістичного хеджування. Уживання цих форм пов'язане з ухилянням від відповідальності, невизначеністю, скромністю.

Як показує кількісний аналіз досліджуваного матеріалу жінки частіше "перестраховуються" або "хеджуються" у мовленні, що становить 56% серед усіх епістемічних форм, в той час як персонажі-чоловіки використовують лише 44%. Вербальній поведінці персонажів-жінок більш характерні засоби пом'якшення категоричності за допомогою модальних фраз (suppose, believe, think) та синонімічних їм конструкцій (modals+Perfect Infinitive), дієслівно-іменних сполучень (I fear, I'm afraid, let me), ступеневих прислівників (rather, sort of, quite, perhaps, probably), експресивних мовних форм. Персонажі-чоловіки при хеджуванні частіше вживають епістемічні модальні форми, що передають ступінь впевненості та достовірності інформації (I know/suppose), виражають припущення, обов'язок, намір. Жінки менш прямолинійні і більш ввічливі у спілкуванні, ніж чоловіки; жіночий стиль спілкування більш орієнтований на співпрацю, а не на суперництво. Загалом комунікативна стратегія чоловіків носить більш владний, дієвий характер, в той час як жіноча – емоційна та метафорична.

Отже, наша розвідка підтвердила, що комунікативна стратегія хеджування справді більш притаманна персонажам-жінкам, ніж чоловікам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко Н.Д. Засоби вираження епістемічної модальності у мовленні героїв сучасної британської драми: гендерний аспект [Електронний ресурс] / Н.Д. Борисенко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog/2010_7/.../Gnatiuk.pdf – Назва з екрану
2. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / В.П. Агєєва [та ін.]. – К.: "КІС", 2004. – С. 7-9.
3. Пермякова О.В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Пермякова Оксана Владимировна. – Пермь, 2007. – 176 с.
4. Потаповою Р.Г. Секслект как объект исследования в криминалистике [Текст] / Р.Г. Потапова // Гендер: язык, культура, коммуникация: сб.ст. – М.: 2002. – С. 302-313
5. Сиксу Э. Хохот Медузы / Э. Сиксу // Гендерные исследования. – 1999. – №3. – С. 71-89.
6. Шадчина А.С. Прагматична функція епістемічної модальності в науково-орієнтованому дискурсі [Електронний ресурс] / А.С. Шадчина. – Режим доступу: librar.org.ua > Культура. Наука. Освіта. – Назва з екрану
7. Brown P., Levingson S. Politeness: Some Universals in Language / P. Brown, S. Levingson. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
8. Hedging in Academic Writing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bbk.ac.uk/...writing/Hedging-in-Acad... – Назва з екрану
9. Holmes J. Functions of "You Know" in Women's and Men's Speech / J. Holmes // Language in Society. – 1986. – №15. – P. 1-22.
10. Holmes J. Hedges and Boosters in Women's and Men's Speech / J. Holmes // Language and Communication. – 1990. – №10. – P. 185-205.
11. Hyland K. Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse / K. Hyland // Journal of pragmatics, 1998. – Vol.30: (4). – P. 437-455.
12. Hyland K. Disciplinary discourse: social interactions in academic writing. London: Longman. – 2000.
13. Lakoff G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts/ G. Lakoff // Journal of Philosophical Logic. – 1973. – № 2. – P. 458-508

14. Tannen D. Gender and Discourse / Tannen Deborah. – New York: Oxford University Press, 1996. P. 10-11
15. Varttala T. Hedging in Scientifically Oriented Discourse. Exploring variation According to Discipline and Intended Audience / T. Varttala // Electronic dissertation, 2001. Acta Electronica Univesitatis, Temperensis 133 <http://acta.uta.fi>
16. Wood J. T. Who cares? Women, care and culture / J.T. Wood . – USA: Southern Illinois University Press, 1994. – P. 138
17. Wood J.T. Gendered lives: Communication, gender and culture / J.T. Wood. – Canada:Wadsworth Cengage Learning, 2009. – P. 122
18. Woolf V. To the Lighthouse / V. Woolf. – L: Wordsworth Classics, 2002. – 160 p.
19. Woolf V. The Waves / V. Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2000. – 172 p.
20. Woolf V. Mrs. Dalloway / V. Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2003. – 146p.
21. Woolf V. Jacob's room [Электронный ресурс] / V. Woolf. – Режим доступа: gutenberg.net.au/pages/woolf.html– Назва з екрану
22. May S. The Helpmate [Электронный ресурс] /May Sinclair – Режим доступа: - www.gutenberg.org > ... > 22 by May Sinclair – Назва з екрану

Nera N.Y. Hedging strategy in the gender aspect of free-indirect speech

Abstract. The article deals with the notion of hedging in free-indirect speech. It is investigated through gender aspect. We differentiate between feminine and masculine communicative styles and the usage of hedges in authoress' verbal behavior. Women's speech is more variable, women often resort to euphemisms, they use more expressive language forms, they often use interrogative intonation, expressing uncertainty or need for approval, women are less straightforward and more polite in communication than men, and women's communicative style is more focused on cooperation, not competition. One of the typical female communicative strategies is hedging. Its main purpose is to show intentionally noncommittal or ambiguous statement, to avoid fulfilling or answering a question completely, to be confidently uncertain. Thus, hedging is a pragmatic tool that serves as a means of monitoring relations between sender/recipient and relationship to what is being discussed / reported. One of the most systematic approaches to the analysis of this phenomenon is "theory of politeness". We differentiate between its two functions: 1) epistemic that conveys the speaker's degree of confidence (positive politeness), 2) affective, reflecting the speaker's desire to establish and maintain communicatively-friendly interaction (negative politeness). The quantitative analysis demonstrates that women use more hedging devices (56%) in comparison with men 44%. Verbal female behaviour is full of modal phrases (suppose, believe, think) and their synonymous constructions (modals + Perfect Infinitive), verbal-nominal combinations (I fear, I'm afraid, let me), adverbs of degree (rather, sort of, quite, perhaps, probably), expressive language forms. Male characters are more likely to use such modal forms that convey a degree of confidence and reliability of the information (I know / suppose). In general men's communicative strategy is more of authoritative and effective character while women's is more emotional and metaphorical. Thus, our analysis confirms that communicative strategy of hedging is indeed peculiar women's characters rather than men.

Keywords: hedging, free-indirect speech, gender, feminine and masculine styles, politeness, discourse.

Нера Н.Я. Стратегия хеджирования в гендерном аспекте несобственно-прямой речи

Аннотация. В статье исследована стратегия хеджирования в гендерном аспекте несобственно-прямой речи. Мы различаем мужской и женский коммуникативные стили общения и выделяем их особенности. Инструментом анализа данной стратегии является "теория вежливости". Определены и проанализированы две функции хеджинга: эпистемична (положительная вежливость) и аффективная (отрицательная вежливость) на материале женских романов. Количественный анализ исследуемого материала показывает различные формы лингвистического хеджирования в мужской и женской несобственно-прямой речи. Это позволяет подтвердить, что коммуникативная стратегия хеджирования более свойственна персонажам-женщинам (56%), чем мужчинам (44%).

Ключевые слова: стратегия хеджирования, несобственно-прямой речь, мужской и женский коммуникативные стили, теория вежливости, дискурс

Тытук А.К.¹

Романы Сью Графтон и Сары Парецки как пример женского «крутого» детектива

¹ Тытук Алина Константиновна, аспирант, Днепрпетровский национальный университет имени Олеса Гончара, г. Днепрпетровск, Украина

Аннотация. В предлагаемой статье мы обращаемся к одному из жанров массовой литературы – детектив. Статья посвящена исследованию творчества американских писательниц женского детектива Сью Графтон и Сары Парецки. Целью данной статьи является определение статуса жанра «женского детектива» в литературоведении. Актуальность темы исследования обусловлена возросшим за последнее время в обществе интересом к вопросам гендера и гендерных отношений.

Ключевые слова: женский детектив, детективный роман, герой, Сью Графтон, Сара Парецки.

Два десятилетия между 1970-1989 годами считаются второй волной золотой эпохи развития детективного жанра. В это время писательницы-детективистки создали свое собственное сообщество под названием «*Sisters in Crime*», группу призванную «усилить значимость и статус женщин, пишущих в жанре детектива, среди критиков, читателей и издателей» («*increase the visibility and status of women writing in the mystery field with reviewers, readers, and publishers*») [9, 199]. В эти года серийные романы с центральным персонажем женщиной-расследователем вновь вызвали интерес и обрели популярность среди читателей. Следует отметить, что большое количество женских имен среди создателей детективов не может не обращать на себя внимание. О значимости и популярности женских детективных романов пишет Кэтлин Грегори Клейн, которая считает, что «любой писатель, читатель, издатель, редактор, продавец, критик или исследователь детективного жанра последней трети двадцатого века может подтвердить, что одним из характерных примеров современного романа является текст, написанный женщинами и сосредоточенный на женщинах» («*As any writer, reader, publisher, editor, agent, seller, reviewer, or scholar of mystery fiction in the last quarter of the twentieth century can attest, one of the hallmarks of the contemporary novel is the woman-authored, women-centered text*») [8, 11]. Писательницы ввели в свои произведения абсолютно новый образ, нехарактерный для классического детективного романа, – женщину-расследователя.

Целью данной статьи и является анализ творчества американских писательниц, создательниц женского детектива Сью Графтон и Сары Парецки и их женских персонажей. Значительный вклад в исследование творчества писательниц сделали такие зарубежные исследователи, как М. Дюбоз [3], Н. Х. Кауфман [7], К. Кэй [7], К. Корт [9], Э. Б. Линдсей [10], М. Д. Рэйнольдс [11] и другие.

Одной из самых выдающихся и востребованных писательниц детективов этой эпохи является

американка Сью Графтон (*Sue Grafton*), которую называют выдающейся фигурой популярной культуры. Графтон начала писать в раннем возрасте, опубликовав свои первые два романа «Кэссия Дейн» («*Keziah Dane*», 1967) и «Лолли-Мадонна войны» («*Lolly-Madonna War*», 1969), оба из которых были посвящены труду бедных, сельских семей. Ее отец, Корнелиус Уоррен Графтон (*Cornelius Warren Grafton*), был известным писателем, создателем популярных криминальных романов, среди которых самым известным остается «Крыса начала грызть веревку» («*The Rat Began to Gnaw the Rope*», 1943). Как отмечает Сью Графтон в интервью с Брюсом Тэйлором, «Он научил меня, как писать ясно и просто» («*He taught me how to write with clarity and simplicity*») [2, 192].

В 1982 году она начала работать над детективной «алфавитной серией». Ее первый детектив назывался «А – значит алиби» («*A is for alibi*»), после которого последовали «Б» – значит безнаказанность («*B is for burglar*») и т.д. Героиня этой серии романов Кинси Милхоун уверенно заняла свое место среди «крутых» мужчин направления детективного жанра под названием «*hard-boiled detective*». Романы Графтон вместе с ее смелой героиней часто сравнивают с «крутыми детективами» Раймонда Чандлера и Дэшила Хеммета. Как отмечают исследователи, «Серия романов Графтон не только участвует, но и представляет собой большое явление литературы: появление женских крутых детективных серий» («*Grafton's series both participates in and is representative of a larger publishing phenomenon: the emergence of the female hard-boiled series detective*») [12, 1].

Писательница представляет свою героиню читателям следующим образом: «Я – Кинси Милхоун. Работаю частным детективом по лицензии, выданной штатом Калифорния. Мне тридцать два года, дважды разведена, детей нет. Позавчера я застрелила человека, и этот факт неприятно давит на мою психику.» («*My name is Kinsey Millhone. I'm a private investigator, licensed*

by the state of California. I'm thirty-two years old, twice divorced, no kids. The day before yesterday I killed someone and the fact weighs heavily on my mind.») [4, 1].

Как отмечает Моира Рейнольдс, «Милхоун – такая же жесткая, как и традиционные героини-мужчины «крутых романов», она не боится использовать оружие или попадать в опасные ситуации, хотя в то же время гордиться своим умением вести расследования и беседы для получения необходимой дополнительной информации» (*«Millhone is as tough as traditional male hard-boiled heroes, unafraid to use her weapon or enter into dangerous situations, although she prides herself on conducting research and interview to gain the necessary background information»*) [11, 135]. Личная жизнь героини также напоминает традиционного мужчину-детектива; она сирота, имеет мало связей и имущества, «женщина без детей, домашних питомцев и комнатных растений» (*«a woman without children, pets or house plants»*) [11, 135]. Образ сыщицы «отражает сложную и противоречивую жизнь женщин» (*«reflects the complicated lives of women»*): будучи жестокой, она невероятно чувствительна; она совмещает свою работу и личную жизнь; она любит нездоровую пищу, но встает каждое утро на пробежку [3, 387].

Дж. А. Хизи в своей рецензии на роман *«C is for Corpse»* дает такую характеристику главной героине: «Кинсли является настоящей. Она сходит со страниц книги и входит в жизнь читателя с воодушевлением. Она потеет, она болеет, она наслаждается вкусной едой. И при этом, она ведет читателя через вихрь своих приключений – приключений, которые заставляют нас ломать голову, но которые так схожи с реальностью, что когда она одерживает победу в конце, мы чувствуем, как будто мы находимся рядом с ней» (*«Kinsley is genuine. She jumps off the page and into reader's life with verve. She sweats, she hurts, she delights in comfort food. And throughout, she leads readers on her whirlwind adventures - adventures that keep us guessing, but that are so grounded in reality that when she triumphs at the end, we can't help but feel as though we're right here with her»*) [6, 194]. И действительно романы Сью Графтон настолько реальны, что некоторые считают, что она изображает саму себя на страницах романа. Писательница опровергает этот факт, но отмечает, «Я начинаю жить ею [Кинси Милхоун] – она является моим вторым “я”, и она осуществляет все те захватывающие вещи, которые я не могу сделать как замужняя женщина» (*«I get to live through her [Kinsey Millhone] – she's my alter ego and she does all this exciting stuff I don't get to do as a married woman»*) [2, 192].

Сью Графтон в своих романах наряду с распутыванием тайн также пытается найти решение социальных проблем, что является характерной чертой среди женщин-детективсток. Как отмечают Кауфман и Кэй, «женщины-детективы обычно рассматривают много социальных вопросов, просто доказывая, что они являются компетентными и действенными, работая в устойчивых, мужских профессиях» (*«female detectives normally challenge many societal constraints simply by proving themselves to be competent, effective problem solvers operating in a resistant, male-dominated profession»*) [7, 49]. От серии к серии Милхоун распутывает множество дел, включая пропажи людей, мошенничества и убийства, что позволяет ей рассматривать такие социальные проблемы, как домашнее насилие, жестокое обращение с детьми, дискриминация и недостатки системы правосудия.

Личная жизнь героини также затрагивается в романах. Милхоун узнает больше о своей семье и встречается с кузенами в романе *«J is for Judgement»*, расследует смерть своего бывшего мужа в серии *«O is for Outlaw»*, что приводит ее к переоценке своих отношений и личной жизни. Написав более, чем двадцать романов, Сью Графтон становится не только писательницей детективов, но и теоретиком этого жанра. В 2002 году она издает книгу *«Writing Mysteries»*, в которой собирает статьи ведущих современных детективсток и исследует данный жанр.

Другой серийной писательницей, которая обрела славу в эти годы, стала Сара Парецки (*Sara Paretsky*). Она также была одним из основателей организации *«Sisters in Crime»* и в 1986 году ее выбрали первым президентом сообщества. Романы писательницы относят к разновидности «крутых» детективов и содержат много элементов жестокости и насилия, хотя главным персонажем снова-таки становится женщина. Частный детектив В. И. Варшавски появляется уже в первом романе писательницы «Заказное убийство» (*«Indemnity only»*, 1982). Место женщин в обществе и социальная справедливость являются важными темами в романах Сары Парецки. Сама писательница утверждает, что она пытается рассеять некоторые «типические половые стереотипы в литературе, создавая женщину-детектива, которая ни является ни хищницей, ни беспомощным созданием, которая интересуется социальными проблемами и друзьями в то время как она распутывает опасные преступления» (*«typical sexual stereotypes in literature by creating a female private eye who was neither predatory nor helpless, and who remained interested in social causes and friend while winning dangerous cases»*) [9, 243]. Называя свою героиню сухо по фами-

лии, иногда добавляя инициалы, Сара Парецки пытается придать больше серьезности и схожести женщине-расследователю с мужчинами-детективами, которых принято называть по фамилии. Варшавски является феминисткой, и когда у ее клиента возникает сомнение, сможет ли женщина справиться с подобным делом, она отвечает: «Я – женщина ... и я могу постоять за себя. Если бы я не могла, я бы не занималась этой работой» («*I'm a woman ... and I can look out for myself. If I couldn't, I wouldn't be in this kind of business*») [1, 322]. Героини Сю Графт и Сары Парецки имеют много общего. Они обе имеют жесткую натуру, что подтверждает их профессиональную компетентность. Сю Графт начала свою серию романов как пародию на Р. Чандлера и Дж. Кейна, и ту же цель имела и Парецки.

Как и Сю Графтон, Сара Парецки поднимает социальные проблемы в своих романах. Так, например, в романе «*Bitter Medicine*» (1987) Варшавски расследует смерть молодой девушки, которой не было оказана должная медицинская помощь из-за ее расовой принадлежности. Действия романа «*Blood Shot*» (1988) разворачиваются вокруг химической компании, которая скрывала тот факт, что ее продукты наносят вред

работникам, а роман «*Tunnel Vision*» (1994) обращает наше внимание на положение бездомных детей, жестокое обращение с детьми и политику социальных служб, которая мотивируется расовой принадлежностью людей.

Таким образом, под пером американских писательниц Сю Графтон и Сары Парецки сложилась своеобразная смесь «женского» и «крутого» детективного романа, которая благодаря центральному персонажу и особым темам продолжает вызывать популярность среди читателей. И как отмечает сама Сю Графтон о жанре детектива: «Детектив – это больше, чем роман, больше, чем захватывающий рассказ о людях, чьи судьбы привлекают нас. Детектив – это способ исследования темной стороны человеческой природы, с помощью которого мы можем исследовать, опосредованно, трудные вопросы преступления, вины и невинности, насилия и справедливости («*A mystery is more than a novel, more than a compelling account of people whose fate engages us. The mystery is a way of examining the dark side of human nature, a means by which we can explore, vicariously, the perplexing questions of crime, guilt and innocence, violence and justice*») [5, 2].

ЛИТЕРАТУРА

1. Baker R.A., Nietzel M.T. Private Eyes: One Hundred and One Knights: A Survey of American Detective Fiction 1922-1984 / Robert A. Baker and Michael T. Nietzel. – Bowling Green, Ohio: Bowling Green State University Press, 1985. – 385 p.
2. Drew B.A. 100 Most Popular Contemporary Mystery Authors: Biographical Sketches and Bibliographies (Popular Authors Series) / Bernard A. Drew. – Libraries Unlimited, 2011. – 439 p.
3. Dubose M. Women of Mystery: The Lives and Works of Notable Women Crime Novelists / Martha Dubose. – St Martin's Press, 2001. – 464 p.
4. Grafton, Sue. "A" is for Alibi / Sue Grafton. – Henry Holt and Company, 1982. – 274 p.
5. Grafton S. Writing Mysteries / Sue Grafton. – Writer's Digest Books, 2002. – 256 p.
6. Huang J., Lugar A. Mystery Muses: 100 Classics That Inspire Today's Mystery Writers / Jim Huang, Austin Lugar. – Crum Creek Press, 2006. – 224 p.
7. Kaufman N. Hevener, Kay C. McGinnis. "G" Is for Grafton: The World of Kinsey Millhone / Natalie Hevener Kaufman and Carol McGinnis Kay. – Holt Paperbacks, 2000. – 408p.
8. Klein K. Gregory. Women Times Three: writers, detectives, readers / Kathleen Gregory Klein. – Popular Press, 1995. – 172p.
9. Kort C. A to Z of American Women Writers / Carol Kort. – Facts on File, 2007. – 368p.
10. Lindsay E. Blakesley. Great Women Mystery Writers / Elizabeth Blakesley Lindsay. – Greenwood Publishing Group, 2007. – 335p.
11. Reynolds M. Davison. Women Authors of Detective Series: Twenty-One American and British Authors, 1900-2000 / Moira Davison Reynolds. – McFarland, 2001. – 182p.
12. Walton P.L., Jones M. Detective Agency: Women Rewriting the Hard-Boiled Tradition / Priscilla L. Walton and Manina Jones. – University of California Press, 1999. – 327p.

Tytiuk A. The novels of Sue Grafton and Sara Paretsky as the example of women “hard-boiled” detective

Abstract. In offered article we address to the one of the genres of popular literature – detective. The article is devoted to the study of the works of American female writers Sue Grafton and Sara Paretsky. The purpose of this paper is to determine the status of the genre of “women’s detective” in literary criticism. The topicality and urgency of this theme is stipulated by the aroused for the last years interest in the gender issues.

Keywords: women’s detective, detective novel, hero, Sue Grafton, Sara Paretsky.

Михасів Т.С.¹

Індивідуальна картина світу Уолта Уїтмена
в проекції філософії американського трансценденталізму

¹ Михасів Тетяна Стефанівна, асистент кафедри англійської філології, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Анотація. Тенденція до міждисциплінарності, що характеризує сучасну наукову парадигму, вимагає нових підходів до вивчення таких понять як «художній концепт». У статті розглянуто особливості індивідуальної картини світу Уолта Уїтмена, що зазнали впливу філософії американського трансценденталізму, і які допомагають виявити концептуальні пріоритети письменника.

Ключові слова: мовна картина світу, індивідуальна картина світу, художній концепт, трансценденталізм.

Найважливішим джерелом світобачення та першопричиною багатьох творчих пошуків та відкриттів Уолта Уїтмена, класика американської національної літератури, стали постулати впливової філософської течії *трансценденталізму*.

Важливим елементом поезії пізнього американського романтизму була широта бачення, що піднімала художню літературу до рівня філософського узагальнення. Філософська поезія американського романтизму наскрізь проникнула роздумами письменників-трансценденталістів про життя та смерть, безсмертя та вічність, мистецтво та красу. Вона відобразила складність, протиріччя та драматичну напругу не лише морального, естетичного, а й мовного пошуку. Книги, статті, промови та проповіді трансценденталістів залишили значний вплив на суспільну свідомість, дали поштовх формуванню нових естетичних концепцій, розвитку американської філософської думки. Ця ідеологія поєднувала в собі національні та європейські риси. У свідомості трансценденталістів відроджувалися ідеї Платона: на сторінках його діалогів вони знайшли підтвердження своїм думкам про двоїстість людської природи, єдність світу, роль філософа, шляхи удосконалення людини та суспільства. Найпомітнішим, однак, був вплив німецької ідеалістичної філософії. Трансценденталісти цінували етичну теорію Іммануїла Канта, його гуманістичну концепцію особистості, віри в єдність Істини, Краси та Добра [1, 71].

Саме представники цієї течії, на думку Д. Харта, піднесли “мрію” до ідеалу, своє світобачення вони вважали відкритим для будь-яких філософських аргументів на користь гуманізму, домінантою якого є духовна сутність людини [5, 112].

Трансценденталісти, будучи великими гуманістами, в центрі Всесвіту поставили людину, автономно мислячу особистість, як найвищу у світі дорогоцінність. Емерсон проголошує: “Світ – ніщо, людина – все; в тобі самому – всі закони Всесвіту” [3, 286]. Основними концепта-

ми цієї доби стали внутрішній світ людини і зовнішній світ, гармонія та хаос, мрія та реальність.

Центральною ланкою, яка зв’язувала всі частини трансцендентальної системи, був всеохоплюючий індивідуалізм, що ґрунтувався на ідеї тотожності мікро- та макросвітів, індивідуальної та світової душі, людського самопізнання та Всесвіту, природного та морального законів. Ця ідея дозволяла розглядати людину як духовний центр цього Всесвіту та зрівняти пізнання з самопізнанням. Філософська, суспільна та літературна діяльність трансценденталістів була скерована, з одного боку, на досягнення соціальної та індивідуальної гармонії в суспільстві Америки, завдяки якій пожвавилася уся американська література, а з іншого, – на своєрідність світобачення митців та особливість художнього світу їхніх творів.

Для Уолта Уїтмена філософія трансценденталізму стала тим важливим підґрунтям, яке здебільшого визначило особливості його поетичної картини світу, вплинуло на формування головних художніх концептів, які в його творчості стають найважливішими та знаковими. У художньому полотні поетичної збірки “Листя трави” послідовно був втілений найважливіший принцип естетики Емерсона: за прозою повсякденного життя справжній творець не повинен забути поезії вічного і того, що слова – це знаки природних явищ, а вони, у свою чергу, символи явищ духовних, тому що вся природа – символ духу [3, 299]. Ця думка спокукала Уїтмена назвати лідера трансценденталістів Р. У. Емерсона людиною не просто видатною, а винятковою [4, 17]. Поезія Уїтмена – втілення найбільш революційних прагнень епохи. В його очах будь-який життєвий матеріал має естетичну цінність та вимагає втілення в адекватних художніх формах.

На думку багатьох дослідників творчості поета (Т. Венедиктової, Р. Спіллера, Я. Засурського, Дж. Лавінга та ін.), У. Уїтмен бачив своє завдання в тому, щоб створити справжній національ-

ний епос, який містив би повну картину дійсності, передавав відчуття причетності до всього, що відбувається під американським небом і більше того – у Всесвіті [2, 181-183].

Для індивідуальної картини світу поета надзвичайно важливі такі поняття, як життя та смерть, бог, природа, душа, свобода, демократія, запозичені з арсеналу трансценденталістів. Саме ці поняття сприяли виникненню найбільш значущих для письменника художніх концептів, які характерні зуються естетичною сутністю й образними засобами вираження, обумовленими творчим задумом творця. Серед них концепти “людина”, “час”, “всесвіт”, “природа”, “релігія”, “філософія”.

У назві збірки “Листя трави” прихована центральна ідея усього світовідчуження У. Уйтмена – почуття спільності, єдності усього, що існує у Всесвіті. Саме в природі відбувається вічний кругообіг, перехід матерії з одного стану в інший, усе зв’язано ланцюжком “нескінченної спільності”.

Для уйтменівської картини всесвіту характерний стійкий та непохитний оптимізм. Поет приділяє особливу увагу *часові* як незбагненому диву та *всесвіту*, якому коряться усі закони всезагальної гармонії, які не допускають розпаду та хаосу ні у природі, ні у царині моралі. Тому, за У. Уйтменом, нормою є добро, а зло – лише тимчасове відхилення від цієї норми. Плч-о-плч з цим відчуттям загального зв’язку в його поезії постійно живе почуття без межності світобудови, нескінченності простору і часу, космічної масштабності. Поет мислить категоріями вічності, людина для нього – ланка в нескінченному ланцюзі предків та нащадків.

Погляд трансценденталістів на *Всесвіт* як на втілення єдиної космічної душі, яка виявляє себе в людині та в природі і яка через їхню взаємодію в історичному процесі досягає своєї таємної мети, був підтриманий і поетом та пояснював самостверджуючий імпульс індивідууму та його рішучість будь-якою ціною залишатися самим собою тією обставиною, що особистість усвідомлює свою ідентичність зі світовою душею. Він вишукував добре і високе начало в кожній із душ. Це був раціональний пошук, який знайшов своє вираження в поетичному баченні митця, що ілюструє принцип “бачити все”, – всеосяжний всесвіт.

Важливе місце в концептосфері митця належало образу країни, *Америци*. У. Уйтмен, разом з трансценденталістами, наділяє його особливим змістом. Америка постає як країна-мрія, ідеал, для кожної людини й для цілого людства. Поет повстав проти цивілізації, що спричинила відчуженість людей, про пагуючи таке суспільство, в

якому кожна людина – індивідуум, прагнув відтворити ідеалізм, здатний надихнути кожного американця і підняти його над рівнем життєвих негараздів. У. Уйтмен, як ніхто інший, декларував ідеї духовного єднання з неосяжним світом американської природи, що несла в собі відчуття повної свободи.

Фундаментальною категорією картини світу У. Уйтмена стала саме *природа*. Він розглядав природу як символ духу людини, природу як таку, що дозволяє досягнути її внутрішній світ. Автор завжди прагнув залишитися на самоті з природою та всесвітом, намагаючись віднайти таємний ключ до них і до своєї душі. Усе разом – великі й малі сфери, сонця і місяці, різноманітні форми, всі душі, живі тіла, гази, рідини, рослини та мінерали; усі жінки та чоловіки, варварства й цивілізації, усі життя та смерті, минуле, теперішнє й майбутнє, об’єднане нескінченною спільністю, що творить гармонію внутрішнього світу людини та зовнішньої дійсності з хаосу найтаємнішої глибини душі, сильних та яскравих почуттів і багатьох неупорядкованих у світі речей. Митець відводить природі, як самодостатній естетичній категорії, одне з головних місць й виступає новатором у змалюванні та трактуванні ролі феномену природи у моделі “людина-світ” та в художньому просторі творів.

У поезії У. Уйтмена найбільш насиченим та знаковим є *концепт “людина”*. Саме *особистість* займає центральне місце в художньому просторі письменника. Безліч калейдоскопічних портретів простих людей Америки – робітників, фермерів, погоничів, скотарів, докерів, пожежних тощо, змальовані поетом, індивідуальні риси яких стерті, але всі разом вони складають узагальнений образ “простої людини” Америки, з яким поет отожднює себе і від імені якого говорить.

У поглядах на людину як найвищу цінність У. Уйтмен орієнтується на вчення трансценденталістів, яке було не стільки філософією, скільки вірою [6, 35]. Їхня віра полягала у визнанні божественного начала в людині, людській особистості, вона ставила людину понад державою, церквою, законом. Саме ця окрема людина, автономно мисляча особистість, – у центрі Всесвіту. Цей індивідуум – наділений часткою Наддуші та абсолютно не потребує суспільних законів та правил. Кожне окреме життя людини, на думку У. Уйтмена, – крапка у масштабі вічності, визначений космічний цикл між народженням та смертю, лише момент в історичному існуванні людства. У поетичній картині світу письменника людина є пелюстком, атомом природи, підтверджуючи факт єдності, всезагального зв’язку, еволюції, невичерпності матерії.

Особливе місце в світобудові У. Уїтмена належить *концепції поета* як пророка та провидця. Характерними рисами поета вважались його нероздільність зі всесвітом, здатність сприймати трансцендентні істини. Він в очах У. Уїтмена став посередником між світом божественним та земним. Поет соціально самовизначився, він прагне подолати рабство і послідовно й відкрито бореться, щоб здійснити цю мрію, виголошуючи себе поетом кожного бунтівника, прагнучи злитися з народом і стати його речником. Художня творчість мислиться як дієве втручання в життя, письменник відчуває себе нащадком революції, її продовжувачем у сфері духу та моралі. Етичний уїтменівський пафос – прагнення привести людське життя, приватне та суспільне, у відповідність з принципами справедливості та добра. У книзі Д. Маліса про поезію У. Уїтмена ми знаходимо такий погляд письменника на роль поета у суспільстві: генієм можна визнати тільки художника, який володіє могутнім розумом, скеровує людину в глибини всесвіту [7, 37].

У. Уїтмен використовує своє право на художню свободу, примхливість митця, що допускалися романтичною естетикою. Художник фантазує і мріє, збільшує розміри того, що побачив, і його значення, йому хочеться, щоб оточуючий світ трансформувався, став кращим, і саме під пером поета він таким і стає. У. Уїтмен створює свої ідилії, запрошує свого читача в світ, де між людиною та природою панують злагода та гармонія, взаємопорозуміння та щире ставлення [8, 39]. Поет, відданий ідеям трансценденталізму, освідчувався в любові всьому людству, прагнучи виповнити душевним добром усю планету. Школа його – не лише вміння писати для всіх, це

вміння любити. Саме тому центроутворюючим поняттям його концептосфери є *любов* як універсальний гармонійний зв'язок, який поєднує не лише людей, а й людей з усім живим як почуття духовне та святе, звернене до Бога, що формує внутрішній світ людини. В основі цього почуття, на думку У. Уїтмена, є духовна близькість, яка нероздільна для поета з поняттям *дружба*, яке для нього є святим. До друзів він звертається в хвилини смутку та роздумів, у хвилини радості й щастя.

Особливу філософську значущість набуває у поезії У. Уїтмена тема *кохання*, яке поєднує чоловіка і жінку. У поетичній системі поета чоловік і жінка є сутністю двох символічних полюсів, що дійсно рівноправні та дійсно поєднуються. На думку письменника, людина, що кохає, відкриває свою божественну гармонію та красу, відчуває себе вільною та щасливою.

Аналіз філософських поглядів Уолта Уїтмена та їхнє художнє відбиття допомагають побачити в ньому людину, яка при святила все своє життя пошуку істини в найвищому смислі, філософа, який прагнув знайти ідеальне в реальному, вічне в швидкоминучому. Трансценденталізм поета пояснює і його любов до природи, і пристрасність громадянського пафосу. Філософія трансценденталізму стала тим необхідним фоном, на якому творчість письменника сприймається у всій глибині та багатогранності, вона особливим чином вплинула на формування індивідуальної художньої картини поета, дала можливість виокремити основні текстові концепти, що знайшли своє вербальне відображення на сторінках поетичної збірки “Листя трави”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засурский Я.Н. Романтические традиции американской литературы / Я.Н. Засурский. – М.: Наука, 1982. – 351 с.
2. История литературы США. Литература эпохи романтизма. Т. 2 / под ред. Зверева А.М. – М.: Изд-во Наследие, 1999. – С. 180–305.
3. Эмерсон Р.У. Молодой Американец / Р.У. Эмерсон // Эстетика американского романтизма. – М.: Искусство, 1977. – С.286–304.
4. Callow Ph. From Noon to Starry Night: A Life of Walt Whitman / Philip Callow. – Chicago : Ivan R. Dee, 1992. – 395 p.
5. Hart J. The Oxford Companion to American Literature / James Hart. – OUP, 1993. – 279 p.
6. Hoffman M. The Subversive Vision: American Romanticism in Literature / Michael Hoffman. – London: Port Washington, 1998. – 160 p.
7. Mallis G. Walt Whitman. Poetry / George Mallis. – N. Y., 2000. – 95 p.
8. Zweig P. Walt Whitman. The Making of the Poet / Paul Zweig. – N. Y., 1984. –188 p.

Mykhasiv T.S.

Poetic Picture of the World of Walt Whitman in the Projection of Philosophy of the American Transcendentalism

Abstract. The recent paradigm shift within modern linguistic study has made it possible to bridge the divide between literary and linguistic approaches to language. Modern sciences such as cognitive linguistics, linguo-stylistics and linguo-poetics concentrate on the study of the conceptual space of a literary work. The focus of attention is shifted to such three main notions: linguistic picture of the world, poetic picture of the world, individual picture of the world. The linguistic picture of the world presents a complex unity of the national-cultural characteristics of the human community re-

flected in the language. At the same time the individual picture of the world is considered to be the one that is gradually influenced not only by the author's general knowledge but also by the writer's personal experience and viewpoints expressed in his literary texts. To reconstruct the conceptual priorities, world outlook and the peculiarities of the individual picture of the world one should deal with the interpretation of the concepts in a literary text. They are treated as the main textual categories that effectively help to perceive and comprehend the author's individual picture of the world. The componential analysis employed by many scholars is aimed at studying the structure of a word's meaning as well as revealing the individually important features of the author's literary concept the word formally conveys. It is proved that the most effective way of textual concept analysis is to study the key words which are regarded as a category of high-frequency vocabulary that fully nominates the concept and is considered to be the most important vector of the literary text interpretation. The article aims at revealing the peculiarities of Walt Whitman's poetic picture of the world which was gradually influenced by the philosophy of American transcendentalism and defined the focal text concepts in the book of poetry "Leaves of Grass".

Keywords: linguistic picture of the world, individual picture of the world, text concept, transcendentalism.

Михасив Т. С.

Индивидуальная картина мира Уолта Уитмена в проекции философии американского трансцендентализма

Аннотация. Тенденция к междисциплинарности, характеризующая современную научную парадигму, требует новых подходов к изучению таких понятий как «художественный концепт». В статье рассматриваются особенности индивидуальной картины мира Уолта Уитмена, предопределённые философией американского трансцендентализма, которые помогают выявить концептуальные приоритеты писателя.

Ключевые слова: языковая картина мира, индивидуальная картина мира, художественный концепт, трансцендентализм.

Мешкова В.Е.¹

**Штетл как «место памяти» поколения Y
(на материале романа Дж. С. Фоеера «Everything is illuminated»)**

¹ Мешкова Виктория Евгеньевна, преподаватель, Днепрпетровский национальный университет имени Олеса Гончара, г. Днепрпетровск, Украина

Аннотация. Статья посвящена проблеме изображения образа штетла и его роли в раскрытии нравственного потенциала молодежи в одном из самых популярных романов современной американской литературы. В отличие от традиционного реалистического изображения штетла (Шолом Алейхем, Менделе Мойхер-Сфорем, Шмуэль Агнон, Исаак Башевис-Зингер и др.). Дж.С.Фоеер обращается к созданию образа родины его предков с позиции постмодернистской эстетики. История Трахимброта двухсотлетней давности изображена автором с помощью постмодернистской игры, которая свидетельствует об ироничном мировосприятии автора. С помощью иронии в романе преодолевается трагизм бытия предков Фоеера, так как, по мнению автора и его героев, юмор - это единственный способ рассказать о грустном. Именно поэтому в романе иронично звучат описания штетла, провинциального, захолустного городка с непростым бытом, сложным добыванием "хлеба насущного" и часто такими же непростыми взаимоотношениями жителей. Экскурс в историю Трахимброта заканчивается трагической гибелью штетла в 1942 году. События Второй мировой войны, прочувствованные, осмысленные молодыми героями, представителями поколения Y, изображены Фоеером в другом эмоциональном ракурсе. Погибший штетл стал для молодых героев основой их нравственного "взросления", оценки прошлого через личное восприятие понятий "дружба/предательство", "свой/чужой". Штетл в романе - не просто топоним, географическое название. Трахимброт стал художественно-географическим образом, основанным как на реальной географии, так и на парагеографических понятиях, трансформирующих само понятие "штетл", которое воспринимается как "место памяти", возвращающее героев к истокам, к "отчужденному дому".

Ключевые слова: штетл, поколение Y, постмодернизм, постмодернистская игра, художественно-географическое пространство, место памяти.

Маленькое еврейское восточноевропейское местечко – «штетл» на идиш – в последнее время находится в центре многочисленных исследований историков, этнографов, социологов, искусствоведов, стремящихся всесторонне изучить этот феномен патриархальной еврейской жизни [см. 8]. Интерес к нему понятен: штетл был сре-

доточием социального, культурного, духовного мира еврейского населения, которое, с одной стороны, интегрировалось в украинскую (русскую, белорусскую) среду, а с другой – сохраняло национальные традиции, религию, семейные устои, своеобразную материальную культуру, язык. Заинтересованность современного челове-

ка прошлым – это своего рода противодействие мощным интеграционным процессам, вопреки которым в каждом из нас усиливается тяга к нашим корням, к осознанию своего места в оппозиции «свое/чужое». История штетла с его самобытным прошлым дает богатейший материал для национального самосознания нашего современника, особенно молодого, позволяет постичь великую ценность межнациональных связей, возникающих в условиях совместного проживания и обогащающих нас духовно. В данной статье реализуется попытка исследовать функцию образа штетла в одном из произведений современной американской литературы – романе Дж. С. Фоера «Everything is Illuminated».

Исторически конец еврейскому местечку положен Холокостом, когда сотни тысяч мирных граждан были зверски уничтожены, а некоторые штетлы стерты с лица земли. «Исчезнув в своей первозданной форме, штетл сохранился как художественный, литературный образ», – констатирует историк И. Соркина [7]. Понятие «штетл», олицетворяющее значительную часть еврейской культуры, сегодня стало «ностальгическим символом» (М. Шейнбаум), который нашел свое отображение в кинематографе (фильмы «Тени Бельведера», «Граница», «Меир Эзофович», снятый по роману Э. Ожешко, и др.), в изобразительном искусстве (живопись Г. Гольда, М. Шагала, В. Клецеля, М. Ценципер, графика С. Юдовина, М. Фрадкина и др.).

Образ штетла был едва ли не центральным в творчестве таких писателей – классиков еврейской литературы, как Менделе Мойхер-Сфорим, Шолом-Алейхем, Шмуэль Агнон, Исаак Башевис-Зингер. Так, М. Мойхер-Сфорим, автор повестей «Маленький человечек», «Кляча», романа «Фишка Хромой», создал обобщенный образ штетла с несколькими «говорящими» названиями: Глупск, Кабцанск – от «нищий» (иврит), Тунейдовка, в чем Дан Мирон увидел отображение не реальной жизни, а «обобщенных отрицательных свойств человеческого характера» [4, 4]. И хотя, по мнению критика, это говорит о «сатирически-морализаторском», а не «реалистически-миметическом» подходе писателя к изображению действительности, читатели всегда верили в правдивость его подробных описаний местечка.

Особое место в истории еврейской литературы принадлежит творчеству Шолом-Алейхема. Многие из его произведений («Тевье-молочник», «Блуждающие звезды», «Весь Бердичев», позже названный «Новая Касриловка», и др.) пронизаны сочувствием к соплеменникам, живущим непростой жизнью в постоянных хлопотах о хлебе насущном, и в то же время полны иронии и доб-

рого, искрометного юмора, свойственного еврейскому народу. Образы местечек, созданные М. Мойхер-Сфоримом и Шолом-Алейхемом, во многом похожи, чему критик Дан Мирон дает следующее объяснение: штетлы, воспроизведенные в творчестве писателей, это «символически-сатирический локус, жителям которого присуще одно сущностное качество. Этим качеством была не тупость, лень или нищета, а «касрилизм», определенный Шолом-Алейхемом как сочетание нищеты и провинциализма, которое смягчалось, или даже искупалось, чувством юмора, беззаботным отношением к жизни и некоторой лирической эмоциональностью» [4, 5].

Образ штетла воссоздан в произведениях Леопольда фон Захер-Мазоха, родившегося и долго жившего во Львове (повести «Илюй», «Хазара Раба», «Иудейский Рафаэль», циклы «Еврейские истории», «Новые еврейские истории» и др.). Читатель погружается в особую «местечковую», иногда идеализированную жизнь еврейского городка, находя в ярких описаниях и диалогах отголоски рассказов старшего поколения о тех временах.

Говоря о литературном образе штетла, нельзя не вспомнить о творчестве известного писателя, лауреата Нобелевской премии (1966) Шмуэля Агнона. Его произведения («Свадебный балдахин», «Ночной гость», «Простая история» и др.) – это картины традиционной еврейской жизни, превращающие местечко в хранилище национального духа.

В связи с исследуемой проблемой следует вспомнить и польскую писательницу Элизу Ожешко, которая, наблюдая за жизнью штетлов в Белоруссии, где долго жила, написала несколько произведений («Меир Эзофович», «Эли Маковер»), в которых поделилась своими воспоминаниями о штетле и его обитателях, показала реальный мир еврейского городка.

Тема штетла звучит и в новейшей литературе. Пример тому – роман современного американского писателя Джонатана Сафрана Фоера «Everything is illuminated». Произведение, ставшее первым в творческой биографии молодого автора, затрагивает проблему нравственного становления представителей нынешнего молодого поколения – юношей, вступающих во «взрослую» жизнь в начале XXI века, в период ломки стереотипов, когда утрачиваются многие моральные ценности, традиции, устои, по которым жили их деды и прадеды.

Изображение штетла в романе Дж. С. Фоера «Everything is illuminated» своеобразно. В нем нашли отображение и реалистические зарисовки повседневной жизни обитателей городка, и временные несоответствия в показе некоторых бы-

товых деталей, и причудливые, порой фантастические, поэтизированные образы и описания. В связи с этим объективным видится утверждение литературоведа Н. Высоцкой, которая в одной из публичных лекций сказала, что в современной американской литературе автор, в отличие от предшественников-классиков, не «ведет нас тропинками своего произведения», а, наоборот, «очень часто пытается завести читателя в чащу». Этому есть объяснение: данная стратегия «направлена на активизацию нашей работы как читателей» [1]. Напряжение мыслительной деятельности потребуется и при чтении романа «Everything is illuminated», причем именно на тех страницах, где рассказывается о штетле.

Для Фоера-писателя штетл Трахимброд, изображенный в романе, прежде всего реальная точка на карте Украины, родина его деда, которую автор романа посетил в 1999 году с целью найти женщину, спасшую деда от верной гибели в годы второй мировой войны. Ни спасительницы, ни Трахимброда Фоер так и не увидел. На месте, где некогда неспешно протекала жизнь штетла, ныне – только пустырь, обрамленный лесом, да гранитный памятник, установленный в память о тех, кто погиб здесь от рук фашистских палачей. Но писатель, движимый интересом к судьбе деда и исторической памятью, которую не усыпить современными глобализационными процессами, каким-то потаенным внутренним зрением смог увидеть и маленькое волинское местечко, и его жителей, таких разных, не всегда удачливых, но умеющих радоваться жизни. Отсюда те живописные картинки, которые изображают специфику штетла XVIII – XIX вв.: суету улиц, повседневную бытовую возню в домах, все оттенки отношений между людьми. Трахимброд видится читателю то реальным городком с грязными улицами (dirt arteries of Trachimbrod [9, 92]), со старой перекошенной хибарой местного пьянчуги (the drunkard Omeler S's tipsy shanty [9, 92]) и крепким кирпичным домом «Всетерпимого Рабина» (the Tolerable Rabbi's four-bedroom brick house [9, 92]), с двумя синагогами (the Upright Synagogue, the Slouching Synagogue) в центре, то вызывает удивление, например, своим странным административным делением на две зоны – «the Jewish Quarter and the Human Three-Quarters. All so-called sacred activities – religious studies, kosher butchering, bargaining, etc. – were contained within the Jewish Quarter. Those activities concerned with the humdrum of daily existence – secular studies, communal justice, buying and selling, etc. – took place in the Human Three-Quarters» [9, 10]. В Трахимброде Фоера, к удивлению современного читателя, на завтрак подают бутерброды с черным кофе, лакомятся анана-

сами; преподобный ребе в одной из своих проповедей уверяет прихожан, что грешники наблюдают из преисподней, как благочестивые в раю насыщаются лобстерами и спагетти, позволяя себе и другие земные радости. Удивит читателя и упоминание о некоем сантехническом приспособлении, которого в XVIII – XIX вв. в маленьком провинциальном городке, не знающем водопровода и канализации, быть не могло. Вводя в описание старого штетла приметы современной жизни, писатель дает нам понять, что он не ставил перед собой задачу реалистического изображения исторического прошлого Трахимброда. Временные смещения, так напоминающие современную жизнь и уводящие от правдивого воспроизведения реалий далекого прошлого, говорят о наличии в произведении постмодернистского игрового начала, которое дает возможность свободного перехода из одного времени в другое. По законам игры в романе Фоера происходят разнообразнейшие события на грани реального и ирреального. Художник предлагает игру, рассчитанную на определенную читательскую подготовленность, на умение современного человека уловить, понять и воспринять духовный опыт своих предков, оживший в художественном произведении. Как справедливо замечает О. Николенко, писатели стремятся повернуть человека «к самому себе через прошлое», обновить его «духовно через прикосновение к культурным достояниям (пусть даже к их осколкам), заставить по-другому посмотреть на себя и мир с позиции этого культурного опыта» [5, 50]. Привлекая читателя к серьезной духовной работе над текстом и над собой, писатель использует возможности игры как варианта мировосприятия, основным компонентом которого является ирония – своеобразный носитель оценки предмета повествования. Отсюда у Фоера в конце XVIII и в XIX веке – с иронией воспринимаемые современные гастрономические предпочтения: «...a widow...laughed with him over black coffee» [9, 15]; «And the condemned saw the blessed, saw their lobster tails and prosciutto...» [9, 19]; «Let's watch the dancing from the roof and eat pineapple with our hands!» [9, 96].

В духе постмодернистской игры дано повествование о падении повозки Трахима в реку Брод и о той роли, которую это событие сыграло в дальнейшей истории штетла. Писатель щедро окрашивает трагедию ироничными интонациями, что подтверждает его стремление уйти от традиционного изображения еврейского местечка. Ирония Фоера, определяющая принцип смыслообразования, которым писатель руководствуется в своем произведении, придает изображаемому событиям этическую и эмоциональную

окраску, становящуюся понятной, если принять во внимание, что источником иронии, комизма в романе является контраст между вполне житейским событием (падение в реку повозки Трахима) и его последствиями (название в честь этого события штетла, установка памятного знака на месте падения, празднование Дня Трахима). Преодолевая трагизм бытия своих предков, Фоер несколькими фразами превращает историю, происшедшую в далеком прошлом и потрясшую тогда население Трахимброда, в фарс: «The handsome men assembled along the shoreline as the parade of floats made its way from the small falls to the toy and pastry stands set up by the plaque marking where the wagon did or didn't flip and sink: THIS PLAQUE MARKS THE SPOT (OR A SPOT CLOSE TO THE SPOT) WHERE THE WAGON OF ONE TRACHIM B (WE THINK) WENT IN. Shtetl Proclamation, 1791» [9, 93]. Это текст памятного знака, установленного на месте падения повозки Трахима в реку, текст, как видим, не столько увековечивающий памятное событие, сколько вызывающий сомнение в его достоверности.

Ироничное отношение писателя к прошлому штетла Трахимброд подчеркивается и сценами экзотически-карнавального празднования очередного Дня Трахима (Trachimday), с белыми лентами вдоль грязных улиц, с парадом разукрашенных платформ на колесах («...the float from Kolki», «the floats from Lutsch, Sarny, Kivertsy, Sokeretchy, and Kovel» [9, 93]), с азартным нырянием в мутную воду реки Брод с целью найти в ней призовой мешочек с золотом: «Women and children cheered furiously while men stroked furiously, grabbing and tugging at one another's limbs to gain advantage. They surfaced in waves, sometimes with bags in their mouths or hands, and then plunged back down with all the vigor they could summon» [9, 94]. Кульминация этого праздника-карнавала – сцены всеобщей бесшабашной «сексуальной революции», окрашенные фантазией Фоера-писателя, что тоже является элементом карнавализации повествования. Поразительно, но именно этот любовный эпизод, внешне физиологически откровенный, фривольный и несерьезный, заставляет думать о серьезном и вечном. Любовники, осветившие небо над Трахимбродом сиянием своей страсти и сделавшие штетл видимым из космоса, тем самым напомнили о себе потомкам: «...in about one and a half centuries...metropolises will be seen from space» [9, 95]. Трахимбродцы, сами ставшие звеном в длинной цепи поколенных связей, посылают Фоеру-персонажу и Алексу Перчову – главным героям романа, представителям нынешних «игреков» – впечатляющее напоминание

о себе: «**We're here, the glow of 1804 will say in one and a half centuries. We're here, and we're alive**» [9, 96]. Предки двух молодых людей не ушли в небытие, но живут и поныне в их родителях, в них самих, будоража память юношей, живущих в XXI веке, заставляя их о многом задуматься, многое переоценить, другими глазами посмотреть на самих себя. Им обоим предстоит прочувствовать историю гибели Трахимброда, но украинцу Алексу, в отличие от американского гостя еврейской национальности, необходимо выполнить более сложную задачу: он должен осознать грех своего деда, совершенный в годы войны по отношению к соплеменникам Фоера-персонажа и Фоера-писателя, а также, не оправдывая содеянное зло особыми обстоятельствами военного времени, быть готовым к покаянию, а значит, взять ответственность за прошлое и на себя тоже.

Вместе с героями думает, переоценивает, анализирует и читатель, что как раз и характерно для восприятия постмодернистского текста. Вдумчивый читатель понимает, что, иронизируя, «карнавализуя» историю штетла более чем 200-летней давности в духе постмодернистской эстетики, Фоер-писатель в своем произведении уходит от фантазий и иронии в изображении недавней истории и не оставляет места для мыслей о «карнавальном сознании» молодых героев романа, воспринимающих эту историю. И Фоер-персонаж, повторяющий биографию Фоера-писателя, и Алекс Перчов, современный, узнаваемый студент, иногда довольно развязный и хвастливый, порой выдающий желаемое за действительное, соприкоснувшись с судьбой штетла, с трагической участью людей, напрямую с ними связанных, готовы понимать и прощать, что позволяет видеть серьезность и глубину их жизненной позиции. «Американец Джонатан Фойер и украинец Александр Перчов, принадлежащие к неизвестному пока еще Поколению Y, уже на пути к сотворению новой истории, которую воспринимают как общую и которая, по всем приметам, может быть счастливой», – делает справедливый вывод Т. Н. Потницева [6, 172].

Функция образа штетла у Дж. С. Фоера, как нам кажется, глубже и масштабнее, чем у его предшественников. В отличие от местечка, показанного в произведениях писателей-классиков и являющегося (даже при наличии обобщений) вполне реалистичным «портретом» еврейского городка XIX – начала XX в., штетл у Фоера – это своего рода микрокосм, замкнутое, порой фантастическое пространство, которое не всегда трактуется с помощью привычной человеческой логики. Штетл Трахимброд – картина ушедшего, но передающегося генетически мира предков,

мира патриархального, наивного, ставшего для потомков своеобразным «отчим домом». Это мифологизированный «географический образ» (Д. Замятин), основанный на реальном материале (Трахимброд – город в Волынской области, уничтоженный фашистами в 1942 году), который дополняется парагеографическими понятиями исторического, культурологического, психологического плана, что значительно усиливает и трансформирует реальную географическую основу. Штетл в романе Фоера превращается в «гибридное художественно-географическое про-

странство» [2, 55], несколько отстраненное писателем от реальной географии и расширенное до космических масштабов, что меняет отношение читателя к этому пространству. Местечко начинает восприниматься не столько как место жительства еврейской общины, сколько как центр огромной человеческой драмы, след которой не исчезает и через полстолетия. Трахимброд из простого топонима вырастает в типологизированное, обобщенное «место памяти» (П. Нора), несущее на себе мощную нравственную нагрузку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Высоцкая Н. Публичная лекция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.polit.ru/article/2010/09/23/literature/
2. Замятин Д.Н. Метагеография: Пространство образов и образы пространства. – М.: Аграф, 2004. – 512 с. – (Серия «Кабинет визуальной антропологии»).
3. Крутиков М. Штетл между фантазией и реальностью // Новое литературное обозрение. – 2010. – № 2(102). – С. 102-115.
4. Мирон Д. Литературный образ штетла // Новое литературное обозрение. – 2010. – № 2(102). – С. 116-144.
5. Ніколенко О.М. Постмодернізм – один з найвагоміших мистецьких напрямів ХХ ст.: Матеріал до уроку-огляду // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. – № 4. – С. 48-51.
6. Потницька Т.Н. Новейший завет от Поколения Y // Библия і культура. – 2004. – № 6. – С. 166-172.
7. Соркина И. Местечко, в котором я никогда не была [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mishpoha.org/nomer 15/a10.php>
8. Штетл, XXI век: Полевые исследования [сост. В.А. Дымшиц, А.Л. Львов, А.В. Соколова]. – СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. – 292 с. (Studia Ethnologica; вып. 5).
9. Foer J.S. Everything is illuminated: A novel. – Penguin Books, 2002. – 276 p.

Meshkova V.E.

Shtetl as a "location of memory" of the generation Y (on the basis of the novel by J.S.Foer "Everything is Illuminated")

Abstract. The article is devoted to the problem of representation of shtetl's image and its role in the opening of the moral potential of the youth in one of the most popular novels of the modern American literature. In distinction from a traditional realistic representation of a shtetl (Sholom Aleichem, Mendele Moicher Sforim, Isaak Bashevis Singer, Shmuel Agnon and etc.) J. S. Foer appeals to a creation of the image of his ancestry's native land from the positions of the postmodernistic aesthetics. The history of Trachimbrod, existing two hundred years ago, is depicted by the author with the help of a postmodernistic play which demonstrates ironic world perception of the writer. With the help of irony Foer overwhelms the tragedy of his ancestors' life, as, from his viewpoint and one of his characters, the humor is the only way to tell about something sad. That is why in the novel, descriptions of shtetl, provincial and dull town with a complicated way of living, challenging earning of the staff of life, as well as with difficult relationship between residents, sound ironically. The insight into the history of Trachimbrod is finished with a tragic death of the shtetl in the year 1942. The events of the World War II, experienced, comprehended by the characters, who are representatives of the generation Y, are depicted by Foer in another emotional perspective. The dead shtetl became the foundation of a youth's moral growing-up for a young characters of the novel. The characters estimate the past through their own perception of concepts "friendship/treason", "own/alien". The function of the shtetl image in the novel "Everything is Illuminated" by J.S.Foer is more tremendous than one in works by writer's forerunners. The shtetl in the novel is not a simple toponym, but it is a "location of memory" which influences the youth's world perception and their place in the life very much.

Keywords: shtetl, generation Y, postmodernism, postmodernistic play, artistic-geographic space, place of memory.

Боренко В.¹

Жанровая матрица романа-эпопеи и «собор парижской богоматери» В. Гюго: точки соприкосновения

¹ Боренко Валерий, аспирант, преподаватель французского языка, Буковинский Университет, г. Черновцы, Украина

Аннотация. Статья посвящена изучению жанрологических особенностей романа В. Гюго «Собор Парижской Богоматери». Отмечается, что жанровое своеобразие этого произведения является результатом синтеза романного (прозаического – В. Скотт) и эпического (высоко поэтического – Гомер) начал, необходимость которого французский романтик манифестировал в статье “Sur Walter Scott”. Основное внимание в предлагаемой работе сосредоточено на выявление аспектов соотносительности данного произведения с жанровым каноном романа-эпопеи. Автор подробно останавливается на таких аспектах романа «Собор Парижской Богоматери» как стремление Гюго воссоздать объемную картину жизни французского общества на переломном историческом рубеже; тесное сплетение индивидуального и исторически-обусловленного в судьбах героев; изображение характеров героев в развитии; героизация народной стихии; многочисленность персонажей и разветвленность сюжета и т.д. Автор отмечает, что основной конфликт романа и личные судьбы героев определяются столкновением ценностных ориентаций, свойственных европейскому Средневековью и Ренессансу. Подробно анализируются особенности организации системы персонажей как средства создания «исторического колорита» и как способа отражения глобального конфликта эпохи. В статье рассматривается образ Собора в соотношении с жанровой матрицей романа-эпопеи. Отмечается, что Собор организует собой создаваемый Гюго мир и поглощает собою героев (притягивает их территориально, довлеет над ними социально и духовно, соотносится с их судьбами в философско-историческом плане). Автор акцентирует роль Собора как материализованного в камне движения Времени и смены Времен и связывает с этим образом-символом попытки воссоздать прошлое и настоящее народа и заглянуть в его будущее; устремленность шпилей Собора ввысь – символ духовного пробуждения и народа в целом, и конкретной личности и исторического прогресса. В предлагаемой статье отмечается наличие в романе такой эпической черты как героизация народа, его роли как творца Истории. Выделены и охарактеризованы уровни раскрытия в романе «мысли народной» (Л. Толстой): *философско-обобщенный* и *конкретно-исторический*. Отмечено также, что Эсмеральда и Квазимодо как представители народа сочетают в себе оба эти уровня. При этом Эсмеральда омысливается Гюго как воплощение красоты, добра, любви (подобно мадонне Рафаэля), Квазимодо – величия и мощи духовной энергии народа.

Ключевые слова: роман-эпопея, романизированный эпос, жанр, жанровая матрица.

Отличительной особенностью литературоведения рубежа XX-XXI веков является тенденция к пересмотру классических текстов в проекции новых парадигм гуманитарного знания и/или с целью заполнения тех сегментов знания, которые в свете современных подходов представляют теоретические или методологические лакуны.

Не является в этом смысле исключением и «Собор Парижской Богоматери» («Notre-Dame de Paris») В. Гюго, монументальность и многоликость которого провоцируют исследователей на новые изыскания. По этому поводу Н. Литвиненко справедливо замечает, что «великий романтик, с его аисторизмом, тяготением к метафизическому и космическому» «хорошо вписывается» в интертекстуальное пространство постмодернизма, которое «включает произведения Гюго в свою стратегию «интериоризации внешнего», игр со временем, ценностями и смыслами, накопленными культурой» [5, 44].

Один из основных векторов исследовательского интереса связан с аспектами генологии романа и попытками если не пересмотреть, то уточнить, дополнить представления о его жанровой природе, основываясь на всем многооб-

разном опыте литературоведения XX и нач. XXI веков. Так, Н. А. Литвиненко в своей докторской диссертации рассматривает «Собор ...» как *романтический мифологический роман* [6]; М. Свердлов анализирует данное произведение как *роман-драму* [10] и т.п.

В своей работе мы отталкиваемся как от известного тезиса В. Гюго о необходимости соединения в романе эпоса и драмы, так и от результатов наблюдений современных ученых-литературоведов о том, что «Собор Парижской Богоматери» вбирает в себя «составляющие самых разнообразных жанров эпической и лиро-эпической прозы, драматургии, накопленных в литературе этого времени» [5, 45].

Разделяя данную точку зрения, мы исходим из предположения о том, что «Собор Парижской Богоматери», представляя собой весьма сложное в жанровом отношении произведение, не только синтезирует в себе все многообразие существовавших до него и одновременно с ним жанров, но и многими своими чертами предвосхищает то жанровое образование, которое М. Бахтин впоследствии определит как «романизированный эпос». Этот аспект романа В. Гюго на сегодняш-

ний день не получил системного освещения в литературоведении, что и определяет актуальность избранной темы.

Цель данной работы состоит в выявлении тех жанрологических характеристик романа В. Гюго «Собор Парижской Богоматери», которыми он вписывается в жанровую матрицу романа-эпопеи.

Для достижения поставленной цели были определены такие задачи:

1) уточнить наиболее существенные признаки романа-эпопеи;

2) соотнести генологические особенности романа «Собор Парижской Богоматери» с художественным каноном романа-эпопеи.

Для начала отметим, что в истории мировой литературы В. Гюго позиционируется прежде всего и главным образом как представитель французского романтического исторического романа, а «Собор Парижской Богоматери» рассматривается как классический образец жанра, возникший под влиянием и в противовес историческому роману В. Скотта, творчество которого стало известно во Франции с 1816 года. Об осведомленности Гюго о творчестве «шотландского чародея» (А. С. Пушкин) и его восторженном восприятии свидетельствует статья Гюго 1823 года, посвященная только что вышедшему роману Вальтера Скотта «Квентин Дорвард».

Подобно другим французским романтикам, Гюго живо воспринял главные художественные открытия В. Скотта, который первым в литературе показал связь характера и судьбы человека с народом, к которому он принадлежит, и временем, в которое он живет, вводя, таким образом, в обиход понятие *эпохи* как определенной социальной и культурной целостности, и предложил путь ее художественной реконструкции при помощи т. наз. «местного колорита», который достигается через воссоздание особенностей одежды, орудий труда, бытового уклада, обычаев, нравов, жизненных представлений, типичных для соответствующего исторического периода.

При этом В. Гюго идет дальше В. Скотта. Замечая, что после «живописного, но *прозаического* романа» В. Скотта «должен быть создан другой роман», «одновременно и драма, и эпопея», «поэтический», «идеальный», «монументальный», который «приведет Вальтер Скотта *обратно к Гомеру*» [Victor Hugo. “Sur Walter Scott”; цит. по: 7], Гюго фактически манифестирует свое видение путей развития исторического романа как «романизованного эпоса» (М. Бахтин) посредством слияния воедино романного (прозаического – В. Скотт) и эпического (высоко поэтического – Гомер) начал. Отсюда вытекает и главное отличие «Собора...» В. Гюго от романов

В. Скотта, в частности, от «Квентина Дорварда»: главной в своем произведении французский романтик делает, выражаясь словами Л. Толстого, «мысль народную», а саму историю видит в поступательном движении народа, общества, культуры от ненависти, невежества, духовного рабства к любви, просвещению, гармонии, свободе. В универсальной историко-философской концепции Гюго – это движение от Тьмы к Свету, от Зла к Добру.

В своем видении проблемы мы полностью разделяем точку зрения О. Постовой, которая отмечала, что уже на этапе раннего романтизма во Франции сложились идеи, опережающие открытия Скотта, в том числе и касающиеся «эстетической и идейно-содержательной прелести национальной истории», а также «необходимости поиска художественной формы, способной вместить новый материал и дать ему новое освещение» [9]. Именно эти факторы, по мнению украинской исследовательницы, обусловили «своеобразие движения французской литературы к жанру романа-эпопеи и специфику его французского варианта» [9]. Это позволяет усматривать в творчестве В. Скотта катализатор, ускоривший и усиливший процессы поиска французской литературой новых жанровых форм для выражения национально-специфического содержания Нового времени. Такой жанровой формой стал роман-эпопея, а одним из первых – если не первым образцом этого жанра во французской литературе – роман В. Гюго «Собор Парижской Богоматери».

Отметим сразу, что «Собор...» представляет собой собственно *роман-эпопею* – самостоятельное произведение, завершенное и содержательно, и структурно. В этом заключается его главное отличие от будущих романов-эпопеев французской литературы, являющихся в большинстве своем «длинными романами» (*roman-long*), структурно оформленными в циклы (начиная уже с «Человеческой комедии» Бальзака), и, одновременно, одна из главных причин того, что «Собор...» практически не рассматривался как роман-эпопея.

Для выявления аспектов, которыми этот мировой шедевр «вписывается» в канон романа-эпопеи, уточним характерные приметы соответствующей жанровой матрицы – так, как они сложились в пространстве восточнославянского литературоведения в работах А. Чичерина [11], Т. Мотылевой [8], Б. Иванюка [3], Н. Бернадской [1], Т. Клеофастовой [4] и др. Обобщить их можно следующим образом: а) эпопея – это произведение, изображающее события общенационального или «глобального» (Т. Мотылева) масштаба, повествующее о жизни народа в пере-

ломные моменты истории; изображение событий такого плана составляет основу эпического действия; б) в эпопее частная жизнь человека теснейшим образом связывается с историей нации / народа; личные судьбы персонажей разворачиваются *внутри* широкого потока народной жизни; автор романа-эпопеи видит человека, как «частицу», вписанную в историческую эпоху; в) цель эпопеи – отразить эволюцию народа, воспроизвести его прошлое, настоящее, заглянуть в будущее; г) для эпопеи характерна героизация народа; д) события изображаются как «внешние» по отношению к повествователю; е) эпопее свойственна разветвленность сюжетных линий, наличие множества персонажей при достаточно «прозрачной», линейной структуре сюжета, в котором четко выделяются завязка, развитие действия, кульминация и развязка – как для всего повествования, так и для каждой сюжетной линии отдельно; е) тесная связь характеров героев со средой, их поступательное развитие.

Теперь попытаемся соотнести отмеченные особенности жанровой матрицы романа-эпопеи с романом В. Гюго «Собор Парижской Богоматери».

В связи с этим отметим, что жанровому канону романа-эпопеи соответствует прежде всего темпоральная координата произведения. Время действия романа – последние годы XV века. Применительно к Франции историографы определяют этот период как конец Средневековья и начало Возрождения – слом двух грандиозных культурно-исторических эпох. Именно этот исторический поток вовлекает героев романа в свой водоворот, определяя конфликтную структуру произведения в целом и группировку в ней персонажей.

Соответствие «Собора...» жанровому канону романа-эпопеи следует усматривать и в стремлении писателя к тщательной реконструкции сословной вертикали средневековой Франции – от нищих и бродяг двора Чудес и до короля. Таким образом, в поле зрения В. Гюго в его романе оказывается практически все социальное пространство Франции, что призвано помочь постичь смысл эпохи и выразить универсальные законы бытия.

Стремление к широте охвата социума (того, что в романе Л. Н. Толстого будет названо «миром») в исторически экстремальный период его развития предопределяет еще одну черту романа В. Гюго, которая многими исследователями (А. Чичерин, Т. Мотылева и др.) трактуется как свойство именно романизированных эпопей – большое количество персонажей. В связи с этим отметим, что на страницах романа, по подсчетам исследователей, В. Гюго – при сравнительно не-

большом объеме – выводит порядка шестисот персонажей, в том числе и реальных исторических лиц (например, Людовик XI и др.). При этом сюжетобразующие функции, подобно образам главных героев «Войны и мира» Л. Толстого, выполняют только *несколько* из них: Эсмеральда, Клод Фролло, Квазимодо, а также Феб де Шатопер. Остальные – персонажи второстепенные, проходные (типа Пьера Гренгуара), эпизодические, способствующих либо раскрытию свойств характера главных действующих лиц, либо необходимых с точки зрения создания «исторического колорита», но не определяющие развития сюжета.

При этом каждый из персонажей (как главные, так и второстепенные) достаточно четко соотносится с определенной (средневековый или ренессансной) системой аксиологических предпочтений.

Историко-философская концепция Гюго разворачивается на основе сугубо романной интриги – любовного «многоугольника»: трое мужчин (архидиакон Собора Парижской Богоматери Клод Фролло, горбатый звонарь собора Квазимодо и поэт-плебей Пьер Гренгуар) добиваются благосклонности одной женщины – цыганки Эсмеральды, в то время как она отдает свою любовь красавцу-офицеру Фебу де Шатоперу. Каждый из этих мужчин занимает определенное место в сословной иерархии средневекового социума и идентифицируется по принадлежности к той или иной эпохе, столкновение которых определяет основной конфликт «Собора...». Клод Фролло и Феб де Шатопер выступают апологетами ценностей средневекового мира. Первый символизирует аскетическую мораль Средневековья, второй – свойственную средневековому обществу сословную мораль. В противовес им Квазимодо и Гренгуар выступают олицетворением идеалов ренессансной эпохи: Квазимодо – свойственного гуманизму Возрождения стремления к красоте и любви; Пьер Гренгуар (прототипом которого был реальный средневековый французский поэт и автор народных фарсов (1475-1539)) – ренессансной свободы духа и творческого взлета личности.

Организуя для художественной структуры романа и философско-исторической концепции Гюго является противопоставление и противостояние Клода Фролло и его воспитанника Квазимодо, которых можно рассматривать как персонифицированное воплощение конфликтующих исторических эпох – соответственно Средневековья и Возрождения – и присущих им систем идеалов и ценностей.

В этом плане особое внимание обращает на себя различное воздействие любви на души

Фролло и его Квазимодо: если озлобленного на весь мир горбатого урод Квзимодо любовь преображает в Человека, пробуждая в нем доброе, светлое начало, то в Клоде Фролло любовная страсть, наоборот, пробуждает зверя. В этой нравственной и духовной эволюции главных героев «Собора...» можно усматривать реализацию критерия развития / становления человеческой личности как одну из важнейших примет романа-эпопеи.

В философском и культурно-историческом измерении символическое значение приобретает и смерть Клода Фролло и Квазимодо: гибель обоих героев является своеобразной материализацией древней поговорки «Это убьет то», выражающей и общий смысл исторической концепции Гюго, и глубинную сущность выбранной писателем переломной эпохи. В этом смысле чрезвычайно символичен именно тот факт, что апологет аскетической морали средневековой церкви Клод Фролло гибнет от руки своего раба Квазимодо, под воздействием любви к Эсмеральде осознавшего себя Человеком.

Таким образом, любовный конфликт в романе Гюго как проявление индивидуального бытия человеческой личности неразрывно связан с глобальным конфликтом эпохи, а противостояние представителей разных слоев продиктовано столкновением воплощенных в них абстрактных идей, определяющихся сменой эпох и культур как проявлением непрерывного течения Времени.

В связи с этим отметим, что в анализируемом романе В. Гюго романтические представления о Фатуме, Роке, тяготеющем над людьми, приобретает совершенно конкретное воплощение. Время, История материализуются в образе Собора. В конкретно-историческом измерении Собор выступает как оплот средневековой церкви, религии и аскетической морали; в *надвременном* – как воплощение движения времени (смена архитектурных стилей, затем – замена «каменной книги» Собора печатной книгой Гуттенберга). Одновременно Собор – это воплощение творческого гения народа, его стремления *ввысь*. Таким образом, Собор организует собою весь создаваемый Гюго мир, выступая своеобразной материализацией основных противоречий эпохи, выражая ее основное содержание как напряженной борьбы старого и нового. Как воплощение Исто-

рии и Времени, Собор поглощает и судьбы отдельных действующих лиц.

В завершение остановимся на еще одном существенном аспекте «Собора Парижской Богоматери», позволяющем усматривать в нем образец романа-эпопеи. Это тот аспект, который Л. Толстой по отношению к «Войне и миру» определял как «мысль народную» и который заключается в героизированном изображении народа как творца Истории. В романе Гюго «мысль народная» разворачивается в трех планах. В *философско-обобщенном* ключе она воплощена в размышлениях автора-демиурга о сотнях безвестных зодчих, создававших «каменную книгу» Собора, отразившую движение Времени. в *конкретно-историческом* плане она разворачивается посредством создания *собирабельного* образа парижского плебса (мистерия на Гревской площади, сцены карнавала, жизнь двора Чудес и т.д.), который на страницах романа проходит путь от разнузданной, неконтролируемой толпы до некоего «консолидированного» (Д. Наливайко) сообщества, объединенного единой высокой целью (спасти Эсмеральду) в сцене штурма Собора. Третий план репрезентации «мысли народной» связан с образами Квазимодо, Эсмеральды, а также поэта-неудачника Пьера Гренгуара, относящихся к самым «низам» сословно-иерархического общества средневековой Франции, которые предстают как в *конкретно-историческом*, так и во *вневременном, философском* плане. Особенно ярко это проявляется в образах цыганки и звонаря, являющихся в концепции Гюго, воплощением Божественной красоты, любви, доброты, материнской заботы (Эсмеральда), величия и мощи духовной энергии народа (Квазимодо).

Подводя итог вышесказанному, отметим, что в романе В. Гюго нами выявлен ряд особенностей, связывающих его с жанровым канон романа-эпопеи. Это такие черты как стремление воссоздать объемную картину жизни французского общества на переломном историческом рубеже; тесное сплетение индивидуального и исторически-обусловленного в судьбах героев; изображение характеров героев в развитии; героизация народной стихии; многочисленность персонажей и разветвленность сюжета и т.д.).

Дальнейшее направление исследования определяется детализацией и расширением обозначенных ключевых аспектов проблемы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бернадська Н.І. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві; автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра філол. наук: 10.01.06 / Ніна Іванівна Бернадська. – К., 2005. – 36 с. [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://disser.com.ua/contents/6288.html>
2. Евнина Е.М. Виктор Гюго / Елена Марковна Евнина. – М.: Наука, 1976. – 216 с. (Серия: Из истории мировой культуры).

3. Іванюк Б. Роман-епос / Борис Іванюк // Лексикон загального і порівняльного літературознавства / [за ред. А.Р. Волкова, О. Бойченка та ін.]. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 495-496.
4. Клеофастова Т.В. «Червоне Колесо» О.І. Солженіцина в контексті розвитку російської літератури ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра філол. наук : 10.01.02 / Тетяна Вікторівна Клеофастова. – К., 2002. – 34 с. [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://disser.com.ua/contents/6828.html>
5. Литвиненко Н.А. Гюго-романист : некоторые аспекты актуальности // Литература ХХ века: итоги и перспективы изучения. Материалы седьмых Андреевских чтений. – М., 2009. – С. 44-45.
6. Литвиненко Н.А. Французский исторический роман первой половины XIX века : эволюция жанра : дисс. на соискание уч. степ. доктора филол. наук : 10.01.05 / Нинель Анисимовна Литвиненко. – М.: 1999. – 431 с.
7. Лукач Г. Исторический роман [Электронный ресурс] / Георг Лукач; режим доступа к источнику: <http://mesotes.narod.ru/lukacs/hist-roman/histroman-sod.htm>
8. Мотылева Т.Л. Л.Н. Толстой / Т. Л. Мотылева // История всемирной литературы: в 9-и т. – М.: Наука, 1983-1991; Т. 7, 1991. – С. 130-150.
9. Постова Н.С. Поэтика романтического исторического роману: «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.01.06 / Постова Надія Серафимівна. – Донецьк, 2002. – 20 с. [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://disser.com.ua/contents/5203.html>
10. Свердлов М. Роман-драма: Виктор Гюго [Электронный ресурс] / Михаил Свердлов; режим доступа к источнику: <http://lit.1september.ru/article.php?ID=200500816>
11. Чичерин А.В. Возникновение романа-эпопеи / Алексей Владимирович Чичерин. – М.: Сов. писатель, 1958. – 372 с.

Borenko V.

Genre Matrix of Epic Novel and “Notre Dame de Paris” by Victor Hugo: points of contact

Abstract. The article highlights genre peculiarities of the novel “Notre Dame de Paris” by Victor Hugo. It is pointed out that the genre originality of this literary work is the result of the synthesis of the novel (prosaic – W. Scott) and epic (highly poetic – Homer) principles, the need for which was manifested in the French romantic’s article “Sur Walter Scott”. The article is focused on the identification of correlation aspects of this writing with genre canon of epic novel. The author dwells on the characteristics of the novel “Notre Dame de Paris” as Victor Hugo’s attempt to recreate a three-dimensional picture of French society at a critical historical juncture, tight interweaving of individual and historically conditioned in the characters’ fate, depicting of characters’ traits in development; glorification of folk elements, the large number of characters and plot branching, etc. The author emphasizes that the main conflict of the novel and the characters’ personal lives are defined by a clash of values, specific for the European Middle Ages and Renaissance. The peculiarities of the characters system organization both as a means of “historical flavor” creating and as a way to reflect the global conflict of the era are deeply analyzed. The article deals with the image of the Cathedral in correlation with the matrix of the epic novel genre. The author states that the Cathedral itself organizes a world created by Hugo and absorbs heroes by itself (pulls them geographically, dominates socially and spiritually, relates to their fates in the philosophical and historical way). The author emphasizes the role of the Cathedral as time movement and time changes materialized in stone, and connects the attempts to recreate the people’s past and present and look into their future with this image-symbol; skyward tendency of cathedral spires is considered as a symbol of spiritual awakening of both people in general and a particular individual and historical progress. The article reveals such epic novel feature as the glorification of the people, their role as a history maker. The author points out and characterizes the levels of “people’s thought” disclosure (L. Tolstoy) in the novel: *philosophical synthesis and concrete historical*. It is also noted that Esmeralda and Quasimodo as representatives of the people combine these two levels. In this case, Esmeralda is interpreted by Hugo as an embodiment of beauty, goodness, love (like Raphael’s Madonna), Quasimodo as the greatness and power of the people’s spiritual energy.

Keywords: epic novel, novelized epos, genre, genre matrix.

Соломахіна Ю. Ф.¹

Модифікація слов'янських богів у поезії О. Лятуринської

¹ Соломахіна Юлія Федорівна, аспірантка кафедри, світової літератури та культури ім. проф. О. Мішукова, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Анотація. У статті прослідковано модифікації образів слов'янського пантеону богів у творчості О. Лятуринської. Виокремлені основні принципи втілення слов'янського пантеону богів, їх художні реалізації, істинність зображення та трансформації язичницьких міфів, образів, символів у поетичних творах авторки. Проаналізовано художні особливості слов'янського доробку авторки

Ключові слова: слов'янський пантеон богів, сакральне та міфологічне, ритуал, принципи втілення, магія вірування, символ-оберіг, поганський символ.

У добу розквіту слов'янської культури формуються образи язичницьких богів. Це істоти вже з цілком людською зовнішністю, всемогутні і всевладні. Людська уява оселяє їх на вершині «світлової гори». А тому майже всі елементи повсякденного життя слов'ян мають сакральний і міфологічний сенс, співвідносяться з елементами Космосу. Саме модифікації образів слов'янського пантеону богів у творчості О. Лятуринської відкриває нові обрії для літературних розвідок.

Поетичний доробок О. Лятуринської досліджували Ю. Шерех, В. Просалова («Поезія «Празької школи»»), М. Неврлий («Празька літературна група»), М. Ільницький («Від «Молодої Музи» до «Празької школи»»), М. Слабошпицький («Вундеркінд. Оксана Лятуринська»), П. Кононенко, В. Базилевський («Оксана Лятуринська (1902-1970). З найяскравіших жон руських...») та ін. Проте зазначені літературознавці побіжно розглядають слов'янські мотиви в поезії О. Лятуринської, лише вказують на «поганську сутність» поетеси. Тому актуальною виявляється проблема трансформації язичницьких міфів, образів, символів у поетичних творах авторки, принципи втілення слов'янського та їх художні реалізації, істинність зображення тощо.

Є. Маланюк назвав О. Лятуринську «однією з найяскравіших жон руських» [3, 7]. Високу оцінку її творчості, підкреслюючи самобутність таланту пражанки, дали такі відомі письменники та критики, як Василь Барка, Улас Самчук, Юрій Шерех, Богдан Рубчак, Юрій Бойко, Яр Славутич. О. Лятуринська – не лише поет, але й скульптор, маляр, есеїст, перекладач, митець багатогранний і щедрий. Її поезія пройнята слов'янським духом. Поетеса вільно почувала себе в сивій давнині, невимушено відтворювала її дух. Ця майстерність трансформувалась у збірках «Гусла» та «Княжа емаль». В. Базилевський зазначає, що вони є доказом високої якості українського слова. Ці дві скромні за обсягом поетичні збірки – найкоштовніші самоцвіти у спадщині

О. Лятуринської. Вийшли вони, коли авторка була вже в поважному віці, і відразу ж набули прихильності емігрантських критиків [1].

Мета статті полягає в необхідності з'ясувати особливості втілення язичницьких богів у поезії О. Лятуринської. Це зумовлено тим, що авторка вдається до використання та творчого інтерпретування Сварога, Дажбога, Перуна, Карни, Жлі та ін. у власних поетичних текстах. Передусім, цікавим стане питання творчої трансформації образів поганських богів.

В. Базилевський говорив, що за патріотичною лірикою поетеси абсолютно не проглядалась жінка. То вже потім вона з'явиться у метаморфозах обрядовості, надмірній увазі до флори. Чехи, учителі О. Лятуринської, вважали, що як скульптор вона має чоловічу руку, а як малярка – жіночу. У міру художнього освоєння Лятуринською слов'янською міфологією і буйною рослинністю Волині, яку вона надзвичайно любила, стриманість її поезики поступається ліричному проникненню у звичаї, обряди, природу. Саме завдяки цьому проникненню Лятуринській вдавалося індивідуалізувати народну стихію, лишати на ній слід свого письма.

За словами А. Дністрового та О. Астаф'єва у «Княжій емалі» Оксани Лятуринської найвище місце в ієрархії цінностей займають вогні, заграви («За мною полум'я і дим, гаряча заграва над станом»), ніч і нічні різновиди світла (місяць, зорі), а день із його світлом потрапляє у сферу негативних цінностей. Нічне світло і його різновиди – інтенсивне сакральне світло, найвищий вияв божественності природи, елемент світобудови, ідеальна форма існування світу. «У світі панує Князь Тьми», – говорить поетеса. «Бог» Оксани Лятуринської – язичницький, емоційний; а злитися з природою, на її глибоке переконання, це значить розщепитися в темряві, в затьмареному колориті і втратити свою відособленість (характерну для теперішнього буття), розчинитися в язичницькій традиції, яку вона майстерно

передає через сувору ошадність слова і емблематичний вираз.

У поезії О. Лятуринська постійно апелює до історичних реліквій, національних святинь, вводячи їх не як орнамент, а як невід'ємну частку духовного буття сучасників, спосіб оживлення історії. «Україна не персоніфікована, але жива в людях, їх землі і їх культурі, переливається барвами Сонця-Дажбога, веселки, чистого або захмареного неба, гір, лісів, дзюркотить струмками і щебече пташками у її численних поезіях ...» [5, 45]. Прикладом слугує вірш із циклу «Волинська Майоліка»:

Ліси, бори великі.
У пущах – тури, дики.
Над буйним бездоріжжям
хмільне лице Дажбоже [2, 30]

«Давня людина, – підкреслює І. Огієнко, – бачила круг себе багато магічного, вірила в магічну силу слова, із глибокої давнини пильнувала його використати». Не спричиняє подиву, що магічний образ Дажбога з'являється над буйним бездоріжжям у згаданому вірші.

У текстах О. Лятуринської можна простежити, як воїни звертаються до вищих сил, зокрема до покровителя війська Перуна, щоб заручитися його підтримкою, підкреслити вагу ритуальності у житті прашурів, зумовлену усвідомленням її доцільності. На підтвердження цього наведемо рядки з поезії циклу «Волинська майоліка»: *Гучні, метку на гони // Перуна стріли, коні* [2, 30]

Слід акцентувати на тому, що у вірші є яскравий язичницький символ – кінь, який не втрачає у тексті свого первинного символічного значення. У давніх слов'ян з конем пов'язували вмирання чи народження сонця, а також емблема пекла, потойбічного світу.

Култ того, що І. Огієнко називав «природо-поклонством», у творах О. Лятуринської виявляється поетичним втіленням зв'язків язичника зі світом. Відтворення зловісної атмосфери перед боєм, трагічної після поразки подається на тлі антропоморфізованої природи, яка застерігає, шкодить чи сприяє людині. У творі «Теплінь! Теплінь!» яскраво простежується образ Ярила, який уважався Богом весни, яра. Головне завдання Ярила – боротьба з зимою, з гаддям, з усіма темними силами. Це яскраво ілюструють рядки із зазначеної поезії:

Ярило йде.
Куди ступне – підводить зело.
Куди погляне – квіт цвіте.
Ярило йде навпрост весело [2, 46].

У поезії використане давньоруське слово *зело*, що в цьому випадку означає *зелень*. Ярило йде, відроджує, вдихає життя у квіти, тобто веде природну боротьбу із зимою, спричиняє теплінь, прозорі дощі, спів лісів, політ сонця та води.

Для більш конкретного ілюстрування язичницьких міфотопосів звернемося до твору «Створив ти землю» О. Лятуринської. Центральною поетичною фігурою в зазначеній поезії стає бог-громовик Сварог.

За слов'янською міфологією, Сварог був небесним ковалем, що викував Світ, покровителем ковальства та ковалів, а також опікуном ремесла, який населив Землю різними істотами, створив перших людей. Сварог вважався винахідником плугу та жорен, він навчив людей молоти зерно та пекти хліб. Підтвердженням слугують такі рядки з поезії О. Лятуринської:

Створив ти землю, оболочи
й людину дотиком і дихом,
чинив добро і діяв лихо,
ти повнив дні й вершив ти роки [3]

Ліричний герой перераховує всі заслуги слов'янського Бога, наче прославляє, але при цьому не молиться та не здійснює ритуального поклоніння. Звернення до Сварога сприймається за честь.

Лятуринська вдається до динамічного введення слов'янського Бога у поетичний текст, тим самим підкреслюючи силу, владу та верховність Сварога. Одночасно відчутний заклик до символічного воскресіння:

Владав ти всесвітом, Свароже!
Впаду на твар свою: воскресни!
Твого народу жрець безчесний
вклонився Одину. Чи ж гоже? [3]

Ліричному герою гірко визнавати те, що слов'яни забувають себе, вдаються подеколи до вірувань інших народів, втрачають своє коріння. Докором звучать поетичні рядки: «...жрець...вклонився Одину. Чи ж гоже?». Де Один – верховне божество у скандинавських народів, бог війни та мудрості.

Відомий той факт, що зображень Сварога не знайдено. У давні часи він зображався лише символічно, адже був збірним поняттям для всіх Богів. Позаяк пізніше його уявляли з топірцем у золотих руках або з молотом у Небесній кузні. О. Лятуринська в тексті вдається до поетичних фантазій та персоніфікацій, наділяючи Сварога деякими рисами:

Являвся прашуру, вогненно
злітав до хатнього порога.
На землю ти зсилав Дажбога
і вергав їй сліпу Морену [3]

Сварог характеризується епітетом *вогнений*. Саме від цього образу походить український вислів «золоті руки», яким позначають майстрів якоїсь справи. А це дає по праву вважати Сварога втіленням космічних потуг Світла, Вогню, Повітря (Ефіру), а також Батьком зодіакальних сузір'їв.

О. Лятуринська виправдовує той титул, яким її нагородив Є. Маланюк, назвавши руською дружиною. І знову вона виявляється влучною у своїх словах:

Яви лице у блискавицях!
Удар, розжар, розсип, розверзни!
Нехай хула в устах замерзне,
і хай ім'я твоє іскриться! [3]

Попередні рядки дають чітке розуміння того, що авторка гармонійно продовжує сакральне та міфологічне світосприйняття та світорозуміння слов'ян.

Поезія О. Лятуринської характеризується великою кількістю художніх засобів, які створюють враження присутності Сварога. Ліричний герой постійно звертається до Бога, ніби промовляє молитву: *яви лице у блискавицях, удар, розжар*. У поезії йде мова про боротьбу, воскресіння бойового духу та настрою. Такий емоційний стан досягається використанням асиндетону, тобто безсполучниковістю. За допомогою цієї стилістичної фігури поезія набуває динамізму: *удар, розжар, розсип, розверзни; являвся, злітав, зсилав, вергав*.

Поетична манера авторки характеризується «слов'янськими епітетами», якими створюється образність поетичної картини твору: *вогненно злітав, сліпа Морена, жрець безчесний, лице у блискавицях*.

Приходимо до висновку, що О. Лятуринська сприймала Сварога як далекого предка, шанувала, але могла принагідно і посварити за те, що більше не відчуває його сили, підтримки. Для О. Лятуринської Сварог – це сила, міць, могутність. Вона наділяє слов'янського бога вогненними здібностями.

Не могла поетеса оминати і зловісних Богів: Карни, Жлі, Обиди. Вони є втіленням скорботи, смутку, похоронного плачу, жалю тощо. Ці образи втілені у вірші «Хилились стязі, пнулись вгору». Перед читачем зринає червоне поле бою, смерть братів. Поряд із бійцями йде Обида – птах смутку (чорний лебідь), дотикається до бійців крильми, що свідчить про їх поразку або про вірну смерть. Поезія наснажена кольорами та відтінками смерті, зокрема чорний, темний, червоний. Присутні і кольори денного світла: *день золотив щити, день догоряв так світозарно*. Але попри наявність кольорів життя, все ж:

Душа просила корабля.
Десь біля голосила Карна;
тужила Жля [2, 52].

З слов'янськими віруваннями, Карна – Богині скорботи, а Жля – Богиня похоронного плачу, жало, скорботи, яка супроводжує покійного на похоронне вогнище. Хіба не влучно сказано: *душа просила корабля...*, *Жля тужила*, себто че-

кала померлих, щоб здійснити ритуальне поховання. Поезія наснажена смертельним духом, духом того, що війна не потрібна, вона є причиною смерті та лиха. Саме це намагається сказати ліричний герой. Можливий інший варіант, коли ці рядки змусило б сучасників О. Лятуринської піти на боротьбу за своє життя, зупинити загибель братів.

Образність поезії «Хилились стязі, пнулись вгору» досягається такими стилістичними фігурами, як алітерація, метафори, епітети та порівняння, асиндетон (безсполучниковість). Останній надає динамічності поетичним рядкам.

У рядках *Хилились стязі, пнулись вгору і хвилювались, як ковиль*. *Усе зловісніш і суворіш* [в] та [х] сприяє кращому, яскравішому вималюванню зображенню воєнної атрибутики. Отже з допомогою алітерації творяться різні за семантикою образи. У останніх рядках відчувається щось страшне, грізне та небезпечне, це підсилюється повторенням дрижачого сонорного звука [р], а його сполучення із проривними [д], [т] робить це відчуття ще сильнішим. Проте у віршах О. Лятуринської наявна не лише така залежність між поетичним образом і звуком. Вона може бути зовсім іншою: один поетичний образ створюється з допомогою накопичення різних звуків.

Не оминає авторка анафори (єдинопочатку), використовуючи сполучники **а**, **і** у другій та третій строфі, щоб зробити акцент на протилежних за змістом рядках. Їх еднають лише сполучники. У другій строфі нагнітається дух боротьби, а от у третій акцент зроблений на тому, що день завершується, відповідно завершується бій.

Оригінальними є метафоричні звороти, зокрема: *стязі хвилювались, як ковиль, світ хижим птахом кидався, день відтрубував сурмою і золотив щити, душа просила корабля*. Привертають увагу епітети та порівняння, що використовує авторка для створення нагнітання та згасання бойових дій: *хижий птах, червоне поле бою, стязі хвилювались, як ковиль, стріл гнало чорно, яко тьма*.

Приходимо до висновку, що в літературних творах О. Лятуринської знайшли втілення народні ідеали і сподівання. Образність та художня символіка слов'янської міфології створили своєрідну, багату, неповторну поетичну спадщину поетеси. Авторка поринає у світ богів та демонів, подеколи їх осучаснює, а інколи цілком традиційно підходить до зображення язичницьких ідеалів. О. Лятуринська на підсвідомому рівні реалізує образи слов'янських богів, вдаючись до різноманітних художніх засобів («слов'янські» епітети, порівняння, метафоричні звороти, персоніфікація, антропоморфізм, асиндетон та ін.). Поетеса модифікує образи міфічних істот так,

що вони гармонійно накладаються та рефлексують складні суспільні явища суспільства початку та середини ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевський В.Ю. Оксана Лятуринська (1902-1970). З найяскравіших жон руських... [Електронний ресурс] / В.Ю. Базилевський. – Режим доступу: <http://www.slovoprosvity.org>
2. Лятуринська О.М. Княжа емаль: Пам'яті Юрія Драгана / О.М. Лятуринська. – Прага: Прабем, 1941. – 63 с.
3. Лятуринська О. Поезії [Електронний ресурс] / О. Лятуринська. – Режим доступу: <http://www.poetryclub.com.ua>
4. Маланюк Є. Передмова до збірки О. Лятуринської «Княжа емаль» [Текст] / Є. Маланюк. – Нью-Йорк – Торонто, 1955. – С. 7.
5. Неврлий М. Празька літературна група [Текст] / М. Неврлий // Українська література: Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців. – К., 1995. – С. 155-156.
6. Просалова В.А. Поезія «Празької школи» [Текст]: навч. посіб. / В.А. Просалова. – Донецьк: Веда, 2000. – 90 с.

Solomakhina J.F.

The modification of images of the Slavic pantheon of gods in the poetry of O. Lyaturynska

Abstract. The author of the article deals with the modification of images of the Slavic pantheon of gods in the poetry of O. Lyaturynska. The article is dedicated to the analysis of the artistic meanings and features of the author's Slavic heritage. The transformation of pagan's myth, images, symbols in the poetical texts of the poetess and principles of its personification, truth or subjectivity of its representation are actual questions of the article. The article identifies the object of research as collected volumes of O. Lyaturynska ("Psaltery", "Prince's enamel"). The subject of scientific research were qualified as peculiarities of embodiment of pagan's gods in the texts of the poetess. Gods are considered as positive and negative divinities and showed equally in literary texts. The poetry lines are based on world harmony as well as characters of the poems. Analyzing the poetry, it could be said that the writer looked back and used in literary language names of historical relic, pagan objects of worship to create the spirit of the age, to bring back to mind our history. The Researcher analyzed poetry of a Ukrainian writer and distinguished fundamental principles of incarnation of Slavic divine pantheon, its modifications. The main motivation of her appeal to sacred images were her great concern Slavic heritage during all her life. It is proved that O. Lyaturynska incarnated and materialized gods subconsciously and it looks like her recollection. Such approach makes an impression that she herself was considered to be Slavic goddess. Thus, the writer grouped gods in one single unit and create mythological conception of the world. It should be mentioned that the penwork of poetess filled with tropes, for example, "Slavic" epithets, simile, metaphor, personifications, anthropomorphism, asyndeton etc. There are a lot of pagan's symbols in poetry (hoarse, sun, rain, wind). The writer modified sacred images of mythical creatures that let us speak about and intricate social phenomenon as political repression. The article concludes that O. Lyaturynska portrayed world of gods and demons, brought them up to date, sometimes kept traditional perception of divinities.

Keywords: Slavic pantheon of gods, sacral and mythological ritua, fundamental principles of incarnation, magic beliefs, symbol-guardian, pagan's symbols.

Соломахина Ю.Ф.

Модификация славянских богов в поэзии О. Лятуринской

Аннотация. В статье рассмотрены модификации образов славянского пантеона богов в творчестве О. Лятуринской. Определены основные принципы воплощения славянского пантеона богов, их художественные реализации, истинность изображения и трансформации языческих мифов, образов, символов в литературных текстах поэтессы. Проанализированы художественные особенности славянского наследия автора. Объектом исследования научной статьи определены поэтические сборники О. Лятуринской. Предмет – особенности персонификации языческих богов в стихотворениях поэтессы. В статье показано, что образность поэзии напрямую зависит от подсознательных воспоминаний О. Лятуринской. Литературный стиль поэтессы характеризуется разнообразием художественных средств («славянские эпитеты», сравнения, метафоры, персонификация, антропоморфизм и т.д.). В исследовании указано, что О. Лятуринская модифицирует образы славянский божественных существ, с целью привлечь внимание к сложным политическим процессам и указать на необходимость обращения к героическому прошлому славян.

Ключевые слова: славянский пантеон богов, сакральное и мифологическое, ритуал, принципы воплощения, магия верования, символ-оберег, языческий символ.

Тищенко О.О.¹

Стилістично-естетична функція порівнянь у мовотворчості Емми Андіївської

¹ Тищенко Ольга Олександрівна, асистент кафедри української мови та літератури, Донбаський державний педагогічний університет, м. Сла'янськ, Україна

Анотація. Сучасний рівень дослідження художніх ідіостилів, залучення відповідних методів аналізу дозволяють ввести в обіг якісно нові мовні явища. Таким є поетична творчість Емми Андіївської, видатної представниці української діаспори, члена Нью-Йоркської групи, чий мистецький доробок лише останім часом знаходить належне висвітлення на теренах України. Лінгвістичні студії, присвячені поетичній творчості Емми Андіївської, в українському мовознавстві практично відсутні. Залучення поетики письменниці зумовлене тим, що письменницю вважають засновницею експериментально-інтелектуального напрямку сучасної української поезії, цілком нового за стильовими та мовотворчими ознаками художнього явища. У статті розглядаються різні види порівнянь в ліриці Емми Андіївської.

Ключові слова: експеримент, ідіостиль, мовотворення, діаспора, семантика, порівняння.

Для поетичної мови Емми Андіївської характерна семантична глибина порівняльних зворотів, що дозволяє "образно передати асоціативні зв'язки між поняттями, щоб неозначеність цих зв'язків перетворити на джерело мовної експресії" [6, 152].

Семантичні поля лексем, які виступають компонентами компаративами, зазнають змін, оскільки "художньо-образні, конкретно-чуттєві порівняння, з одного боку, мають викликати в уяві читача нібито звичні словесні картини, з іншого – ускладнюють художній текст, роблять його багатоплановим, багатоплановим, тобто примушують працювати думку й уяву" [5, 3].

Лексичне наповнення структурної організації порівнянь мотивується словником художньої мови письменника з його прямими (первинними) і переносними (вторинними) лексичними значеннями. Неоднозначність, семантико-стилістична багатозначність лексем, які входять до структури компаративами, виступають "джерелом конкретно-чуттєвої образності художнього мовлення, сигналом несподіваних зв'язків між порівнюваними словами-поняттями". У лексико-семантичній структурі порівнянь "відтворюються логіко-понятійні універсали художнього мислення. У своїх конкретних словесних реалізаціях вони відбивають національно-мовну картину світу" [5, 10].

У семантичній класифікації компонентів компаративами виділяють такі значеннєві схеми, в яких порівнюється: 1) один предмет з іншим (у прояві дії; в ступені володіння певною якістю, властивістю); 2) ознака, що позначає якість, властивість предмета, з іншим предметом, який є найтипівішим носієм або виразником цієї ознаки; 3) одна ознака предмета з іншою ознакою; 4) одна дія, стан предмета з іншим [7, 162].

Вибір одиниць різних лексико-семантичних груп як об'єктів порівняння характеризує ідіостиль письменника, "у виборі порівнянь відповід-

ного семантичного плану відбувається орієнтація всієї образної системи вірша, або й загалом індивідуального стилю, на різні джерела поетичного мовлення" [6, 153].

Значного експресивного навантаження набувають порівняльні конструкції, винесені у заголовки поезій („Джерела, як відлік старту", "Обличчя - як старт у невимовне"). Семантика їх компонентів, які позначають початок руху (старт, відлік), стає відправною точкою у пізнанні динамічної системи тексту. Такі заголовки допомагають обрати ключ декодування поетичного тексту через пропоновані суб'єкт та об'єкт порівняння.

Чітко відмежовані у семантичному плані заголовки, які мають у своїй конструкції сполучник як, але виступають носіями інструментального значення: "Натюрморт як вправа для дихання", "Натюрморт як прохід до іншої площини", "Натюрморт як трамплін у намір", "Барва як вхід до іншої площини".

У поетичних текстах Емми Андіївської часто заголовкові образи знаходять своє продовження в тексті. Цікавими видаються ті випадки, коли лексеми заголовка виступають суб'єктами порівняльних конструкцій. У процесі декодування таких образних засобів основа порівняння слугує напрямком декодування: Мов дзвін, стоїть серед пустелі дзиглик, - До нього людство - крізь віки - зигзагом - поезія "Видиво дзиглика" [1, 13]; Цятки, що, як засушена вода - поезія "Цятки" [3, 84].

Зокрема, у поезії "Ніч в іншій тональності" поетеса дає напрямок сприймання - почути ніч у іншій тональності, на це образно вказує порівняльна конструкція "ніч, як текстолог" - читач сприймає уособлений образ ночі-текстолога - фахівця з точного встановлення деталей тексту [1, 50].

У творі "Бічний світанок" проведені образні паралелі за певними ознаками між заголовком і компаративною "світанок, що, як викопний ре-

лікт" [1, 162], бічний світанок - незвичайний, древній (вкопний релікт), динамічна ознака такої конструкції імпліцитна, вона прихована в синтаксичній сполуці "що, як", де пропущене дієслово до лексеми релікт.

Заголовковий образ може також стояти на місці об'єкта порівняння, як, наприклад, у поезії "Мол", на місце суб'єкта виноситься лексема, що позначає почуття, викликане спогляданням молу, причому почуттю (смутку) приписується дія об'єкта порівняння (молу): Ніч. И смуток, який світиться, як мол [3, 27].

Отже, заголовковий образ в поетичних текстах Емми Андієвської часто виступає важливим компонентом декодування порівняння в контексті цілісного твору.

Серед об'єктів порівнянь поетичних текстів Емми Андієвської виділяємо такі групи лексики:

1) абстрактні поняття (назви на позначення розумових і психічних властивостей, філософських понять буття, простору, часу тощо): буття, як зайвий елемент; буття, як об'єкт; все знане, як незвідане й чуже; дезинтеграція, як іспит усний; лагідність, що як ворожість; мить, як капіляр буття; найтяжче, як найлегше; напруга і доба, як напрямок; нора, як норма; павзи, як криза; різноголосся, як однастайність; рожевість, як відхилення смертельне; свавілля, як найвища дисципліна; сокира, як завершення; сяйво, як єдиний спосіб; тиша у квадратах, як об'єкт; швидкості, як тло; штани, як два всесвіти; ясність, як найбільший ребус;

2) реалії побуту і звичаєвої культури: бажання, як колоди; блискавка, як трамвай; буття, як непокритий чек; галас, мов дорожні знаки; гонитва і турботи, як плащ; траніт, як рислінг; дзенькіт, як трамвай; дійсність, як ростбіф; дійсність, як шинка; зовнішнє, мов картуз; існування, як старий макет; існування, як трюфель; континентальний шельф, як бумеранг; майбутнє, як сира котлета; невимовне, як предмет; нові світи, як мачули; пам'ять, як сіль; панорама, як сито; півкраєвиду, мов корабель; площини нижні, як бляшанка шпротів; покриття, як скатертина; прозорість, як ласти; рожевість, мов килим; свідомість, як плакат; свідомість, як стара нашивка; світ, як дрова; світ, як парасоля; світило, як саше; світла інтенсивність, як жабо; смерть, як вентилятор; шуми, мов вузлики;

3) явища природи, природного ландшафту: барви, мов рілля; доба, як водойма; крижі і щелепи конячі, як епіцентри коливань морських; нерв, як обрій; нерухомість, як вир; оновлення, мов лід; серп, як море;

4) рослини (родові та видові назви): вогник, як груша; голос, як тополя; душа, як овоч; існування, як горіх волоський; небо, як підбіл; пат-

рони, як бадилля; простір, як кульбабка; рух, як фірукт; світи, як помідори; смуток, як мімоза; час, немов тюльпан;

5) люди (назви за віковими, соціальними, національними, професійними та іншими ознаками): береза, як тістоміс; відгомін, як хірург; вода, як Крез; двері, як ливхоходи; дух, як хитрик; матерія, як тиран; мить, як маля й беззубий дід; ніч, як спринтер; ніч, як текстолог; прозелень плеската, мов кожум'яка; світ, як мурло;

6) інші істоти: барва, як ведмідь; все нові орбіти, як пуголовки; всі з'яви, мов мурашок; доля, як кабан; дух, мов комашня; забуте, як джміль; зайвий обрій, як поліпи; місяць, як мерлан; невимовне, як скат; оконкретнення, як бджоли; палац, як леопард; природа, як тхір; розворушений чуттів вапняк, як тигр; розум, як скунс; свідомість, як кальмар; світ, мов канарка; серце, як віслиук; смерть, як йорж; тиша, мов комар; фіялковий відсвіт, як тарантул;

7) поняття на позначення речовин: бузок, як хлор; вічність, як пляшечка рицини; дух, як адсорбент; звук, як риваноль; індиго, як бальзам; мармур, наче гума; новий закон, як ментоль; позначки, як мастило; свідомість, як цемент; світило, мов махорка; страх, як смола;

8) поняття на позначення станів: барва, як непритомність; виміри, як нежить; віддаль, як недуга; вуздечка, як оскома; дійсність, як вологість; каміння і цегла, як хвороба; катаклізм, як нежить; нові світи, як зтяжна хвороба; осяяння, як невроз; плач, як розрада; серце й очі, як недуга; тиша, як золота гарячка; чіткість, як хвороба; щаблі удосконалення, як холод;

9) поняття на позначення звуку: барви, мов шелест; гірський хребет, як звук; чуття, як схлипи.

Як показує аналіз, найчисленнішою є група об'єктів на позначення абстрактних понять. Це пояснюється тим, що поезія Емми Андієвської багата на образи філософського гатунку. Відзначаючи високу частотність порівнянь, де компонентами виступають лексеми на позначення філософських категорій, можемо припустити, що це пов'язано із загальною тенденцією мовної картини світу до метафоризації абстрактних понять і інтелектуалізації загалом.

Філософська категорія буття в поетичних текстах Емми Андієвської часто постає в центрі образної ситуації. Процес декодування такого тексту здійснюється через аналіз складної семантики двох компонентів порівняння, виражених абстрактними лексемами. Важливими "помічниками" у цьому постають епітети, що входять до компаративеми: вони ніби вказують на основу порівняння двох понять: Буття - як ще не баче-

ний об'єкт [2, 60]; Саме буття, як зайвий елемент [2, 72].

Об'єкт порівняння може уточнюватися завдяки змісту підрядної частини, наприклад: Дезінтеграція, як іспит усний, Де кожний - лютий серп і запоясник [2, 75]. У такому разі необхідно розглядати зв'язок суб'єкта порівняння та підрядного речення через об'єкт порівняння (дезінтеграція - розпад на частини і серп, запоясник - предмети, якими можна розділяти на частини).

Компаративема може містити зіставлення конкретного предмета та абстрактного поняття, семантично пов'язаного з цим предметом {сокира, як завершення: символ неминучого припинення певної діяльності чи виходу з певного стану ліричного героя}: Навкілля - на мікрон, що - твань рябу, Де ще володарка буття - сокиру Над кожним, як завершення, що - карма [3, 28].

Серед об'єктів порівнянь у поетичних текстах Емми Андіївської значну групу становлять також лексеми на позначення рослинного та тваринного світу, що теж свідчить про метафоризацію цієї групи лексики. У процесі декодування беруться до уваги ознаки порівнюваних об'єктів, такі, як зовнішні та внутрішні характеристики об'єктів, традиційно приписувані їм характеристики, певні види діяльності, учасниками яких є об'єкти порівняння: Вода сама - і лябіринт, й арбітр, Який - світи - з долонь, як помідори [3, 35]; Перемістили простір, як кульбабку, І - на малюнок - речі всі - дитячий [1, 137]; Сама природа інколи, як тхір, Із небуття для себе - ліпший харч [2, 31]; Дарма що оконкретнення, як бджоли, - Ущент, що доти - двигуном вважалося [2, 71]; Буття зайшло у фазу провисання У невимовне, що - з глибин, як скат [3, 15]; Та серце, як вілюк, за тліном тужить І все ніяк — доріжку пускову [1, 26].

Лексичні номінації у поетичному тексті Емми Андіївської виконують, окрім первинної функції - називання, ще вторинну, яка полягає в "комплексній характеристиці текстового вживання слова, що об'єднує конотативні значення, асоціативне поле інших суб'єктів, національно-мовну традицію порівнянь у фольклорі, розмовній мові і літературно-писемній практиці" [5, 5].

Вторинна функція лексичних номінацій може мотивуватися: по-перше, загальномовними переносними значеннями слів; по-друге, традиціями національно-культурного бачення світу і, по-третє, індивідуально-авторським образним переживанням загальномовної семантики слова [5, 15]. Компаративна конструкція "Все існування, як горіх волоський" [1, 16] викликає асоціацію будь-якого існування з горіхом - твердим плодом, який при розколюванні виказує ядро, свою суть. Трансформації зазнають обидві лексеми:

та, що позначає суб'єкт, і та, що позначає об'єкт порівняння, завдяки перетину семантичних полів цих мовних одиниць (краплина, як мандрівна труна) мандрівною швидше можна назвати краплину, але в цьому тропі образ краплини виступає крихітним останнім пристанищем цілого світу: В краплину ліг, як в мандрівну труну, Що - відсвіти, - світ видовжень, - азалій [3, 83].

Об'єкт порівняння як важливий складник образного засобу свої динамізаційні властивості виявляє саме у зіставленні власної семантики із семантикою суб'єкта та у взаємодії із іншими лексемами поетичного тексту, зокрема означеннями та дієсловами.

З огляду на значну кількість лексем - компонентів порівняння - виникає необхідність скористуватися поняттям функціонально-семантичного поля - "умовного об'єднання порівняльних лінійно-динамічних структур із спільним суб'єктом порівняння" [5, 15]. У виборі суб'єктів порівнянь виявляється спосіб мислення письменника, його художнє чуття, вміння з безлічі вражень та асоціацій вирізнити найбільш вагомий, істотний.

Поетика Емми Андіївської характеризується частою присутністю слова, яке по-новому розкривається у різних текстах, у тому числі за рахунок семантичних зрушень у порівняльних конструкціях. У поезії були зафіксовані семантичні групи порівнянь, де головним компонентом виступають:

1) абстрактні поняття на позначення філософських категорій (буття, як зайвий елемент, як непокритий чек, як об'єкт; виміри, як нежить; все видиме, як борідка; все знане, як незвідане й чужіє; всі пастки ясності, як кір; дійсність, як вологість, як ростбіф, як шинка, як шлунок; дух, мов комашня, як адсорбент, як хитрик; душа, як овоч; зовнішнє, мов картуз; існування, як горіх волоський, як єдиний рот, як старий макет, як трюфель; краса, мов нужа; лагідність, що як ворожість; матерія, як тиран; найтяжче, як найлегше; напруга і доба, як напрямок; невимовне, як предмет, як скат; оновлення, мов лід; осяяння, як невроз; павзи, як криза; пам'ять, як сіль; площини нижні, як бляшанка шпротів; простір, як кульбабка; різноголосся, як одностайність; рух, як фрукт; свавілля, як найвища дисципліна; свідомість, як кальмар, як плакат, як стара нашивка, як цемент; світ, мов канарка, як дрова, як мурло, як парасоля, як затяжна хвороба, як манули, мов ноти, як помідори; смерть, як вентилятор, як йорж; чіткість, як хвороба; чуття, як схлипи; швидкості, як тло; шаблі удосконалення, як холлод; ясність, як найбільший ребус);

2) поняття часу (вічність, як краса, як міське сполучення, як пляшечка рицини; день, як піс-

комийка, луска дезинтеграції; доба, як водойма, як напрямок; мить, як капіляр буття, як маля й беззубий дід; світанок, як викопний релікт; ніч, як текстолог, як спринтер, наче тенісний корт; час, немов тюльпан);

3) поняття з компонентом колористичної ознаки (барва, як ведмідь, як непритомність, мов рілля, мов шелест; блискавка, як трамвай; вогник, як груша; індиго, як бальзам; колір, як трамвай; п'їтьма, як психоз; прозелень плеската, мов кожум'яка; прозорість, як ласти; рожевість, мов килим, як відхилення смертельне; світла інтенсивність, як жабо; світло, як гальма; сїйво, як єдиний спосіб; фіялковий відсвіт, як тарантул);

4) поняття звуку (відгомін, як хірург; галас, мов дорожні знаки; голос, як тополя; дзенькіт, як трамвай; звук, як риваноль, як сіль; плач, як розрада; різноголосся, як одностайність; слух, як цемент; тиша, як золота гарячка, мов комар, як об'єкт; шуми, мов вузлики);

5) явища природи і природного ландшафту (віддаль, як недуга; все нові орбіти, як пуголовки; гірський хребет, як звук; зайвий обрій, як поліпи; континентальний шельф, як бумеранг; місяць, мов апендикс, як мерлан; небо, як підбіл; панорама, як сито; півкраєвиду, мов корабель; природа, як тхір; світило, мов махорка, як ромб, як саше);

6) поняття на позначення реалій побуту та звичаєвої культури (вуздечка, як оскома; грати, як проказа; двері, як ливхоходи; дзиглик, як дзвін; каміння і цегла, як хвороба; палац, як леопард; патрони, як бадилля; предмети, як грушівка, як сіль; серп, як море; сокира, як завершення; штани, як два всесвіти).

Особливість порівняльних структур Емми Андієвської полягає у тому, що їх декодування змушує читача задіяти два типи мислення (абстрактне та конкретно-образне) одночасно. Адже часто абстрактні поняття порівнюються з конкретними (оконкретнення, як бджоли; страх, як смола; час, немов тюльпан) і навпаки (трюмо, як вимір).

Найчастіше у поетичних текстах Емма Андієвська вживає суб'єкти порівняння з абстрактною семантикою (буття, дійсність, дух, душа, існування, свідомість, світ). У процесі декодування необхідно врахувати семантичний зв'язок двох понять: буття - "об'єктивної реальності, що існує незалежно від нашої свідомості; матерії, природи; існування" [4, 69] та об'єкта - "пізнаваної дійсності, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї" [4, 635]: "Буття - як ще не бачений об'єкт" [2, 60]. В іншому випадку поетеса розглядає буття не як предмет для пізнання, а як зайве явище: "Саме буття, як зайвий елемент" [2, 72]. Метафоричне звучання мають компаративні

конструкції, які включають у себе порівняння абстрактного та конкретного понять, де відбувається зміщення ("приземлення") в семантиці філософського поняття в бік реалій побуту людини: Дзвінок. Буття, як непокритий чек, -Ледь-ледь - поріг, і інший землевласник [3, 66].

У деяких випадках абстрактний суб'єкт корелює з конкретним поняттям, що позначає певну якість, певний предмет: дійсність - вологість, ростбіф, шинка: Вся в маятниках, - дійсність, як вологість [1, 99]; На інший бік - цю дійсність, як ростбіф [2, 11]; Скрізь сікачі, як шинку, дійсність ріжуть. Та збоку, - відгортаючи ріллю, - Вже філософський камінь - королі [1, 171].

Поняття дійсність не лише оконкретнюється в поетичних текстах, але й саме починає активно діяти, наприклад, зменшуючись чи переміщуючись: Всю дійсність, що стискається, як шлунок, Потурили в лунке з проміжних ланок, Змінивши вісь і форму перетлілу [1, 173].

Отже, філософські поняття в порівняльних конструкціях Емми Андієвської переосмислюються, зазнають оконкретнення завдяки зіставлення з конкретними поняттями та назвами.

Значне місце у поетиці Емми Андієвської займають образні засоби, побудовані на основі лексем на позначення кольору, світла, зокрема, порівняльні конструкції не становлять винятку. Суб'єкт, виражений лексемою, що містить колористичну сему, може порівнюватися з абстрактними поняттями (сїйво, як єдиний спосіб; рожевість, як відхилення смертельне; барва, як непритомність), з реаліями живої та неживої природи (вогник, як груша; барва, як ведмідь; фіялковий відсвіт, як тарантул; барви, мов рілля), з лексемами на позначення реалій побуту та звичаєвої культури (світла інтенсивність, як жабо; світло, як гальма; блискавка, як трамвай; рожевість, мов килим).

Поняття світла у поетичних текстах Емми Андієвської досить часто зустрічається у порівняльних конструкціях. Зіставлення, наприклад, "променистої енергії, що випромінюється яким-небудь тілом, сприймається зором" [4, 108] з жабо чи гальмами робить поетичний текст більш "матеріально" пізнаваним, світло нагадує форму чогось чи виконує якісь функції: Посилилася світла інтенсивність, Що кожному - на груди - як жабо [2, 90]; Не фарватер - надми, Живі мішечки, - світло вже, як гальма [1, 5].

Анімалізація (зіставлення з тваринним світом) лексем на позначення кольору не лише оживлює образну ситуацію, а наділяє колір характеристиками, властивими певним тваринам {барва, як ведмідь, фіялковий відсвіт, як тарантул}: Один удар, і - барва, як ведмідь [2, 113]; Пускають душі й оболонки фарбу, І фіялковий

відсвіт, як тарантул, Вже майже - серця - з ланок
лябіринту - Повз купи повідрубаних правиць
[1, 164].

Характерним для поетики Емми Андіївської є створення у тексті так званої звукокартинки, порівняння у цьому плані має значні можливості: суб'єкт виражений лексемою на позначення кольору, а об'єкт - на позначення звуку, центральним залишається образ кольору, подібний до "легкого шарудіння, шереху" [4, с.1393], тобто колір непомітно змінюється: Та барви вже, мов шелест. -Згорнулось тло й, проріджене, щемить [1, 166].

Схожу семантику звукокартинки зустрічаємо в сонеті "Після травневого дощу", де колір і звук порівнюються з предметом - одночасним носієм обох ознак: Тло - колір, що посилює пекучість, Аж - блискавка і дзенькіт, - як трамвай [1, 50].

Поезія "Різні шаблі пробудження" зосереджується навколо центрального поняття пробудження, яке реалізується через образи звуку та кольору, що зазвичай викликає пробудження (рожевий фільтр; не день, а відлуння кольорового кола; скрипковий ключ; без зору видно голос, як тополя; осяяння, як невроз; крик). Тому і компаративні структури побудовані з урахуванням цієї художньої мети: Не день новий, що вже жене кефаль Поперед себе крізь рожевий фільтр, А кола кольорового відлуння. І вже без зору - самим тілом -видно Всі розгалуження, що - голос, як тополя [2, 99].

Отже, порівняння з кольористичною семантикою у процесі декодування поетичних текстів Емми Андіївської виокремлюють ознаку, за якою зіставляються суб'єкт і об'єкт компаративами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андіївська Е. Знаки. Тарок. Вірші. // Київ: Дніпро – 1995. – 176 с.
2. Андіївська Е. Межиріччя: Сонети. // Київ: Вид. дім "Всесвіт" – 1998. – 134 с.
3. Андіївська Е. Хвилі: Поезії. // Київ: Вид. дім "Всесвіт" – 2002. – 160 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов, ред. В.Т. Бусел. // Київ: Ірпінь, ВТ "Перун" – 2003. – 1440 с.
5. Голоух Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози). // Київ – 1996.–220 с.
6. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. // Київ: Наукова думка – 1982. – 212 с.
7. Руднев А.Г. Синтаксис современного русского языка. // Москва: Высшая школа – 1968. –320 с.

Tischenko O.O. Stylistically-aesthetically function of comparisons in the language creation of Emma Andievska

Abstract. The modern level of research of artistic idiostyles, bringing in of the proper methods of analysis is allowed to enter in a turn high-quality the new linguistic phenomena. Such is poetic creation of Emma Andievska, prominent representative of the Ukrainian diaspora, member of the New York group, whose artistic work only last time finds the proper illumination on the territory of Ukraine. Linguistic studios devoted to the poetic creation of Emma Andievska are absents in Ukrainian linguistics practically. Bringing in to the poetics of authoress is predefined that an authoress is considered to the founder of experimental-intelektual directions of the modern Ukrainian poetry, fully new by stylish and by the language creation signs of the artistic phenomenon. In the article the different types of comparisons are examined in the lyric poetry of Emma Andievska.

Keywords: experiment, idiostil, language creation, diaspora, semantics.

Тищенко О.А. Стилистически-эстетическая функция сравнений в языкотворчестве Эммы Андиевской

Аннотация. Современный уровень исследований художественных идиостилей, привлечение соответствующих методов анализа позволяют ввести в обращение качественно новые языковые явления. В таком аспекте рассматривается поэтическое творчество Эммы Андиевской, выдающейся представительницы украинской диаспоры (эмиграции), члена Нью-Йоркской группы, чей вклад в искусство только в последнее время находит соответствующее освещение на территории Украины. Лингвистические студии, посвященные поэтическому наследию Эммы Андиевской, в украинской науке практически отсутствуют. Обращение к поэтике писательницы обусловлено тем, что ее считают основательницей экспериментально-интеллектуального направления современной украинской поэзии, совершенно нового по стилевым и языкотворческим признакам художественного явления. В статье рассматриваются различные виды сравнений в лирике Эммы Андиевской.

Ключевые слова: эксперимент, идиостиль, языкотворчество, диаспора, семантика.

Фетісова О.С.¹

Своєрідність поєднання реального та інфернального простору в романі М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..»

¹ Фетісова Олена Сергіївна, асистент кафедри загальноосвітніх та фундаментальних дисциплін
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню роману Марини Гримич «Ти чуєш, Марго?..». Предметом аналізу є особливості художнього простору, зокрема його поділ на реальний та інфернальний. У постмодерній літературі використання нетипового простору є засобом усвідомлення складності життя людини, її самотності та абсурдності. У романі М. Гримич відбувається подорож героїв як у реальному світі, так і у вигаданому. Реальний простір представлений у романі київською квартирою героїні, її офісом, садибою у Львові, українськими селами. Ці локації періодично змінюються інферальною землею Обретеною, де знаходиться царство жінок. Ірреальний простір М. Гримич характеризується відсутністю часу та химерності подій, які там відбуваються. Він виглядає як ідеальне пасторальне містечко, влаштоване згідно задуму королеви Марго. Потрапити до інферального світу можна, пройшовши своєрідний лабіринт, образ якого є архетипним. Рух вниз, яким часто супроводжується перехід до інферального світу, на нашу думку, нагадує подорож у міфологічне підземне царство, яке пов'язувалося зі світом духів, потойбічним царством Наві. Подорож у такий світ обов'язково супроводжується зміною особистості героя. Наскрізним в романі є архетип дому. У реальному світі він набуває вигляду квартири Марго, а в інферальному перетворюється на ціле королівство, де вона править. Авторка створює модель «жіночого» всесвіту, де жінка домінує над чоловіком та забезпечена свободою особистості. Художня дійсність роману «Ти чуєш, Марго?..» набуває ознак химерності, знищуючи межу між реальним та інферальним. Саме тому герої змушені сумніватися у справжності реального світу та тікати до інферального простору. Міфологічний образ козака-характерника стає домінуючим у химерному світі роману. Він набуває традиційних для нього фольклорних рис, проте авторка інтерпретує його не як втілення воїна, а як образ ідеального захисника головної героїні. Побудова інферального простору в романі М. Гримич є моделлю для створення реального сімейного світу для героїв твору.

Ключові слова: роман, міфологема, хронотоп, реальний та інферальний простір, архетип.

Міф як витвір народної віри досить своєрідно інтерпретує час і простір, тому закономірно, що літературні твори, які так чи інакше використовують міфологічні мотиви, можуть мати специфічний хронотоп. Просторово-часові відношення в текстах міфів та в літературних творах різних часів вивчалися Д.С. Лихачовим, В.Я. Проппом, М.І. Стеблін-Каменським, В.Б. Шкловським, М.М. Бахтінін та іншими дослідниками. Враховуючи це, поняття простору можна інтерпретувати з двох точок зору. По-перше, це сам текст художнього твору. По-друге, це, як зазначає Н. Новикова «просторово-часові відношення в авторській моделі світу» [5, 62]. Створення своєрідного простору в творах постмодерної літератури стає засобом усвідомлення складності людського життя, його проблем та законів, а також занурення у внутрішній світ жінки з метою усвідомлення причин абсурдності її буття та приреченості на самотність.

Яскравий приклад побудови такого своєрідного простору – роман М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..», в якому події відбуваються як в реальному, так і в інферальному просторі. Отже, метою нашої розвідки є дослідження взаємодії реального на нереального світів на прикладі згаданого. Творчість авторки роману під різними кутами зору досліджували Г. Авксентьева, О. Ставнича, Н. Павлюк, Г.-П. Рижкова, проте

характеристика просторових відношень в її творах залишалася дещо на маргінесах літературознавчих розвідок, що визначає актуальність нашого дослідження.

Структура роману «Ти чуєш, Марго?..» М. Гримич є складною і багатокомпонентною. Роман складається з двох частин, що не мають власних назв, та епілогу, в якому описується подальша доля героїв. Основне фабульне навантаження припадає на постійні подорожі героїв роману: вони мандрують Україною, виконуючи соціологічне опитування, й одночасно переміщуються із реального світу в світ фантастичний, де вони перетворюються на інших особистостей.

У просторі роману М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..» одночасно існує реальний та інферальний світ. Хронотоп реального, звичного для читача світу виглядає як сучасні Київ, Львів, села на Полтавщині та в Галичині. Основна дія відбувається в звичних для читача місцях: квартира головної героїні, її робочий офіс, хата в селі на Полтавщині, маєток у Львові тощо. І якщо в реальному просторі головна героїня на ім'я Маргарита змальована як нещасна жінка, що невдоволена своєю зовнішністю, родиною, роботою та побутовими проблемами («Її все дратувало навколо. Водночас вона заздрила всім і всьому на світі» [2, 5]), то в інферальному світі вона перетворюється на королеву жіночого царства, яка

виголошує безкомпромісні феміністично налаштовані промови.

Інфернальний простір – це фантастичне місце, назване в романі земля Обретена, а Марго – його королева. Потрапляючи з реального світу до ірреального, герої неодноразово наголошують на тому, що знаходяться «на тому світі» [2, 21], «тут немає часу» [2, 24], «ми в безчассі» [2, 24]. Вичерпну відповідь щодо належності інфернального світу до певного проміжку людської історії дає головна героїня: «судячи з того, де ми були, то це скидається не на історичні часи, а на ірреальність» [2, 50]. Герої потрапляють в умовний час, тому можуть бути свідками подій доби козаччини чи 30-х років XX століття. Інфернальний світ виглядає як ідеальне пасторальне містечко, влаштоване згідно задуму королеви Марго: «Ахмет вивів їх на вулицю, що, очевидно, становила зовнішнє коло у плані Обертениці, і повів їх вулицею у напрямі проти годинникової стрілки. Було дуже дивно: наче вони топчуться на місці, а назустріч їм напливають будинки. Вірніше, рухалися лише огорожі, великі кам'яні огорожі, за якими не було видно будинків. Але Марго собі добре уявляла, що було за огорожами: дворик з вимурованим долом, з фонтанчиком і гарним квітничком, кам'яні хатки з балкончиками, також обсадженими квітками, і тихі акуратні господині в довгих «рябих» ситцевих спідницях, білосніжних сорочках і фартушках з нагрудниками. Фартушки були різні і вказували на характер господині: картаті «шотландки», з яскравими рожами, в дрібний чи великий горошок, у маленькі квіточки, однотонні...» [2, 192]. Потрапити до інфернального світу можна, прийшовши своєрідний лабіринт, образ якого є архетипним. Він може виглядати як заплутані коридори у підвалі офісу чи систему вулиць за високими стінами міста, які слід проходити проти годинникової стрілки.

Лабіринт – це один з найбільш популярних локусів у міфології. Там він є символом смерті та відродження. Він захищає сакральне, обмежуючи доступ до нього. Це місце уособлює зону переходу між двома світами, а сам лабіринт є символічними воротами. Подолання таких «ворот» може вважатися вдало пройденою ініціацією. В романі «Ти чуєш, Марго?...» потрапити в інфернальний світ часто можна рухаючись вниз. Так, герої мандрують підвалом київської будівлі, спускаються ліфтом, падають з горища прямо у погреб. В результаті вони опиняються в нереальному світі, переживаючи при цьому трансформацію особистості. Характерно, що підземне царство в слов'янській міфології пов'язувалося зі світом духів, потойбічним царством Наві.

На початку твору головна героїня – Марго – заклопотана та втомлена жінка, чие реальне життя зводиться до постійного кола побутових труднощів: «Прибирання, миття посуду, готування сніданку, замішування тіста, прання білизни, мугикання і філософські роздуми завжди проходили одночасно» [2, 37]. Вона має чоловіка й трьох синів, проте вони не приносять їй щастя та морального задоволення, тому часто нагороджуються епітетом «три п'явки» [2, 3]. Марго працює в київській фірмі «Розкажи мені, любиш ти чи ні?», яка спеціалізувалася на соціологічних дослідженнях. Ситуація змінюється після появи нового колеги Маргарити – чоловіка на ім'я Андибер. Сама Маргарита відзначає, що новий знайомий є тезкою героя народної думи «Хвесько Ганжа Андибер». Герой роману «Ти чуєш, Марго?...» має зовнішність, подібну до традиційного фольклорного зображення козака, а походження рубця на плечі він пояснює пораненням яничарською шаблею. Ось чому в інфернальному просторі Андибер постає в образі полоненого козака, якого купує на невільничому ринку королева Марго.

Колеги Маргарити, які потрапляють до іншої реальності, теж не знайшли щастя в реальному світі. В інфернальному просторі вони так само змінюють свою особистість. Григорій на прізвище Камікадзе, шеф компанії «Розкажи мені, любиш ти чи ні?», стає кмітливим хазяїном каравану на ім'я Ахмет; Сидоренко «змінює статі», перетворюючись на Матінку Ісидору; Светка – на біснувату, що проголошує богохульні промови; Леська стає інженером Дебоскетом, який вивчав печери Київської Лаври в середині XVIII століття; водій Вася – чукчею, якого продають до гарему королеви.

Не зважаючи на велику кількість локацій, в яких розгортається сюжет твору, наскрізним є образ дому, який в романі «Ти чуєш, Марго?...» ми розглядаємо як архетип. У світовій культурі поняття «дім» є символом щастя, добробуту, спокою, захищеності. На противагу чужому, «іншому» світу, дім є уособленням внутрішнього світу, стабільності та впевненості. За словами Г. Авксентьевої та Н. Павлюк, «дім – це синтетичний архетип, який зазнав певної еволюції. У фольклорних творах і в художній літературі його наділяли різними смисловими значеннями: хата, земля, Батьківщина» [1, 5]. Дім як архетип, який вкоренився в творчості українських письменників, «концентрує в собі все розмаїття значень, пов'язаних із сімейним життям, подружнім коханням, любов'ю батьків до дітей та дітей до батьків, спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових виявах за стінами, що бережуть родинне тепло» [4]. Слідуючи цьому

правилу, героїня роману «Ти чуєш, Марго?..» намагається створити ідеальну родину, проте не знаходить порозуміння. Вона змушена терпіти справжні тортури та відчувати себе загубленою, тікаючи від негараздів у паралельний світ, де її люблять і називають королевою. Г. Авксентьєва та Н. Павлюк твердять, що «роздвоєність свідомості Марго та бажання жити паралельним життям свідчить не тільки про загубленість, але й про прагнення героїні до свободи як форми автентичного існування особистості, збереження власної екзистенції у протистоянні абсурдному світові» [1, 8].

Звичайне побутове прибирання викликає в героїні асоціації з «приведенням світового хаосу в світовий порядок. А це є власне творення світу». На думку Марго, світ поділено на чоловічий та жіночий, причому їй доводиться жити «сімейним чоловічим світом» [2, 38], який вона називає «несправжнім, тимчасовим і штучним» [2, 31]. Не знаходячи в собі сили стерпіти це, вона буде ірреальне королівство, де виступає правителькою жіночого царства. Земля Обретена влаштована так, як цього забажала Марго: «Біля кожної хвіртки стояла карликова корівка, схожа на поні, проте з вим'ям, як у звичайної корови. Це також була гордість Марго, привезена з диких африканських саван» [2, 192]; «перед ними виросла церква з куполом, схожим на мечеть. Замість мінарету був дзвін. Ой, як довго довелося Марго толерувати різновірців» [2, 192]; «Першим законом, який Марго прийняла, був закон про білі блузи й ідеально чисті клозети» [2, 193]. Інfernальний світ королеви Марго побудований на принципах домінування жінок над чоловіками, яких вона називає плем'ям «недолугих, слабкодушких істот, які об'єдналися між собою від свого безсилля» [2, 31]. Така категорична позиція пояснюється в діалозі з Ахметом, постачальником для її чоловічого гарему: «Так і знай, Ахмете! Поки на твоїй землі діятиме закон приниження жінок, на моїй пануватиме закон приниження чоловіків» [2, 109]. Таким чином, «політика» королеви Марго – це шлях помсти за побутове приниження жінки. Героїня М. Гримич вважає гарем гіршим за тюрму, але найбільше вона боїться «сімейного рабства» [2, 139], в якому фактично перебуває Марго в реальному просторі. Отже, М. Гримич в романі «Ти чуєш, Марго?..» створює модель «жіночого» всесвіту, який забезпечує свободу для особистості жінки, гармонію з оточуючим світом та можливістю реалізувати себе. Залишаючись на якийсь час без можливості подорожувати в своє королівство, Марго сумує, та впадає в депресію: «В неї відібрали щось сокровенне, її потаємне «я», її паралельне життя» [2, 53].

Героїня розмірковує над роздвоєністю свого життя та постійними подорожами до інfernального простору: «Однак котре із цих життів є реальнішим? Хто дасть гарантію, що треба віддавати перевагу саме цьому життю тільки через те, що в ньому перебуваєш більше, ніж у тому?» [2, 137]. Її роздуми підкріплені поступовим проникненням фантастичного світу у повсякденне життя. Наприклад, колеги Марго іноді називають один одного «інfernальними» іменами чи жартують з цього приводу. Вони постійно стикаються з потойбічними істотами, які цілком природно почувають себе в реаліях українського життя. Так, козак Стефко Немічний, якого за легендою «турки підвісили за те, що він пив горілку вдень у Рамазан» [2, 92], представляється помічником американського роботодавця й згадує, що в нього «ребро болить» [2, 126]; Хведір Полохливець, «що втік з поля бою і, осоромлений, замурував себе» [2, 27], вказує героям дорогу в підземеллі; привид графині Цигельдорф щодня готує смачний сніданок у львівському маєтку та веде філософські бесіди з Маргаритою; примарна баба Оляна накриває стіл у старій хаті на Полтавщині, де колись жила та підбадьорює засмучену Марго: «Не журися, дочко, довірся своєму серцю» [2, 108]; шеф розповідає про песиголовців, які можуть заподіяти шкоду людині, та про Блуд, який змушує людину блукати місцевістю; Льоля – про привид голої дівчини, який заговорив до неї. Отже, художня дійсність роману «Ти чуєш, Марго?..» набуває ознак химерності, знищуючи межу між реальним та інfernальним. Саме це змушує головну героїню задавати риторичні питання «Може, ми справді одні в цілому світі? Ви думаєте, що там, нагорі, є люди?» [2, 97], «Цікаво, а що тепер діється на тому світі? Чи він іще існує взагалі?» [2, 98]. Роздуми Марго про нереальність того, що її оточує, поступово починають нагадувати речитативний народний ліро-епос, а згодом переходять у цитування дум про турецьку неволю: «Ой, то не сиза орлиця заклекотала, то бідна невольниця в темниці заплакала: "Я же мені ся турецька-бусурманська каторга набридла... Кайдани-залізо ноги повривало, біле моє тіло коло жовтої кости пошмугляло!"...» [2, 138]. Характерно, що під час перебування в інfernальному світі, питання про реальність чи нереальність оточуючого в Маргарити не виникають.

Згадка в романі про думи періоду козаччини не є випадковою. Багато імен, згаданих у творі, прямо апелюють до творів українського фольклору: Андибер, Голота, Маруся Богуславка, Хведір Полохливий, Стефко Немічний тощо. Наскрізним є образ козака-характерника, який в

реальному світі стає колегою, а згодом чоловіком Марго.

На Запорізькій Січі вірили, що характерники можуть без перешкод пересуватися по воді та в повітрі, проходити крізь стіни, лікувати поранених, домовлятися з нечистою силою, ловити кулі в польоті. Т. Каляндрук зазначає, що «українські легенди про видатних козаків-характерників, таких як Іван Сірко, Семен Палій, Максим Залізняк чи гайдамацьких і опришківських ватажків, котрі також володіли характерницькими здібностями, Устима Кармалюка, Олексу Довбуша, Питтю чи Головача з дивовижною послідовністю стверджують, що всі ці герої мусили у поєдинку вбити чорта і в нагороду отримували від Бога надприродні військові здібності. Усі ці легенди про те, що козак чи опришок перед тим, як стати характерником, таки убив чорта, мають логічне пояснення: він убив у собі зло, підкоривши негативні сили – інстинкти духу і волі. Тому характерники і славилися тим, що могли, у прямому розумінні слова, чорта осідлати» [3, 179]. В романі М. Гримич образ козацького лицаря зберігає свої надприродні властивості: Андибер наділений мужністю, великою інтуїцією, невразливістю, а головне – бажанням захищати свою королеву Марго. При цьому він зберігає

інфернальні риси: «Андибер сміявся. Його сміх примусив усіх завмерти. Так сміється шаман, стрибаючи навколо священного вогню. Так сміється жрець, принісши богу криваву жертву» [2, 73], наближуючись до фольклорних першоджерел.

Проте героїня не хоче залишатися в уявному світі назавжди та повертається в реальний світ, де влаштовує згідно своїм бажанням нове родинне вогнище: «Марго й Андибер зі своїм «циганським табором» живуть щасливо. По черзі бігають на роботу і по черзі сидять з малою» [2, 214]. Подібним чином вирішується доля й інших героїв, яким вдається побудувати своє щастя не в ірреальному, а в справжньому світі.

У романі Марини Гримич «Ти чуєш, Марго?...» простежується своєрідне поєднання реального та інфернального простору, яке побудоване на використанні архетипів, символів і мотивів українського фольклору. Химерність дійсності персонажів роману стирає межу між реальним та уявним, проте стимулює вирішення центральних проблем їх особистого життя, виконує психоаналітичну функцію. Філософічність змісту та інтерпретація образів народної творчості виражають вічність моральних орієнтирів, зображених в романі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьєва Г. Екзистенційні смисли архетипу дому в романах І. Роздобудько, М. Гримич та Н. Шевченко / Г. Авксентьєва, Н. Павлюк // Теоретична і дидактична філологія. – 2011. – № 10. – С. 3-11.
2. Гримич М. Ти чуєш, Марго?...: [роман] / М. Гримич. – Львів: Аверс, 2000. – 216 с.
3. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників / Т. Каляндрук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 288 с.
4. Лівінська О.В. До свого дому не пізно й опівночі, або архетип дому в українській художній літературі // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Livinska.htm
5. Новикова Н. Хронотоп как остранный единство художественного времени и пространства в языке литературного произведения / Н. Новикова // Филологические науки. – 2003. – № 2. – С. 60-69.

Fetisova O. The peculiarity of the combination of real and infernal space in the novel by M. Hrymch "Do you hear, Margot?..."

Abstract. The article investigates Marina Hrymch's novel "Do you hear, Margot?...". The subject of analysis is the features of artistic space, including its separation of real and infernal. In postmodern literature using custom space is a means of understanding the complexity of human life, its loneliness and absurdity. In the Hrymch's novel heroes travel in the real and the fictional worlds. The real space represented in the novel by heroine's Kievan flat, her office, home-stead in Lviv, Ukrainian villages. These locations are periodically changed to infernal "land Obretena", where is the kingdom of women. Hrymch's unreal space characterized by lack of time and pretentiousness of events taking place there. It looks like a perfect pastoral town, arranged according to the plan of Queen Margot. To get into the infernal world have to pass a peculiar labyrinth, whose image is archetypal. Movement down, which is often accompanied by transition to infernal world, in our opinion, like the mythological journey into the underworld, which is associated with the world of spirits, otherworldly realm Navi. Journey into such a world is necessarily accompanied by a change in the hero's personality. Through in the novel is the archetype of the home. Archetype home is the main in the novel. In the real world it takes the form of Margot's apartments, and in the infernal world it turns into a whole kingdom, which she governs. The author creates a model "female" universe where the woman dominates over the man and ensured her freedom of the individual. Artistic reality of novel "Do you hear, Margot?..." to takes on signs of magical realism, and destroys the boundary between the real and the infernal. This is why the characters are forced to doubt the authenticity of the real world and escape to the infernal space Mythological image of the Cossack-harakternyk becomes dominant in the freakish world of the novel. It has acquires traditional for it folk features, but the author interprets it not as the em-

bodiment of warrior and the image of perfect protector of the protagonist. Construction of the perfect infernal space in the Hrymch's novel is the model for creating a real family world for the characters of the novel.

Keywords: novel, myth, time-space, real and infernal space, archetype.

Фетисова Е.С. Своеобразие сочетания реального и infernalного пространства в романе М. Гримич «Ты слышишь, Марго...»

Аннотация. Статья посвящена исследованию романа Марины Гримич «Ты слышишь, Марго?...». Предметом анализа являются особенности художественного пространства, в частности его разделение на реальный и infernalный. В постмодернистской литературе использование нетипичного пространства является средством осознания сложности жизни человека, её одиночества и абсурдности. В романе Гримич происходит путешествие героев как в реальном мире, так и в вымышленном. Реальное пространство представлено в романе киевской квартирой героини, её офисом, усадьбой во Львове, украинскими селами. Эти локации периодически сменяются infernalной «землею Обретеною», где находится царство женщин. Ирреальное пространство М. Гримич характеризуется условностью времени и сверхъестественностью событий, которые там происходят. Оно выглядит как идеальный пасторальный городок, устроенный согласно замыслу королевы Марго. Попасть в infernalный мир можно, пройдя своеобразный лабиринт, образ которого является архетипным. Движение вниз, которым часто сопровождается переход в infernalный мир, по нашему мнению, напоминает путешествие в мифологическое подземное царство, которое связывалось с миром духов, потусторонним царством Нави. Путешествие в такой мир обязательно сопровождается изменением личности героя. Сквозным в романе является архетип дома. В реальном мире он приобретает вид квартиры Марго, а в infernalном превращается в целое королевство, где она правит. Автор создает модель «женской» вселенной, где женщина доминирует над мужчиной и обеспечена свободой личности. Художественная действительность романа «Ты слышишь, Марго?...» приобретает признаки вычурности, уничтожая границу между реальным и infernalным. Именно поэтому герои вынуждены сомневаться в подлинности реального мира и бежать в infernalное пространство. Мифологический образ казака-характерника становится доминирующим в магическом мире романа. Он приобретает традиционные для него фольклорные черты, однако автор интерпретирует его не как воплощение воина, а как образ идеального защитника главной героини. Построение infernalного пространства в романе Гримич является моделью для создания реального семейного мира для героев произведения.

Ключевые слова: роман, мифологема, хронотоп, реальное и infernalное пространство, архетип.

Романюк Л.М.¹

Хроніка трагічної дискусії (літературна дискусія в Україні 1925-1928 років)

¹ Романюк Любов Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Аннотація. Двадцять років ХХ століття, доба зрілого українського модернізму, прикметні особливо активною мистецькою саморефлексією, увагою до питань форми, розвитку нових стилів і напрямів, методології літературознавчого дослідження тощо. Саме тоді точилися гострі суперечки навколо колізії мистецтво / ідеологія, гаслу самодостатності мистецтва і творчості протиставлялися заклики поставити естетику, літературу на службу політичній злобі дня. Це протиборство найвиразніше виявилось в ході літературної дискусії 1925-1928 рр. Попри те, що дискусію було припинено із застосуванням політичного тиску, попри цензурні утиски й переслідування, саме в двадцять років означилися деякі авторитетні й цікаві школи та напрями літературознавства і критики. Українське літературознавство і критика розвивалися досить динамічно, разом з тим зростала напруга боротьби різних літературних організацій і груп. Саме це спричинило й посилювало гостроту знаменитої літературної дискусії. Йшлося про спробу модернізації української літератури, культури. На той час означилися основні програми й точки зору учасників літературного процесу. Речниками модернізму виступали неокласики та ваплітяни, які не приймали масовим та заідеологізованість в літературі. Авангардисти займали особливу, антимодерністську, антинародницьку позицію, футуристи заперечували будь-який зв'язок з традицією і намагалися почати історію літератури з чистої нової сторінки. Натомість гартівці репрезентували масовим, зводили завдання мистецтва до обслуговування правлячого режиму. Дискусію започаткував Микола Хвильовий, опублікувавши 30 квітня 1925 року в газеті «Культура і побут» памфлет «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітан». Автор означив найгостріші проблеми тодішнього літературного розвитку. До дискусії долучилися письменники, критики, партійні й державні діячі. Йшлося про те, чи зможе українська культура позбутися свого колоніального / постколоніального статусу, чи вдасться їй стати модерною культурою модерної нації.

Ключові слова: літературознавство, критика, дискусія, модернізм, стиль, памфлет.

У 20-ті роки ХХ століття українське літературознавство і критика розвивалися достатньо динамічно, але власне літературні, мистецькі, естетичні критерії все менше бралися до уваги з наростанням напруги боротьби різних організацій і груп. Державні органи все безцеремонніше втручалися в літературний процес, цензура контролювала редакції й видавництва. Якраз цей протекціонізм щодо певних груп та носіїв ідеологічно бездоганних поглядів і спричинив – чи принаймні посилив гостроту – знаменитої літературної дискусії 1925–1928 рр. Йдеться про ще одну спробу модернізації української літератури, культури, про подолання «домашньовжиткового» колоніального комплексу.

На той час означилися основні програми й точки зору учасників літературного процесу. З одного боку, речниками модернізму – більш чи менш послідовними – виступали неокласики та ваплітяни. ВАПЛІТЕ утворилася в листопаді 1925 року після виходу групи письменників з Гарту. Вони не приймали масовізм, заідеологізованість Гарту. Спершу зманифестувала себе група «Урбіно» – назва мала кореспондувати з містом, де народився Рафаель, отже, з традицією високого італійського Ренесансу. Група «Урбіно» видала альманах «Квартали» – ще одна знакова назва, що вказувала на урбаністські, модерністські орієнтації й уподобання учасників. Авангардисти (насамперед група «Нова генерація») займали особливу, антимодерністську, але водночас і «антиреалістичну» та антинародницьку позицію. Якщо Зерову чи Хвильовому йшлося про оновлення традиції, оновлення класичного канону, зміну естетичних орієнтирів, то Семенко й Шкурупій заперечували будь-який зв'язок з традицією, намагалися почати історію літератури з чистої нової сторінки – згадаємо хоча б Семенків символічний жест спалення «Кобзаря». Тут футуристи зближувалися з пролетарськими та селянськими письменниками, хоча програма авангардистів була все ж менш заідеологізованою, вони більше переймалися власне естетичними проблемами. Натомість спілка пролетарських письменників «Гарт» та спілка селянських письменників «Плуг» репрезентували масовізм, зводили завдання мистецтва до обслуговування політики правлячого режиму, до завдань суто пропагандистських. Тобто тут можна бачити виразно антимодерністські настанови. Як саркастично писав Хвильовий, цілі вози, навантажені стосами поганих віршів, рипіли широким трактом з села до міста... Писання видавалося чи не найпростішим способом здобути пристойний заробіток, популярність і статус

«творця радянської культури». Маємо чудову ілюстрацію до цих настроїв, які підігравалися протекціонізмом ідеологічних партійних органів, у романі Валер'яна Підмогильного «Місто». Головний герой, поки що лише новоспечений студент Степан Радченко, потрапляє у Києві на таку собі плужанську вечірку, де поети читають вірші, викликають захоплення присутніх дівчат і приходять до висновку, що це найлегший шлях забезпечити собі безбідне майбутнє. То інша справа, що згодом Радченко таки прийшов до усвідомлення складності письменницької праці, до осягнення відповідальності перед собою й перед словом, але безліч його колег по перу такої еволюції не проходили.

Дискусію започаткував Микола Хвильовий, опублікувавши 30 квітня 1925 року в газеті «Культура і побут» (додаток до харківських «Вістей ВУЦВК») памфлет з бароковою стилізованою назвою «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян». Безпосереднім приводом до появи статті була «супліка» такого собі третьорядного плужанського прозаїка Грицька Яковенка, оповідання якого журі відхилило на літературному конкурсі. Отож ображений автор назвав Хвильового, Дорошкевича та інших, мовляв «сивочолих олімпійців» (іронія ще й в тому, що за віком згадані «сивочолі» були молодшими за самого скаржника!), котрі не пускають в літературу молодих початківців-селян. Горезвісне «соціальне походження» мусило б стати перепусткою і в літературу. Микола Хвильовий торкнувся справді найболючішого нерва, означив найгостріші проблеми тодішнього літературного розвитку. Впродовж двох років з'явився цілий ряд статей, до дискусії долучилися письменники, критики, партійні й державні діячі. Йшлося врешті-решт про те, чи зможе українська культура позбутися свого колоніального/ постколоніального статусу, чи вдасться їй стати модерною культурою модерної нації.

Узагальнимо тут розкидані в різних статтях і виступах висновки Хвильового, аби означити найважливіші проблеми, котрі він вважав за потрібне обговорювати. (До речі, підсумковим текстом, де найвиразніше розтлумачено, прокоментовано різні пасажі й позиції, був, звичайно ж, написаний 1926 року памфлет «Україна чи Малоросія». Це один з випадків, які підтверджують знамените твердження булгаківського Воланда про те, що рукописи не горять. «Україну чи Малоросію» було заборонено цензурою, машинописи (очевидно, якраз ті примірники, що віддавалися на перегляд у керівні органи) пролежали більш як півстоліття

у київському партійному архіві й були знайдені та опубліковані аж 1990 року).

Отже, вапльянський лідер виступає насамперед проти плужанства, масовізму й «червоної просвіти». «Просвіті», яка тут втілює всі спрощенські, профанаційні тенденції, означає мистецтво, орієнтоване на невибагливого, непідготовленого масового читача, мистецтво, що береться виконувати невласливі йому прагматичні функції вихователя, учителя, морального й ідеологічного судді тощо, – протиставлено поняття «Європи». Причому Європу Хвильовий трактує переважно як психологічну, а не геополітичну категорію. Він спирається на популярні при початку XX століття теорії «занепаду Європи». Це, зокрема, знаменита книжка Освальда Шпенглера «Сутінки Європи», інші культурологічні, історіософські праці, в яких на протигагу концепції невідхильного прогресу як висхідної лінії розвитку людства (закоріненої насамперед в ренесансному гуманізмі) відстоюється бачення історії як зміни більш-менш замкнених і самодостатніх культурно-історичних циклів. Теорія Шпенглера дивним чином наклалася в українській ситуації на інфантильну певність радянських ідеологів у тому, що весь буржуазний світ занепадає й гние («пролетаріат, знаємо, – могильник буржуазії»). Отож хто тільки не хоронив стару добру Європу, аби на цьому кладовищі виростити натомість міцну й оптимістичну, не обтяжену ніякісінькою спадщиною пролетарську культуру. «Хто тільки не говорив про те, і далеко доречніше, ніж у нас, – писав Микола Зеров. – Говорили слов'янофіли офіційної марки, як Погодін та Шевирьов, близький часом до тих думок бував Герцен, про «передсмертне спрощення» Європи писав Костянтин Леонтьєв, хоронив її Достоевський. А Європа живе, росте, набуває сили, і – хто знає, – чи підточені її життєві ресурси, чи виснажені її творчі сили, чи, може, ми стоїмо тільки перед кризою певної соціальної формації, перед внутрішнім вичерпанням Європи буржуазної, що свою пору квітування мала наприкінці XVIII в. Чому б не гадати, що в Європі ще багато є джерел соціального та ідеологічного оновлення? Джерел, що, може, і не помітиш їх під час місячної подорожі?.. Але нехай Європа і зогнила, як це твердять робфаківці та основники Харківського ІНО, – чи ж значить це, що вона втратила для нас всякий інтерес?» [2, 569].

Для Хвильового психологічна Європа – це насамперед поважна мистецька традиція. «Це – Європа грандіозної цивілізації, Європа Гете, Дарвіна, Байрона, Ньютона, Маркса», це «психологічна категорія, яка виганяє людськість із «Просвіти» на великий тракт прогресу» [5, 426]. Хвильовому йдеться не про якусь конкретну

стильову тенденцію, напрям чи школу. Йому небезпідставно закидали, що його орієнтація швидше класицистська, аніж модерністська. «Ідеалізуючи старе, класичне (і, слід додати, посередньо ним знане) мистецтво, Хвильовий не сприймає сучасного, нового (ще менше знаного) [...] Інтелектуалізм, філософізм, ускладненість думки та художніх форм, песимізм «класичного» модернізму, який постав між двома світовими війнами з романами Джойса й Пруста, поезією Еліота й Павнда, театром Брехта, філософською проблематикою Кафки й Музиля, не могли викликати симпатію в оптимістично настроєного й недостатньо начитаного пролетарського письменника» [4, 207-208]. Хоча запропонований у памфлетах ряд імен найпростіше назвати еклектичним, це не визначення пріоритету якоїсь одної школи, періоду, а швидше імена-знаки, імена-символи найзагальнішого рівня. Опозиція стосується не романтизму / модернізму чи позитивізму / модернізму, але самодостатності / залежності культури і, врешті, культура, творчість протистоїть безплідному епігонству, «мавпуванню». Вслід за Шпенглером Хвильовий уособлює тип «європейської людини» як фаустівської. (Можна, до речі, визначити коло літературних персонажів, до яких найчастіше звертається памфлетист і прозаїк як до містких і узагальнених символів: це насамперед Фауст, дон Кіхот, Альоша Карамазов, ряд гоголівських героїв.)

Зрозуміло, що декларування європеїзму (західництва) вимагало також означення позиції щодо російської культури. Якраз тут можна говорити про антиколоніальний дискурс памфлетів. Хвильовий вважає, що залежність від імперії прирікає українське мистецтво на неминучу, неunikну вторинність. Україна була «класичною країною гаркун-задунайства, просвітянства, культурного епігонізму». «Без російського диригента наш культурник не мислить себе. Він здібний тільки повторювати зади, мавпувати» [5, 471]. Він висуває гасло українізації пролетаріату, говорить про необхідність державної підтримки розвитку української культури. Тим більш, що фактів великодержавного шовінізму було більш ніж досить. Особливо обурила вапльян історія з листом Максима Горького, якого тоді називали найдемократичнішим російським письменником-гуманістом, зачинателем пролетарської літератури, з приводу українського перекладу повісті «Мати». Коли Олекса Слісаренко від імені харківського видавництва «Книгоспілка» звернувся до нього з цією пропозицією, відповідь була зверхньо-образливою. У памфлеті «Україна чи Малоросія» цей лист процитовано дослівно: «Уважаемый Алексей Александрович, я категорически против сокращения повести

«Мать». Мне кажется, что и перевод этой повести на украинское наречие тоже не нужен. Меня очень удивляет тот факт, что люди, ставя перед собой одну и ту же цель, не только утверждают различие наречий – стремятся сделать наречие «языком», но еще и угнетают тех великороссов, которые очутились меньшинством в области данного наречия. При старом режиме я – по-сильно – протестовал против таких явлений. Мне кажется, при новом режиме следовало бы стремиться к устранению всего, что мешает людям помогать друг другу. А то выходит курьезно: одни стремятся создать «всемирный язык», другие – действуют как раз наоборот. А. Пешков». Ще одним приводом для викриття російського імперського шовінізму стала постановка в Москві п'єси М. Булгакова «Дні Турбіних». Представлення у ній українців такими собі недолугими й простосердно-нерозумними провінціалами, неосвіченими хуторянами – на противагу аристократичним представникам високої російської дворянської культури – викликало обурення українських письменників, які, зокрема, заявили про це під час одної з московських письменницьких нарад. Відповідь партійних керівників була жорсткою, п'єсу подивися й схвалив сам товариш Сталін. Відгомін цієї історії маємо в п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло», де тьотя Мотя з Курська розповідає про «Дні Турбіних», змаріжуваних українців і благородних великоросів на мхатівській сцені... Миколу Куліша послідовно звинувачували в надмірній зосередженості на національній проблематиці й послідовному критицизмі щодо радянських цінностей. Коли Микола Хвильовий писав про «апологетів писаризму» (назва одного з памфлетів), то він, за спогадами сучасників, мав на увазі і писаризм як «писарську», низькопробну, гаркун-задунайську графоманську літературу, і, водночас, Дмитра Пісарєва, лідера російських нігілістів, прихильника утилітарного, «корисного» мистецтва. (Згадаємо принагідно, що деструктивіст Стефан Хоминський у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком», заперечуючи естетизм і проповідуючи літературу, прирівняв до шевства, кравецтва та інших корисних ремесел, як на авторитетного попередника посилається саме на Дмитра Пісарєва.) Тобто йдеться про послідовне заперечення цієї утилітаристської традиції російських шістдесятників.

У памфлетах давалася відсіч і таким одвертим виявам великодержавного шовінізму, і тим пролетарським інтернаціоналістам, котрі приховували шовінізм під майже марксистською фразеологією. Зокрема, адресатами цієї критики були так звані «напостівці» та «раппівці» – крити-

ки й літературознавці московського журналу «На литературном посту», члени російської асоціації пролетарських письменників, які несамоовито вимагали злиття всіх національних літератур, традицій в єдиній пролетарській (російсько-мовній, звичайно ж) культурі. Хвильовий натомість окреслює свою візію українського письменства, яке світить власним, невідбитим світлом. Коли згадати суспільно-політичний контекст, то можна твердити, що Хвильовий уже в середині двадцятих років відчув тенденції до згортання українізації, до поступового перетворення більшовицької партії, як формулюють це персонажі роману «Вальдшнепи», у «собрательніцу земель русских».

Важливим концептом, представленим у памфлетах, був також «азіатський ренесанс». Тут є очевидна суперечність: якщо висунуто гасло європеїзму, то азіатський вектор ніби перестає бути актуальним. Втім, таке поєднання існувало в концепціях російських євразійців, які мали вплив на Миколу Хвильового. Азіатський ренесанс, здається, найбільше імпонує письменникові тому, що він дає змогу обґрунтувати український месіанізм. Спираючись на теорію культурно-історичних циклів чи епох, він твердить, що Європа пережила кілька періодів культурного відродження. Але Європа, мовляв, втомилася. І нове культурне відродження, за Хвильовим, творитиметься азійськими народами, які прокидаються від історичного забуття. Україна ж, нація на межі «двох великих територій, двох енергій» [5, 615] якраз і буде в авангарді цього нового ренесансу. Думається, цей ризикований намір вивести Україну зі сфери європейських цивілізаційних впливів не міг не викликати спротив навіть серед союзників Хвильового.

Його підтримав насамперед метр неокласиків Микола Зеров. Заклик «вчитися у Європі» пов'язаний з самою ідеологічною атмосферою 20-х років, з відкиданням «буржуазної» культурної спадщини і пропагуванням пролетарського мистецтва. Відкидання буржуазності тут означало антизахідництво, зневагу до старої, загниваючої й віджилої Європи. Гасло «психологічної Європи» Микола Хвильовий сформулював під впливом Зерова. У листах Хвильового до Зерова 1923–1926 рр. бачимо процес обговорення деяких речей ще до публікації. Хвильовий дякує своєму адресатові за поради й матеріали: «Дуже вдячний Вам за цитати з Куліша і головне за Віко і проф/есора/ Віппера. Вже трохи, як бачите, використав – власне, одні прізвища» [6, 856]. Хвильовий називає Зерова своїм однодумцем: «Як по правді Вам сказати, що від Вас єдиного поки що я маю цілковиту підтримку. Хоч як це парадоксально, але в тій боротьбі за пролетарсь-

ке мистецтво, яку мені приходится провадити, тільки Ви один, «правий», підбадьорюєте мене. Правда, в тій групі, від імені котрої я говорю, багато гарних хлопців, але мало з них цілком розуміють мене. Питання про попутників багатьом із них іще й досі неясне» [6, 874]. Микола Зеров завуальовано корегує, зокрема, й гасло азійського ренесансу. Україна, за Зеровим, не потребує ні навернення в європейську віру, бо вона завжди належала до європейського ареалу, не може вона відтак постати на чолі цього романтичного азійського відродження. «Хочемо ми чи не хочемо, – писав Зеров, – а з часів Куліша і Драгоманова, Франка і Лесі Українки, Коцюбинського і Кобилянської – щоб не згадувати імен другорядних – європейські теми і форми приходять у нашу літературу, розташовуються в ній. І вся справа в тім, як ми цей процес об'європеювання, опанування культури переходитимем: як учні, як несвідомі провінціали, що помічають і копіюють зовнішнє, – чи як люди дозрілі і тямущі, що знають природу, дух і наслідки засвоєних явищ і беруть їх з середини, в їх культурному естві» [2, 573].

Дискусія, започаткована Хвильовим, викликала величезний резонанс. Михайло Доленго цитував оцінку Михайла Могилянського, висловлену під час знаменитого київського диспуту в травні 1925 року: «Вражіння від статті Хвильового подібне до того, ніби в кімнаті, де було душно, відчинили вікна, і легені відчували раптом свіже повітря» і додавав: «віє свіжим молодим вітром, вітром дискусії» [1, 19]. Схоже оцінив ситуацію Зеров у статті «Євразійський ренесанс і пошехонські сосни»: «Крик серед півночі в якімсь глухій околі», – я не знаю слів, які б краще характеризували нашу літературну суперечку цього року, а власне – листи Хвильового, що дали їй привід». І висновки Зерова щодо перспектив розвитку новітньої вітчизняної літератури виважені й логічні. Йому йдеться про необхідність «засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства», «в'яснення нашої української традиції і переоцінку нашого літературного надбання», про «мистецьку вибагливість, підвищення технічних вимог до початкуючих письменників» [3, 70]. Неокласики

здійснюють велику програму модернізації і «європеїзації» вітчизняної культури. Вони перекладають як античну класику, так і твори найвидатніших представників інших художніх течій і шкіл. І перекладацтво, й видання українських класиків, здійснені з академічною повнотою й ретельністю, – все це сприяло також збагаченню літературної мови, виробленню нових, розмаїтіших і гнучкіших, параметрів її побутування, розширенню сфер вживання. У статтях і виступах, які з'явилися під час літературної дискусії, ні Зеров, ні Рильський, ні Могилянський, ні інші представники цього кола (на відміну від своїх опонентів – псевдомарксистів) не відкидають інших моделей художнього розвитку, не заперечують набутків авангардистів чи символістів. Більше того, саме Миколі Зерову належать чи не найкращі, найпроникливіші статті про творчість, наприклад, Павла Тичини, Василя Еллана, Володимира Сосюри. Тобто вони демонструють широту й виробленість смаку, толерантність і зваженість. Проти чого виступають неокласики у ході дискусії – так це проти неучтва, неосвіченості, літературної халтури й верхоглядства.

Але чим далі власне мистецькі проблеми займають у журнальних боях все менше місця, дискусія стає власне політичною. Лунають політичні звинувачення. На початковому етапі, після появи перших памфлетів Хвильового, йому відповідали такі письменники – опонентом був насамперед лідер спілки селянських письменників «Плуг» Сергій Пилипенко. Він відкидав концепції елітарної, формально вишуканої літератури і продовжував відстоювати засади масовізму, мистецтва, твореного робітниками й селянами. Ця література в трактуванні як плужан, так і вуспівців (угруповання ВУСПП об'єднало тих «пролетарських» письменників, котрі особливо охоче намагалися обслуговувати ідеологічні потреби радянської влади) бачилася функцією політичних потреб, ілюстрацією актуальних гасел і закликів. Вона мала обслуговувати якісь важливіші, ніж власне мистецькі, потреби. Натомість модерністи послідовно відстоювали самодостатність художнього слова, верховенство мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доленго М. Рецензія на «Камо грядеши» М. Хвильового // Червоний шлях. – 1925. – № 9. – С. 18-21.
2. Зеров М. Європа-Просвіта-Освіта-Лікнеп // М. Зеров. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 601 с.
3. Зеров М. Євразійський ренесанс і пошехонські сосни // Життя і революція. – 1925. – № 11. – С. 67-75.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Основи, 2002. – 664 с.
5. Хвильовий М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 925 с.
6. Хвильовий М. Лист до Миколи Зерова // М. Хвильовий. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 840-881.

Romaniuk L.M. The chronicle of tragic discussion (the literary discussion in Ukraine in 1925-1928)

Abstract. The twenties of the twentieth century, the age of mature Ukrainian modernism, are notable for its particularly active artistic self-reflection, attention to the matters of form, the development of new styles and trends, methodologies of literary studies etc. At that time the strong arguments have been focused on the problem art / ideology, the slogan of self-sufficiency of art and creativity was contrasted to the appeals to put aesthetics and literature at the service of the political issues of the day. This confrontation was clearly revealed during the literary discussion of the 1925-1928. Despite of the ending the discussion by applying political pressure, censorial pressure and persecution, in the twenties some authoritative and interesting schools and trends of literary studies and criticism were determined. Ukrainian literary studies and criticism developed very rapidly. At the same time, the tension struggle between different literary organizations and groups has increased. This had caused and intensified the acuity of the famous literary discussion. It was an attempt to modernize Ukrainian literature and culture. By that time the main programs and points of view of the members of the literary process had been determined. The main representatives of modernism were the so called «neoclassicists» and «vapilityany» who didn't admit mass character and ideological ideas in literature. The avant-gardists occupied a special position against modernism and populism, the futurists denied any connection with traditions and tried to start the history of the literature from the new page. Hartivtsi represented the mass character and determined that the main task of art was to serve the ruling regime. The discussion was started by Mykola Khvylovy, who published the pamphlet «Satan in a barrel», or on graphomaniacs, speculators and other Prosvita-types» in the newspaper «Culture and Life» on the April 30, 1925. The author determined the main problems of the literary development of that time. Lots of writers, critics, political and government leaders joined the discussion. It was about whether the Ukrainian culture can get rid of its colonial / postcolonial status and become a modern culture of the modern nation.

Keywords: literary studies, criticism, discussion, modernism, style, pamphlet.

Романюк Л.Н. Хроника трагической дискуссии (Литературная дискуссия в Украине 1925-1928 годов)

Аннотация. Двадцатые годы XX века, период зрелого украинского модернизма, который отличается особенно активной художественной саморефлексацией, вниманием к вопросам формы, развития новых стилей и направлений, методологии литературоведческого исследования и т. п. Именно тогда происходили острые споры вокруг коллизии искусство/идеология, лозунгу самодостаточности искусства и творчества противопоставлялись призывы поставить эстетику, литературу на службу политической злобе дня. Это противоборство отчетливо проявилось в ходе литературной дискуссии 1925–1928 гг. Несмотря на то, что дискуссия была прекращена под политическим давлением, несмотря на цензурные притеснения, именно в двадцатые годы наметились некоторые авторитетные и интересные школы и направления литературоведения и критики. Украинское литературоведение и критика развивались довольно динамично, вместе с тем возрастало напряжение борьбы разных литературных организаций и групп. Именно это стало причиной и усилило остроту знаменитой литературной дискуссии. Речь шла о попытке модернизации украинской литературы, культуры. В это время определились основные программы и точки зрения участников литературного процесса. Глашатаями модернизма выступали неоклассики и ваплитяне, которые не признавали массовость и заидеологизированность в литературе. Авангардисты занимали особенную, анти-модернистскую, антинародническую позицию, футуристы отрицали любую связь с традицией и пытались начать историю литературы с чистой новой страницы. Вместо того гартовцы репрезентировали массовость, сводили задачи искусства к обслуживанию правящего режима. Начало дискуссии положил Николай Хвильовый, опубликовав 30 апреля 1925 года в газете «Культура и быт» памфлет «О сатане в бочке» или о графоманах, спекулянтах и иных «просветителях». Автор определил самые острые проблемы литературного развития того времени. К дискуссии примкнули писатели, критики, партийные и государственные деятели. Речь шла о том, сможет ли украинская культура избавиться от своего колониального/постколониального статуса, удастся ли ей стать современной культурой современной нации.

Ключевые слова: литературоведение, критика, дискуссия, модернизм, стиль, памфлет.

Філатова О.С.¹

Українська романістика 1920-х рр.:
тематичний діапазон і жанрово-стильові модифікації

¹ Філатова Оксана Степанівна, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури і методики навчання, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Анотація. У жорстких умовах нормативності й регламентації творчі потужності українських письменників поступово згасають. Упровадження методу соцреалізму призводить до обмеження творчої свободи, звуження тематичного діапазону, нівеляції індивідуалізму, суб'єктивного начала тощо. Романістика ранньої радянської доби будується на ідеологічних засадах, що виразно простежуються як у художній літературі, так і в соціокультурному дискурсі загалом. Були серед літературних спроб того часу і справжні творчі знахідки, але існували й такі, що не витримали іспиту часом, відійшли в минуле, не залишивши помітного сліду в історії української літератури ХХ ст.

Ключові слова: романістика, українська література, жанрово-стильові модифікації

Політичні катаклізми, стрімкі темпи технічного прогресу, соціокультурні зміни в Україні початку ХХ століття – усе це потребувало свого осмислення, і все знаходило своє відображення у вимірі художньої реальності. Атмосфера “суміші ідеології, суспільного тиску й одухотвореності” (К. Кларк) актуалізувала в українській літературі 20-х років ХХ століття інтенсивні пошуки нових художніх форм, принципів сприйняття, світоглядно-естетичних орієнтирів. Національне письменство, прагнучи оновити поетику художнього твору, сміливо вдається до переосмислення здобутків попередніх культурно-стильових систем, засвоєння європейських моделей творення, відомих мотивів та оповідних структур.

Український роман як цілісне художнє явище, в основі якого закладені потенціальні можливості для відтворення всіх граней складної і неоднозначної дійсності, в перше пореволюційне десятиліття стає продуктивним жанром. Розширюється тематичний діапазон романістики, оновлюються зображально-виражальні засоби, удосконалюються способи образотворення; у літературу впроваджуються нові жанрові модифікації, посилюється тенденція до складного поєднання, взаємопроникнення і накладання літературних форм на жанрові моделі інших суміжних мистецтв тощо. Демонструючи традиційний і новаторсько-експериментальний струмені, в українській літературі з'являється екзистенціальний, інтелектуальний, психологічний, соціально-історичний, пригодницько-авантюрний, сатиричний, фантастичний та утопічний роман. Чи не кожен текст стає неповторним поєднанням декількох жанрових різновидів.

У жорстких умовах нормативності й регламентації творчі потужності українських письменників поступово згасають. Упровадження методу соцреалізму призводить до обмеження творчої свободи, звуження тематичного діапазону, нівеляції індивідуалізму, суб'єктивного начала тощо.

Романістика ранньої радянської доби будується на ідеологічних засадах, що виразно простежуються як у художній літературі, так і в соціокультурному дискурсі загалом. Були серед літературних спроб того часу і справжні творчі знахідки, але існували й такі, що не витримали іспиту часом, відійшли в минуле, не залишивши помітного сліду в історії української літератури ХХ ст.

Напружена суспільно-психологічна атмосфера потребувала великих епічних полотен, масштабного романного мислення. Попри песимістичні зауваги тогочасних критиків про кризу української прози, ніби неспроможної до створення великих жанрових форм (мовляв: “Поезії є, а от прози та й нема! Правда, є Хвильовий. Але одна ластівка не утворить весни. Є молоді автори, але вони, як звичайно, ще “не опанували форми” [3, 121]), з середини 20-х років настає доба “романоманії” (С. Пилипенко), виразно простежується “тяжіння молоді української прози до великих повістярських форм” [3, 142], яке виявиться у жанрі “нового революційного роману”, вже започаткованого такими творами, як “Американці”, “Останній Ейджевуд” О. Досвітнього, “Реванш” Петра Панча (останній лише умовно можна назвати повноцінним романом, оскільки обсяг тексту складає близько 10 аркушів. – О.Ф.). У періодичних виданнях часто друкуються розділи чи уривки окремих романів (1925 року – два розділи із роману М. Йогансена “Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших”, уривки з роману М. Рильського “Веселі брати”; у 1926 році – незавершений роман В. Чердиченко “За плугом”, перша частина роману М. Хвильового “Вальдшнепи” та ін.), які в завершеному вигляді так і не з'явилися. До того ж 1928 року з'явилися повісті, що за обсягом свого змісту не поступалися роману: “Смерть” Б. Антоненка-Давидовича, “Голубі ешелони” П. Панча, “Вуркагани” І Микитенка та ін. У цілому,

якщо вдатися до статистики, що свідчить про кількісний склад романного епосу, то вона справді вражає: якщо в 1927 році в Україні окремими виданнями вийшло трохи більше п'яти романів, у 1928 році їх нараховувалося вже 10, 1929 року – 13, то 1929 – більше 20-ти (!).

Відтак, роман як цілісне художнє явище, в основі якого закладені потенціальні можливості для відтворення всіх граней складної і неоднозначної дійсності, стає продуктивним жанром. Розширюється тематичний діапазон романістики, оновлюються зображально-виражальні засоби, удосконалюються способи образотворення; у літературу впроваджуються нові жанрові романістичні модифікації, посилюється тенденція до складного поєднання, взаємопроникнення і накладання літературних форм на жанрові моделі суміжних мистецтв тощо. Демонструючи традиційний та експериментальний струмені, в українській літературі з'являється психологічний, соціально-історичний, пригодницько-авантюрний, екзистенціальний, інтелектуальний, сатиричний, фантастичний роман. Чи не кожен текст стає неповторним поєднанням декількох жанрових різновидів.

Без перебільшення можна стверджувати, що у своєму прагненні до оновлення романна проза проходила під знаком експерименту, причому головна роль у цьому процесі, безперечно, належить футуристам. Художньою спробою верифікації теоретичних постулатів футуризму, а саме: пародійного руйнування класичної форми (з різним ступенем модальності) – стали надруковані майже в один період незакінчений роман Андрія Чужого “Ведмідь полює за сонцем” (1927–1928), “екранізований” роман Л. Скрипника “Інтелігент” (1929), “роман нової конструкції” Г. Коляди “Арсенал сил” (1929), роман Г. Шкурупія “Двері в день” (1929), “деструктивний роман” Д. Бузька “Голяндія” (1930) та ін. Так, скажімо, Г. Коляда в “Арсеналі сил”, втілюючи програму ревізії класичного прозового канону, пропонує ряд “деструктивних” новацій на різних рівнях художньої системи твору: структурно-стилістичному, художньо-образному, поетики. Ідея авторського задуму входить у текст не абстрактною темою, а розрізненням і гетерогенним матеріалом, де зображення превалює над вираженням, синтезуються епічне й ліричне начала, використовуються образно-зорові, графічні, звукові елементи, іронічна стилізація фольклорних жанрів.

Унікальним результатом футуристичної установки на руйнування класичної форми роману можна назвати роман Андрія Чужого “Ведмідь полює за сонцем”, зміст якого складають двадцять коротких розділів зі специфічними назвами на кшталт: “Творчість від 13 до 17 місяців,

від беки до олівця”, “Ти хочеш викрити людину на 100%”, “Я оволодів трьома молодшими пальцями лівої руки Москви”. Художній структурі роману притаманні фрагментарний сюжет, штучність композиції, акцент на містифікації, смислові й стилістичні нісенітниці. З іншого боку, у тексті використано специфічну технологію письма й друку: різні за довжиною рядки, “непідігнані” поля, зцентрованість фрази, безладне використання наукових формул, символів та знаків пунктуації, варіювання шрифту тощо.

Л. Скрипник (під псевдонімом Левон Лайн) вперше в українській літературі пропонує модель конструкції “екранізованого... програмового роману”. У романі “Інтелігент” звертають на себе увагу численні експерименти, реалізовані в різних координатах художнього тексту: сюжетно-композиційному, образному, хронотопу, нарації. Автор активно послуговується невербальними “елементами кіномови” (Ю. Лотман): музичним супроводом тексту, кеглево-шрифтовим виділенням текстових фрагментів (роздуми / коментарі автора “пошепки” чи так званий “закадровий голос” – дрібним шрифтом (петитом), власне текст кіносценарію – варіювання різних шрифтів і кеглів, курсив), графічною сегментацією (виокремленням частин роману), написами латинськими літерами, різноманітними оголошеннями, таблицями, зразками документів тощо. У тексті відсутні діалоги й монологи, зміст реплік розкривається за допомогою написів та авторських коментарів. Антидіалогічність буття персонажів сповна компенсується через відтворення жестикуляції, зображення постави, що корелюють із відповідною мімікою, виразом обличчя.

Осмилення метафізики нової соціокультурної реальності, зміни поведінкових моделей у стосунках між протилежними статями, зокрема метаморфози в сексуальній сфері, сублімувалися в еротичну проблематику українського роману 20-х років ХХ століття (“Чорне озеро” В. Гжицького, “Недуга” Є. Плужника, “Місто”, “Невеличка драма” В. Підмогильного, “Дівчина з ведмедиком”, “Романи Куліша”, “Аліна і Костомаров” В. Петрова-Домонтовича та ін). Замість народницького стереотипу щодо усталених ціннісно-нормативних уявлень про сутність спів-буття чоловіка й жінки (вірність / зрада, кохання / ненависть, обожнення / розчарування) “захований” модернізм 20-х пропонував любовний дискурс дещо іншого роду. Любов цікавила його як складний феномен людського життя, філософія почуття, а також сексуальність у значно глибшому сенсі й відвертішому змалюванні, ніж це будь-коли траплялося в українській прозі” [7, 224].

Фройдівська концепція кохання проектується в способі мислення та поведінковій стратегії го-

ловних героїв роману “Місто” (1928) й “Невеличка драма” (1930) В. Підмогильного. Ерос для Юрія Славенка з “Невеличкої драми”, так само, як і для Степана Радченка з роману “Місто”, є не вищим рівнем реалізації любові чоловіка до жінки як симбіозу тілесного й духовного буття, а генерована енергетичною стихією неприборканих бажань і “сліпою пристрастю” (Платон) фізична близькість.

Інтерпретація кохання на рівні “інстинкту статевої потреби” (З. Фройд) артикулюється О. Досвітнім у романі “Нас було троє” (1929). Осмислення сили Еросу у стосунках між чоловіком і жінкою ведеться в чітко визначеній автором системі філософських та ідейно-світоглядних координат. Герой роману (Люсько) серед виру революційних потрясінь, змагаючись за перемогу світової революції, крім “загально-колективного задоволення”, виокремлює “святочний світ” “швидкокрилого Еросу” й констатує його акумулятивну роль у процесі народної боротьби.

У “Чорному озері” В. Гжицького авторські рефлексії народження симпатії, еротичного спалаху, бурхливого кохання вчительки-алтайки Тетяни Токпак до московського художника Олексія Ломова оприявнюють аналогічний до верифікованого у “Робітніх силах” М. Івченка варіант спів-буття двох сфер: активного чоловічого, де превалює раціональне, аналітичне начало, і жіночого – з акцентом на сентиментальності, чуттєвості, схильності до інтуїтивного (ірраціонального) осягнення дійсності. По суті додамо, що з кінця 20-х років любовний дискурс в українській прозі виразно корелює з метафорикою соціалістичної реальності, що санкціонує право революційного класу втручатися в інтимну сферу людини та регламентує її сексуальне життя. Позаяк в новій ієрархії цінностей кохання набуває модальності рудимента, зрозуміло, любовні мотиви відходять на периферію. Якщо ж кохання й потрапляє до сюжетного простору роману, то осмислення колізій між почуттями та стосунками персонажів відбувається в контексті відображення соціальної проблематики. Еротичні імпульси, стихійна нерациональність індивідуального кохання підпорядковуються новим соціальним рефлексам – демонстративності аскези, утвердженню “колективізму”, ідейності, конкретиці будівництва “нового світу”.

У літературному процесі 20-х років помітно виокремлюється тенденція до інтелектуалізації української романістики. За аналізом світоглядних опозицій філософського та морально-етичного плану, іноді закамуюваних любовним, “виробничим” або сімейно-побутовим конфліктом, простежується зосередженість на екзистенціальних проблемах людського існування, виражених через

протистояння героїв. У художніх текстах В. Підмогильного, В. Домонтовича, Є. Плужника, М. Могилянського та ін. розкриваються глибинні шари людської психіки, осмислюються такі модули людського існування, як абсурдність буття, самотність, відчуження, внутрішня свобода, невроз, нудьга, туга, самогубство; моделюється пошукова ситуація вибору між матеріальним і духовним, раціональним та ірраціональним.

Скажімо, романи В. Домонтовича позначені постійними протиріччями, прихованою полемікою, інтелектуальною провокативністю. Письменник відходить від усталених канонів традиційної романістики, сміливо ламає літературні штампи, протиставляє старим трафаретам власну модель роману. Порушуючи проблеми світоглядної кризи, історичних катаклізмів, апробує нові теми, мотиви, експериментує на рівні сюжету й характеротворення. Романи В. Домонтовича “Дівчина з ведмедиком” (1928), “Доктор Серафікус” (написаний в 1928–1929 рр., виданий 1947 року) – це тексти “з подвійним дном. Сюжет цікавить його не сам по собі, а як засіб для розгортання певної філософської колізії. Парадоксальне зближення контрастних понять і оцінок, гра з офіційними ідеологічними, культурними, жанровими, стильовими й мовними канонами витворює у тексті складне плетиво мотивів, відсилок, перегуків, інтелектуальних загадок для підготовленого читача” [1, 17]. Загалом, оприявлений у творах В. Домонтовича етичний релятивізм, епістемологічна непевність, змістове кодування обсервують природу людини в складному, випробувальному часі, віддзеркалюють культурний, історичний, соціальний зріз епохи.

Проблема радикальної переоцінки моральних норм, вперше проголошена у вимірі Винниченкової ідеї “чесності з собою”, набула втілення в романах М. Могилянського “Честь” і Г. Брасюка “Донна Анна”. У тексті Г. Брасюка конфлікт відображає, на перший погляд, варіант тривіального “любовного” трикутника, склад якого варіюється задля апробації на “життєздатність” морально-етичного імперативу “чесності”. Автор намагається абстрагуватися від ініційованих владою політичних та соціальних пертурбацій і в той же час фокусує увагу на індивідуальних переживаннях, міжособистісних стосунках персонажів, природні топоси, побут. Характерною є авторська репрезентація структури тогочасного соціуму, основний склад якої представляють не герої з “правильною” класовою психологією (пролетаріат і селянство), а представники технічної інтелігенції та театральної богемі, абсолютно аполітичні, ідейно незаангажовані, зосереджені на дрібних, порівняно з глобальними, революційними, проблемах особистого характеру.

Якщо в романі Г. Брасюка ідея “чесності з собою” отримала прямолінійну інтерпретацію, наближену більшою мірою до філософії “пасивного нігілізму Ніцше” (Ж. Граньє) як регресу духовної потужності людини, то в “патетично-іронічному романі” “Честь” М. Могилянського “із розпруджувальної перетворилася на максималістськи обмежувальну, здатну призвести людину до самогубства” [9, 171]. Імператив “чесності з собою” та іншими, сформувавши систему принципів і цінностей головного героя роману М. Могилянського, певною мірою визначив екзистенціальний смисл його буття. Простуючи “своїм шляхом серед людської пустелі – завжди на людях і завжди один, самотній без відчуття тягара самотності” [6, 112], не визнаючи компромісів, “добре знайомий широкому загалу незнайомець” знаходиться в перманентному стані екзистенціальної самотності, яка продукує відчуження героя, відчуття “повної байдужості”, “порожності серед повноти” та “їдкого нуду”, врешті – передчуття власної конечності. Втрата чіткого свідомого орієнтиру щодо перспективи власної “діяльності без честі”, деномінація принципу “чесності”, зрештою, десакралізація життя, стали причиною самогубства професора-максималіста.

У сфері політичної реальності 20-х років “велика” епічна проза “без фальшивої скромності й без невдалого страху продирається до людини, її душі й тіла” [8, 369] та демонструє конкретні результати індивідуально-авторської рефлексії внутрішнього конфлікту роздвоєної особистості. Скажімо, психопатичний дискурс “шизофренії навколишнього життя” (С. Павличко) визначає саморефлексії М. Хвильового як особистості й письменника та спрямовує вектор літературно-творчих детермінант у його прозі, зокрема в романі “Вальдшнепи”. Проблема роздвоєння свідомості персонажа на *ego* і *alter ego* осмислюється в романі Є. Плужника “Недуга”. Якщо одна частина внутрішнього “я” ототожнюється з іпостасю Івана Орловця, свідомого партійця, відповідального керівника радянського підприємства, то інша представляє *alter ego* героя або ірраціональну іпостась двійника. Динаміка взаємовідносин між *ego* і *alter ego* героя підтверджує ступінь його душевного розладу, ідентифікованого автором “тяжкою, неприємною недугою життя” (у Хвильового – “хвороба”), що остаточно “спустошує” Орловця, призводить до “втомлення”, втрати сил (хоча про остаточний колапс ідентичності наразі не йдеться. – О. Ф.).

“Мотив двійництва як своєрідної психологічної гри” [2, 68] наголошено й у характеристиці героїв романізованих біографій В. Домонтовича “Аліна і Костомаров” і “Романи Куліша” – лідерів Кирило-Мефодіївського братства Миколи Костомарова та

Пантелеймона Куліша. Основному завданню – створенню художньо переконливого психологічного портрета М. Костомарова підкорений сюжет романізованої біографії “Аліна і Костомаров” (твір надруковано 1929 року під назвою “Роман Костомарова”). Письменник аналітично досліджує душевні антиномії в характері героя, потаємні прагнення, внутрішню боротьбу, зумовлену розбіжністю між романтичними ідеалами та реальністю. Конструюючи психологічний тип, він свідомо акцентує на контрастах і невідповідностях його характеру, які й визначають формулу Костомарівської “двоїстості”.

Чотири розділи “Романів Куліша” (1930) – це чотири історії стосунків Пантелеймона Куліша з жінками, різними за характером, життєвим досвідом, темпераментом, станом душі. Це спроба героя компенсувати раціоналістичну однобічність життя інтимними пригодами. З подробиць і перипетій любовного роману чітко окреслюється психологічна схема характеру Куліша, “романтика й егоцентриста”, людини, роздвоєної суперечностями, вимушеної жити в умовах протистояння між внутрішньою приголомшеною пристрастю та зовнішнім образом.

Загалом, у художній інтерпретації автора обидва герої, романтики за переконанням, творчістю, способом мислення, інтимними почуттями, уособлюють духовне роздвоєння, “двопланову двоїстість” або “удвозначення поглядів”. Причини драматичної долі української генерації, яка прагнула пробудити в народі національну свідомість, уважає автор, слід шукати в романтичному ідеалові, що став інтелектуальним підґрунтям доби. Тому в повістях поруч із любовними драмами героїв письменник так багато уваги приділяє філософії романтизму (тобто романтизму як типові світовідчуття й світосприйняття), яка й породила утопічну ідею.

Невід’ємною складовою проблемно-тематичної парадигми української романістики 20-х років залишалася не тільки аналітичне осмислення свого часу, тодішньої людини, але й пошуки перспективних шляхів національного розвитку (“Вальдшнепи” М. Хвильового, “Робітні сили” М. Івченка, “Честь” М. Могилянського, “Чорне озеро” В. Гжицького, “Місто”, “Невеличка драма”). Скажімо, в романі М. Івченка “Робітні сили” перспективу майбутнього нації головний герой роману вбачає в діяльності генерації інтелектуальних особистостей, “робітніх сил”, які конструюватимуть стратегію практики самоствердження не на емоційно-чуттєвій, а на раціонально-логічній основі розумових операцій і твердого розрахунку. У романі О. Слісаренка “Чорний ангел” представлено кілька варіантів, ймовірніше – утопічних проєктів,

подолання хаосу в атмосфері тотальної деструкції, в утопічних спробах утвердження соціальних ідеалів. Між тим пошук гармонії між людиною і соціумом у романі “Чорний ангел” детермінований авторською концепцією світорозуміння, у якій не було місця фанатичній одержимості будь-якого гатунку, в тому числі й комуністичній. Слісаренкові передбачення фактично розкрили неблаганний характер механізму геноциду власного народу комуністичними “фанатиками і свідомими шахраями”, які на початковому етапі прикривалися гаслами побудови безкласового суспільства.

До речі, кількома роками раніше М. Хвильовий у романі “Вальдшнепи” вустами “московки” Аглаї вперше констатував загрозливі симптоми процесу знищення національної ідеї в Україні та формування механізму перетворення “партії... на звичайного собі “собірателя землі руської” [15, с. 262], проводячи тим самим чітку паралель з колонізаторською політикою царської Росії. Продовжив творчий діалог із М. Хвильовим та В. Слісаренком у “Чорному озері” В. Гжицький, осмислюючи проблему великодержавництва й великоруського шовінізму, “тричі шкідливішого”, від постульованого націоналізму [4: № 7, 203]. У “Чорному озері” авторські акценти щодо національної політики, русифікації й асиміляції “малих” народів, російського міщанства як духовного спадкоємця колишніх колонізаторів, тиражування подвійних стандартів поведінки комуністів тощо розставлені досить прямолінійно й переконливо. Більше того, в численних діалогах виразно прочитуються українські аналогії. Тут варто процитувати без коментарів окремі (показові) висловлювання: “...треба було ще довше триматись, а не кидати зброю за одну обіцянку автономії” [4: № 7, 193]; “...ви виссали з України стільки, що Дніпрелестан, допускаю навіть, що за ваші гроші, ніщо, в порівнянні з тим, що ви забрали” [4: № 7, 222]; “Усі єдиним духом дишуть ...І прості перекупки, і інтелігенти, і деякі комуністи. “Єдина неділіма” – ось квінтесенція всіх думок і бажань їхніх... Вони всюди хочуть бути вдома. Як же вони б могли відмовитись від Кавказу, від Криму, від Алтаю? Хто посмів би сказати, що Крим, Кавказ, Алтай не їхні? Їхні споконвічні! – І тут же “право нації на самовизначення, аж до відділення” [4: № 8, 309].

Українська романістика другої половини 20-х років репрезентує значний корпус текстів, у яких предметом художнього аналізу є українське село на тлі радикальних історичних та соціально-політичних трансформацій. Колізії романів “Чорний ангел” (1929) О. Слісаренка, “Голяндія” (1929) Д. Бузька, “Мухи” (1929) П. Нечая, Я. Качури “Оль-

га” (1931) відтворюють динаміку соціокультурних зрушень, пов’язаних з утворенням і функціонуванням перших колективних господарств та методами їхньої діяльності на землі. Прикметно, у художніх моделях комунівського буття, темпорально локалізованих 1925-1929 роками, виявляється парадоксальне поєднання протилежних модусів. З одного боку, у романах домінує позитивний пафос реалізації віковичного прагнення селян до землі і волі. З іншого – наголошується на неефективній і низькій якості господарювання незаможників на “спільній” землі, психологічному несприйнятті комунізації / колективізації, протистоянні між комунарами і селянами – власниками індивідуальних господарств. З-поміж романів про становлення радянської влади на селі прикметно виокремлюється роман А. Головка “Бур’ян”, що за одностайним вердиктом радянської критики, найоптимальніше відобразив процес “боротьби з класово-ворожими силами”. В авторській інтерпретації перемога справжнього комуніста Мотузки над куркулями та звироднілою партноменклатурою утверджує не тільки закономірність установлення на селі нового соціального устрою, але символізує перспективність запровадження колективних форм господарювання на чолі з політично грамотними й загартованими комуністами.

Актуальною для українського роману 20-х рр. є тема міжнародного революційного руху та світової революції. Центральне місце вона посіла в творчості О. Досвітнього, який безпосередньо брав активну участь у робітничому європейському та американському русі (“Нас було троє”, 1929); притаманна роману Ю. Смолича “Останній Ейджевуд” (1926). До панорамного зображення екзотичних для українського читача Америки, екваторіальної Африки звертається М. Йогансен у романі “Пригоди Мак-Лейстера, Гаррі Руперта та інших” (1925), Індії, Кореї, Китаю, Філіппін, Японії – О. Досвітній у романах “Американці” (1925), “Хто?” (1927). “Голландський” слід рефреном проходить у романі Д. Бузька “Голяндія”: розповідь діда-мрійника про далеку чарівну країну з високим рівнем життя породжує серед українських бідняків мрію про щасливе життя української комуні у прийдешньому.

Тема західного світу, точніше німецької ментальності, потужно представлена в романі О. Слісаренка “Зламаний гвинт”, картини німецького світу проектується на українські реалії й перспективи в романах “Честь” М. Могилянського, “Робітні сили” М. Івченка. “Історичним сваркам” нації, що “не вміє опановувати своїх переживань” [5, 786] письменники вустами персонажів пропонують “зразово налагоджений німецький досвід”, зокрема – “дисципліну праці”, “відчуття людської гідності й честі”; принцип “моя політика – це моя праця” [6, 122]; практику “зберігати навіть сумні свідчення

минулого, а головне не дозволяти розбещеного руйнування всього, що... не подобається” [6, 128].

Отже, політичні катаклізми, соціокультурні зміни в Україні початку XX століття, стрімкі темпи технічного прогресу – усе це потребувало свого осмислення, і все знаходило своє відображення у вимірі художньої реальності. Атмосфера “суміші ідеології, суспільного тиску й одухотвореності” (К. Кларк) актуалізувала в українській літературі 20-х років XX століття інтенсивні пошуки нових художніх форм, принципів сприйняття, світоглядно-естетичних орієнтирів. Українське письменство, прагнучи оновити поетику художнього твору,

сміливо вдається до переосмислення здобутків попередніх культурно-стильових систем, засвоєння європейських моделей творення, відомих мотивів та оповідних структур. Не віддаючи переваги якійсь одній стильовій ознаці, митці культивують розмаїття індивідуальних стилів: імпресіонізм, символізм, неоромантизм, неореалізм, експресіонізм, футуризм. У жорстких умовах нормативності й регламентації творчі потужності українських письменників поступово згасають, впровадження методу соцреалізму призводить до обмеження творчої свободи, звуження тематичного діапазону, нівелізації індивідуалізму, суб’єктивного начала тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеева В. Мовні ігри В. Домонтовича // Домонтович В. Дівчина з ведмедиком: Роман. Болотня Лукроза: Оповідання та нариси. – К.: Критика, 2000. – С. 3-20.
2. Агеева В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
3. Білецький О.І. Про прозу взагалі і нашу прозу 1925 року // Червоний шлях. – 1926. – №2. – С. 121-130; №3. – С. 133-164.
4. Гжицький В. Чорне озеро (Кара-Кол): [роман] // Літературний ярмарок. – 1929. – №7. – С. 137-272; №8. – С. 133-318.
5. Івченко М. Робітні сили: новели, оповідання, повісті, роман. – К.: Дніпро, 1990. – 823 с.
6. Могилянський М. Чесць: Роман патетично-іронічний // Вітчизна. – 1990. – №1. – С. 92-147.
7. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
8. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2-х кн. – К.: ВД “Києво-Могилянська академія”, 2008. – Кн. II: Літературознавство. – 2008. – 1152 с.
9. Шумило Н. Під знаком національної самотності. Українська художня проза і літературна критика кінця XIX – поч. XX ст. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.

Filatova O.S. Ukrainian romance philology of the twenties: thematic diapason and genre-stylistic modifications

Abstract. Political cataclysms, rapid rate of technological progress, social and cultural changes in Ukraine at the beginning of the XXth century required new comprehension reflected in dimension of artistic reality. Atmosphere of “ideological mixture, social pressure, and spirituality” (K. Klark) updates intensive researches of new art forms, principles of perception, ideological, and aesthetic guides in Ukrainian literature of the twenties of the XXth century. National writing, striving renewal of poetics artwork, refers courageously to redefining achievements of previous cultural and stylistic systems, adopting European creation models, famous motives, and narrative structures. Ukrainian novel as holistic artistic phenomenon, based on potential opportunities for playing all facets of a complex and ambiguous reality, becomes productive genre in the first post-revolutionary decade. This process is characterized by expanding the range of themed romance philology, updated figurative-expressive means, and improved methods of image. The literature introduces new genre modifications. The trends growth towards complex combination of interpenetration and overlapping forms of literary genre to model other related arts and more. Demonstrating traditional and innovative and experimental streams, existential, intellectual, psychological, social, historical, adventurous, satirical, fantastical, and utopian novels appear in Ukrainian literature. And every text is a unique blend of several varieties of genre. In the harsh conditions of normativity and regulation, creative power of Ukrainian writers gradually fades. Implementation of the method of socialist realism leads to restriction of creative freedom, narrowing the thematic range, leveling individualism, subjective principles and etc. Romance philology of early Soviet era was based on ideological principles that clearly traced in the literature and in social and cultural discourse in general. Among the literary attempts at that time there were real creative findings, but they did not stand the test of time, became the things of the past, leaving no visible trace in the history of Ukrainian literature of the twentieth century.

Keywords: novel, thematic range, genre-stylistic modification, tradition, experiment.

Филатова О.С. Украинская романистика 1920-х гг.: тематический диапазон и жанрово-стилистические модификации

Аннотация. Политические катаклизмы, стремительные темпы технического прогресса, социокультурные изменения в Украине начала XX века – все это нуждалось в осмыслении, и все находило свое отражение в измерении художественной реальности. Атмосфера “смеси идеологии, общественного давления и одухотворенности” (К. Кларк) актуализировала в украинской литературе 20-х годов XX века интенсивные поиски новых художественных форм, принципов восприятия, мировоззренческо-эстетических ориентиров. Национальные писатели, стремясь обновить поэтику художественного произведения, смело прибегают к переосмыслению достижений предыдущих культурно-стилевых систем, усвоению европейских моделей творчества, традиционных мотивов и повествовательных структур. Украинский роман как целостное художественное явление, в основе которого заложены потенциальные возможности для воссоздания

сложной и неоднозначной действительности, в первое послереволюционное десятилетие становится одним из наиболее востребованных жанров. Расширяется тематический диапазон романистики, обновляются изобразительно-выразительные средства, совершенствуются способы создания образов; в литературу внедряются новые жанровые модификации, усиливается тенденция к сложному сочетанию, взаимопроникновению, слиянию литературных форм с жанровыми моделями смежных искусств и т. п. Демонстрируя традиционное и экспериментальное направления, в украинской литературе появляется экзистенциальный, интеллектуальный, психологический, социально-исторический, приключенческо-авантюрный, сатирический, фантастический и утопический роман. Едва ли не каждый текст становится неповторимым сочетанием нескольких жанровых разновидностей. В жестких условиях нормативности и регламентации творческий потенциал украинских писателей постепенно угасает. Внедрение метода соцреализма приводит к ограничению творческой свободы, сужения тематического диапазона, нивелирования индивидуализма, субъективного начала и тому подобное. Романистика раннего советского периода строится на идеологических принципах, которые выразительно прослеживаются как в художественной литературе, так и в социокультурном дискурсе в целом. Были среди литературных попыток того времени и настоящие творческие находки, но существовали и такие, которые не выдержали экзамена временем, ушли в прошлое, не оставив заметного следа в истории украинской литературы XX ст.

Ключевые слова: роман, тематический диапазон, жанрово-стилистические модификации, традиция, эксперимент.

Content

Kozlova T. The role of direct phonemic iconicity in form and meaning diversification of Proto-Indo-European onomatopoeic etymons and their reflexes	7
Pasynok V. Evaluation as a Component of an Utterance	11
Polshchykova O. Systematic of telecommunications terminology	14
Ismayilova E. Structural and semantic characteristics of English allusive anthroponyms	18
Tykha U. Intertextual collage in postmodern texts: linguostylistic perspective.....	22
Prysyazhnyuk O.Y. Tempo as one of the regional variation criteria.....	24
Yefymchuk H. O. The Structure of Linguocultural Concept ARROGANCE in English	28
Prihodko A.I. Illocutive Typology of Evaluatory Utterances.....	32
Baidak I.S. Ironical periphrasis in the political discourse of American media	37
Ivasyuta O.B. Verbal Representation of Chinese Symbols in the Trilogy“ <i>The House of Earth</i> ” by Pearl Buck	41
Kuzyk O. Stages of linguistic analysis underlying the study of aggressive communicative- pragmatic intentions in the English-language political discourse of mass-media	45
Yarema O.B. Allusion through cognitive linguistics dimension	51
Demydiak I. The question of intertextuality and interdiscursivity (on the base of the cartoon “ <i>Shrek</i> ”).....	53
Negrych N. Semantic modulations of phraseological units.....	57
Huretska M. Lexico-Semantic Field “ <i>Annoyance</i> ”	60
Velyka I. Categories “ <i>logicality</i> ” and “ <i>emotivity</i> ” as semantic components of german advertising discourse	64
Misyak N. Comic context: linguistic means of its formation and ways of their structure	68
Neklesova V.Yu. Prototypical Doubling In the Onomastic Associative Experiment Procedure	73
Shanina O.S. Speech cliches as a kind of etiquette conduct of medical discourse.....	75
Kovaliova G. The role of pragmatic actualizer in uncovering the emotional sphere of speech and literary characters of E. Gutsalo and A. Il'chenko	80
Reshetnyak O.O. Biblionyms as a means of creating of archetypal symbolism of apocalyptic biblical imagery	84
Lakomska I.V. Representative specifics of phraseological units in the headlines of Ukrainian newspapers	88
Barabanova O., Gribovska D. Disclosure of Language Concepts of Ukrainian Philosophers in A. Fed's Romantic Existential works.....	92

Kulbabskaya E. Homogeneous parts of the sentence as a means of interpreting of a literary text	98
Voloshynova M.O. General Names of Food in Ukrainian East Sloboda Patois	103
Shevchenko M. Scientific Approaches to the Genre Classification of the Press Discourse.....	109
Lesnova V.V. Means of Expressing Evaluation in Ukrainian Dialectal Speech	112
Shvydka A.V. Infinitive in the context of other uncategorial proponents of attributive relations	117
Vinnykova T.S. Terms connected with the researching of the problem of parts of speech transposition	122
Nera N.Y. Hedging strategy in the gender aspect of free-indirect speech.....	125
Tytiuk A. The novels of Sue Grafton and Sara Paretsky as the example of women “hard-boiled” detective.....	129
Mykhasiv T.S. Poetic Picture of the World of Walt Whitman in the Projection of Philosophy of the American Transcendentalism	132
Meshkova V.E. Shtetl as a "location of memory" of the generation Y (on the basis of the novel by J.S.Foer "Everything is Illuminated").....	135
Borenko V. Genre Matrix of Epic Novel and “Notre Dame de Paris” by Victor Hugo: points of contact	140
Solomakhina J.F. The modification of images of the Slavic pantheon of gods in the poetry of O. Lyaturynska	145
Tischenko O.O. Stylistically-aesthetically function of comparisons in the language creation of Emma Andievska	149
Fetisova O. The peculiarity of the combination of real and infernal space in the novel by M. Hrymych "Do you hear, Margot?..".....	154
Romaniuk L.M. The chronicle of tragic discussion (the literary discussion in Ukraine in 1925- 1928).....	158
Filatova O.S. Ukrainian romance philology of the twenties: thematic diapason and genre-stylistic modifications	164

Содержание

<i>Козлова Т.О.</i> Роль прямой фонологической иконичности в формировании историко-этимологических гнезд от этимонов в индоевропейском языке.....	7
<i>Пасынок В.Г.</i> Оценка как компонент высказывания	11
<i>Польщикова О.Н.</i> Системность телекоммуникационной терминологии	14
<i>Исмаилова Э.А.</i> Структурно-семантические характеристики англоязычных аллюзивных антропонимов	18
<i>Тихая У.И.</i> Интертекстуальный коллаж в постмодернистских текстах: лингвостилистический аспект.....	22
<i>Присяжнюк О.Я.</i> Темп как один из критериев регионального варьирования.....	24
<i>Ефимчук Г.О.</i> Структура лингвокультурного концепта ARROGANCE в английском языке.....	28
<i>Приходько А.И.</i> Иллокутивная типология оценочных высказываний	32
<i>Байдак И.С.</i> Иронический перифраз в политическом дискурсе американского медиа.....	37
<i>Ивасюта О.</i> Вербальная репрезентация китайских символов в трилогии Перл Бак «Дом земли» ..	41
<i>Кузык О. А.</i> Этапы лингвистического анализа реализации агрессивных коммуникативно-прагматических намерений в англоязычном политическом дискурсе масс-медиа	45
<i>Ярема О.</i> Аллюзия сквозь измерение когнитивной лингвистики.....	51
<i>Демидяк И.</i> К вопросу интертекстуальности и интердискурсивности (на материале мультфильма «Шрек»)	53
<i>Негрич Н.</i> Семантические модуляции фразеологических единиц.....	57
<i>Гурецкая М.В.</i> Лексико-семантическое поле “Раздражение”	60
<i>Великая И.О.</i> Категории «логичность» и «эмотивность» как семантические компоненты немецкоязычного рекламного текста	64
<i>Мисяк Н.В.</i> Комический контекст: языковые средства его создания и способы их организации	68
<i>Неклесова В.Ю.</i> Прототипическое дублирование в ономастическом ассоциативном эксперименте	73
<i>Шанина О.С.</i> Языковые клише как вид этикетного поведения в медицинском дискурсе	75
<i>Ковалёва А.Н.</i> Роль прагмем-актуализаторов в раскрытии эмоциональной сферы речи литературных персонажей Е. Гуцало и А. Ильченко	80
<i>Решетняк Е.А.</i> Библионимы как один из способов создания архетипной символики апокалиптической библейской образности	84
<i>Лакомская И.В.</i> Репрезентативная специфика фразеологизмов в заголовках украинских газет	88
<i>Барабанова Е.А., Грибовская Д.А.</i> Проявление языковых концепций украинских философов в романтической экзистенции Анатолия Федя.....	92
<i>Кульбабская Е.</i> Однородные члены предложения как средство интерпретации художественного текста	98
<i>Волошинова М.А.</i> Общие наименования пищи в украинских восточнослобожанских говорах	103
<i>Шевченко М.Ю.</i> Научные подходы к жанровой классификации дискурса прессы	109
<i>Леснова В.В.</i> Средства выражения оценки в украинской диалектной речи	112

<i>Швыдка А.В.</i> Инфинитив в контексте других некатегориальных выразителей атрибутивных отношений.....	117
<i>Винникова Т.С.</i> Терминологический аппарат на обозначения явления транспозиции частей речи....	122
<i>Нера Н.Я.</i> Стратегия хеджирования в гендерном аспекте несобственно-прямой речи	125
<i>Тытюк А.К.</i> Романы Сью Графтон и Сары Парецки как пример женского «крутого» детектива	129
<i>Михасив Т.С.</i> Индивидуальная картина мира Уолта Уитмена в проекции философии американского трансцендентализма.....	132
<i>Мешкова В.Е.</i> Штеттл как «место памяти» поколения Y (на материале романа Дж. С. Фоеера «Everything is illuminated»)	135
<i>Боренко В.</i> Жанровая матрица романа-эпопеи и «собор парижской богородицы» В. Гюго: точки соприкосновения	140
<i>Соломахина Ю.Ф.</i> Модификация славянских богов в поэзии О. Лятуринской	145
<i>Тищенко О.А.</i> Стилистически-эстетическая функция сравнений в языкотворчестве Эммы Андиевской.....	149
<i>Фетисова Е.С.</i> Своеобразие сочетания реального и инфернального пространства в романе М. Гримич «Ты слышишь, Марго ..».....	154
<i>Романюк Л.Н.</i> Хроника трагической дискуссии (Литературная дискуссия в Украине 1925-1928 годов).....	158
<i>Филатова О.С.</i> Украинская романистика 1920-х гг.: тематический диапазон и жанрово-стилистические модификации	164

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.

1022 Budapest, Balogvár u. 1.

www.rcontact.hu